MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN NO : 601
İLAHİYAT FAKÜLTESİ YAYIN NO : 8

ULÛMUL KUR-AN KAYNAKLARINDAN CEZERİ ve TEYYİBESİ

Yard. Doç. Dr. Ali Osman YÜKSEL

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ YAYIN NO : 8
ÜNİVERSİTE YAYIN NO : 601

`ULÛMU'LKUR'ÂN KAYNAKLARINDAN CEZERÎ VE TAYYİBESİ

ALİ OSMAN YÜKSEL
(Y. Doç. Dr.)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

İstanbul-1993

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ISBN NO 975 - 400 - 148 - 0

Marmara Üniversitesi
Teknik Eğitim Fakültesi
Döner Sermaye İşletmesi
Matbaa Biriminde Basılmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZV II-XII
BÂZI KISALTMALAR XIII

I. BÖLÜM (GİRİŞ)(1-48)

I- CEZERÎ'NİN HAYÂTINDAN KESİTLER 1
Ulûmu'l-Kur'ân 1
Oryantalist'ler ve Oryantalizm 1
1) Cezerî'nin Nisbesi Ve Soy Kütüğü 2
2) Cezerî'nin Hayâtına Kaynak Câmi'u'l-Esânîd'i 3
3) Cezerî'nin Doğumu Ve Ünvanları 4
4) Cezerî'nin Tahsil Tarzı, Hâfızlığı, ve İcâzeti 5
Kubbetu'n-Nesr 6
5) Cezerî'nin İlk Haccı ve 1'nci Mısır Seferi 6
Âlî İsnâd 7
6) Cezerî'nin İlk Eseri et-Temhîd 7
7) Cezerî'nin İkinci Mısır Seferi ve Hadis Öğrenimi 8
Onüç Kırâ'at 8
8) Cezerî'nin Tekrar Şama Dönüşü, İlk Hocalığı ve Yine Tahsil, Yine Tahsîl 9
9) Cezerî'nin Üçüncü Mısır Seferi 10
10) Cezerî'nin Resmî Görevleri 10
a) **Arab Diyârı'ndaki Görevleri** 10
b) **Osmanlı Ülkesi'ndeki Görevleri** 11
c) **Mâverâunnehr'deki Görevleri** 12
11) Cezerî'nin Mesleki Ve Takvâsı 13

II- CEZERÎ'NİN OSMANLI ÜLKESİNE GEÇMESİ 13
1) Cezerî'yi Aytemiş'in Tâkîbe Alması 13
2) Cezerî'nin Kutlubek'in Hışmına Uğraması 13
3) Cezerî'de Timur Korkusu, Hısnu'l-hasîn ve Peygamber'i Rüyâda Görmesi 14
4) Cezerî'nin Osmanlı Ülkesi'ne Çağırılması 15
5) Cezerî'nin ilginç Bir Hâturâsı 15
6) Cezerî Bursa Yolunda 16
7) Bursa'ya Gelen Cezerî'yi, Yıldırım Sultân'ın Karşılaması 16
Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ'lar 17
8) Osmanlı'da Cezerî Sevgisi Ve Koca Kâsım paşa 17
9) Osmanlı'da Kur'an Kültürü 18
I- İbnu'l-Cezerî ve Eserleri Dönemi 19
II- Molla Gürânî ve Ahmed el-Mesyerî Dönemi 19
III- el-Mensûrî Dönemi 21
10) Cezerî İstanbul Muhâsarasında 22
11) Cezerî Niğbolu Savaşı'nda 23
12) Cezerî Ve Cihad Dersleri 23

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

13) Cezerî'nin Neşr ve Tayyibe'yi Te'lîfi 25
14) Cezerî'nin Pâdişah Çocuklarına Hocalık Yapması 25
15) Cezerî'nin Kerâmeti Zâhir Olan Azizlerden Olması 26

III- CEZERÎ'NİN MÂVERÂU'N-NEHR HAYÂTI 26
1) Cezerî Ankara Savaşı'nda 26
Molla terimi'nin anlamı 27
2) Cezerî'nin Timur Tarafından Keş Şehrine Götürülmesi 27
3) Cezerî'nin Protokollerdeki Yeri 28
4) Cezerî'nin Timur'dan Kurtulması 28
5) Cezerî'nin Ceyhûn Nehrinde Boğulma Tehlikesi Geçirmesi 28
6) Cezerî'nin Herat'ta Hadis Dersleri Okutması 29
Cezerî'ye Göre Mühaddis 29
7) Cezerî'nin Uluğ Bey'in Nikâhını Kıyması 29
8) Cezerî ve İbnu İftihâr 30
9) Cezerî'nin Kerhen Kadı Olması ve Zâtu'ş-Şifâsı 30
10) Cezerî'nin Hac Seferleri 31
11) Cezerî'nin Dördüncü.Haccı ve Dürratu'l-mudî'e'si 31
12) Cezerî'nin 20 yıllık Çilesi ve İki Hac Daha 33
13) Cezerî'nin Yemen Konferansları Ve Yedinci Haccı 34
14) Cezerî'ye "Yer Yüzünün Yağmuru" Denilmesi 35
15) Cezerî'nin Talebeleri 35
a) **Çocukları** 35
1. Ebu'l-feth Muhammed 35
2. Ebu'l-Hayr Muhammed 36
3. Ebû Bekr Ahmed 36
4. Ebu'l-Fadl İshâk 36
5. Ebu'l-Bekâ İsmâ'îl. 36
b) **Torunları** 36
c) Şam Ve Mısır'dakiler 36
d) Bursadakiler 37
e) Acemistan'daki Talebeleri 37
f) **Cezerî'nin Arkadaşları** 37
16) Cezerî'nin Hocaları 38
1) Ebû 'Abdillâh Muhammed b.Ali b.el-Cezerî 38
2) İbnu Gavâlîc: Bedruddîn Muhammed Etfâ 38
3) Ebu'l-Hasen el-Hudûsî 38
4) Ebû 'Ali el-Hasen es-Sürûcî 38
5) Cemâluddîn Muhammed el-Mısrî. 38
6) Emînuddîn İbnu's-Sellâr 38
7) Ebû İshâk İbrâhîm el-Hamevî. 39
8) Şihabu'd-Din Ahmedb.Receb 39
9) İbnu Tahhân. 39
10) İbnu'l-Lebbân 39
11) Ebû 'Abdillâh Muhammed el-Endelusî 39
12) Ebû Ca'fer Ahmed er-Ru'aynî 39
13) Ebu'l-Fidâ İsmâ'îl b. Hânî 40

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

14) Cemâluddîn Muhammed el-Musellâyî 40
15) İbrâhîm b. Mahmûd el-Mu'sırânî 40
16) Ebî Bekr b. el-Ağzâzî 40
17) Muhammed b. Şâfî' es-Sellâmî 40
18) 'Abdullâh b. Halîl el-Kuraşî 40
19) Muhammed es-Sîvâsî 41
20) Ebû Muhammed el-Bekrî el-Vâsıtî 41
21) Ebû Bekr 'Abdillâh el-Makdisî 41
22) Ebû 'Ali el-Hasen el-Mezrafî 41
23) Ebû İshâk eş-Şâmî el-Cerîrî 41
24) İbnu Hebl 42
25) Salâhuddîn el-Bulbeysî 42
26) Ebû Muhammed el-Karavî 42
27) Ebû 'Abdillâh Muhammed et-Tûnusî 42
28) İbnu's-Setîh el-Ensârî 43
29) 'Imâduddîn b. Kesîr 43
17) Cezerî'nin Vefâtı Ve Defin Merâsimi 43
18) Cezerî'nin Eserlerinden Bir Liste 43
19) Cezerînin Tasavvufî Vechesi 46
1) Sohbet Silsilesi 47
2) Likâ Silsilesi 47
3) Teberrük Silsilesi 48

II. BÖLÜM(51-60)

(DEĞERLENDİRME) 51
a) Kur'ân-ı Kerîm'in fârik Vasıfları 51
b) Kırâ'et usûlü ve Ferşu'l-Hurûf Mes'elesi.. 52
I - NUVEYRÎ'NİN GÖRÜŞLERİ 53
a) Nuveyrî'nin Cezerî ile Buluşması 53
b) Nuveyrî'nin Cezerî'yi Tanıtması (ve O'ndan Tayyibe Tarîkıyla Kırâ'et İlmi Okuması) 54
c) Nuveyrî'nin Tayyibe'yi Şerhetme Yoluna Girmesi 54
d) Nuveyrî'nin, Tayyibe Hakkında Sâhib olduğu kanâ'atı 54
e) Tayyibe'yi Şerhetmesini İsteyenlere, Nuveyrî'nin Verdiği Cevaplar 55
f) Tayyibe'yi Şerhettiren Gerçek Âmil 57
II - NEVACÎ'NİN GÖRÜŞLERİ 58
III- İSTANBUL KADISI'NIN GÖRÜŞLERİ 58
IV- MUNECCİD'İN GÖRÜŞÜ VE TAYYİBE'NİN ŞÂTIBİYYE'YE FARKI 59
V- ÂŞIKKUTLU EFENDİ'NİN GÖRÜŞÜ 60

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

III. BÖLÜM(63-83)

(TARİKLAR-MESLEKLER-SİLSİLELER) 63
I- KIRÂ'ET İLMİNDE TARIKLAR (Kırâ'et İlmi, Kırâ'et, Rivâyet, Tarik ve Vecih terimlerinin mânâları) 63
1- İNFİRÂD TARÎKI ve AHKÂMI 66
2- CEM'U'L-CÛMÛ' VE KIRÂ'ET İLMİ İCÂZETİ ALABİLMENİN ŞARTLARI 66
3- İNDİRAC TARÎKI VE AHKÂMI 67
a)- Husnuü'l-Edâ Ve Ahkâmı 67
b)- İndirac Tarîkı'nın Târihcesi 68
4- SEB'A TARÎKI 69
5- AŞERE TARÎKI 69
6- TAKRİB TARÎKI 70
7- MISIR TARİKI (Doğuşu ve Şâtıbiyye Tarîkı Olarak Şöhret Bulması) 71
a) Osmanlı Ülkesinde Yayılması 71
8- İSTANBUL TARİKI (Doğuşu ve Teysir Tarîkı Olarak Şöhret bulması) 72
Netice ve asıl gerçek: 72
9- BU İKİ TARIK ARASINDA MÜŞÂHEDE EDİLEN GENEL FARKLILIKLAR 73
a)- İstanbul Tarîkı'nın Bâzı Özellikleri 73
b)- Mısır Tarîkı'nın Bâzı Özellikleri 74
II- MESLEKLER 75
1. Mısır Tarîkı Meslekleri 75
2. İstanbul Tarîkı Meslekleri 75
III- SİLSİLELER 76
Ia) Mısır Tarîkı Re'îsü'l-Kurrâ Meslekî Silsilesi 76
Ib) İstanbul Tarîkı Re'îsül-Kurrâ Meslekî Silsilesi 77
Ic) Re'îsu'l-Kurrâ: 78
a) Mu'llim-i Sultânî-Hâce-i Sultânî-Hünkâr İmamlığı 79
b) Şeyhu'l-İslâm-Selâmlık-Meşîhat Makâmı 79
c) Meclis-i Huffâz-Tefûş-i Mesâhıf 79
ç) Tetkîk-i Mesâhıf veyâ Müşâvere ve Dînî Eserleri İnceleme Hey'eti 79
d) Mushafları İnceleme Kurulu 79
Id) Re'îsu'l-Kurrâ'nın Seçilme Esasları ve Görevleri 80
Ie) Mısır ve İstanbul Tarîkı Re'îsu'l-Kurrâ Meslekî Silsilelerini Gösteren Şecereler 82
If) Re'îsu'l-Kurrâ Gönenli Mehmed Efendi'nin İcâzetnâmesi ve buna ilişkin Bir Şecere 83

IV. BÖLÜM(85-112)

(TAYYİBE'NİN ÖZELLİKLERİ) 85
a) Kur'ân İle İştigâlin Değeri 85
b) Kur'ân Olarak Okunmakta Olan Vücûhâtın Kısımları ve Ahkâmı 87
I- TAYYİBE'NİN EDEBİ YAPISI, İSNÂD VE HAZİFLER: 89
1) Aruz Bahirleri 89

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

2) İsnâd-ı Tevcih 91
3) Hazfler 91
1) Harekede Vukû Bulan Hazf 91
2) Harflerde vukû Bulan Hazf 91
3) Kasrı Memdûd Olayları 92
4) Kelime Evvelindeki Hemze'nin Hazfi 92
5) Tenvinlerin Hazfi 92
6) Kelimelerde Yapılan Hazifler 92
II- BEYİTLERİN DİLİ YA DA MESAJLARI 93
III- TAYYİBE'NİN İLMÎ YAPISI 96
1- Sembol Harfler 96
2- Sembol Kelimeler 97
3- Zâid Yâ'lar Hakkındaki Görüşler 98
4- Luğavî ve Nahvî Vecihler 99
5- Şâz Vecihlere Yer Verilmemesi 99
6- Sembollerin Kullanımı 100
7- Vechin Olduğu Gibi Teleffuzu 100
8- Meşhûr Veche İşâret Edilmemesi 100
9- İsnadlı ve İsnadsız Özellikler 100
10- İşi Erbâbına Bırakma Özelliği 100
11- Bir Kısmını açıklama Özelliği 100
12- Râvî'nin Sembolünü Kullanması 100
13- Istılah Kullanma Tekniği 100
a) Çift Yönde İşleyen Zıt Istılahlar 101
b) Tek Yönde İşleyen Zıd Istılahlar 102
IV- TAYYİBE ÜZERİNE YAPILAN İLMÎ ÇALIŞMALAR 103
1. İbnu'l-Cezerî Şerhi 104
2. en-Neşru fi'l-kırâ'âti'l-'aşr 104
3. Ebû Bekr Ahmed'in Şerhi 105
4. Nuveyrî'nin Şerhi 105
5. el-'Âmilî'nin Şerhi 105
6 el-Mensûrî'nin Şerhi 105
7. Semmânnûdî'nin Şerhi 105
8. el-Ezherî'nin Şerhi 105
9. 'Aliyyu'l-Kârî'nin Şerhi 105
10. Yûsûf Efendizâde'nin Şerhi 106
11 'Ali el-Mekkî'nin Şerhi 106
12. Mûsâ Cârullâh'ın Şerhi 106
13. el-Muhezzeb 106
14. İbnu Curayc'in Şerhi 106
15. el-Halîcî'nin Şerhi 106
16. Câbir el-Mısrî'nin Şerhi 107
17. Âşıkkutlu Efendi'nin Şerhi 107
18. es-Semnûdi'nin Şerhi 107
19. el-İslâmbolî'nin Şerhi 107

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
20. Bizim buçalışmamız. 108
NETİCE 109
BİBLİYOGRAFYA 112
KARMA İNDEKS 119

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ÖNSÖZ

بسم الله الرّحمن الرّحيم.

الحمد لله ربّ العالمين.الّذى قال فى تلاوة كتابه الكريم:

{الّذين آتيناهم الكتاب يتلونه حقّ تلاوته،أولئك يؤمنون به..} والصّلاة والسّلام على رسولنا محمّدالّذى قال فى تلاوة كتاب الله تعالى:{الماهربالقرآن مع السّفرةالكرام البررة.}

İlimler, tâliblerine sunulurken şu üç unsurun sağlığına son derece dikkat edilmesi gerekmektedir: Öğrenci, Öğretmen, Kitab,...

"Öğrenci"den maksat;

Öyle bir varlıktır ki, onun tabiatı ve karakteri; kendisine verilmek (okutulmak) istenen dersin tabiatına yatkın ve aynı zamanda da, o dersi tahsil edebilme seviyesine ulaşmış bulunan, aklı-ı selîm sâhibi bir insan olarak târîf edilebilir. Eğer bu insan, özellikle Kur'ân'a tâlib birisi ise; her şeyden evvel, onun yapacağı önemli bir vecîbe vardır. O da, niyetini tashîh ederek yapacağı tahsîl işini, ihlâs ve samîmiyete dayandırmak olacaktır.

Bu vecîbenin, nasıl anlaşılması gerektiği husûsu ise; şu üç hadîs ile,.daha bir îzâh edilmiştir:

I- Buyurmuştur ki **İslâm Peygamberi (as)**:

" *Kim bir ilim dalında, Allah rızâsı (insanlığa hizmet) dışında her hangi bir şeye (menfaata) konmak kastıyla çalışırsa o kimse, bu niyetine karşılık olarak, cehennemden kendisine ayrılacak olan yerine hazırlansın.*"*

II- "*Her kim de, nefsine ve başkalarına faydalı olmak düşüncesiyle, her hangi bir ilim dalında mütehassıs (veyâ uzman) olmağa çalışırsa; o kimsenin bu mesâîsine karşılık, Allah (ct) Hazretleri, çöllerdeki kum tâneciklerinin sayısı kadar, kendisine sevab yazdırır.*" **

III- "**Kur'ân-ı Kerîm**'i öğreniniz ve O'nunla olan meşgûliyet ve ilişkiniz oranında, (**Allah**'dan) cennet isteyiniz. Biliniz ki, bir kısım insanlar zuhûr edecektir de onlar;

Okudukları Kur'ân'a; Anlattıkları Kur'an ahkâmına ve bildikleri, Kur'ân'ın diğer özelliklerine karşılık, (ücret olmak üzere), insanlardan bir şeyler isteyeceklerdir.

Şunu da biliniz ki, Kur'an öğrenenler üç kısımdır:

---

* Bkz: Gümüşhânevî (1311/1893), Levâmiü'l-ükûl, 4, 358.

** Age., 4, 482; Râmûzu'l-ehâdîs, 429.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Birinci kısımdakiler: O'nunla başkalarına galebe çalmak, övünüp-iftihâr etmek, caka satmak, büyüklük taslamak ve kısacası; tedebbürü bırakıp tekebbür etmek için öğrenirler.

İkinci kısmı oluşturanlar: Kur'ân öğrenim ve öğretimi (yâni O'na hizmet) karşılığında; dış görünüşü ihtirâriyle süslü-püslü, câzib ve fakat, içi boş ve gerçekte, (bu yolla edinildiği için) hiç bir işe de yaramayan dünyâlıklar edinmek gâyesiyle öğrenirler.

Üçüncü kısma girenler ise; Kur'ân'ı, sırf Allah rızâsını tahsîl etmek amacıyla öğrenirler. Ki ey ümmetlerim! İşte siz, bu sınıfa girmeğe ve bunlardan taraf olmağa çalışınız. Çünkü iki dünyâda da kurtulacak olanlar bunlardır." ***

"Öğretmen"e gelince, bundan:

Yanlışları düzeltebilme yetki ve fonksiyonuna tamâmen sâhib, öğrencilerine güven verebilen ve onların üzerlerine titreyerek itmi'nân, sükûnet ve sekînet sağlayabilecek ve yine onların rûhlarını doyurup, iç dünyâlarını rahatlatma edeb ve teknikleriyle donatılmış bir formasyona hâkim olan, işinin ehli, mâhir ve eli uz bir üstâd olarak düşünülmektedir.

"Kitab"dan maksat ise;

Bütün ders kitapları için, daha ilk bakışta, özellikle aranması gereken; **"şüpheleri giderebilme"** vasfına sâhib olan, mevcut bütün Kur'an nüshaları (mushaflar) ve bunların cüzlerinden ibâret parçalardır.

Çok çok önemli olan husus şudur:

Kur'ân-ı Kerîm'in okunuş tarzlarını tahsîl etme işi; namaz içinde ve dışında ibâdet olması hasebiyle; kesinlikle pratiğe yönelik bir ders (ilim) olduğundan; bu ilimde, dersin hocası ile kitabı, çok daha önemli bir yer tutmaktadır.

Kur'ân'a Muâllim yâni **Mukrî, Hoca, Üstâd, Müderris** olabilmenin vazgeçilmez bâzı önemli şartları vardır ki bunlar, **Hâdimu'l-Kur'ân** olanları, kesinlikle başkalarından ayırmaktadır. Ki bunlar, Kitab ve Sünnet'ten kaynaklanan, İslâmî pedegoji (eğitim ve öğretim) sistem ve geleneklerinde, değişmez yerlerini almışlardır. Meselâ:

1) Her **Mukrî'nin**, öncelikle, **Allah Rasûlü (as)'ın:** *"Kim bir ilme sâhib olur da, o kendisinden istendiği takdirde, isteyenlerden esirger, saklar ve öğretmekten kaçınırsa; Allah (cl), kıyâmet gününde, o kimsenin ağzına ateşten bir gem vurur."* sözleriyle ifâde edilen+ mânevî sorumluluğunu müdrik bulunması, bu hizmetin ilk şartı olarak düşünülebilir.

2) Hemen ikinci şart olarak ta; okutma yâni ders verme ve müderrislik yapmaktaki niyetinin, sırf Allah rizâsı olması ve bu hizmet mukâbilinde, kesinlikle maddî bir çıkar beklememesi gelir. Yine bu cümleden olmak üzere, insanlardan kendisine yönelik bir övgü ve her hangi bir tezâhürât (alkış) da bekleyemiyeceği gibi; kendisi için hazırlanacak her hangi bir menzil talebinde de bulunmaması gerekir. Bu noktada, o kadar hassas ve duyarlı olunacaktır ki, öğrencilerinden her hangi birisinin, rifk ve merhametine mazhar olmayı bile,

---

*** Levâmi', 3, 78; Râmûz, 253.

\+ Bkz: **Ebû Dâvûd**, Sünen, İlm, 9,(4/67-68); **İbnu Mâce**, Sünen, (mukaddime), 23, (Hadis Nu: 261).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

aklının köşesinden geçirmeyecektir.

3) Hele hele, hiç bir zaman hatırdan çıkarılmaması gereken üçüncü şart ise; "*hiç bir insana yakışmaz ki; Allah ona kitab, hüküm ve peygamberlik versin de; sonra o; insanlara: <Allâh'ı bırakın (da) bana kul olun!> desin; velâkin; <kitabı öğrenip-öğrettiğinize ve ders verdiğinize göre; öğretici, eğitici ve bildiklerinizle (de) amel edici olun!> desin.*" meâlindeki âyette++ verilen ilâhî mesajdır.

4) Bunun hemen arkasından da **İslâm Peygamberi(as)'ın**;

"*kendilerinden ilim aldığınız üstadlarınızla; kendilerine ilim verdiğiniz talebelerinize saygılı davranınız!* " hadîsine kulak verilmesi gerekir.+++

5) Birinci şart ile birlikte de düşünülebilecek olan bu beşinci şart ise;

a) "*Allâh'ın indirdiği kitabdan bir şeyi gizleyip, bir semen-i kalîl (az bir paha) ile satanlar var ya; işte onların yiyip te mîdelerine indirdikleri, ateşten başka bir şey değildir. Kıyâmet günü Allah, onlarla ne konuşacak ve ne de onları, temize çıkaracaktır. Onlar için, can yakıcı bir azab vardır.*" meâlindeki âyet ile;(x)

b) "*Hani Allah, kitab verilenlerden; < şânıma and olsun ki, onu insanlara her halde açıklayacak ve öğreteceksiniz! > diye, kesin söz almıştı. Ne var ki onlar O'nu arkalarına attılar da, önemsiz bir para (semen-i kalîl) ile sattılar. Onların satın aldıkları (bu) şey, ne kötüdür.*" meâlindeki âyeti, (xx) unutmamak olacaktır.

6) Sonra, **Kur'an Muàllimi'nin**, bu işe ehil sâdece kendisi varmış gibi yanlış bir havaya girmeden, öğrencilerini, kendilerinden gerçekten istifâde edebilecekleri, başka üstadlara gitmelerini de sağlaması gelmektedir.

7) **Kur'ân-ı Kerîm'in**, âlem şümûl bir ilâhî kitab olması hasebiyledir ki, O'nun **muàllimi** de; hem gönlünü hem de rahley-i tedrîsini (ders halkasını veyâ meclisini), bâzı istisnâî durumlar dışında, herkese açık tutması da, onun hatırı sayılır bir vasfı olarak yer almış bulunmaktadır.

8) Sonuncu bir şart olarak ta; Muàllim'in, kendi meslektaşlarına karşı, saygı ve sevgi esâsına dayalı, çok özel davranışlarda bulunması ve onların başarılarını tebrîk edip, sıkıntılı hallerinde de, mümkün olduğunca yardımcı olmasına yer verilmektedir.

Metnin Muhâfazası:

Kur'ân-ı Kerîm'in asıl metninin, olduğu gibi muhâfaza edilebilmesi ve bu metnin, sonraki nesillere sağlıklı bir şekilde intikâli için gerekli şartlara gelince; bunlar da dört tânedir:

1-Yazı: Yâni Kur'an âyetlerini yazarak ve yazdırtarak, Mushaf'laştırmak sûretiyle olacaktır. Zîrâ metni bir kez yazmak, bâzan on defâ okumağa bedel olabilecektir. Bu da, aynı zamanda, bundan sonra yer alacak olan "**Hıfz**" şartının gerçekleşmesi demektir. Ancak bu "**yazı**" olayi, çok büyük bir dikkat ve hassâsiyet ister Belki de bunu, **Zabt**" sıfatıyla ifâde etmek, daha doğru olacaktır.

++ Âlu İmrân, 79.

+++ Râmûz, " **Veggırû** " maddesi.

x Bekara, 174.

xx Âlu İmrân, 187.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

2- **Hıfz:** Bundan maksad, tek kelimeyle; "Hâfızlık" demektir. **Kırâ'et İlmi**'nin büyük üstâdlarından Muhaddis **bnu'l-Cezerî** (833/1429), **Kur'an** metninin naklinde, en çok îtimâd edilmesi gereken kaynağın, hâfızların hıfzı ve onların sadrı (gönlü) olduğunu, Müslim'den naklettiği;± şu Kudsi Hadis'e dayanarak belirtmektedir:

"Rabbim bana buyurdu ki: <*Kalk, Kureyş'e git; onları inzâr et!*> Dedim ki: Ey Rabbim, o zaman onlar, benim başımı kırarlar. Hattâ ekmek ufalar gibi ufalayıp, unufak ederek terkederler. Bunun üzerine buyurdu ki: <*Ben Seni Kureyş'le, Kureyş'i de Seninle imtihân etmekteyim. Sana bir kitab indirdim ki, onu su yîkayamaz. Sen onu, uyanıkken de uyurken de okursun. Sen bir ordu (asker) gönder; ben de okadar gönderirim. Ve sen sana itâat edenlerle birlikte; sana isyân edenlere karşı savaş. Ve sen infâk et ki; sana da infâk olunsun!*>[xxx]

3- **Arz:** Bu olay, **Kur'ân-ı Kerîm**'in hem öğrenimini, hem de hıfz ve teâlîmini; mutlakâ bir üstâdın kontrolü ve murâkabesi altında; ona okuyarak, dinleterek ve ondan da dinlemek sûretiyle yapılabilecek olan çok sağlıklı bir tahsil metodur. İşte, Üstâd Prof. Dr. Muhammed Hamîdullâh'ın da dediği gibi:

Kur'an Metni'nin muhâfazası için yazı, ezber (hıfz) ve bir üstâd yanında öğrenim görme şeklinde alınmış (bulunan) üçlü tedbir sâyesinde, bu **Kitâbı Mubîn** tam ve kâmil olarak, zamânımıza kadar ulaşmış bulunmaktadır.±±

4) **İcâzet:** Bunun, bilinen diğer iki adı daha vardır: **İcâzetnâme** ve **Şehâdetnâme**. Evet, her meslek erbâbının; meslekini icrâ edebilmesi için, kendisinden ilk istenecek olan şey; onun tâlib olduğu işe ne kadar ehil olup-olmadığını isbât eden yazılı ve tasdikli bir Belge olacaktır. Ki bu Belge, âid olduğu şahsın, bir usta elinden çıktığını ve yapacağı işde başarılı olacağını anlatır. Kur'an öğretmek te aynen böyledir. Ancak, bu işin **Yetki Belgesine**, özellikle **İcâzetnâme** denilmektedir. Bu Belge'nin, Kur'an Üstâdı tarafından, öğrencileri arasından hak etmiş bulunanlara verilmesi gerekir. Çünkü, bütün işlerimizi, diplomalı ve bonservisli âlim ve ustalardan öğrenip te; **Allah Kelâmı** olarak îman getirdiğimiz mukaddes kitâbımızı, ehliyetsiz ve icâzetsiz kimselerden öğrenmeğe kalkışmamız, hiç te doğru bir yol değildir. Bunun için de derler ki: Her şeyin, öğrenilmesi için bir kitabı vardır. Ancak, **Kur'an** öğrenmenin kitabı yok, hocası vardır.

Üstâd Hamîdullâh, bu konuda da şunları söyler:

Rasûlullâh'dan sonra gelen devirlerde ise; **Kur'ân-ı Kerîm**'in muhâfazası için, diğer bir üçüncü metod eklenmiştir: **Kur'ân**'ı, yüzünden olmak üzere, okumasını bilmek ve O'nun, yazılı bir nüshası(mushafı)na sâhib olmak, kâfî sayılmamıştır. Buna ek olarak bir de, iyi yetişmiş bir Üstâd veyâ Üstâd'lar yanında, Kur'an teâlîm etmek ve, hem talebenin bunu tamâmen ve gereği gibi öğrendiğini;

± **Müslim**, Cennet, 63 (3, 2197; H.N.:2865). Burada bir noktayı belirtmekte fayda vardır. O da şu: Hadîsin Müslim'deki metni ile Neşr'deki metni arasında epey bir farklılık vardır. Belki de Cezerî hadîsi, mânâ olarak rivâyet etmiş olabilir

xxx Bkz: **Cezerî**, Neşr, 1, 6.

±± **Hamîdullâh M.**, Kur'ân-ı Kerîm Târîhi, (trc: **Prof. Dr. S.Tuğ**), 52, 86-67..

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ve hem de, talebenin sâhib olduğu elindeki **Kur'an Nüshası** (Mushafı) nın, sahîh ve mûteber bir nüsha olduğunu tevsîk için, bir **İcâzetnâme** (diploma) almak lâzım geliyordu. (Ki) bu usûl, zamânımıza kadar (da) tatbîk edilegelmiş bulunuyor...[+++]

Üzerinde bu çalışmayı yaptığımız ve özelliklerini tesbîte çalıştığımız **Tayyibe** ise; talebe ve hoca ayırımı yapmaksızın, **Kur'ân'ın** hizmetkârı olmak isteyen herkese verilmiş bir **İcâzet'tir.** Bunun içindir ki günümüz **İslâm Ülkeleri'nin Kur'an Üstâdları'ndan** hemen tamâmına yakını, bu eseri okuyup ezberlemişlerdir. İmparatorluğumuza kıyasla oranı az da olsa; **Türkiye'mizde** de bu eser, hemen yarım yüz yıldır okunmağa ve ezberlenmeğe devâm olunmaktadır.

Nasıl ki **Sarf'dan - Şâfiye; Nahiv'den Kâfiye; Me'ânî'den .Telhîs; 'Akâid'den Emâlî; Usûlü Fıkıh'dan Mirkât;** ve **Ferâiz'den Sirâciye;** ve benzeri eserler, bu ilim dallarının ana kitabları olarak okunup-ezberlenmekte iseler; Kur'an Eğitimi (Kırâ'et İlmi) konusunda da, sağlıklı hizmet verebilmek için, Tayyibe'nin okunup-ezberlenmesi, tâ yazıldığı târihlere kadar uzanan çok kıdemli ilmî bir gelenektir. Bu bakımdan da, Tayyibe'nin metnini bu çalışmanın sonuna ilâve etmiş bulunmaktayız.

Ancak, özellikle **Türkiye'mizde,** bu eseri ders kitabı olarak esas alanlar, şimdiye kadar, üzerinde ilmî bir çalışma yapmayı hiç te akıl etmemişlerdir. Yaptıkları iş, -maalesef- sâdece ezberleyip unutmaktan ibâret olmuştur. Ki biz de, bunlar arasında sayılabiliriz. Unutmanın sebebi ise, gün geçtikce hâfızlarımızın sayısında görülen azalma ile birlikte, mevcutların da, **Kur'an Eğitimi** konusunda mutehassıs olma gibi bir kaygı ve meraklarının bulunmamasıdır. En başta, kendilerinden uzun bir süre **Tayyibe** okuduğumuz, Merhum Üstâdım AŞIKKUTLU EFENDİ olmak üzere; **Türkiye'de** bu eseri okutan hiç bir hoca, hiç bir öğrencisine, **Tayyibe** üzerinde bâzı ilmî çalışmalar yapılması gerektiğini öğütlememişlerdir. Oysa bunda, çok büyük zarûret görülmektedir.

İşte biz, Cümhûriyet Türkiyesi'nde, bu zarûrete cevap vermek gâyesiyledir ki, tâ 1968'lerden beri kafa yormağa başladığımız çalışmalardan ilkini, İstanbul Yiksek İslâm Enstitüsü'nde Kur'ân-ı Kerîm Asistanı iken; **Öğretim Üyeliği Tezi** olarak; *<Kırâ'at İlminde İbnu'l-Cezerî (Hayâtı-Eserleri) Ve Tayyibetu'n-Neşr>* adıyla gerçekleştirmiş olduk. Ki daha sonra, Enstitü'lerin İlâhiyât Fakülteleri'ne dönüştürülmesiyle; bir Doktora Çalışması olarak değerlendirilen. mezkûr eserle, 19-Ocak-1984 günü yapılan sınav sonucunda, gerekli unvanı almış bulunmaktayız.

Tayyibe üzerinde yaptığımız ikinci çalışma ise; adını: *<'Ulûmu'l-Kur'ân Kaynaklarından Cezerî ve Tayyibesi>* olarak uygun bulduğumuz bu çalışmadır. Öyle ki, mükemmellik iddiâsında olmamakla berâber, biz bu çalışma ile, bir yandan önceden tesbit etiğimiz bir takım eksiklerimizi tamamlarken; diger yandan da, bilhâssa **Kur'an Eğitimi'ni** üstlenecek mu'allimlerimizce bilinmesi, gerçekten gerekli görülen bâzı önemli konulara da yer vermiş oluyoruz

Fihristünden de kolaylıkla anlaşılacağı gibi çalışmamız; dört bölüm üzerine kurulmuştur:

I. BÖLÜM; Giriş bölümüdür. Ki muhtevâsında Cezerî'nin hayat safhaları işlenmiş ve ilginç bâzı hâtırâlarına da yer verilmiştir.

[+++] Age., 86-87; 53 vd.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II. BÖLÜM; Nuveyrî, Nevâcî, İstanbul Kadısı Hızır Bey, el-Muneccid ve Âşıkkutlu gibi, bâzı üstadların, Tayyibeyi hedef alan düşüncelerinin konu edinildiği, bir değerlendirme bölümüdür.

III. BÖLÜM; çalışmamızın zarfını, ya da bir başka deyimle; iskeletini (direklerini) oluşturan temel bir bölüm olup, kendisinde TARİK'lar, MESLEK ve SİLSİLE'ler incelenmiştir.

IV. BÖLÜM ise; çalışmamızın hedef seçtiği ve ehline göre, çok önemli hususların sıralandığı bir bölümdür. Ki <TAYYİBE'NİN ÖZELLİKLERİ> ve <BU ESER ÜZERİNDE YAPILAN İLMÎ ÇALIŞMALAR>, işte bu bölümde ele alınmış bulunmaktadır.

أعوذبالله..[..وما توفيقى إلاّبالله عليه توكلت وإليه أنيب.]

صدق الله العظيم.(هود:٨٨) ¶

Y.Doç.Dr.Ali Osman Yüksel
24 Rabîulâhir-1414=30 Ekim-1993
ÜSKÜDAR-İhsâniye

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BÂZI KISALTMALAR

Â-â, Î-î	:	İnce med.
Ã-ã, Û-û	:	Kalın med.
Ae, uũ, ıi	:	Kalından inceye geçiş.
Ea, ũu, iı	:	İnceden kalına geçiş.
Age.(age.)	:	Adı geçen eser.
Agm.(agm.)	:	Adı geçen mekâle.
Ank.ÜİF.	:	Ankara Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi.
(as)	:	Aleyhi's-Selâm.
b.	:	(Oğul) anlamına gelen, (bin) ve (ibn).
Bkz.(bkz.)	:	Bakınız.
C.(c.)	:	Cild.
(ct)	:	Celle Te'âlâ.
Dib.	:	Diyânet îşleri Başkanlığı.
diby.	:	Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları.
diyk	:	Din İşleri Yüksek Kurulu.
Dr.	:	Doktor.
Ğ - ğ	:	Ğayn harfi,
H.	:	Hacı.
haz.	:	Hazırlayan.
Hz.(hz.)	:	Hazreti, Hazretleri.
H.N.	:	Hadis Numarası.
İA.	:	İslâm Ansiklopedisi.
İst.ÜEdb.FY.	:	İstanbul Üniverstesi Edebyât Fakültesi Yayınları.
ksm.	:	Kısım.
ktb.	:	Kütübhâne.
Kul.	:	Kullanılan, kullanıldığı.
MEB.	:	Millî Eğitim Bakanlığı.
mc.	:	Mecmu'a.
Muh.	:	Muhammed'in kısaltılmışı.
nşr.	:	Neşr, neşreden.
(rh)	:	Rahımehullâh.
RK.	:	Re'îsu'l-Kurrâ.
SM.	:	Sâhıbu'l-Meslek.
Sülm.	:	Süleymâniye.
Ş.	:	Şeyh= eş-Şeyh.
tah.	:	Tahkîk eden.
Üsk.	:	Üsküdar.
trc.	:	Tercme eden.
vdd.	:	ve devâmının devâmı.
vr.	:	Verak.
v.s.	:	ve sâir, ve sâire.
yzm.	:	Yazma eser.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

I. BÖLÜM (GİRİŞ)

I- CEZERÎ'NİN HAYÂTINDAN KESİTLER

Bu çalışma ile, biiznillah tanıtımını yapmayı hedeflediğimiz eser, **Kırâ'et İlmi**'nin Büyük Üstâdları'ndan **İbnu'l-Cezerî**'nin yazmış olduğu manzum bir eserdir. İşte bu maksatla kaleme aldığımız, küçük çaptaki bu çalışmanın, ismini oluşturan: "*Ulûmu'l-Kur'ân Kaynaklarından Cezerî ve Tayyibe'si*" terkîbinden de anlaşılacağı üzere; bu çalışmamızla biz, sâdece bu manzum ve değerli eseri değil; eserle berâber, aynı zamanda müessiri, yâni Mü'ellif'ini de tanıtmayı, bizzarûre kasdetmiş bulunuyoruz. Bu bakımdan da çalışmamız; biraz sonra ifâde edeceğimiz gibi, iki kademede ele alınmış olacaktır. Fakat önce; terkibteki {**Ulûmu'l-Kur'ân**} terimini kısaca açıklayarak; çalışmamızın, bu terimle olan ilişkisine dikkat çekmek isteriz:

Ulûmu'l-Kur'ân

Denilmiştir ki: **Ulûmu'l-Kur'ân**'ın şümûlüne, **Kur'ân**'a hizmet eden yâhut O'na istinâd eden her ilim girmektedir. Meselâ: 'Ilmu't-Tefsîr, 'Ilmu'l-Kırâ'ât, 'Ilmu'r-Resmi'l-'Usmânî, 'Ilmu İ'câzi'l-Kur'ân, 'Ilmu Esbeâbi'n-Nüzûl, 'Ilmu'n-Neâsih ve'l-mensûûh, 'Ilmu İ'râbi'l-Kur'ân, 'Ilmu Ğarîbi'l-Kur'ân, 'Ulûmu'd-Dîn ve'l-Lüğa ve daha niceleri, hep bu sözcüğün mânâları arasında düşünülmektedir.[1]

Binâenaleyh, bizim yaptığımız bu çalışma da, işte bu cümleden bir çalışmadır. Ve esas itibariyle, şöylece iki kısımda incelenmiştir:

1) **Cezerî'nin Hayatı;**
2) **Cezerî'nin Tayyibesi..**

Şunu da hemen belirtelim ki, İslâm Dünyâsı'nın ehli tahkîk âlimleriyle İslâm İlimleri ve Doğu Bilimleri üzerinde araştırmalarda bulunan **Oryantalist**'ler nezdinde,[2] "**İbnu'l-Cezerî**" olarak tanınan bu büyük insan, ülkemiz başta olmak

---

1 Tahkîk için bkz:
1) **İbnu'l-Cevzî** (597/1200), *Fünûnu'l-efnân*, 71;
2) **Zerkânî** (1122/1710), *Menâhil*, 1, 23-24;
3) **Mennâ'u'l Kattân**, *Mebâhıs*, 15-16;
4) **M.'Abdu's-Selâm Kîfâî- 'Abdullah eş-Şerîf**, *Dirâsât ve muhâdarât fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 27-29.

2 **Oryantalist**: Antropoloğ, Sosyolog, Târihci, yâhut Dilbilimci olsun; özel yâhut genel bir açıdan, Şark'ı (Doğu'yu) öğreten, yazıya döken yâhut ta araştıran kimsedir. Bunun mü'essesesine de **Oryantalizm** denilmektedir. (Ki,) **Oryantalizm**'in en kolay kabul gören mânâsı, akademik mânâsıdır ve gerçekten bu isim, bir takım ilim kurumlarında hâlâ işe yaramaktadır. **Oryantalizm**, Şark ve Şark'a âid şeyler hakkındaki dokrin ve tezleri (Sav) ile bilim çevrelerinde hayâtiyetini sürdürmektedir. **Oryantalizm**'in daha geniş bir mânâsı da: Doğu ile Batı arasındaki ontolojik (tekvin ile ilgili kabuller) ve epistemolojik (bilgi ile ilgili kabuller) ayırıma dayalı bir düşünüş biçimidir. Aralarında şâirler, roman yazarları, düşünürler, siyâset teorisyenleri, iktisat âlimleri ve imparatorluk yöneticileri olan geniş bir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

üzere, diğer Müslüman Türk ülkelerinde de, "Cezerî" veyâ "İmam Cezerî" olarak tanınmış bulunmaktadır.

İşte bu durumu da göz önünde bulundurduğumuz için; T a y y i b e üzerinde yaptığımız bu araştırmamıza girmeden önce; büyük bir kısmını, kendi eserleri ve beyanlarından alıp-aktardığımız O'nun, hayât çizgilerinden bâzı kesitleri, hemen buradan îtibâren, özetler hâlinde sunmayı düşünüyoruz. Çünkü müessir bilinmeden, eserini bilmek ve hattâ kabûl etmek, kolay bir olgu değildir. Ancak, lüzumlu gördükce de Üstâd'ı yine, elbette İbnu'l-Cezerî ve bâzanda İmam cezerî künye ve ünvanlarıyla da takdîme gayret edeceğimizin bilinmesini isteriz. Binâenaleyh ilk takdîmimiz O'nun meşhûr Cezerî nisbesi üzerinde durmak olacaktır. Şöyle ki:

1) Cezerî'nin Nisbesi Ve Soy Kütüğü

Üstâd'ın nisbeleri arasında en başta geleni, el-Cezerî nisbesidir. Bu nisbenin aslı, Cîm ve keskin Zâ'nın fethası, Râ'nın kesresi ve evvelinde de, bir târif edâtıyla الجزرى şeklinde Cezîra lafzına mensup bir nisbedir. "el-Cezîra" ise lügatta, "kesilmiş" anlamınadır. "Karalardan kesilip ayrılmış oldukları veyâ etrafına sular dolup, üzeri örtülmediği" için; deryâ içindeki ada'lara da, bu isim verilmiştir.

Bu lafız, Dicle ile Fırat nehirleri arasında kalan bölgeye de alem olmuştur. Çünkü bu bölge; bu iki nehir arasında kalmıştır. Ki bu mıntıkaya: "Cezîratu İbni Ömer" denilmektedir. İbnu'l-Cezerî'nin dedesi, bu bölgeden olduğu için, kendisine de, oraya nisbetle:"el-Cezerî" veyâ "el"siz olarak, yalnız: "Cezerî" denilmiştir.[3] Bu mıntıkanın, sınırlarımız içinde bulunan, bu günkü Şırnak İli'mizin Cizre kasabası olduğu da söylenmektedir.[4]

Adı Muhammed olan C e z e r î 'nin, babasının ve hattâ dedesinin adı da, Muhammed'dir. Dedesinin babası Ali, dedesinin dedesi de Yûsûf'dür. Künyesi ise, Ebu'l-Hayr'dir.[5] Bütün bu durumları dikkate alarak, daha sonra zikredeceğimiz

---

yazarlar kitlesi; Doğu, Doğu halkı, teâmulleri, (zihniyeti, kaderi, vs.) konusunda, detaylı teoriler ortaya koyarken, destanlar ve sosyolojik tasvirler yazarken, siyâsî raporlar verirken, (Doğu ile Batı arasındaki temel ayırımı) başlangıç noktası ihdâs etmişlerdir.

Oryantalizm'in 3'ncü anlamı ise; diğer 2'sinden ziyâde, (târîhî ve maddî) biçimde tanımlanmıştır. Yâni Şark ile uğraşan toplu mü'essesedir. Şark hakkında hükümlerde bulunur. Şark hakkındaki kanâatleri onayından geçirir. Şarkı tasvîr eder, tedrîs eder, iskân eder, yönetir. Kısacası, (Doğu'ya hâkim olmak, o'nu yeniden kurmak ve o'nun âmiri olmak için) Batının bulduğu bir yoldur. [Bu konuda daha geniş bilgi için bkz:

1) **Edward Said**, *Oryantalizm*, s., 13-16, (Trc: Selâhaddin Ayaz);

2) **Cerrahoğlu İsmâil**, *Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar*, Ank.ÜİF.Dergisi 40.Yıl Özel Sayısı, s.95-136;

3) **Yıldırım Suat**, *Oryantalizm Yâhut Batı'nın Doğu Üzerindeki Kuvvet Denemeleri*, 23 Eylul 1990 târihli ZAMAN Gazetesi, son sayfa.]

3 **Kurtdede** (996/1587), *Şerhu'l-Mukaddime*, vr., 2^b-3^a.

4 **Hamevî** (636/1238), *Mu'cemu'l-büldân*, II, 102; **Hartmann**, *Cezîra-i İbni Ömer* maddesi, İA. III, 152-153.

5 Cezerî'nin, çok daha az bilinen bir künyesi de Ebû Abdillâh'dir.Ki bu künye, iki yerde kullanılmıştır:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ünvanları arasından, en çok meşhûr olan **Şemsuddîn** ünvânını da, içine alacak şekilde, uzun künyesiyle birlikte Üstâd'ı şu şekilde tanıtabiliriz:[6]

" *Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsûf b. el Cezerî* ". İşte bu künyenin son halkası olan "**el-Cezerî**", O'nun dip dedesi olmaktadır. Ve bu nisbe, kendisine babasından değil; dip dedesinden intikâl etmiştir.[7]

Bu duruma göre de, dedesi îtibâriyle **Cezerî**'nin, **Kürt** asıllı bir âlim olduğunu söylemek, mümkün görülmektedir. Zâten bâzı kaynaklar da, buna işâret etmişlerdir: **İbnu'l-Hâcib** (646/1249), **İbnu's-Salâh** (641/1243), **İbnu Hallikân** (680/1281) ve târihci **İbnu'l-Esîr** (632/1234) gibi meşhur âlimlerin **Kürt** asıllı oldukları gibi. Çünkü bu **Cezîra** bölgesinden, pek çok âlim yetişmiştir. Hele bunlar arasından, **Cezerî** nisbesini alanlar, oldukca çoktur.[8]

Annesinin adına ise, rastlayamadığımız Üstâd'ın, Ali adında bir kardeşinin daha var olduğunu, bunun da, aynı zamanda kendisi gibi, bir **Kırâ'et İlmi** mütehassısı bulunduğunu, bu zâtın ayrıca, **eş-Şerîf Nâsıruddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Ali**'nin dedesi olduğunu da, ayrıca öğrenmiş oluyoruz.[9]

2) Cezerî'nin Hayâtına Kaynak Câmi'u'l-Esânîd'i

Cezerî'nin hayatını yansıtan çizgilerin büyük bir kısmını, O'nun kıymetli eseri *Câmi'u'l-esânid*' den tesbit etmiş bulunuyoruz. Ki mütedâvil kaynaklardan hiç birinde, el'an da adına rastlayamadığımız bu değerli eseri, gerek Doktora çalışmamız ve gerek bu çalışmamız vâsıtasıyla, bilim dünyâsına tanıtma bahtiyarlığı, bize nasîb olmuştur diyebiliz.

"*Kırâ'et İlminde İbnu'l-Cezerî (Hayâtı-Eserleri) ve Tayyibetu'n-Neşr* " adıyla, 1982'de ikmâl ettiğimiz ve henüz matbû hâle getirme imkânını da bulamadığımız Doktora Tezimizde, kendisine özel yer ayırdığımız mezkür eserin, bildiğimiz kadarıyla, dünyâda tek yazma nüshası vardır. O da, medârı iftihârımız olan **Süleymâniye kütübhânesi**'nde, Dâru'l-Mesnevî ksm. 11 numaradadır.

Boyutları: (190 x 120) ve (130 x 70) olan *Câmi'u'l-esânîd*, 15'er satırlık 73 varaktan ibârettir. Güzel ve okunaklı bir tâlik kırmasıyla, mü'ellifin vefâtından dokuz yıl sonra, 842/1438'de, **Mübârak b. Abdullah el Mühtedî** tarafından, büyük bir îtinâ ile istinsâh edilmiştir. Evveli ise, şöyledir:

يقول الفقير الى رحمة الله تعالى محمّدبن محمّدبن محمّدبن الجزرى،جمع الله شَمْلَهُ،أمّابعد: حمدًا لله الّذى جعل الإسناد من أركان الدّين،والإعتماد عليه من خصائص هذه الأمّة المهتدين .

---

1) İstanbul-Nûrosmâniye ktb.53/3'te bulunan " *Tuhfetu'l-ihvân fi'l-hulfi beyne'ş-Şâtıbiyyeti ve'l-Unvân* " isimli eserin evvelinde;
2) Yine **Cezerî**'nin, " *el-'Ikdu's-semîn* " isimli eseri üzerine,**Tayyibî** tarafından yazılan " *Şerhu elğâzi İbni'l-Cezerî* " isimli kıymetli eserin ön sözünde.

6 **Cezerî**, *Ğâye*, II, 247.

7 **Nuveyrî** (857/1453), *Şerhu't-Tayyibe*, 8ª.

8 Bkz: **Zivingî**, *'Ikdu'l-cevherî* mukaddimesine.

9 Bkz: **Sehâvî** (902/1496), *Dav'u'l-lâmi'*, VI, 23.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Önsöz'ünde de belirtildiği üzere, eserin muhtevâsı genel olarak, İsnâd ve İlmî Araştırmalar açısından, İsnâd'ın ehemmiyeti hakkındadır. Ki eserin (3[a]-13[a]) varakları arasında, konunun önemini belirten kıymetli bilgiler, özellikle verilmiştir (13[b]-72[a]) varaklarında da; hocalarından 38, arkadaşlarından 21 olmak üzere, 59 âlimin hayâtını anlatmıştır. Bu yönüyle de eser, bir Biyoğrafi kaynağı durumundadır. Daha bir başka yerde, ikinci bir nüshasını şimdilik bulamadığımız bu **Câmi'u'l-esânîd** in, yazıldığı yer ve târih, belli değildir. Sonu şu sözlerle bitmektedir:

هنا إنتهى ما قصدت كتابته فيما رغب من ذكر أسانيدى بالقرآت،
ليكون تمسكا لمن قرأ القرآت علىّ وليُعْلَمَ الوقف عليه قدر هذا العلم،
وكيف ينبغى السّعْى فى أخذه وطلبه. والله الموفق.

3) Cezerî'nin Doğumu Ve Ünvanları

Cezerî kendi doğum hâdisesini, babasının doğum olayı üzerine binâ ederek anlatıyor ve diyor ki:

Kur'ân-ı Azîm'i kendisinden defâlarca okuduğum merhum babamın, bana anlattığına göre o, h.(725) m.(1324) Rabîulevvel ayında doğmuştur. Daha (15) yaşında iken, 740/1339'da, ilk haccını yapmış ve (23) yaşında iken de, 748/1347'de ikinci haccının edâsı sırasında Allah'dan, kendisine bir erkek çocuğu vermesini ve bu çocuğun da, Kur'an ehli (Hâdimu'l-Kur'ân) olarak yetişmesini niyâz ederek, Zemzem Suyu'nu içmiş ve düâsını yapmıştır.

Bu hâcdan 749/1348'de dönen babam, bir sene sonra da, 750/1349'da annemle evlenmiştir. Ki işte bu evliliğin ilk mahsûlü olarak, 751/1350 yılına âid Ramazan Ayı'nın (25)'ne rastlayan Cumartesi gecesinde ve Terâvîh Namazı'ndan hemen sonra ben, Şam'da dünyâya gelmişimdir.[10] İşte bu olay, esas itibâriyle, Şam (Dimeşk)'da, iki sur arasında bulunan ve Hattu'l-Gassâ'în denilen evlerinde meydana gelmiş bulunmaktadır.[11]

Ancak: "Cezerî'nin babası evlendikten sonra kırk sene çocuğu olmamış; sonra hacca gitmiş, Zemzem Suyu'nu, anlatılan maksatla içmiş ve bundan sonra da Cezerî doğmuş" şeklinde vârid olan beyanlar,[12] kanâatımızca, Üstâd'ın bu kıymetli eseri, *Câmi'u'l-esânîd*'i hiç görülmeden söylenmiş sözlerdir.

Üstâd'ın ünvanları'na gelince bunlar, (50) civârındadır. Bunların da hemen tamâmını, daha önce kendisinden bahsettiğimiz Doktora Tezi'mizde, kaynaklarıyla birlikte zikretmiş bulunuyoruz. (s.140-142). Burada ancak bir kaç tânesini ve en çok bilinenleri kaydetmiş oluyoruz. Şöyle ki:

Şemsuddîn, İmâmu'l-E'imme, Senedu'l-Mukri'în ve'l-Kurrâ, Şeyhu'l-İslâm, Kâdı'u'l-Kudât, Üstâdu'l-Mufessirîn, İmâmu'l-Ea'zam İsnâdu'l-Muhaddisîn, Sultânu'l-Kurrâ'i ve'l-Muhaddisîn, Hâtimetu Muctehidi'l-Enâm, Mukri'u'l-Memâliki'l-İsleâmiyye, Hâtimetu'l-Huffâzı'l-Muhakkıkîn ve, Bakıyyetu Ulemâ'i'r-

---

10 Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 21[b].

11 Cezerî, *Ğâye*, II, 247.

12 Sehâvî, age., IX, 255.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Râsihîyn..

4) Cezerî'nin Tahsil Tarzı, Hâfızlığı, ve İcâzeti

Cezerî' nin çocukluğu, Şam'da geçmiştir.[13] İlk tahsîli olan Kur'an öğrenimine, babası başta olmak üzere, Ebu'l-Hasen el-Hudûsî (764/1362)'den, 762/1360'da yaptığı ilk hatmiyle başlamış ve, babasının da Kur'an Hocası olan Ebû All el-Hasen b. Abdillâh es-Sürûcî (764/1362)'den de; Ebû Amr (154/770) Kırâ'atı'nı okumuş, bunun yanında da, bir takım Kırâ'at usüllerini okuyup, Şâtıbî (590/1193)'nin *Hırzu'l-emânî ve vechu't-tehânî* isimli eserinden de, İdğâm-ı Kebîr bâbına kadar olan kısmı ezberleyerek sürdürmüştür.[14]

Çok kuvvetli bir hâfızaya sâhib olan Cezerî,[15] kendisine lutfedilen bu nîmeti, onun gerçek sâhibi olan Allah'ın, Yüce Kelâmı Kur'ân-ı Kerîm'in Hâfızı olabilmek için kullanmasını bilmiş ve, (13) yaşında iken, (764)'ün sonlarında, bu kerâmete nâil olmuştur. Hemen bir yıl sonra da, (765/1363)'de, bir Hâfız'ın yapabileceği en büyük işlerden biri, hattâ en önemlisi olan Hatimle Terâvîh kıldırma görevini îfâ etmeyi de başarınca; dedesinin dayısı, babasının da Hadis hocası olan, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Habbâz el-Ensârî (785/1383) tarafından, kendisine Hâfızlık İcâzetnâmesi verilmiştir.[16]

Çünkü Cezerî'nin ilim tahsîli yolundaki rehberi, babasıdır. Hoca babası.. O da, ilimdeki hiyerarşik sıranın, önce Allah Kelâmı'nın hıfzıyla başladığını, çok iyi bilmekte ve çocuğunu da, bu duruma göre yönlendirmek arzûsundadır. Ki ikinci sırayı da, Hadis öğrenimine ayırmışlardır. Zîrâ ilimde böyle bir metod uygulamak, selefin en bereketli metodur.

Hatîb el-Bağdâdî (463/1071), "el-Câmi'u li ahkâmi'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'ı" isimli değerli eserinde açtığı: (Zikru mâ yecibu takdîmu hıfzihî 'ale'l-hadîs) babında, İlim adamı ve araştırıcı olmak isteyenlerin, bu metodu kullanmalarını tavsiye niteliğinde, onların, önce Allâh'ın Kitâbı'nın hıfzıyla yâni Hâfız olduktan sonra tahsîle başlamaları gerektiğini söylemektedir.[17]

Böylece Cezerî, tahsîline 1'nci derecede Kırâ'et İlmi, 2'nci derecede de, Hadis Öğrenimi'yle devâm etmiştir. Bu cümleden olmak üzere, 765/1363'de, Fahr b. el-Buhârî (690/1291)'nin ashâbından Hadis dinlerken; (766/1364)'de İbnu's-Sellâr (782/1380); (767/1365)'de İbrâhim el-Hamevî (771/1369) ile İbnu Receb Şihâbuddîn Ahmed (770/1368) ve İbnu Tahhân (782/1380) gibi âlimlerden Kırâ'et ve Tecvid İlmi'ni, geniş çapta elde etmeğe büyük zaman ayırmıştır. (768/1366)'da da, İbnu'l-Lebbân (776/1374)'dan bütün Kırâ'et Vecihleri'ni cem eden Cezerî'ye, adı geçen hocası tarafından düzenlenen bir merâsimle, yine Kırâ'et İlmi İcâzetnâmesi verilmiş bulunmaktadır. Ki bu merâsimde, Cezerî'nin hocalarından Seriyyuddîn Ebu'l-Fidâ (770/1368)'nın da hazır bulunduğu müşâhede edilmektedir.

---

13 Sehâvî, age.,IX, 256.

14 Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 21[b]-22[a]; *Takrîbu'n-Neşr*, 10.

15 Süyûtî (911/1505), *Zeyl*, 377, (İbnu Hacer'in, *Dürratu'l-kâmine*'sinden naklen)

16 Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 21[b]; Ğâye, II, 247; Sehâvî, age., IX, 256; Yüksel, *Kırâ'at İlminde İbnu'l-Cezerî (Hayâtı-Eserleri) ve Tayyibetu'n-Neşr*, 144-145.

17 Bkz: Hatîb el-Bağdâdî (463/1071), *el-Câmi'*, I, 106-108.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kubbetu'n-Nesr

Cezerî, Kırâ'et İlmi'nde ilk hocası olduğunu söylediği: İbnu Gavâlîc diye meşhûr Bedruddîn Muhammed'den de (774/1372)'de, Şam'daki Ümevî Câmi'i'ndeki, Kubbetu'n-Nesr altında[18] bir çok kırâ'atı okuyarak, üçüncü kez İcâzet almıştır. Ki bu dönemlerde, Cezerî'nin müteâla ettiği eserlerden bâzıları şunlardır:

1) Ebu'l-Hasen Ali b. İbrâhîm b. Yezdâd el-Ehvâzî (339/950)'nin: *a) Şâz kırâ'atları işleyen, el-İttidâh fi'l-kırâ'âti'ş-şuvâz'*ı ile; *b) Mütevâtir kırâ'atları mevzû alan Kitâbu'l-Vecîz'i;*

2) Ebu'l-Kâsım b. Fîre b. Halef b. Ahmed eş-Şâtıbî (590/1193)'nin, Kırâ'âtı Seb'a'yı konu edinen eseri: *Hırzu'l-emânî ve vechu't-tehânî*'si;

3) Ebû 'Amr 'Usmân b. Se'îd ed-Dânî (444/1052)'nin, Yedi Kırâ'et muhtevâlı *et-Teysîr*'i;

4) Ebû Muhammed Abdurrazzâk b. Rizkullâh er-Rusğî (661/1262)'nin, *(Tı) harfî hakkındaki manzûmesi;*

5) eş-Şu'le diye meşhûr: Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. el-Huseyn el-Mevsılî el-Hanbelî (656/1258)'nin; *a) eş-Şem'a fi'l-Kırâ'âti's-Seb'a*'sı ile; *b) Zâtu'l-halâ fî kırâ'eti Ebî 'Amr b. el-'Alâ*"sı;

6) Ebu'l-'Izz el-Kalânisî (521/1127)'nin, *el-İrşâd fi'l-kırâ'âti's-Seb'*ı.[19]

5) Cezerî'nin İlk Haccı ve 1'nci Mısır Seferi

C e z e r î artık ilmî geziler yapma sevdâsına düşer. Şam'da, kendilerinden feyiz aldığı hocalarından, ünlerini duyduğu Mısır'daki âlimlere ulaşmayı ve ilmî silsilesine, onları da birer altın halka olarak dizmeyi,.aklına koyar. İzin için âilesine baş vurur ve daha bâzı teşebbüslerde bulunur.

Yaptığı bu gayretler boşa çıkmaz ve nihâyet, (768/1366)'da, babasıyla birlikte yola çıkar. İlk haccını yapar ve Medîne-i Münevvere Şeyhı ve aynı zamanda da Mescid-i Nebevî'nin İmam ve Hatibi olan Üstâd Ebû Abdillâh Muhammed b. Sâlih el-Medenî (785/1381)'den, **Allah Rasûlü (as)** ın Hücre-i Se'âdet'i karşısında ve O'nun mübârek başları ucunda, Ebû Abdillâh Muhammed b. Şürayh er-Ru'aynî el-İşbilî (476/1083)'nin, Kırâ'et İlmi'ne dâir el-Kâfî isimli eseriyle birlikte; ikinci kez, ed-Dânî'nin et-Teysîr'ini de okur.

Medîne'de bir yıl kalan Cezerî (769/1367)'de, yine babasının eşliğinde Mısır'a gelmiştir. Ki bu geliş, O'nun I. Mısır Seferi'dir. Ve bu sefer, I. Hac Seferi üzerine binâ edilmiştir.[20]

Bu seferde, Heratlılar'ın meşhûr el-Bilât adındaki Han'larına yerleşen Cezerî'nin, Kâhire'de ilk karşılaştığı âlim, Ezher Câmi'i'nin İmamı ve Mısır'ın

---

18 Tahkîkimize göre **Kubbetu'n-Nesr** veyâ sâdece **en-Nesr**: Şam-Ümevî **Câmi'i**'nin ortasında, Mihrab ile Minber'in ön kısmında ve câminin tek Kubbe'li bölümünün tam altında bulunan, özellikle de **Ders-i Âm**'ların, ders okuttukları yerden biraz daha yüksekce yapılmış olan kısma denilmektedir.

19 Bkz:**Cezerî**, *Tahbîru't-teysîr*, 5-7; *Ğâye*, I, 30-33, 53, 482, 520; II, 72-73, 247; *Câmi'u'l-esânîd*, 30[a]-31[a]; 33[b]-36[a]; 49[a]-57[a]; *en-Neşr*, I, 86; **Yüksel**, age., 146-147.

20 Bkz: **Cezerî**, *Câmi'u'l-esânîd*, 12[a]-12[b]; *Ğâye*, II, 155 ve 247; *Tahbîr*, 5; *en-Neşr*, I, 69;

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Re'îsu'l-Kurrâ'sı olan: Fahruddîn ed-Darîr 'Usmân b. Abdurrahmân el-Bulbeysî ;(804/1401) olmuştur.[21] Cezerî, bu zât ile ilgili bir hâtırâsını şöyle anlatır:

Üstad benden, kırâ'et silsilem yâni icâzetim hakkında bilgi istedi. Ben de, üstâdım İbnul-Lebbân'dan aldığım icâzetimi gösterdim. Tatmîn olmadı, bâzı sorular daha sordu. Ki bunlardan birisi, Hûd Sûresi âyet: (41)deki مَجْرٖيهَا kelimesini,. İmam Nâfi'ın nasıl okuduğu idi. Cevaplarımdan memnun kalan Üstâd, Nâfi'ın hocalarını ve nerede okuduğunu da sordu. Sonuctan oldukca memnundu.[22]

Âlî İsnâd

Cezerî'nin, Mısır'da murâcaat ettiği ikinci üstâd, İbnu'l-Cundî Seyfuddîn Ebû Bekr b. Aydoğdu el-Hanefî (769/1367) oldu. Bu zâtın özelliği, Kırâ'et İlmi'ni, Âlî İsnad'larla rivâyette bulunan çeşitli üstâdlardan almış olmasıydı.[23] İşte bu üstâdın, bu vasıfla rivâyette bulunduğu Kırâ'at'a dâir bütün bilgileri, Cezerî de aynen alıp zapt eylemiştir.

Sonra Cezerî, bu zât tarafından:Tekıyyuddîn Ebî Muhammed Abdurrahmân b. Ahmed b. Ali eş-Şâfi'î'ye gönderilmiştir. Ki bu zât, İbnu'l-Bağdâdî (781/1379) olarak meşhurdur.[24] Ve bu dönemde Cezerî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. es-Sâiğ el-Hanefî (776/1374) ile de görüşüp Yedi Kırâ'at'ı kendisinden okumuştur.

6) Cezerî'nin İlk Eseri et-Temhîd

Cezerî, Kâhire'de hiçte boş vakit geçirmiyordu. Bir taraftan belli başlı âlimlerin ders halkalarına ve ilmî sohbetlerine devâm ederken; bir taraftan da, te'lif hayâtına ilk adımı atmış ve daha 18 yaşında bir delikanlı iken, ilk eserini vermiş oluyordu. Sâhâsı itibâriyle, ilk murâcaat edilen eser olma vasfını, günümüzda bile koruyan bu değerli eserin adı: et-Temhîd fî 'ılmi't-tecvîd'dir. Ki, 769/1367 Zilhicce ayının 5'ine rastlayan Cumartesi günü, ikindi vakti saat üç sularında, Kâhire'deki Zâhiriyye Medresesi'nin iki kasrı arasında tamamlamıştır.[25]

İki yıl kadar süren bu İlk Sefer'inde, İlk Hacc'ını yapıp, İlk Eser'ini de verdikten sonra, 770/1368 yılının başında Şam'a döndüğünü gördüğümüz bu genç araştırıcı İbnu'l-Cezerî'nin,[26] daha döner-dönmez ilk yaptığı iş, buradaki üstadı

---

21 Bu zât ta, yine **Cezerî'nin** hocalarındandır. Ancak, bilinmelidir ki; **el-Bulbeysî** olarak meşhûr olan **Salâhuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b Muhammed b. Ömer el-Ensârî el-Mısrî** (790/1388) değildir. (Bkz: *Câmi'u'l-esânîd*, 60[a].)

22 **Cezerî**, *Câmi'u'l-esânîd*, 70[b]-71[a]; Ğâye, I, 506.

23 Haberin kaynağı ile, son ulaştığı şahıs arasındaki vâsıta ne kadar az olursa; haberin doğruluğunu incelemek te, o kadar kolay olur. İşte, **ilk kaynakla son merkez arasındakî vâsıtanın azlığına Âlî İsnâd denildiği** görülmektedir. (Bkz: **Karaman Hayrettin**, *Hadis Usûlü*,.34.)

24 Hayâtı için bkz:**Cezerî**, Câmi'u'l-esânîd, 12[b] ve 14[a]; Ğâye, I, 164; Tuhfetu'l-ihvân mukaddimesi.

25 Bu eser için, özellikle bkz: **Yüksel**, age., 245-248; **Shiloan Ammon** *The Theory of music in Arabic writings*,164-165.

26 **Cezerî**, *Câmi'u'l-esânîd*, 13[a], 33[b].

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İbnu'l-Lebbân'dan daha önce başlayıp ta bitiremediği bâzı derslerini tamamlamak olmuştur. Ki bu üstâdından bahs ederken, şunları söylemektedir:

Hocam İbnu'l-Lebbân, Kırâ'et İlmi'nin tariklarını tahkîk etmekte, acâib bir alâmetti. Bunları tek tek ve veciz bir ifâdeyle anlatmak ve terkîb edip dinlemek husûsunda, müthiş bir kudrete sâhipti. Öyle ki, kendisine vücûhâtı arz eden her bir talebenin, okuduğu binlerce vecihten hiç birini, fevt etmeden dinleyebiliyordu. Aynı zamanda çok sabırlı ve pür dikkat okutmaktan da bıkmayan bir zât idi.[27]

7) Cezerî'nin İkinci Mısır Seferi ve Hadis Öğrenimi

Cezerî'nin, I. Mısır Seferi esnâsında, kendileriyle tanışmak ve derslerine devâm etmek istediği daha pek çok âlim vardı. O, bu isteğine kavuşmak için, hayli gayretler sarfetmişse de, murâdına eremeden Şam'a geri dönmüştü. Günler geçtikce, tatlı hâturâlar edinmek sûretiyle, bir süre huzurlarında bulunduğu hocalarının hasreti de, kendisini iyice etkilemişti. Bu bakımdan hemen Mısır'a geri dönmek için, fırsatlar kolluyordu. Bu durumları dile getiren kendi ifâdeleri şöyle:

Hele bir müddet cemiyyetten ayrılıp ta, Kâhire'deki Câmi'u'l-Hakîm'de, uzunca bir süre, Halvet'te kalması sebebiyle, kendisini ziyâret edemeden Mısır'dan ayrıldığım 25.hocam: Bahâuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Halîl el-Mekkî eş-Şâfi'î (777/1375) ile görüşemediğim için, yüreğimde hâlâ bir sızı bulunmaktadır.[28]

Cezerî, sözlerine şöyle devam ediyor: Mısır'a tekrar dönebilmek için vâlideynimden izin istedim, vermediler. Üzüldüm. Üzüldüğümü anlayınca da, kendileri de benimle gelmeyi arzû ettiler. İşte böylece, 771/1369'da âilemizle birlikte Mısır'a dönmüş olduk. Ki bu seferim, şu iki bakımdan çok mübârek ve çok bereketli bir sefer oldu:

Birincisi; Zeynuddîn Abdurrahîym b. el-'Irâkî (806/1324) üstâdımızın tavassutlarıyla; Üstâd Bahâuddîn Ebû Muhammed el-Mekkî ile görüşüp derslerine devâm ederek, kendisinden icâzet almam. (Ki bu, 4'ncü icâzetidir.)

İkincisi de Cemâluddîn Ebû Muhammed Abdurrahîym b. el-Hasen el-Esnevî (772/1370) gibi Muhaddis ve Müsnidîn'in derslerine katılarak, pek çok hadis okumuş bulunmamdır.[29]

a) Onüç Kırâ'at

Kendi ifâdesinden de anlaşıldığına göre, Cezerî bu seferinde, Hadis öğrenimine oldukca ağırlık vermiştir. İbnu Hibbân (354/965)'ın Sahîh'i başta olmak üzere, bir çok hadis mecmuasını, el-Ebrakûhî (871/1466) ile ed-Dimyâtî (705/1306)'nin ashâbından okumuştur. Ancak Kırâ'et ilmi'ni de ihmâl etmiş değildir. Ebû Tâhir Ahmed b. Ali el-Bağdâdî (496/1103)'nin *el-Müstenîr*; Ebu'l-Hasen Tâhir b.Ğalebûn (377/987)'un *et-Tezkira* ile *el-İrşâd*; Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b.Ebî Bekr (516/1122)'in *et-Tecrîd* isimli eserlerini tâkîb ile,

---

27 Bu Üstâd'ın, Kırâ'at Silsilesi ve hayâtı için bkz: *Câmi'u'l-esânîd*, 34[a], 36[a], 49[a]-57[a]; *Ğâye*, II, 72-73.

28 Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*; 13[a]; 46[a-b].

29 Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 13[a-b]; 46[b], 47[a]; *Ğâye*, II, 248; Yüksel, age, 152-153.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Abdurrahmân b.el-Bağdâdî (781/1379)'den de, Onüç Kırâ'at okumuştur.[30]

8) Cezerî'nin Tekrar Ülkesi Şam'a Dönüşü, İlk Hocalığı ve Yine Tahsil, Yine Tahsîl

Cezerî, Mısır'da kaldığı tüm süreler içinde, çevre ülkelerde de kendilerinden feyiz alınması gereken büyük âlimler olduğunu, bilhassa Mısır'daki hocalarından duyup öğrenmişti Bunlardan bir tânesi vardı ki, ondan mutlakâ istifâde edilmeliydi. Bu da Yemen Şeyhı Üstâd Ebu'l-Hasen Ali b. Şeddâd el-Bürâ'î ez-Zebîdî (771/1369) idi.

İşte Cezerî, Yemen'e kadar gidip bu üstaddan da ilmî nasîbini almak için, âilesinden yine izin almak üzere Şam'a dönmüştü. Fakat, kendisine bu izin verilmediği için de, murâdına erememişti. Ancak, ilmî seyâhatlerin ne kadar bereketli olduğunun zevkine varan Cezerî, yine aynı maksatlarla yurt dışına çıkmak için Şam dâhilinde çeşitli teşebbüslerde bulunurken; özellikle adı geçen Şeyhın oğlu: Ali ed-Demvây ile, Mütekaddimîn ve Müsnidîn'den olup ta, Bağdat'ta bulunan daha bâzı âlimlere de mektuplar yazarak, kendisine dâvetiye çıkarılmasını taleb etmiştir. Ne yazık ki Cezerî, bu çalışmalarından da hiç bir netîce alamamıştır. Çünkü diyor: Durumlar çok karışu. Özellikle Kırâ'et İlmi okumak için bana murâcaat edenlerin sayısı hayli arttı. Yaşım ise 19'a bastı. Meşgûliyetim çoğaldı ve adı geçen üstad da ölmüştü.[31] Böylece, Ümevî Câmi'i'nde *Kubbetu'n-Nesr* altında, Kırâ'et İlmi okutmağa başladım. Ki talebelerim arasında Ğarp'tan (yâni .Fas-Tunus'dan), Endülüs'ten, Yemen'den, Hindistan'dan, Rum'dan (yâni Anadolu)'dan ve Acem Diyârı'ndan insanlar vardı.[32]

İslâmî nokta-i nazardan bakıldığı zaman talebelik, beşikten mezara kadar ömür boyu devâm eder. İşte Cezerî de bu anlayışa sâhip bir insan olarak, bir taraftan müderrisliğini sürdürürken, diğer taraftan da tahsîline ara vermeden devâm ediyordu. Meselâ bu dönemde:

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. el-Ehvâzî el-Mizî ed-Darîr (780/1378) ile Ebû Câfer Ahmed b. Yûsûf b. Mâlik er-Ru'aynî el-Ğarnâtî (780/1378) gibi müderrislerden, Kırâ'et İlmi'ne dâir bilgiler edinmiştir. Aynı şekilde 772/1370'de Bealebek şehrinde, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Abdulkerîm el-Bealebekî es-Sûfî ile de görüşüp O'ndan rivâyetlerde bulundu. Ebû Câfer er-Ru'aynî'den, Ebu'l-Hasen Ali b.Ömer b.İbrâhîm el-Kettânî el-Gaycâtî (730/1329)'nin yazdığı manzum *Kitâbu'l-mufîde*'yi de okumuştur. el-Kâdî Ebû Yûsûf Ahmed b. el-Huseyn el-Kefrî el-Hanefî (776/1374)'den *Kırâ'ât-ı Seb'a*'yı yeni baştan okumak sûretiyle hatmeden Cezerî, 773/1371 târihlerinde de, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Meymûn el-Belevî el-Ğarnâtî (793/1390)'den dersler almıştır.[33]

---

30 **Onüç Kırâ'ât:** Sözü edilen **Onüç kırâ'at**, şu zevâtın kırâ'atlarıdır: **Nâfi'**(169/785), **İbnu Kesîr** (120/737), **Ebû 'Amr** (154/770), **İbnu 'Âmir** (118/736), **'Âsım** (127/745), **Hamza** (156/772), **Kisâ'î** (189/804), **Ebû Ca'fer** (130/747), **Ya'kûb** (205/820), **Halef** (292/904), **İbnu Mühaysın** (123/240), **el-E'ameş** (148/765) ve **Hasen el-Basrî** (110/728) (Bkz: **el-Bennâ** (1117/1705), *İthâf*, I, 75-76.)

31 Bkz: Cezerî, *Ğâye*, I, 528; *Câmi'u'l-esânîd*, 13[b].

32 Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 15[b]-16[a].

33 Bkz: Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 14[a]-16[a]; 41[a]-43[b]; *Esne'l-metâlib*, 21; *Ğâye*,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Cezerî'nin, 774/1372 târihlerinde, Şeyhu'l-İslâm Ebu'l-Fidâ İsmâ'îl b. Kesîr'den Fıkıh İlmi tahsîl ettiği ve aynı zâttan fetvâ için icâzet aldığını da biliyoruz. Ki bu zât, aynı târihte vefât etmiştir.[34] Böylece, İbnu'l-Cezerî'nin (5)'nci İcâzet'inin bir Fetvâ İcâzeti olduğunu da öğreniyoruz.

9) Cezerî'nin Üçüncü Mısır Seferi

İbnu'l-Cezerî'nin 3'cü Mısır seferi, 778/1376'larda başlar. Hedef, yine aynıdır: İlmî Silsile'sinin sened zincirine, yeni altın halkalar eklemek sûretiyle, onu zengin kılmak. Aynı zamanda da, bir ilim adamının, mutlakâ tahsîl etmesi gereken Usûl, Me'ânî, Beyân ve Bedî' gibi yüksek ilimleri tahsîl etmektir. İşte adı geçen bu dersleri Cezerî, Kendisinden:" Şam Kadısı Üstâdımız " diye söz ettiği; Şeyh Dıyâ'uddîn Sâdullah el-Kazvînî el-Bulkaynî hazretlerinden, bu seferinde okumuştur.

Yine bu seferinde aynı zâttan Fıkıh okuyup icâzet almıştır. (İcâzet sırası 5, Fıkıh icâzeti 2 oluyor) Ki bu seferin, 785/1383'lere kadar yedi yıl sürdüğünü ve bu târihte, Şeyhu'l-İslâm el-Bulkaynî (805/1403)'den de, kezâ Fıkıh tedrîs edip icâzet aldığını görüyoruz.[35] (İcâzet sırası 6, Fıkıh icâzeti 3 oluyor.)

Aynı târihlerde Cezerî, İskenderiye'ye gelmiş ve burada da; İbnu Abdi's-Selâm İbnu Nasr denilen zâtın ashâbından Hadis dinlemiştir. Bundan başka, hakkında; "kendisinden okuduklarımızın sonuncusu" dediği: eş-Şeyh Muhyiddîn Abdu'l-Vehhâb b. el-Karavî el-İskenderî (788/1386)'den; Mâlik b. Enes (179/795)'in *el-Muvatta'* isimli hadis mecmuasıyla birlikte; Şam Hadis Hâfızı: Şemsu'd-Dîn Ebû Abdillâh ez-Zehebî (748/1347)'nin, O'nun hadislerinden tahrîc ettiği bir cüz'ü de, hem okumuş hem de yazmıştır. Cezerî yine bu yıl için de İskenderiye'de mezkür el-Karavî'den es-Safrâvî (636/1238)'nin Kırâ'et İlmi'ne dâir, *Kitâbu'l-l'lân*'ını da okumayı ihmâl etmemiştir.[36]

10) Cezerî'nin Resmî Görevleri

İbnu'l-Cezerî'nin hayâtı Arab Diyârı, Osmanlı Ülkesi ve Acemistan'da geçtiğinden; O resmî görevlerini de elbette bu ülkelerde îfâ etmiştir. İşte biz, O'nun çok önemli bu görevlerini, mezkür ülkelerdeki sıra ve yerlerine göre, burada vermek sûretiyle, bundan böyle de anlatmağa devâm edeceğimiz hayat kronolijisine bakabileceğimiz pencereleri de aralamak istiyoruz. Şöyle ki:

a) Arab Diyârı'ndaki Görevleri

Birincisi, Daha önce de belirttiğimiz gibi, Cezerî'nin Şam'da ilk resmî görevi Müderrislik olmuş ve bu görev, Ümevî Câmi'i Kubbetu'n-Nesr altında iki yıl kadar (777/1375-778/1376) Kırâ'et İlmi okutmakla geçmiştir.[37]

İkincisi, Hocası Emînuddîn Ebû Muhammed Abdu'l-Vehhâb b. es-Sellâr (782/1380)'dan boşalan, Şam Ümmü Sâlih Türbesi bünyesinde hizmete devâm eden

---

I, 157-158; **Yüksel**, age.,155-156; **İbnu'l-Esîr** (630/1232), *el-Lubâb*, I, 161-162.

34 **Bkz: Cezerî**, *Ğâye*, II, 248.

35 **Bkz: Cezerî**, *Câmi'u'l-esânîd*, 65^{b}-69^{b}; *Ğâye*, I, 48-49; II, 248.

36 **Bkz: Cezerî**, *Câmi'u'l-esânîd*, 15^{b}-63^{a-b}; *Ğâye*, I, 482; II, 248; **Yüksel**, age., 156.

37 **Cezerî**, *Ğâye*, II, 248; **Sehâvî**, age., IX, 256

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Meşîhâtu'l-İkrâ'i'l-Kubrâ yâni Kurrâ Reisliği Makâmı'na getirilmesidir.[38]

Üçüncüsü, Şam'da el-'Âdiliyye Medresesi'nde, yine Kırâ'et İlmi Müderrisliği yapması..

Dördüncüsü, yine Şam'da olmuş ve el-Eşrafiyye Medresesi'nin bir süre Rektörlüğü'nü yapmış ve ayrıca da, eş-Şihâb b. Hacı gibi büyük şahsıyetlere dersler okutmuş olmasıdır.[39]

Beşincisi, çok kısa bir süre de olsa, Şam Vâliği görevini üstlenmesi.[40]

Altıncısı, Mısır Sultanları, çoğu kez devleti Şam'dan idâre etmiş olduklarından;[41] Memluk Sultânı (1390-1399) Zâhir Berkûk (802/1399)'un Danışman'ı olarak O'nun Tevkî'u'd-Dest yâni Nişancı=Tuğrakeş memurluğunu yürütmesi.[42]

Yedincisi, yine Sultan Berkûk tarafından, eş-Şihâb el-Husbânî'den boşalmış bulunan, Şam'daki Câmi'u't-Tevbe Hatibliği'ne getirilmesi.

Sekizincisi, daha sonra da, İbnu'l-Cümâ'a el-Muhibb b. el-Burhân (790/1388)'ın ayrılmasıyla 795/1393'te Kudüs'teki es-Salâhıyye Medresesi Müderrisliği'ne tâyîn edilmesi.[43]

Dokuzuncusu, nihâyet, 793/1390'larda Şam'da Şâfi'î Kadılığı'nı üstlenmesi.[44] Aynı zamanda, bu târihlerde Şam Vâliliği'nde bulunan Büyük Aytemiş (ki Aytemir diye de bilinir) tarafından kurulan vakıf mü'esselerinin, muhâsebât ve mes'ul müdürlüklerinde de bulunması.[45]

b) Osmanlı Ülkesindeki Görevleri

Cezerî'nin, Osmanlı Ülkesi'ndeki Resmî görevlerini, şöyle özetlemiş olduk. Ki durum, bu çalışmamızın biraz sonra gelecek olan: "Cezerî'nin Osmanlı Ülkesine geçişi ve Bunun Sebebleri" bahsinden tahkîk edilebilir.

1) Yıldırım Bâyezîd'in dâveti üzerine, 795/1392'nin 6'ncı ayı olan Cemâziyeâhir'de, Kâhire'den ayrılıp, 7'nci ay Receb başında Antakya'ya gelen Cezerî, burada kısa bir süre, Misâfir Hoca olarak, Kırâ'et ilmi Üstadlığı; yapması.

2) Bursa'ya gelişiyle birlikte, şerefine inşâ edilip açılışı yapılan Ulu câmi'deki, Yıldırım Bâyezîd Dâru'l-Kurrâsı'na, Re'îsu'l-Kurrâ olarak tâyîn edilmesi. Ki bu görevde, takrîben iki buçuk ay kadar kalmıştır.

3) 798/1395'in 10'ncu ayı Şevvâl'den îtibâren, yaklaşık üç ay, Yıldırım Bâyezîd'in Dînî Danışman'ı olarak, Galata'da İstanbul Muhâsarası'na katılması.

4) 798/1395'in 12'nci ayı olan Zilhıcce'nin 28'inde, yine aynı görevle Büyük Niğbolu Savaşı'na iştirâk etmesi.

5) Niğbolu Zafer'inden dönüşüyle birlikte, Yıldırım Bâyezîd'in çocuklarına Mürebbî Hoca olarak tâyîn edilmesi.

---

38 Cezerî, *Ğâye*, II, 248; Sehâvî, age., IX, 256.

39 Sehâvî, age., IX, 256.

40 Öğüt, *Tekbîr-i Teşrik*,.78.

41 Hey'et (Anonim), *İslâm Ansiklopedisi* (İA.),XI, 304.

42 Sehâvî, age., IX, 256.

43 Sehâvî, age., 256; İA.,V, 2/719.

44 Cezerî, *Ğâye*, II, 249; Ramlî (1130/1717), *el-Mineah*, 26^b-29^a.

45 Süyûtî, age., s.376; İA.,XI, 304.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

c) Mâverâunnehr'deki Görevleri

Cezerî'nin Acemistan'daki Resmî görevleri ise, yine bu çalışmamızda, biraz ileride ele aldığımız:"Cezerî'nin Mâverâunnehr Hayâtı" bahsinden incelenebilir. Ki biz bunlardan sâdece üç tânesini vermiş oluyoruz:

1) Timur'un, Anadolu'yu işgâle hazırlandığı sıralarda, Keş Şehri'nde kurduğu Timur Medresesi'ne, meşhûr Ankara Savaşı'ndan sonra, İlk Müderris olarak tâyîn edilmesi. Ki Cezerî bu görevde Timur'un öldüğü 807/1404'e kadar 2 yıl kalmıştır.

2) Herat'ta bir Medrese kurması için, 808/1405'te, Şahruh Sultan tarafından görevlendirilmesi ve aynı yerde Hadis Hocalığı.

3) Yine 808'de, Şîrâz ve havâlîsine, kendi isteği dışında (kerhen) Kadı tâyîn edilmesi. Ki bu görevi ölünceye kadar sürdürmüştür.

11) Cezerî'nin Mesleki Ve Takvâsı

Fizikî yapı bakımından çok yakışıklı, çok güzel ve fasîh konuşan Cezerî, meslek olarak ta, babasının mesleki olan Tüccarlık'la iştigâl ederdi.[46] Mal ve eşyâya karşı çok az ilgi gösterir; süs ve lükse hiç iltifât etmezdi. Temizliği ve dindarlığı çok sever, bunun gereği olarak ta haram ve mekruhlardan titizlikle sakınırdı.[47]

İster seferde bulunsun ister hazarda; bir miktar uyuduktan sonra kalkıp, geceleyin kılınan Teheccüd Namazı'nı aslâ terk etmez; haftanın Pazartesi ve Perşembe günleriyle, her aydan da 13, 14, ve 15. günleri oruçlu geçirirdi.[48]

İşte meslek ve takvâsı hakkında, çok kısa ve öz bilgiler verdiğimiz İbnu'l-Cezerî, târih bakımından 779/1429'dan sonra olduğunu tahmîn ettiğimiz, Mısır'a yaptığı bir seferinde, Mısır Şâirleri'nden en-Nevâcî (860/1455) tarafından, şu sözlerle karşılanmıştır:[49]

أيَاشمْسَ علمٍ بالقراآت آشْرَقْتَ/وَحَقَّكَ قد منَّ الإلهُ إلى مصْرَ
وهَاهِيَ بالتَّقريب منك تَضَرَّعَتَ/عبيداً وأضْحَتْ طَيِّبة النَّشْر

Görüldüğü üzere bu sözlerde, O'nun *Takrîb* ve *Tayyibetu'n-neşr* gibi, çok değerli iki eseri söz konusu edilmektedir. T a y y i b e ' nin tamamlandığı târih ise, 779'dur. Açıkca yine görülmektedir ki O, Kur'ân'ın kırâ'atları üzerine doğan bir İlim Güneşi olarak ta, ayrıca vasıflandırılmıştır.[50]

---

46 Sehâvî, age., IX, 257, 259; 'Imâdî (1089/1678), VII, 205-206.

47 Cezerî, *Tahbîr*, .7.

48 Ramîlî, age. ve yer.

49 Serkis, *Mu'cemu'l-matbû'ât*, I, 63; Ramîlî, age. ve yer.

50 Bu bilgilere ilâveten, ileride gelecek olan: *"Yer Yüzünün Yağmuru"* bahsine de bakınız.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II- CEZERÎ'NİN OSMANLI ÜLKESİNE GEÇMESİ

Daha çok siyâsî olaylar nedeniyle, zamânın sultanları tarafından kendisine sâhip çıkılması; elde ettiği meslekî muvaffakıyetleri yüzünden de, sultanları gölgede bırakacak şekilde, halkın kendisine karşı çok sıcak bir sevgi ve saygı göstermesi; sultanların ise, sık sık taht (iktidar) kavgasına düşerek, biribirlerinin ülkesine ve değerlerine saldırmağa kalkışmaları; Cezerî'nin huzûrunu kaçırmış, Şam ve buna bağlı olarak ta Mısır'daki hayâtının son demlerini, oldukca korkulu kılmıştır.

İşte bütün bu durumlar karşısında, kendisini hedef alan tehlikeleri, çok yakından izleyen Üstâd, bunlardan kurtulabilmek için, bir dizi tedbir ve tercihler düşünmüş, fırsat ve imkân buldukça da, bunları gerçekleştirmek üzere beklemeğe başlamıştır. Ki, aşağıda özet olarak arz etmek istediğimiz olaylar, işte O'nun bir an evvel ulaşmayı hedef aldığı tedbirler ve tercihler cümlesinden olmak üzere, Osmanlı Ülkesi'ne ne maksatla geldiğini bildirmektedir:

1) Cezerî'yi Aytemiş'in Tâkîbe Alması

Aytemiş'in, Üstâd Cezerîyi tâkîbe almasına 2 sebeb gösterilmektedir:

a) Önceden de belirttiğimiz gibi; Cezerî Şam'da Şâfi'î Kadılığı'nda iken, aynı zamanda, Vâli Aytemiş tarafından kurulan bâzı vakıfların sorumlu müdürülüğünü de üstlenmişti. İşte bu görevinde yaptığı bir sû-i istîmâlden dolayı Cezerî'nin, sorgulanmağa başlaması.[51]

b) *Şekâik*'ın müellif ve mütercimi tarafından, hiç bir sebeb de belirtilmeden, Cezerî'nin Şam Kadısı olarak bulunduğu sıralarda, Mısır'daki mallarının yağma edilmesi şeklinde verdiği haber.[52]

2) Cezerî'nin Kutlubek'in Hışmına Uğraması

Bu olay için de, yine şöylece iki sebeb ileri sürülmektedir:

a) Cezerî, Kudüs'teki Salâhıyye Medresesi Müderrisi iken; Mısır Sultânı Kutlubek'i, gereksiz yerlere harcamalarda bulunarak savurganlık yaptığını söyleyip tenkid etmişti. Ki Sultân'ın yaptıklarına bakılırsa, Cezerî'yi yalan çıkarmak mümkün değildir.[53] İşte Kutlubek, bu eleştirisinden dolayı Cezerî'yi, hem de bir kaç kez, mahkeme ederek sıkıntıya sokmuştur.[54]

b) Bir rivâyete göre de; Kutlubek Şam'da, bir Dâru'l-Kur'ân (Kur'an Öğrenme Okulu) yaptırmıştı. O târihte, yanında Tevkî'u'd-Dest Memuru olarak bulundurduğu Cezerî'ye Kutlubek, belli bir maaş karşılığında, Şeref Mes'ûd'dan boşalan bu Dâru'l-Kur'ân'ın Müdürlüğü'nü de verdi. Söylendiğine göre Cezerî, o sıralarda sıkıntılı bir durumda bulunan Fıkıh ve Fetvâ Hocası el-'Imâd b. Kesîr (774/1372)'i, Kutlubek'in tuğrasını kullanmak sûretiyle, içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtarmıştı.

İşte bundan dolayı, Cezerî görevlerinden azledilmiş; Şam Vâlisi Aytemiş'in yakınlarıyla olan ilişkileri de bahâne edilerek yakalanmış ve yargılanmak üzere

---

51 Süyûtî, age.,.376; İA.,XI, 304.

52 Taşköprüzâde (968/1561), *Şekâ'ik*, I, 99-100; Mecdî Mehmed (999/1591), *Şekâik Tercemesi*, 60.

53 Bkz: İA., XI, 304 vdd.

54 Bkz: Sehâvî, age., IX, 256.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kâhire Vâlisi'ne gönderilmiştir. Netîcede ağır bir para cezâsına çarptırılmış bulunan Üstâd,.bu cezâyı ödeyemediği için, deniz yoluyla İskenderiye üzerinden, Anadolu'ya (Bursa) gelmiştir.[55]

Bu ikinci sebeb, Din İşleri Yüksek Kurulu emekli üyelerinden sayın Receb Akakuş tarafından kaleme alınan: "İslâm'da Kur'an Öğretimi ve Re'îsu'l-Kurrâ Gönenli Mehmed Efendi" isimli eserde, (s. 57-58, İst.-1991), her hangi bir kaynağa atıfta bulunulmadan, şöyle ifâde edilmiştir:

Mısır Memlûk Yönetimi, İmam Cezerî'nin, tedrîs ve te'lîf çalışmalarını takdirle izlemiş ve kendisine, yönetimde yüksek mevkîler vermiştir. İmam Cezerî'nin şöhreti ve nüfûzu, o kadar artmıştır ki bundan; Memlûk Sultânı dahî tedirgin olmaya başlamıştır. Bâzı kıskanç yöneticilerin, tahrikleri ile, İmam Cezerî'nin Mısır ve Şam'daki bütün mal varlığına el konulmuş ve İmam Cezerî, ödenmesi mümkün olmayan ağır bir para cazâsına çarptırılmıştır.

<Hatîbu'r-Rûm> diye şöhret bulan ve Osmanlı hükümdarlarından, Yıldırım Bâyezîd'in babası Birinci Murad tarafından inşâ ettirilen Hudâvendigâr Câmi'i Hatîbi: Mü'min b. Ali b. Muhammed er-Rûmî (799/1397), üstâdı İmam Cezerî'nin durumunu, Yıldırım Bâyezîd'e aktarınca; Yıldırım Bâyezîd, İmam Cezerî'yi Bursa'ya dâvet eylemiş ve kendisine: <Mu'allim-i Sultânîlik> pâyesi verilerek; Memlûk hükümdârınca gasbedilen mâlî imkanlar, kendisine iâde olunmuştur.

3) Cezerî'de Timur Korkusu, Hısnu'l-hasîn ve Peygamber(as)'ı Ru'yâda Görmesi

Târih, (791/1389)'u göstermektedir. Mısır ve Sûriye Memlûk Sultanları arasında çıkan savaş sonucunda Şam, Timur Gürkan tarafından işgâl edilmek sûretiyle yağmalanmıştır.[56] Bu sırada Cezerî, Şam'da ve 'Akabetu'l-Kettân denilen semtte yaptırdığı Dâru'l-Kur'ân'da bulunmaktadır. Gördüklerini şöyle anlatır: Şam'ın bütün kapıları, büyük kayalarla kapatılmış ve suları da kesilmişti. Halkın bir kısmı, şehri çevreleyen surlar üzerinden yardım isterken, bir çoğu da, kale içerisinde çâresiz kalmış Allâh'a yalvarmaktaydı. Kale dışı da, yakılıp-yıkılmış, yerle bir edilmişti. Kimi ahâli canı, âilesi ve mallarını kayırırken; kimileri de, işlemiş oldukları cürümlerin ifşâsından kaygı duyuyordu. Gördüm ki herkes, bir yer bulup sığınmıştı.

İşte böyle bir hengâmede, ben de kendime göre bir sığınak edinmeyi düşünüp, Peygamber(as)'dan menkûl olan zikir ve düâları toplayarak; *Hısnu'l-hasîn min kelâmi Seyyidi'l-Murselîn* adındaki eserimi yazdım. Çünkü beni, öyle bir düşman arıyordu ki; onun şerrini def etmek için Allâh'a sığınmaktan başka hiç bir çârem yoktu.[57] Cezerî'yi arayan yaman düşman ise, Timur idi. Ki O'nun hakkında, Üstâd'ın verdiği mesaj şöyl

---

55 Bkz: **Sehâvî**, age. ve yer.

56 İA., I, 304-305.

57 Bkz: **Cezerî**, *Hısnu'l-hasîn* Mukaddimesi, İstanbul-'Âtıf Efendi ktb.'deki nüsha.); **Kâtib Çelebî** (1339/1920), *Keşfu'z-zunûn*, I, 699.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ألا قولوا الشخص قد تقوّى علىّ ضعفى ولا يخشى رقيبه
خبّأتُ له سهامًا فى اللّيالى وأرْجو أن أكون له مصيبة

"Söyleyin o şahsa ki, benim güçsüzlüğüme rağmen, Rakîbi'nden (Allâh'dan) korkmadan bana karşı kuvvet kullanıyor. Ben de geceleri, O'nun için oklar hazırladım ve O'na bir musîbet ereceğini umuyorum"

Cezerî'nin, bu sözlerindeki "oklar" dan maksadı, adı geçen eserinin muhtevâsı olan zikir ve düâlardır. Ki bu eseri yazdığı gece Allah Rasûlü(as)'ı ru'yâsında görmüştür. Diyor ki: Aleyhi's-Selâm Efendimiz'in, sol tarafına oturmuşum. Sanki bana: Ne istiyorsun? diyordu. Ey Allâh'ın Rasûlü, bizlere düâ buyur, dedim. Düâ buyurdular ve ellerini yüzlerine sürdüler. Ben de bu hâli, "âmîn" diye diye seyrettim. Bundan iki gün sonra, düşman kaçıp gitti ve Allah, müslümanları o felâketten kurtardı.[58]

Cezerî'nin ülkesinden ayrılıp Anadolu'ya gelmesinin bir sebebi de, görüldüğü gibi, Timur'un eline düşme korkusu olarak anlaşılmaktadır. Ki maalesef Cezerî'nin korkusu, ileride başına gelecek ve Timur'a esir düşecektir.

4) Cezerî'nin Osmanlı Ülkesi'ne Çağırılması

Yukarıda da belirtildiği üzere, Cezerî yargılanmak için Kâhire'ye gittiği sıralarda Şamdaki görevlerine oğlu Muhammed Ekber(814/1411) vekâlet ediyordu.[59]

Cezerî'nin ifâdesiyle; "adâleti sâyesinde atlı giden" Osmanlı Pâdişâhı Sultan Yıldırım Bâyezîd (791-804/1388-1401), kendisini daha önce duyup tanımıştı. Hattâ fethettiği Eflâk Ülkesi'nin ganîmetlerinden Cezerî'ye hediyeler bile göndermişti.[60]

İşte Bâyezîd Sultan (805/1403), Cezerî'nin başına gelen sıkıntıları da dikkate alarak; O'nun Mısır'da bulunduğu 798/1395'lerde, kendisini ülkesine dâvet ediyor ve diyordu ki: *İstanbul ve surlarının fethi için bir ordu hazırladım. Ben de bu ordunun başında bulunacağım. Benimle birlikte, bu orduda bulunmağa sabredebilirsen gel!..*İşte bu dâvet üzerine Cezerî " *Gelir, seni bile geçerim* " diyerek; zikri geçen târihte ve Cemâziyelâhir ayının bir Cümartesi günü, Kâhire'den ayrılıp İskenderiye'ye gelen Cezerî, burada bir süre kaldıktan sonra, Receb ayı başlarında da, deniz yoluyla Antakya'ya gelmiştir.[61]

5) Cezerî'nin ilginç Bir Hâtırâsı

Cezerî, burada "garib bir olay" olarak vasıflandırdığı bir hâtırâsını anlatıyor: İskenderiye'den Antakya'ya geldiğim zaman, şehrin kadısı ile birlikte Kurrâ'lar (din âlimleri) toplu halde ziyâretime geldiler. Aralarında, Kırâ'et İlmi üstâdı: Emînuddîn Muhammed et-Tebrizî de vardı. Ki kendisi, bu ilimde otorite bir zât idi. Bana anlattıklarına göre, Antakya'ya bir gün önce gelmişti. Sabahleyin

---

58 Age. ve yerler.

59 Taşköprüzâde, age., I, 102.

60 Eflâk Ülkesi: Bu günkü Romanya'nın başkenti Bükreş'in merkezi olan Tuna Nehri ile Transilvanya Alpleri arasında kalan kısımdır.(Bkz: İA., IV, 178; Hey'et, *Modern Büyük Atlas*, s.12, harîta 36.)

61 Bkz: Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 16[a]-17[a]; Yüksel, age., 163-165.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kadı'yı ziyâret maksadıyla, huzûra çıkmış ve Cezerî'den Kırâ'et İlmi tahsil etmek için Mısır'a gitmek istediğini söyleyince;

Kadı: " *Sana müjde! Çünkü Cezerî, duyduk ki bugün şehrimize gelmiştir. İnşâ-Allâh birazdan toplanıp ziyâretine gideceğiz* " demiştir. Emînuddîn bu habere, ancak diğer âlimlerin de katılmasıyla inanabilmiş ve: " *Beni O'na çabuk götürün!* " demek sûretiyle sevincini izhâr etmiştir. Dedikleri gibi oldu. Sabahleyin yanıma geldiler. Nihâyet Antakya'da, Misâfir Hoca sıfatıyla bir süre kaldım. Kırâ'et İlmi derslerini okuttum. Emînuddîn Hoca da, bu derslere devâm etti ve Aşere'yi bitirdi, icâzetini aldı ve memleketine döndü.[62]

6) Cezerî Bursa Yolunda

Artık ülkesinde ve ikinci bir yurt edindiği Mısır'da yaşamaktan tedirgin olmağa başlayan Cezerî'nin, Osmanlı Sultânı Yıldırım Bâyezîd'in dâveti üzerine, Osmanlı Ülkesi'ne sığınmayı tercîh etmesinin sebeblerine ışık tutacak olan O'nun, şu beyanlarını da burada, kayda değer buluyoruz.

Bursa'ya gitmek üzere, Antakya'dan ayrıldım. Çünkü o târihlerde, .i.Bursa Hatîbi; ve Bursa Şeyhi olarak meşhûr olan ve Anadolu'da, Kırâ'et İlmi Üstâdlığı kendisine gelip dayanan Abdu'l-Mu'min de, Bursa'daydı. Kendisi, daha önce 783/1381'de, gelip bizden Kırâ'et İlmi (Aşere) okumuş ve bu ilmin ileri gelenlerinden olmuştu.[63]

İşte gerçek böyle iken; Şehâbeddin Tekindağ'ın: "Bir alacak yüzünden, Üstâddâr Kutlubek el'Alâ'î tarafından, mahkeme ve mallarının müsâdere edilmesine kızıp, arkadaşı İbnu Teymiyye (728/1328) ile birlikte, İskenderiye-Antalya tarîkıyla, Mısır-Memlûk Sultanlığı'ndan ayrılan Şemsuddîn Muhammed Cezerî, Osmanlı Pâyitahtı Bursa'ya gelip sığınmıştır" şeklindeki, ilmî gerçeklere uymayan sözlerinin,[64] İbnu Teymiyye'nin vefâtından 22 yıl sonra doğmuş bulunan Cezerî'yi, O'nunla arkadaş olarak göstermesi, küçük bir hatâ olmasa gerekir. Yoksa bu zât, bildiğimiz İbnu Teymiyye'den başka birisi midir?

Evet Cezerî, Antalya;'ya da uğramıştır. Hattâ; Muhtasaru Târîhi Zehebî adındaki eserini, burada tamamladığını söyler. Ancak bunun târîhi, 798/1395'dir. Bu târihte Antalya, .i.Sultan Bâyezîd;'e bağlı Rum beldelerinden birisidir.[65] Ve Cezerî Bursa'dadır. Antalya'ya bir sefer yapmış ta olabilir.

7) Bursaya Gelen Cezerîyi, Yıldırım Sultân'ın Karşılaması

Osmanlı Pâdişahları'nın, âlimlere son derece saygılı olduklarını biliyoruz. Örneklemek gerekirse, şu çarpıcı olayı zikredebiliriz:

Bir mahkeme esnâsında, cemâ'atle namaz kılmayı terk ettiği için, zamânın Kadı'sı Şemsuddîn Fenârî (834/1430) tarafından şâhitliği kabûl edilmeyen Pâdişâh Yıldırım Bâyezîd Hân, pâdişahlığını âlet ederek Kadı'yı azletmeyi düşünmediği gibi; hemen bir Câmi, yaptırmış, yanı başına da, aynı Kadı için bir Meşrûta (Lojman) hazırlattıktan sonra, Kendisi için de Câmi'nin içinde, güvenle namaz kılabileceği ve

---

62 Bkz: Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 16^{a-b}.

63 Cezerî, age. ve yer.

64 Bkz: Tekindağ, *Memluk Sultanlığı*, 103.

65 Bkz: Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 207^{b}.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

adına "Hünkâr Mahfili" denilen özel bir köşe te'sîs ettirmiş ve artık o günden sonra, meşrû bir özrü olmadıkca; cemâ'atle namaz kılmayı aslâ terk etmemiştir.[66]

Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ'lar

İşte bu denli bir olgunluğa sâhib olan **Yıldırım Bâyezîd**, ülkesine dâvet ettiği büyük âlim **Cezerî**'nin, ülkesinin Başkenti olan Bursa'ya geldiğinde de; şehrin dışına kadar çıkmış ve O'nu büyük bir saygı (askerî bir tören) ile karşılamıştır. Bu karşılama töreninden hemen sonra da, şimdiki adı:

Yıldırım Bâyezîd Dâru'l-Kurrâsı olan Kur'an Okulu, Bursa Ulu Câmi'i'nde, Cezerî'nin şerefine açılmıştır. Kendisine de, o zamânın en yüksek maaşı sayılan 150 veyâ 200 dirhem takdîr edilerek, bu müessesenin başına Mu'allim-i Sultânî olarak Reîsu'l-Kurrâ ünvânıyla görevlendirilmiş bulunan Cezerî, 798/1395'de artık Bursa'lı olmuş ve O'nun buradaki çalışmalarıyla, Osmanlı Dâru'l-Kurrâ'ları, Bâyezîd devrinde (761-804/1360-1402) büyük gelişmeler göstermiştir.[67]

C e z e r î 'nin Bursa'da verdiği ilk eser de, daha önce manzûm olarak kaleme aldığı: Nihâyetu'l-berara fi'z-zâ'idi ale'l-aşera isimli eseri tamamlamak olmuştur. Ki bu olay, Bursa Hatîbi ve daha önceden de talebesi olan Hacı Mu'min'in evinde, 798'de gerçekleşmiştir.[68]

Artık Osmanlı Ma'ârifi'nde, Cezerî'nin eserleri ders kitabı olarak okutulmağa başlamış ve günümüze kadar da devâm etmiştir. Meselâ: Kânûnî Sultan Süleymân (1520-1566), oğlu II.Selim (1566-1574) adına, İzmir'in Tire İlçesi'nde yaptırılan Dâru'l-Kurrâ'da,[69] özellikle Şâtıbî (590/1193) ile C e z e r î (833/1429)'nin eserlerinin tâkîb edilmesi, 965/1558'de tanzîm edilen bir Vakfiye ile şart koşulmuştur.[70]

8) Osmanlı'da Cezerî Sevgisi Ve Koca Kâsım paşa

Osmanlılar nezdinde **Cezerî**, Pâdişâhından Paşasına, yedisinden yetmişine, herkes tarafından saygıyla karşılanmış bir bilim adamıdır. Öyle ki, kendisine hizmet etmekten dolayı iftihâr eden ve soyadını dahî değiştirip **Cezerî** yapan paşalar bile mevcuttur. İşte **Koca Kâsım Paşa** bunlardan birisidir. Şu sözler, Onun bu hâlini zabt için söylenmiştir:

---

66 **Tûran O.**, *Türk Cihan Hâkimiyyeti*, II, 82.

67 **Tekindağ**, age. ve yer; **Baltacı**, *Osmanlı Medreseleri*, 23; **Yüksel**, age., 166.

68 Bkz: **Cezerî**, *Nihâyetu'l-berara*, 14[a-b]. Bu eser hakkında, doğru bilgi için özellikle bkz: **Yüksel**, age., 261-263.

69 **Dâru'l-Kurrâ'lar**: Osmanlı Eğitim Sistemi içinde yer alan İhtisas Medreseleri'nden biridir. Osmanlılarda, Kârî (denilen Kur'an okuyucu ve okutucusu muallim)ler, genellikle de Din Görevlileri, bu medreselerden yetişirlerdi. Sıbyan Mektebi'ni (İlkokul'u) bitiren veyâ o seviyede özel bir eğitim görmüş olan bir talebe, bu müesseselerde okumak istediğinde, önce daha aşağı seviyede bir Dâru'l-Kurrâ'ya girip Hâfız olduktan sonra ancak, yüksek seviyelerdeki Dâru'l-Kurrâ'lara devâm edebilirdi. (Daha çok Kur'an Kültürü eğitim ve öğretimi söz konusu olduğu için) Bu müesseler, Câmilerin içinde ya da çevresinde tesîs edilmişlerdir. (bkz: **Baltacı**, age., 22-23.)

70 **Baltacı**, age., 611.

ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

"Sultânu'l-Kurrâ ve'l-Muhaddisîn ve Bürhânu'l-'Ulemâ'i'l-'Âmilîn" olan Cezerî merhûmun, hizmet-i şerîfi ile se'âdet bulup, anların nazarlarıyla kâm âver olduğu cihetten, Cezerî demekle şöhret bulmuştur."Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî (1201 /1787)'ye âid olan bu sözler şöyle devâm etmektedir:

Vezâretle nişancılıktan çerâğ olup bâzı elviye zaptı esnâsında Selânik vâlisi olup anda Câmi ve imâret vs. hayrât binâ eylemiştir. Ba'dehû Bursa'da inzivâ üzere iken, Emir Sultan kurbünde binâ eylediği medrese ve hammâm vs. musakkafâtını, Emir Sultan vakfına ilhâk eylemiştir...890/1485 târihinde vefât edüp, medrese-i mezbûrede defn olunmuştur..[71] Ki Paşanın Cezerî'ye dayanan şeceresi de şöyledir:

a) CEZERÎ (833/1429);

b) Cezerî'nin oğlu, Ebu'l-Hayr Muhammed Efendi (867/1662;

c) Bu zâtın oğlu ve Fenârizâde Ali Efendi'nin de dâmâdı Mehmed Çelebî Efendi (869/1464) (İşte Cezerî'nin asıl torunu bu zâttır.)

d) Cezerî Kâsım Paşa ki hem II. Bâyezîd devri Başdefterdar'larından, hem de aynı devrin Nişancı'larındandır. Cezerî'nin torunu Mehmed Çelebî'nin uğlu olduğu için, babası tarafından Arab olan Koca Kâsım, sonradan babası gibi Nişancı olmuştur. Aynı zamanda şâirdir. Şiirlerini, "S â f î " mahlasıyla yazmıştır. Daha sonra Vezir olduğu için, **Cezerî-zâde Koca-Kâsım Paşa (Sâfî Çelebî)** olarak meşhûr olmuştur.(890/1485)de, Bursa'da vefât etmiştir.)[72]

9) Osmanlı'da Kur'an Kültürü

Kur'an Kültürü'nün, her kademedeki insanlığa sunulması için en sağlıklı yol, ya da yapılması lâzım gelen ilk iş, bu kültürü verebilecek hocaların yetiştirilmesidir. Hemen arkasından da, devletin himâyesinde, her türlü ihtiyâcı dikkate alınarak kurulacak köklü müesseselerin hazırlanıp, bu hocaların hizmetine sunulması yer alır. Daha sonra ise, verilecek fireler de hesâba katılmak sûretiyle tesbîti yapılacak öğrenci kontenjanları devreye girer.

İşte bu durumlar, Osmanlı Ma'ârifi;nde, en yerleşik şekliyle, açıkca görülmektedir. Son devir Osmanlı âlimlerinden **Hocazâde Ahmed Hilmi** (1332/1913), *Cerîde-i Sûfiyye* ve *Sırât-ı Müstekîym* gibi mecmualarda tefrika ettiği, *Ravzatu'l-kurrâ* isimli eserinde konuyu şöyle açıklar:

Hâdim-i Dîn-i Mubîn-i Ahmedî ve Şer'i Metîn-i Muhammedî olan büyük

---

71 **Ayvansarâyî**, *Vefeyât*, 79; Daha geniş bilgi için ayrıca bkz: **Akakuş Receb**, *"İmam Cezerî "* isimli mekâleye, Diyânet Dergisi, (cild:26, Sayı: 4, 1990), 3-31.

72 **Dânişmend** (1967), *İzahlı Osmanlı Târîhi*, V, 246, 248, 314 ve 315. **Cezerî Kâsım Paşa**'nın, İstanbul, Bursa illeriyle, dip dedesi Cezerî'nin de dedesinin memleketi olan Mardin ilimizin Cizre kasabasında da, bir çok vakıf eserleri vardır. Bunlardan, İstanbul-Cağaloğlu'nda bulunan ve, 20.Aralık.1957 yılında, hiç bir sebeb yokken, Belediye tarafından istimlâk edilerek yıktırılan, **Cezerî kâsım Paşa câmi'i, Eminönü Müftülüğü**'nün öncülüğünde, hayırsever müslümanların yardımları ve **Türkiye Diyânet Vakfı Genel Merkezi**'nin katkılarıyla, aslına uygun olarak yeniden inşâ edilmek sûretiyle, 28 Nisan 1989'da ibâdete açılmıştır.(Bkz: Dib.Diyk.arşivi,1340-1341/1923-1924 târihli, Hey'et-i Müşâvere Karar Defteri, s. 177; **Akakuş**, agm ve yerler).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Osmanlı Sultanları tarafından, Hamele-i Kur'ân;'ı taltîf etmek ve onların çoğalmasına vesîle olmak üzre, onları Kırâ'et İlmi'ne teşvîk için, Derse'âdet'te (İstanbul), Sultan Ahmed Câmi'i Şerîfi ile diğer müteaddit yerlerde ve İslâmbol dışındaki İl ve İlçe'lerde Dâru'l-Kurrâ'lar; Câmi ve Mescid'lerde Dâru'l-Kurrâlık'lar, Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye'de de (İstanbul), meşhûr ve mârûf olan Kur'an Üstadları'nın kıdemlilerine verilmek üzere birer Şeyhu'l-Kurrâlık te'sîs ve ihdâs edilmesi ve bunlar için bir çok tahsîsât ayrılıp vakıflar bahşetmek sûretiyle, bu ilm-i celîle büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.[73]

Osmanlı'daki .Kur'an Kültürü (Kırâ'et İlmi) çalışmaları, dönemler hâlinde ele alınacak olursa bunlar, şöylece üç dönem olarak özetlenebilir:

I- İbnu'l-Cezerî ve Eserleri Dönemi

"Kuruluş Dönemi" de denilen bu dönemde, Kırâ'et İlmi tahsîli için ya Şam'a ya da Mısır'a gitmek gerekiyordu. Nitekim, Bursa Hatîbi; (Hatîbu'r-Rûm) diye meşhûr Mü'min Efendi (799)1397), Şam'a giderek aynı tahsîli Cezerî'den elde etmiştir.

Evet Cezerî'nin, Yıldırım Bâyezîd tarafından Bursa'ya dâvet edilmesi de bu döneme rastlamaktadır. Ki kendisi, Mu'llim-i Sultânî; ünvâniyle Yıldırım Sultân'ın çocuklarını bu dönemde yetiştirmiştir. Kırâ'et ilmi çalışmalarını da, özellikle Ulu Câmi'i Hindû Hâtun Mektebi'nde yürütmüştür.

Demek oluyor ki bu dönem, Cezerî ile Şam'da başlamış ve Osmanlı ülkesinde sürmüştür. Sürmüştür ve sürdürülmüştür ama, nasıl ve ne ile? Elbette ki, Kırâ'et İlmi'nin büyük üstâdı İbnu'l-Cezerî Hazretleri'nin yazdığı eserlerin okunması ve okutulmasıyla. Diyebiliriz ki, Kur'an Kültürümüz bu dönemde, Üstâd'ın eserleriyle beslenip-büyümüş ve güçlenmiştir.

Çünkü Üstâd, daha sonra sırası gelince sözünü edeceğimiz meşhûr Ankara Savaşı netîcesinde, Timur tarafından Orta Asya'ya götürülecektir. Ancak O'nun bıraktığı eserler, öğrencileri tarafından, Osmanlı Ülkesi'nde aralıksız olarak okunup-okutulmağa devâm edilmiştir.

II- Molla Gürânî ve Ahmed el-Mesyerî Dönemi

Bu dönem, süre olarak; İstanbul'un fethiyle başlayıp Kânûnî Sultan Süleyman devri sonuna kadar süren dönemdir. En bâriz iki karakterinden biri, yine Üstâd Cezerî'nin eserlerinin ders kitabı olma özelliklerini sürdürmüş olması; diğeri ise, İstanbul'un Fethi'nden hemen sonra, Fâtih Sultan Mehmed tarafından üç Külliyye'nin, (Kültür Sitesi'nin) kurulmuş olmasıdır ki bunlar:

1) Sırf teknik bilimlerin tahsîli için kurulan ve yöneticiliğine de, Semerkantlı meşhûr matamatik âlimi Ali Kuşcu (879/1474)'nun getirildiği Ayasofya Külliyesi;.

2) Sosyoloji ve hukuk bilimlerinin tahsil edilmesi maksadıyla kurulan ve idâreciliğine de Molla Hüsrev (885/1480) ve Hızır Bey; (863/1458) gibi ünlü hukukcuların getirildiği Fâtih Külliyesi.

3) İstanbul'un mânevî fâtihi Akşemseddin Hazretleri (863/ 1459) için tahsîs edilen Eyyub Sultan Külliyesi;.

Ancak, rivâyete göre; Akşemseddin Hazretleri bu tahsîsi kabûl etmemiş

---

73 Bkz: **Hocazâde** (1332/1913), *Cerîde-i Sûfiyye* mc., sayı:67, s.206.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ve memleketi olan Göynük'e dönmeyi tercîh etmiştir. İşte bunu müteâkib; Fâtih Sultan Mehmed'in hocası Mısır'lı büyük âlim Molla Gürânî (893/1488), Fetih'den hemen sonra, Vefâ'daki Kilise'yi Câmi'ye dönüştürmek sûretiyle, vücûde getirdiği vakfiyeler çevresinde bir Dâru'l-Kurrâ; (Kur'an Eğitim-Öğretim Okulu) ve bir de Dâru'l-Hadîs oluşturmuştur.

Çünkü Molla Gürânî (Şemsu'd-Dîn Ahmed b. İsmâ'îl), 'Ulûmu'l-Kur'ân'dan özellikle Tefsir ve Kırâ'et İlmi konularında eserler vermiş, otorite bir âlimdir.

Bu sebebten olsa gerektir ki Fâtih Sultan Mehmed Han, biraz önce sözünü ettiğimiz, üç Külliyye'den hiç birinde, Dâru'l-Kurrâ veyâ Dâru'l-Huffâz'a yer vermemiştir.

Yapılan tetkikler sonucu varılan kanâat odur ki: (İst.-Vefâ'daki) Molla Gürânî Câmi'i'nin ön kısmında yer alan mezarlıklar, mezkûr Dâru'l-Kurrâ ve Dâru'l-Hadîs binâlarının yerleridir. İstanbul'un meşhur yangınlarında yanarak yerleri, sonradan mezarlık hâline getirilmiştir.

Eyyub ve Eminönü müftülüklerinde iken önemli hizmetlerde bulunduğunu yakînen bildiğimiz, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliği'nden emekli .Haseki Eğitim Merkezi'nden de arkadaşımız sayın .Receb Akakuş'un:

"Mahallinde yaptığımız incelemelerle, bu mezarların son dönemlere âid olduğunu tesbît etmiş bulunmaktayız. Molla Gürânî devrine âid, burada hiç bir mezar bulunamamıştır. Öyle ki, Gürânî'nin kendi mezarı bile burada değil; İstanbul-Fındıkzâde'de, kendi ismiyle anılan bir hazîrededir." şeklinde ifâde ettiği görüşlerine katılmamak mümkün değildir.*

İşte bu bilgilerden de anlaşılmaktadır ki, Osmanlı'da .Kur'an Kültürü; bu II. Dönem'de, Cezerî'nin eserlerinin okunmağa devâm edilmesiyle birlikte; Tefsir ve Kırâ'et İlmi âlimi Molla Gürânî ve O'nun kurduğu Dâru'l-Kurrâ'da devâm ettirilmiştir.

Yine Sayın Akakuş, cild ve sayfasına işâret etmeksizin, Taşköprüzâde (968/1561)'nin *Şekâ'iku'n-nu'mâniyye*'sinde: ".Sultan II'nci Bâyezîd devrinde, Beyazıt Câmi'i Hatîbi Mahmud Efendi'nin, Molla Gürânî Dâru'l-Kurrâsı'nda, Şeyhu'l-Kurrâ (Re'îsu'l-Kurrâ) olduğunu kaydetmektedir" diye yazmakta ve şöyle devâm etmektedir:

Muhtemelen, söz konusu bu Dâru'l-Kurra yandıktan sonra, bitişikteki mahalle mescidi, .Molla Hüsrev Mescidi'nin bahçesine, İskender Kethüdâ, çok güzel

---

* Bkz: Akakuş, *İslâm'da Kur'an Eğitimi*, 75 ve devâmı. Bu eserin uzun adı için Bibliyografya'ya bakınız. Sayın Akakuş, yazdığı bu eser ile 71 nolu dip notta da yer verdiğimiz mekâlesinde, Doktora Tezi'mize atfen, bizi de kaynakları arasında zikretmektedir(s.35). Ancak, Tez'in tam adı: *<Kırâ'at İlminde İbnu'l-Cezerî (Hayâtı-Eserleri) ve Tayyibetu'n-Neşr>* olduğu halde, *<İmam Cezerî ve Eserleri>* şeklinde zabtedmişdir. Bu zabt mânâ bakımından doğru ve fakat, böyle bir te'lifte, ilmî kuralların da dikkate alınması gerekirdi. Bir de, bizimle ilgili adres yanlıştır: Maramara Üniversitesi Öğretim Üyesi değil; Bu Üniversitenin İlâhiyât Fakültesi Öğretim Üyesiyiz. Saygı değer arkadaşımızın yaptığı bu çalışma,muhtevâ bakımından önemlidir. Bununla berâber, ilmî usûllere de uyulsaydı eser, daha bir önem kazanmış olacaktı sanıyorum.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bir Dâru'l-Kurrâ inşâ ettirmiştir ki, hâlen ayaktadır.

Bu noktada sözü bir kez daha Hocazâde'ye bırakmak istiyoruz. bakalım Üstad ne diyecek?

Ve nihâyet, (Kür'an kültürü'nü İmparatorluğun her köşesine yaymak için,) ecdâdımız Osmanlıların İstanbul'da 55; Bursa'da 7; Trabzon'da 3; Amasya'da 8; Diyarbakır'da 16; diğer vilâyetlerde de, müteaddit Dâru'l-Kurrâ'lar ve Şeyhu'l-Kurrâlık'lar te'sîs ettikleri halde; şimdi maatteessüf, bunların bir çoklarının yerleri bile kaybolmuştur. Bir kısmının da, yalnız defterlerde adı kalmıştır. Câmi ve Mescid'lerde te'sîs olunan Şeyhu'l-Kurrâlık'lardan, bugün mevcut olanlar varsa da onlar, kat'î olarak istifâde edilemiyecek bir haldedirler. Ecdâdımızın bu babtaki hizmetlerine karşılık olarak, bizim gösterdiğimiz bu kadar nâşinaslığa, (kadir-kıymet bilmezliğe) bizden sonra gelecek ahfâdımız, (acabâ) neler söylemeyecek?..[74]

Şanlı adı, asırlardan beri, halk dilinde bir ilim ve adâlet timsâli olarak yaşayan Ebu's-Su'ûd Efendi (982/1574)'nin Şeyhu'l-İslâm (yâni Müfti'l-Enâm) ve Sokullu Mehmed Paşa (Tavil Mehmed Paşa) (987/1579)'nın da Sadrâzam olduğu bu dönemin Kur'an Kültürü çalışmaları, Kânûnî'nin emriyle Mısır'dan İstanbul'a getirilen, meşhur âlim Nâsıru'd-Dîn et-Tablâvî (966/1027)'nin dâmâdı Şeyh Ahmed el-Mesyerî (1006/1535) tarafından yürütülmüştür. Ki bu zât, bu eserin III'ncü Bölümü'nün 8'nci maddesinde, İstanbul Tarîkı bahsi işlenirken, ayrıca söz konusu edilecektir.

Kendisi İstanbul'a gelince, Eyyub Sultan Câmi'i'nin İmam-Hatibliği'ne tâyîn edilmiştir. Aynı zamanda, Eyyüb Sultan Külliyesi Re'îsu'l-Kurrâsı olarak ta görevlendirilmiştir Bilhâssa bu özel fonksiyonu gereği, Anadolu ve Rumeli (Balkanlar)'dan gelen yüzlerce insana Kırâ'et İlmi öğretmiş ve konuya âid te'liflerde de bulunmuştur. Yetiştirdiği zevât arasında:

Süleymâniye Câmi'i İmam-Hatîbi Şeyh Muhammed el-Babâ'î; Ayasofya Hatîbi İbrâhim Efendi; Dersi'âm Muhammed Efendi; ve "Cevâhiru'l-mukellele; fi'l-kırâ'âti'l-âşri'l-mudelele; *Dürru'l-efkâr; Dürru'l-mensûr; et-Teshîl*; ve *Cevâhiru'l-yemâniyye fi resmi'l-mesâhifi'l-ùsmâniyye* gibi kıymetli eserlerin yazarı, Şeşh Ahmed el-Mesyerî'nin oğlu Muhammed el-'Ûfî (1006/1597) gibi âlimler bulunmaktadır.

İşte bu zevât ve daha bunlar gibi niceleri, Osmanlı Ülkesi'nin her tarafına dağılmak sûretiyle, Kırâ'et İlmi'nin neşrine hizmet etmiş değerli âlimlerdir. Ki bunların gayret ve çabalarıyla, artık hicrî bin (1000), mîlâdî (1591) târihinden sonra; Kırâ'et İlmi'nin meşhûr Tarik'larından Teysir Tarîkı, bu adını değiştirip İstanbul Tarîkı adıyla anılmağa başlamıştır. Ve işte Osmanlıda, bu tarîk yâni bu usûl kullanılarak, Eyyub Sultan Hz hâlid Külliyesi'nde başlayan Kur'an Kültürü çalışmaları, daha sonraki yıllarda, Dramun-Tercüman Yûnûs Câmi'i Mustafa Ağa Dâru'l-Kurrâsı, Fâtih Seâdî Çelebî Dâru'l-Kurrâsı, Sultan Ahmed ve Üsküdar Atik Vâlide Dâru'l-Kurrâ'ları gibi kendi müesseselerinde, uzun yıllar devâm etmiştir.

III- el-Mensûrî Dönemi

Konumuz Kur'an Kültürü olduğu için, dönemlere de, bu kültürü bizzat neşreden âlimlerimizin adını vermeyi, biz daha uygun buluyoruz, bu nedenledir ki, bu III. döneme de el-Mensûrî Dönemi demiş oluyoruz.

---

74 Hocazâde, age. ve yer.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sayın Akakuş'un da ifâde ettiiği gibi; bu dönemde hükümdar 4'ncü Mehmed, Sadrâzam da Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa'dır. Vâliliğini yaptığı devirlerde, Mısır'da, ünlü Mukrî'lerden: Şeyh Ali b. Seyyid Süleymân el-Mensûrî (1134/1721) ile tanışmış ve bu zâtı, kendisine imam tâyîn eylemişti. Sadrâzam olduğunda da O'nu İstanbul'a dâvet etti ve Pederi: Köprülü Mehmed Paşa tarafından te'sîs edilen Çemberlitaş'ta kâin Köprülü Dâru'l-Hadîsi'ne Muhaddis ve aynı Külliye'nin kütübhânesine de, Hâfız-ı Kütüb olarak tâyîn eylemiştir.*

İşte Osmanlı Ülkesi'nde, adı geçen Dâru'l-Hadîs'te, hicrî-mîlâdî 1088/1677'lerde başlatılan Kırâ'at İlmi (Kur'an Kültürü) çalışmaları; ileride tanıtımını özellikle yaptığımız Mısır Tarîkı adıyla sürdürülmüştür. Ancak, bu döneme adını verdiğimiz Mensûrî, sayın Akakuş gibi bâzı hocalarımızın dediği gibi, Şehâzetu'l-Yemenî (906/1027)'nin öğrencisi değildir.**

Bu durum, eğer iyice tetkîk edilmiş olsaydı; adı geçen arkadaşımızın, merhûm Gönenli Mehmed Efendi hakkında yazdığı kitabının sonuna eklediği ve merhûmun Kırâ'at Silsilesini gösteren İcâzetnâme Şeceresi'nden de, çok açık olarak anlaşılmış olacaktı. Kezâ bu durum, bu eserin III. Bölümünün sonunda verdiğimiz vesîkadan da anlaşılacaktır.

Kırâ'at İlmi'nde mevcut, Mısır ve İstanbul Tarîkı Re'îsu'l-Kurrâ Meslekî Silsileleri'nin bir şeceresi olan bu vesîkada da, Mensûrî'nin hocaları arasında Şehâzetu'l-Yemenî görülmemektedir.

Konuyu, bir başka üslûb ile, bu çalışmanın: Mısır Tarîkı'nın Osmanlı Ülkesi'nde Yayılması bahsinde işlediğimiz için bu kadarla yetinmiş oluyoruz.

10) Cezerî İstanbul Muhâsarasında

Daha önceden de belirttiğimiz gibi; **Yıldırım Bâyezîd, Cezerî'yi** ülkesine dâvet ederken;

İstanbul şehri ve surlarının fethi için bir ordu hazırladım. Ben de bu ordunun başında bulunacağım. Eğer benimle birlikte bu orduda bulunmağa sabredebilirsen gel!..demişti.[75]

Osmanlı Ülkesi'ne gelişinin, bize göre asıl birinci sebebi olan bu dâvete icâbet ederek (ki ikinci sebebi de Kırâ'et İlmi'nin neşridir.), Bursa'ya gelen Üstâd Cezerî, burada bir süre kaldıktan sonra, Yıldırım'ın kendisine Gazâya gitmek için hazırlanmasını emretmesi üzerine, derhal hazırlanan Cezerî, sonrasını şöyle anlatıyor: 798/1395'in 10'ncu ayı olan Şevval'de yola çıktık. Galata Şehri'ne geldik. Ki bu şehir, kâfirlerin stratejik önemi hâiz şehirlerinden birisiydi. Burada, Yıldırım Sultan gelinceye kadar, günlerce bekledik. Nihâyet O da geldi ve burada hayli kaldı.[76]

Târih bakımından değerlendirildiği takdirde, bu muhâsara, Osmanlıların İstanbul'u almak için yaptıkları ilk muhâsaradır. Ki yedi ay kadar sürmüş ve Yıldırım, İstanbul Surları'nı karadan sıkı bir denetim altına almıştır. Şehrin, bütün

---

* **Akakuş**, age., 79.

** Bkz: **Akakuş**, age.,80.

75 **Cezerî**, *Câmi'u'l-esânîd*, 16^b-17^a.

76 **Cezerî**, age., 17^a.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

memleket dâhili ile olan ulaşım ve haberleşmesini de, kesmiştir. Ancak, İstanbul'un bu ilk muhâsarasında, Macarlar'ın Tuna Nehri'ni geçerek, Sofya'ya doğru yürümeleri ve Pâdişâh Yıldırım'ın da, o tarafa sefer yapma mecbûriyetinde kalması, bu muhâsaranın şiddetini kırmıştır.[77]

11) Cezerî Niğbolu Savaşı'nda

Cezerî, Niğbolu Savaşı'na nasıl katıldıklarını ise, şöyle anlatır: İstanbul'u fethetmek için Galata'da beklerken edindiğimiz istihbârî bilgilere göre; Kâfirlerin, o zamâna kadar misli görülmemiş bir ordu (Haçlı Seferi) ile Osmanlı Ülkesi'ne saldırmak üzere harekete geçtikleri haberi geliyordu.[78]

Bana da ulaşan aynı haberler üzerine, Bâyezîd Sultan tezce davranıp, düşmanın kendi ülkesine saldırmasından evvel, onlara karşı hücûma kalktı.[79] Ben de, derhal kendisine tâbî oldum. Çünkü düşman, Bâyezîd Sultan'ın, Rum Denizi (Marmara) ötesinde fethettiği ülkelerin son sınırı olan Tuna Nehri'ni, (2000) gemi ile kesmişti. Nihâyet, NÎKÂBÛLÎ (NİĞBOLU) şehrinde, düşmanı karşılamış olduk.

Kâfirler, sâdece Niğbolu Kalesi'ni ellerinde tutuyorlardı. Çünkü Yıldırım, kaleden başka her tarafı ellerinden almıştı. Hattâ, Niğbolu Şehrini de, üç sene kadar önce fethetmiş ve oraya, müslüman askerlerden oluşturduğu bir birlik te yerleştirmişti. Yıldırım Sultân'ın gelmekte olduğunu duyan kâfirler, O'nu yakalamak için saldırıya geçtiler.[80]

Burada bir parantez açarak, Osmalı Pâdişahları'nın kendilerine Danışman (Müsteşâr) olarak seçtikleri büyük Din Âlimleri'nden Cihad Dersi almaları husûsunun altını çizmek isterim:

12) Cezerî Ve Cihad Dersleri

Her Osmanlı Pâdişâhı, ülkesindeki büyük Din Âlimleri'nden birisini, hazarda-seferde, yedeğinde Danışman olarak bulunduruyor ve yapmak istedikleri işlerin, Şer'ı Mubîn'e (İslâm Ahkâmına) uyup-uymadığını, kendilerinden sorup öğreniyorlardı. Çünkü Devlet, Dîn'e tâbî idi.

Ayrıca bu büyük âlimler; Pâdişâh'ların muzaffer olmalarındaki en büyük hizmetlerini, onların hazırladıkları orduların moral gücünü (mâneviyyâtını), müessir va'z ve nasîhatlarıyla takviye edererek, yâni onlara Cihad Dersleri vermek sûretiyle yapmışlardır. Çünkü Cihâd, Dîn'e bağlı devletin ayrılmaz bir parçasıdır.

Meselâ: 826/1422'de gerçekleştiği görülen İstanbul Muhâsarası ile Ulubad Muhârebesi'nde; büyük âlim Emir Sultan Seyyid Buhârî (833/1430)'nin, II. Murad'ın yanında bulunması;[81] 29 Mayıs 1453'te gerçekleştirilen İstanbul Fethi'nde, Akşemseddin (863-64/1458-59) ve Molla Gürâni (894/1488)'in, Fâtih Sultan Mehmed'in yanında bulunmaları, hep bu maksatla yapılan sâdece iki örnektir.

Kezâ İbnu'l-Cezerî de, başta Pâdişâh olmak üzere, bütün ordu mensublarını mânevî bakımdan eğitmek, diğer bir deyimle, Cihâd'ın ve Şehîd olmanın

---

77 IA., 5/II, 1182.

78 Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 17a; IA., II,375.

79 Cezerî, age. ve yer.

80 Cezerî, age., 17a-b.

81 IA., 5/II, 1184-85.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mükâfâtını onlara anlatıp Gazâ'ya karşı dirençlerini yüksek tutmak üzere, önce İstanbul Muhâsarası'nda sonra da Niğbolu Muhârebesi'nde Bâyezîd'in yanıbaşında, O'nun Danışmanı sıfatıyla hizmet vermiştir. Sözü yine kendisine veriyoruz:

Ordumuz Niğbolu'ya ulaştığı zaman ben, Sultan Bâyezîd'e Cihâd Dersi veriyordum. Yâni bu stratejik olayın fazîletini ve Mücâhid'lerden Şehîd olacaklarla, bir de Cihâd'a sabredebilenlere, Yüce'Allâh'ın âhırette neler hazırlamış olduğunu anlatıyordum.

İşte bu sıralarda Bâyezîd Sultan, öncüler göndermek sûretiyle düşmanın gücünü tahkîk ettirdi. İlk aldığımız haberlerde, bunun iki bin (2000) süvârî olduğu söylenirken; daha sonra gelen çoğunluk haberleri bu gücün dört bin (4000) kişi olduğunu belirtiyordu.

Doğrusunu Allah biliyordu ama, benim tahkîkime göre de, düşman kuvvetleri üç bin (3000) kadardı. Bunlar, kâfirlerin en kahraman askerleri olarak bilinen Güney Frenkleri'nden idiler. Frengistan'ın 12 krallığınca oluşturulmuş, sevk ve idâresi de, 12 kral tarafından birlikte yapılıyordu.[82]

Ancak, bizzat Üstâd'ın kendi ağzından ve ilk kaynağından naklettiğimiz bu haberlere rağmen, yine O'na atfedilen şu: "Bâyezîd ordusunun, alelacele toplanmış olmasından dolayı gâyet az, düşman kuvvetlerinin ise iki yüz 200 bin'den fazla idi"[83] şeklindeki beyanların, doğruluk derecesinin çok zayıf olduğunu da söylemek isteriz.

Yıldırım'ı hâlâ Anadolu'da zanneden Haçlılar, O'nun birden geldiğini duyunca şaşırmışlardır. Macar Kralı'nın, Türkleri bekleyip muntazam bir muhârebeye başlamak tavsiyesini dinlemeyen Fransızlar, ileriye atılarak Niğbolu Ovası'na yayılmış bulunan, Akıncı Süvâri ve Piyâde Azap Kıtaları'nı bozup ilerlemeye devâm etmişlerdir. Cezerî'nin rivâyetine göre bunlar, Bâyezîd'in kurduğu pusuların hizâsını geçer geçmez, Türkler tarafından çembere alınmışlardır.[84] Yine Cezerî'yi dinliyoruz:

İşte bu Büyük Niğbolu Karşılaşması, 798/1395'de Zilhicce'nin 28'nde vâkî oldu. Bu savaşta, o asırlarda misli hiç görülmemiş büyük mihnetlere şâhid oldum. İşin garibi; Bâyezîd Sultan, ülkesinin diğer yerlerinde bulunan askerlerine ve oğullarının kumandasındaki birliklere, Niğbolu'ya gelmeleri için emirler göndermişti. Fakat, savaş başlamadan önce, oğullarından kumandası altındaki 12 bin Süvâri ve Piyâde ile, ancak birisi (adı belirtilmiyor) gelebilmişti.[85]

Maksadımız, rezil düşmanı bir saat içinde perîşân etmek ve hiç bir ferdini bırakmamaktı. Düşmanın en büyük kumandanı, İspanya Kralı Enkurûs idi. O da, 50 kişiyle kaçıp Tuna Nehri kıyısında bekleyen bir gemiye bindi. Harpten kurtulan bâzı kimseleri de yanında esir tutuyordu. Sultan Bâyezîd, büluğ çağında ve daha küçük yaşta bulunan çocuklardan başka, bunların hepsinin katlini emretti.

Niğbolu Savaşı ile ilgili bilgileri, Cezerî'nin şu sözleriyle noktalıyoruz: Zaferden hemen sonra, şâhid olduğum en ibretli hâdise şu oldu: Sultânımız

---

82 Cezerî, age., 17b.
83 IA., II, 376.
84 Age. ve yer.
85 Cezerî, age. ve yer.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Osmanoğlu Bâyezîd, Niğbolu'da alınan esirler arasından beş tânesini, Kur'ân-ı Kerîm öğretmemiz için bana teslim etti ve onlarla birlikte Bursa'ya dönmemi istedi. Öyle ki, bunların her birisi, bir başka ülke çocukları olduğundan, biri diğerinin dilinden hiç anlamıyorlardı.[86]

13) Cezerî'nin Neşr ve Tayyibe'yi Te'lîfi

Yıldırım Bâyezîd'in berâberinde, bir süre Cihâd'a katılması nedeniyle, ilmî çalışmalarına ara veren Cezerî, Niğbolu Zaferi'nden hemen sonra, Başkent Bursa'ya dönmüş ve derhal kalemine sarılmıştır.

Hayâtının bu dönemine "Bursa'ya dönme imkânı buldum Fakat, memleketime dönme imkânı bulamadım" sözleriyle, vatanına olan hasretini dile getirmek sûretiyle başlayan Cezerî,.işte böyle bir havada, 799/1396 senesinin Rabîulevvel ayında başladığı en-Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-aşr adıyla meşhûr olan (ki Neşr-i Kebîr olarak ta bilinen) değerli eserini, 9 ay gibi kısa bir zamân içinde Bursa'da yazmış; Tayyibetu'n-neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr'i de, yine aynı senede nazmeyleyip Şâban ayında Bursa'da bitirmiştir.[87]

Ki bu çalışmamızın II. Bölümü'nde, üzerinde bilhâssa durduğumuz Tayyibe'nin, bizzat Nâzımı olan Cezerî tarafından, büyük bir cemâate okutulduğunu ve böylece de, Kırâ'et İlmi'nin Cezerî-Tayyibe ikilisi vâsıtasıyla, Bursa'dan başlamak sûretiyle Anadolu'da yayıldığını görmekteyiz.[88]

14) Cezerî'nin Pâdişah Çocuklarına Hocalık Yapması

Osmanlı Ülkesi'ne, sırf Cihâd'a katkıda bulunmak ve Kırâ'et İlmi'ni Anadolu'da da yaymak gâyesiyle gelen Üstâd Cezerî, Bursa'ya gelir-gelmez daha acı teri üstünde iken; İlk İstanbul Muhâsarası'na, hemen arkasından da Büyük Niğbolu Savaşı'na katılmıştı.

O günün şartlarında bir savaşa katılmanın; Süvâri veyâ Piyâde olarak, akından akına koşup düşman kovalamanın; hele bütün bunlara, yıllarca süren âile (çoluk-çocuk) ve vatan hasreti acılarını da ekleyerek tahammül etmenin zorluğunu hatırlamak bile; düşünebilen insanın tüylerini ürpertir.

İşte Cezerî, bütün bu meşakkatlere, yalnız ve yalnız Allah rızâsını tahsîl için göğüs geren müstesnâ âlimlerden biridir. Niğbolu Zaferi'nden sonra, 49 yaşına basmışsır. Yorgunluğu ve istirâhata ihtiyâcı kesindir. Bu durumlar, kendisine cân u gönülden bağlı bulunan Bâyezîd Sultan tarafından elbette anlaşılmıştır.

Adı geçen Muhâsara ve Zafer'de, kendisinin en büyük desteğine mazhar olduğu Cezerî'nin, tam istirâhat edebilmesi için, O'nu kendi çocuklarına muallim ve mürebbî tâyîn ederek mükâfâtlandırır ve serbest bırakır. yine O'nu dinleyelim:

Zafer'den hemen sonra Bursa'ya gelip, aldığımız bâzı esirler başta olmak üzere, Kur'an İlimleri'ni öğretmeğe başladığımda; Sultan Bâyezîd beni, Kendi çocukları Sultan Muhammed, Sultan Mustafa ve Sultan Mûsâ'nın tâlim ve terbiyeleri ile de ayrıca görevlendirdi.

---

86 Cezerî, age., 18[a]; Yüksel, age., 170-172.

87 Bkz: Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 18[a]; *Neşr*, II, 469; *Tayyibe*, son beyitler.

88 Bkz: Cezerî, age. ve yer.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bunlar, her gün evime kadar gelir ve derslerini alır-giderlerdi. Emir Mustafa ile Emir Mûsâ Arabca'yı, ve Nahvi (Arabca Dil Kurallarını) iyice öğrendikleri gibi; bir çok fıkhî bilgiler yanında, ulûm-i dîniyyeden de, bir miktar öğrendiler. Hele Arabca'yı öyle öğrendiler ki, benim Arab olan çocuklarımdan daha güzel ve daha fasih konuşabiliyorlardı.[89]

15) Cezerî'nin Kerâmeti Zâhir Olan Azizlerden Olması

İslâm Ansiklopedisi ve Âşıkpaşazâde (733/1333) gibi kaynaklara göre; Cezerî de Kerâmeti zâhir olan azizler yâni büyük âlimler arasında yer almaktadır. Deniliyor ki: Yıldırım Bâyezîd zamânında, Osmanlı Ülkesi'nde bulunan âlimlerden:

1. Bursa Kadısı Şemsuddîn Fenârî (834/1430);
2. Tasavvuf Büyüklerinden Kutbuddîn İznikî (821/1418);
3. Şeyhyâr Ali Horasânî ve
4. İbnu'l-Cezerî (833/1429), kerâmeti zâhir olan azizlerden idiler.[90]

III- CEZERÎ'NİN MÂVERÂU'N-NEHR HAYÂTI

Cezer'nin Mâverâunnehr (Acemistan) hayâtı, meşhûr Ankara Savaşı ile birden başlamakta ve bu savaşta Timur'a esir düşmesiyle devâm etmektedir. Şöyle ki:

1) Cezerî Ankara Savaşı'nda

Öteden beri korkup durduğu tehlike, (Timur'un eline düşme korkusu) nihâyet, Üstâd Cezerî'nin başına gelmiş ve, 27 Zilhicce 805/28 Temmuz 1402'de vukû bulan Ankara Savaşı sonrasında, Timur'a esir düşmüştür. Ki bu korkunç olayı, kısaca şöyle anlatıyor:

Emir Timur Gürkan Tâmmesi (tehlike ve vartası) bize ulaşıncaya kadar, Bursa'da 7 seneye yakın bir zaman kaldım. Nihâyet, Yıldırım Bâyezîd'in hükümranlığına son vermek için, Allâh'ın kendisine yazmış olduğu bir yazgı idi ki ben O'nu, bu kaderin içine düşmüş olduğu halde, Timur'a yakalanmış olarak gördüm.[91]

Çünkü Timur, mezkür savaşta, Yıldırım Bâyezîd'i mağlûb etdikten ve O'nu, yakalayıp Esâret Kafesi'ne koyduktan sonra; kendisine Üstâd Cezerî'nin nerede olduğunu sormuş; O da Bursa'da olduğunu söyleyince; Yıldırım Bâyezîd'in hazînesi ile birlikte Cezerî'yi de alıp kendisine getirmeleri için, oğullarından Muhammed Sultan ile Şeyh Nûreddin'i, derhal oraya yollamıştır.

Aldıkları emir üzerine Bursa'ya gelen bu iki oğul, Hudâvendigâr Sultan (Yıldırım Bâyezîd) için hazırlanmış bulunan çok kıymetli hazîneleri ve çok sevgili halayık ve hizmetcileri ele geçirdikten sonra; Bursa ve havâlîsini de yakıp-yıkmışlar, Çevreye büyük zararlar açmışlardır. Sonra da, o sırada Keşiş Dağı'na

---

89 Bkz: Cezerî, age. ve yer; Yüksel, age., 174-175.

90 Âşıkpaşazâde (733/1332), *Osmanlı Târihi*, 235.

91 Cezerî, Câmi'u'l-esânîd, 18[b]

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sığınmış bulunan büyük âlimlerden Şemsuddîn Muhammed Fenârî, Şemsuddîn Muhammed Buhârî ve Şemsuddîn Cezerî'yi de alarak, getirip babalarına teslim etmişlerdir.[92]

Çünkü Timur, tahrîb ettiği ülkelerden bir takım âlimleri, sanatkârları, bâzan da zorla alıp ülkesi Semerkant'a götürüyordu. Nihâyet bu âlimlerden Molla Cezerî'yi yanında alıkoyup, diğerlerini Bursa'ya geri iâde etmiştir.Ki bir çok âlimin olduğu gibi, Cezerî'nin de önemli bir unvânı olan bu,

Molla terimi'nin anlamı için bu dip nota bakınız.[93]

2) Cezerî'nin Timur Tarafından Keş Şehrine Götürülmesi

Cezerî'ye fazlaca inanmış olan Timur, kendisine büyük ikram ve ihsanlarda bulunmuştur. O'ndan Allâh'ın Kitâbı'nı ve Rasûlü'nün sünnetini öğrenmek istediğini; bunun için de, ülkesine gitmesini ve orada birlikte bulunmalarını ricâ etmiştir. Cezerî'nin, konuya ilişkin haberi şöyledir:

Hem gıyâbıma söylemiş; hem de yüzüme karşı, Allâh'a yemîn ederek bir kaç defâ ifâde etti ki; beni alıp ülkesine götürsün ve iki şerefli ilmi (Kitapla Sünneti) ülkesinde bana okuttursun sonra da, çağdaşı olan diğer hükümdarlara karşı, bununla övünsün.[94]

Aslına bakılırsa Timur, Üstâd'ı Keş şehrinde kalmaya zorlamaktan başka, kendisine hiç de bir şey yapmamıştır. Çünkü bu şehir, ülkesinin en güzîde ve gözde şehirlerinden birisiydi. İşte bu şehirde, Timur büyük bir medrese kurmuş ve Cezerî'nin adını duyalıdan beri de, buraya müderris tâyîn etmemiştir.

Ki bu medreseye, ilk müderris olarak Cezerî'yi tâyîn etmiş ve kendisinden burasını tedrîsâta hazırlamasını ricâ etmiştir. Bir de Timur, hangi kente gitse; Üstâd'ı da çoğu kez yanında ve berâberinde götürmüştür. Üstâd'ın en fazla canını sıkan olay, işte bu olmuştur.

Çünkü O'nun karakteri, âmirlerle değil, âlimlerle birlikte olmaktan daha çok zevk alıyordu. Şu gerçeği de vurgulamak gerekir ki: Üstâd götürüldüğü her yerde,

---

92 'ÂLî (1008/1599-1600), *Künhu'l-ahbâr*, II, 98-99; İA., II, 386. Bâzı kaynaklarda; **Bursa Hazinesi'nin, Ankara Muhârebesi'nden** kaçıp Timur kuvvetlerinden daha evvel Bursa'ya uğrayan Şehzâde **Süleyman Çelebi** tarafından alınarak Edirne'ye nakedilmiş olduğu da söylenmektedir.(Bkz: **Dânişmend**, age, I, 135.)

93 Bkz: **Barthold-Köprülü**, *İslâm Medeniyeti Târihi*, 69.
"Molla Terimi" nin Anlamı: Görüldüğü üzere burada, **Cezerî**'nin bir ünvânının da, **Molla** olduğu dikkatleri çekmektedir. Bu ünvan, **Mevleviyyet** (Büyük Müderrislik) pâyesini alan âlimler hakkında kullanılan bir deyimdir. Lugat mânâsı; Âlim, fâdıl, fakih demektir. **Zâdegân**'dan (esâlet sâhiblerinden) olanlarla ilmî ve ictimâî mevkîsi yüksek bulunanlar hakkında da kullanılmıştır. I.sınıf Kadı'lara da, **Molla** denilmektedir. **Müderris**'ler (Üniversite Hocaları) ile yaşlılar, Medrese öğrencilerine de, **Molla** diye hitâb etmişlerdir. (Bkz: **Pakalın**, *Os.Târih Deyimleri*, II, 549 ve 519).

94 **Cezerî**, *Câmi'u'l-esânîd*, 18[b].

ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lâyık olduğu yere ve mevkîye mutlakâ konulmuştur.[95] Meselâ:

3) Cezerî'nin Protokollerdeki Yeri

Bir defâsında Timur, Semerkant'ta büyük bir ziyâfet vermişti. O zaman, büyük âlim Seyyid Şerif Cürcânî (816/1413) de, bu sofrada bulunuyordu. Timur, sol tarafına âmir ve kumandanları almış, sağ tarafına da âlimleri oturtmuştu. Herkes yerini aldıktan sonra görülmüştür ki, o zamâna kadar câri olan âdeti hilâfına Timur, Üstâd İbnu'l-Cezerî (833/1429)'yi, hemen yanıbaşına ve Seyyid Şerif Cürcânî'den daha üst tarafa almıştı. Bu duruma îtirâzı olanlara da Timur, şu cevâbı vermiştir:

Kitab ve Sünnet'i bilen ve bunların tatbîkâtında karşılaştığı güçlükleri de, Allah Rasûlü (as) ile görüşüp istişâre ederek çözen bir Zât'ı, nasıl olup ta, yanı başıma almayayım? Nasıl olup ta diğerlerine O'nu, takdîm etmeyeyim? [96]

Velhâsıl Üstad İbnu'l-Cezerî, Keş'te bir süre kalmış ve fakat, Şer'î İlimler'in tedrîsine ve te'lif işine de hiç ara vermemiştir.

Bu cümleden olmak üzere Keş'te, Beğavî (516/1122)'nin, Mesâbîhu's-sünne isimli eseri üzerine, üç cildlik bir şerhle birlikte; Mevlidu'n-Nebî veyâ Vilâdetu'n-Nebî , isimli 150 beyitlik manzum bir eser daha yazmıştır. Ki bir yazma nüshası, Süleymâniye ktb. Lâleli ksm. 2063/2'de mevcut olan bu eser, 806/1403 yılının 11 Rabîulevvelinde, Keş'te tamamlanmışur.[97]

4) Cezerî'nin Timur'dan Kurtulması

Hayâtının son demlerinde Cezeri'nin yanından ayrılmak istemediği gözlenen Timur, Keş Kenti'ne gelerek Üstâdı alır ve bir Semerkant Gezisi yaparlar. Sonra da Timur Hatâ Nâhiyesi'ne, Cezerî de Keş'e döner.

Bu olaylardan 2,5 veyâ 3 ay kadar kısa bir süre sonra, 27 Şâbân 807/1404'de Timur, İnzâr Şehri'nde ölür ve yerine torunu Halil Sultan (Mîrân Şâh) geçer. İşte bu kişi, Üstâd Cezerî'nin artık kendi ülkesine dönebilmesine izin çıkarır. Bunun üzerine Cezerî, 807/1404'ün Zilhicce ayında Semerkant'tan ayrılarak, Nehşeb adı verilen Kuraşî —قرشي beldesine kadar gelir.

Ancak, devlet büyüklerinden bir takım zevâtın, Halil Sultan'a karşı çıkmaları ve: " *Ceddin Timur O'nu, altınla tartarak Semerkant'a getirmişti. Ne yazık ki sen, O'nun Semerkant'tan gitmesine izin çıkardın!* "şeklindeki yoğun protestoları üzerine, korkuya kapılıp rahatsız olan Halil Sultan, Üstâd Cezerî'yi Semerkant'a geri getirtmek zorunda kalmışur.[98]

5) Cezerî'nin Ceyhûn Nehrinde Boğulma Tehlikesi Geçirmesi

Semerkant'ta (4) yıl daha kaldıktan sonra oradan ayrılıp Buharâ'ya gelirken, 20 Muharrem 808 Cümartesi günü, Ceyhun Nehri'nde boğulma tehlikesi geçiren İbnu'l-Cezerî, Bu felâketten kurtuluşuna şükran borcu olmak üzere, her yılın o gününü, oruçla geçirmeyi livechillah nezretmiş ve bu nezrinin îfâsına da, ölünceye

---

95 Cezerî, age., 18b-19a.

96 Bkz: Taşköprüzâde, *Mesâlik*, 16a; *Şekâik*, I, 106,

97 Cezerî, age., 19a.

98 Cezerî, age., 19a-b.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kadar devâm etmiştir.[99]

Bu târihten bir ay sonra, 808/1405'in Safer ayında, Buhârâ'dan da ayrılarak Herat'a geldiğini gördüğümüz Cezerî, o zamanki Herat Sultânı Şahruh'un; kendisini karşılamak üzere, askerleriyle birlikte, bir fersah (5 km.) kadar şehrin dışına çıktığını ve bu karşılamada âlimlerin, fâzılların, ümerâ ve diğer devlet erkânının da hâzır bulunduğunu söylemektedir.[100]

6) Cezerî'nin Herat'ta Hadis Dersleri Okutması

Böyle Askerî bir törenle, Herat Kenti'ne kabûl edilen **Büyük âlim** Cezerî'den, bu kentte bir medrese kurması istenmiş ve kendisine, **Şahruh Sultan** başta olmak üzere bütün Herat'lılar tarafından büyük bir saygı ve ikramlarda bulunulmuştur. İşte bu saygı ve ikramların bir emâresi olarak görüyoruz ki Cezerî'den, Herat âlim ve fâzılları, Sahîhu'l-buhârî ile birlikte, daha önce Keş Şehri'nde üzerine üç cildlik bir şerh yazdığı, Beğavî'nin Kitâbu'l-mesâbîh isimli eserini kendilerine okutmasını ricâ etmişlerdir. Bir İ s t i h â r e netîcesin de bu ricâya "e v e t" diyen Cezerî, Herat'ın en büyük câmi'inde oturup istenen dersleri okutmağa başlamıştır. Bu kitaplara ilâveten, yine kendi te'lîfâtından olan el-*Bidâye fî me'âli mi'r-rivâye* diğer bir adıyla *el-Câmi'u li'envâ'ı ulûmi'l-hadîs* olarak bilinen eserin tamâmını da, o cemâate, şehrin dışındaki kendi evinde okutmuştur.[101]

Cezerî'ye Göre Mühaddis

Bu ifâdelerden, Cezerî'nin Mühaddis bir âlim olduğu da açıkca anlaşılmaktadır. Hattâ, Sahîhu'l-Buhârî muhtasarı Tecrîd-i sarîh müellifi Zeynuddîn Ahmed b.Ahmed b.Abdillatîf ez-Zebîdî (893/1487), kendisinin Buhârî'yi rivâyetleri arasında, Cezerî'nin de bulunduğunu şöylece dile getirir:[102]

روايتى له..الشّيخ الإمام خاتمة الحفّاظ شمس الدّين أبى الخير الجزرى الدّمشقى.

7) Cezerî'nin Uluğ Bey'in Nikâhını Kıyması

Cezerî'nin *ed-Deracâtu'l-'aliyye fî tabakâti'l-ulemâ'i'l-hanefiyye* isimli eserine baktığımızda; henüz 16 yaşında iken, 812/1409'da Türkistan ve Mâverâunnehr Vâlisi olan Uluğ Bey ile, kendisinin çok sıkı bir ilişkisi olduğu hemen anlaşılıyor. Çünkü bu eserin, Cezerî tarafından, Uluğ Bey'e takdîm edilmek üzere yazılmış olduğu görülmektedir.

Uluğ Bey, 796/1393'de Sultâniye'de doğmuş ve henüz 57 yaşında iken, oğlu Abdullatif tarafından, 853/1449)'da şehîd edilmiştir.

Timur'un torunu olan Uluğ Bey, daha on yaşında iken amcasının oğlu Muhammad Sultan'ın kızı Öge Begüm (Öge Biki) hanım ile evlenmiştir. Nikâhlarını Cezerî kıymış; nikah hütbelerini de, yine O îrâd eylemiştir. Zamânındaki Semerkant ve Buhârâ medreselerinin duvarlarına:" *İlim tahsîli; kadın-erkek her müslümanın üzerine farzdır* " hadîsini yazdıran da Uluğ Bey'dir. Cezerî, adı

---

99 Cezerî, age., 19[a]-b.

100 Cezerî, age. ve yer.

101 Cezerî, age., 19[a]-20[a]; Yüksel, age.,180-181.

102 Zebîdî, *Tecrîd-i Sarih*, I, X.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

geçen eserinin mukaddimesinde, Uluğ Bey'i şöyle vasfetmektedir: *es-Sultânu'l-E'azam ve'l-Hâkânu'l-E'adelu'l-E'alem; Sultânu'l-İslâmi ve'l-Muslimîn; Kâtilu'l-Keferati ve'l-Muşrikîn; Zu'l-Cûdi'l-Bahr ve Sultânu Mâverâ'i'n-Nehr; Mu'înu'd-Dunyâ ve'd-Dîn; Ebu'n-Nasr Uluğ Bek el-'Âlimu'l-'Âdil.*

Bu sözlerin sâhibi Cezerî, adı geçen eserinde: "Uluğ Bey'den başka, hayatta bulunan hiç kimseden söz etmiyeceğim" diye açıkca söylemesine rağmen; Uluğ Bey için ayırdığı sayfanın baş tarafına, büyük puntulu harflerle sâdece "Uluğ Bey" yazmış ve maalesef, başka hiç bir bilgi de vermemiştir.[103]

8) Cezerî ve İbnu İftihâr

Üstâd Cezerî, Mâverâunnehr'de bulunduğu sıralarda en tatlı ve verimli günlerini, Herat şehrinde geçirmiştir. Burada ikâmet ettiği süre boyunca, bütün günlerini talebesi ve büyük âlim: Hanefiyyu'l-mezheb olan Heratlı İbnu İftihâr'a harcamıştır. Bu zât, hiç bir bıkkınlık göstermeden, gece gündüz Üstâd'ın yanında bulunmuş, eserlerinin te'lîfinde kendisine yardımcı olmuş ve te'liflerin hepsini de O'ndan okumuştur.[104] Ki Üstâd, O'nun hakkındaki duygularını şöyle ifâde eder:

Heratlıların en güzel, kıymetli ve bir çok ilim dalında da, en mütehassıs olanlarından; hidâyet üzere olması bakımından, en asil ve güçlülerinden; en cömert ve en müttekîlerinden; en doğru ve geçerli anlayışa sâhip olanlarından; ihtiraslarına hâkim olma yolunda en ciddî cehd ve sebâtı gösterenlerinden; tevâzûyu yerli yerinde ve ustalıkla kullanmayı bilen ve becerenlerinden ve nihâyet, bildiklerinden herkesi faydalandırmayı ve bilmeyenlere de, himmetin nasıl ulaştırılacağını, bütün incelikleriyle ve samîmiyetle tebâruz ettirenlerindendir. Ki Allah'ın O'nu, İslâm İlimleri'ni neşretmesi, özellikle de Kur'ân-ı Kerîm'i öğretmesi için uzun süre yaşatmasını dilerim! [105]

9) Cezerî'nin Kerhen Kadı Olması ve Zâtu'ş-Şifâsı

Târihte, yönetimi üstlenenler tarafından, zorla Kadı tâyîn edilen âlimlerden birisi de, Üstâd İbnu'l-Cezerî'dir. Meselâ: Kendisi 808/1405 senesinin Ramazan ayında Şîraz'ı teşrif ettiği zaman, Timur'un torunu Vâli Pîr Muhammed, O'nu kendi istemediği halde, Şîraz ve havâlîsine Kadı tâyîn etmiştir.[106]

Ancak bu tür muâmeler, gerçek mânâdaki âlimleri zâhiren etkilese de onlar, mânevî güçleri sâyesinde, bu tür açmazları aşmasını başarmışlar, derhal kalem silahlarını sabır âteşiyle tutuşturarak, itilmek istendikleri karanlıkları aydınlatmayı bilmişlerdir.

Kendilerini hedef alan idârecilere en güzel cevâbı, birer eser yazıp sunmakla, bir taraftan nurlu dünyâlarına onları da çekerken, diğer yandan da, onların böyle

---

103 Bkz: Cezerî, *ed-Deracâtu'l-'aliyye* mukaddimesi ve "U" maddesi; Şemseddin M., *İslâmda Târih ve Müverrihler*, 393-395; Barthold W.W., *Uluğ Bey ve Zamânı*, 40-41; Barthold-Köprülü, age., 69; Tûran O., *Türk Cihan Hâkimiyyeti*, II, 212; Özergin K., *Timurlu Hükümdârı Mırza Uluğ Bey*, Nesil Dergisi, 36/14; Sayılı A., *Kâşî'nin Mektubu*, Ankara 1960.

104 Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 20^a-20^b.

105 Cezerî, age. ve yer; Yüksel, age.,183.

106 Bkz: İ. Ezrak-İ. Sîrîn, *Dâiratu'l-me'ârif Bozork İslâmî*, III, 232.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kaba-saba ve hissî davranışlardan uzaklaşıp, hak ve adâlete meyletmelerini te'mîn için, samîmî düâlarını da eksik etmemişlerdir. Çünkü ilmî edeb böyle îcâb ettirmektedir. İşte Cezerî'nin, " *Zâtu'ş-şifâ fî sîrati'n-Nebiyyi'l-Mustafâ* " isimli eseri de, bu maksatla Şîraz'da yazılıp, mukaddimesinde yer alan bir düâ ile birlikte, adı geçen Vâli'ye sunulmuştur.[107]

10) Cezerî'nin Hac Seferleri

Cezerî'nin, yedi defâ Hac yaptığını tesbit edebilmiş bulunuyoruz: Bunlardan ilk Hac'cını, babasıyla birlikte daha 16 veyâ 17 yaşlarında iken, 768/1366'da yaptığını daha önceden söylemiştik.[108] İkinci Hac'cını da, 20 yıl gibi uzun bir zaman sonra, 792/1389'da yapmıştır. Ki bunu, arkadaşı ve aynı zamanda talebesi olan Ebû Abdillâh Muhammed b. Meymûn el-Belevî el-Ğarnâtî (793/1389) hakkında verdiği bilgilerden öğreniyoruz.[109] Bu süre zarfında her hangi bir Hac yaptığını tesbit edemedik.

Üçüncü Hac'cını ise, yine 17 yıl gibi uzun bir süre sonra, 809/1406 veyâ 810/1407 târihlerinde yapmıştır. İşte bu seferinde, biraz önce kendisinden söz ettiğimiz İbnu İftihâr ile de, Medîne'de buluşmuş olan Cezerî, şunları söylemektedir:

Nihâyet, 811/1408'de edâ ettiği Hac Farîzası'ndan sonra, Mekke'de kıymetli âlimlerle de görüşüp bir çok ilim ve fazîletle yüklü olarak Medîne'ye dönen İbnu İftihâr, gelip burada bana mücâveret etti ve yanımda bir süre kaldı. Böylece O, bana akrabâ oldu. Ne güzel mücâveretti o!..Ne güzel akrabâlıktı o!..İmrenirdim bu akrabâlığa. Ne yazık ki fazla sürmedi ve O, benden ayrıldı. Ancak bu ayrılık, bana çok zor geldi.[110]

İşte bu mücâverette, kendisinden Kırâ'at İlmi'ndeki esânîdini (Kırâ'et silsilesini) öğrenmek isteyen İbnu İftihâr'a, Cezerî, kendilerinden Kur'ân-ı Kerîm ve Kirâ'at İlmi öğrendiği bir çok zevât hakkında bilgiler de vermiştir.[111]

11) Cezerî'nin Dördüncü Haccı ve Dürratu'l-mudî'e'si

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, 808/1405'de Herat'tan Şîraz'a gelen ve bu şehrin vâlisi Pîr Muhammed tarafından, istemediği halde Şîraz ve havâlîsine Kadı tâyîn edilen İbnu'l-Cezerî (833/1429); kendisinden çok memnûn olan Şîrazlı'lara karşı aşkla ve şevkle hizmet verirken; bir taraftan da, baskı altında devâm ettiği Kadılık Görevi'nden çekilme fırsatını kolluyor ve hattâ, bunun için Allah'dan bir kurtuluş lütfetmesini de sık sık niyâz ediyordu.[112]

Nihâyet, gönlünü bir türlü Harameyn-i Şerîfeyn'den söküp alamayan, hele öğrencisiz ise, hiç duramayan Kur'an âşığı ve O'nun sâdık bir Hâdimi olan Cezerî'nin, beklediği kurtuluş lütfu gelmiş olmalıdır ki; IV.defâ Hac etmek ve bir

---

107 Bkz: Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 1^{b}-2^{a}; *Ğâye*, II, 250; Brockelmann, *GAL*, II, 257.

108 Cezerî, Age., 12^{a}.

109 Bkz: Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 70^{a-b}; *Ğâye*, II, 255.

110 Bkz: Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 21^{a}; *Ğâye*, II, 250; Yüksel, age.,185.

111 Age. ve yerler.

112 Cezerî, *Ğâye*, II, 250; Brockelmann, *GAL*, II, 257; Taşköprüzâde, *Miftâh*, II, 56; Yüksel, age., 186.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

müddet daha, Allah Rasûlü (as)'a mücâvir bulunmak kastıyla; 823/1420 târihinde, Şîraz'dan ayrılıp Basra'ya geldi.

Burada kaldığı çok kısa zaman içinde, Tâhir b. Azîz el-Isbahânî'ye, Bursa'da yazmış olduğu Neşr-i Kebîr'i ile Tayyibe'sini okuttu. Sonra da, Mevlâ Mu'înuddîn b. Abdillah b. Kâdî el-Kârzûn ile, Necid Bölgesi üzerinden Uneyze Köyü'ne uğradılar. Ki Üstâd, Dürratu'l-mudî''e isimli kıymetli eserini de, işte bu zorluklarla dolu yolculuk esnâsında nazmeyleyip tamamladı. Ve işte bu yolculukta Üstâd, bedevî Arab'ların saldırısına uğradı. Ancak Uneyze'liler, kendisinin imdâdına yetiştiler ve kurtulmalarını sağladılar. Üstad, " Dürratü'l-mudî'e "nin sonunda olayı şöylece anlatıyor:[113]

{وتَمّ نظامُ(الدّرّة)احسب بعدها/وعامَ(أضاحَجّى)فاحسن تقوّلا
غَريبةُأوْطانٍ بنَجْدٍ نَظَمْتُها/وعظمَ اشْتغال البال واف وكيف لا
صُدِدْتُ عن البيت الحرام وزورى ال/مقامَ الشريف المصطفى
أشراف العلا
وطَوّقَنى الأعرابُ بالليل غفلة/فماتركوا شيئا وكِدْتُ لأقْتلا
فادركنى اللطف الخفى وزدّنى/(عُنَيْزَةَ)حتّى جاءنى مَنْ تَكَفّلا
بحمْلى وإيصالى لطَيْبَةَ آمنًا/فياربّ بلّغْنى مرادى وسَهّلا
ومَنّ بجمْع الشّمْل واغْفرذنوبنا/وصلّ على خيرالأنام ومَنْ تلا}

Kendisinde " *Dürra* "yi nazmettiğim garib bir vatan olan Necid Çölleri'nden, Hac'ca gitmek gâyesiyle geçiyordum. Ki, kâlbimi meşgûl eden sıkıntılarım da pek çoktu. Nasıl çok olmayacaktı ki, Harem-i Şerîf'e gitmekten ve Eşrâfu Mahlûkât olan **Mustafâ (as)**'ın o şerefli makâmını ziyâret etmekten, yıllarca men olunmuştum. İşte bu amaçla çıktığım bu yolculukta, bir gece ansızın bedevî **Arab**'ların saldırısına uğradım. Öyle bir saldırı idi ki bu, her şeyimi aldılar. Az kalsın, beni de katledeceklerdi. Ancak, Allâh'ın görünmez lütfu imdâdıma yetişti de bizi, Uneyze Köyü'ne ulaştırdı. Böylece oradan, bizi himâye edecek kimseler çıktı ve yükümüzle birlikte alıp bizi, Taybe'ye (Medîney-i Münevvere'ye) emniyetle götürdüler [114] Bu sözleriyle **Üstâd Cezerî**, şu altı noktaya özellikle dikkatleri çekmiştir:

1) **Şâtıbî**'nin *Hırzu'l-emânî*'sine tekmile olmak üzere nazmeylediği eserinin adının, *ed-Dürra* olduğuna. Ki eser 240 beyittir.

2) Eserin tamamlandığı târihin, 823/1420 olduğuna. Ki bu da, eserin sonu olarak verilen bu parçanın I. beyitinin II. mısrâındaki أضاحَجّى cümlesinde bulunan harflerin, **Ebced'î** değerleri toplamından anlaşılmaktadır.

3) Bu târihte, bir hac daha yaptığına. Ki bu da yine, aynı cümlenin mânâsından anlaşılmaktadır.

4) **Şîraz Vâlileri**'nce, kendisinin **Harameyn**'e gimesinin yasaklandığına.

---

113 Age. ve yerler.

114 **Semnûdî** (1199/1784), *Şerhu'd-Dürra*, 102; **Yüksel**, age., 186-187 ve 255.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

5) Necid Çölü'nde karşılaştığı belâdan, Uneyze Köyü'ne sığınarak kurtulduğuna.

6) Bu belâdan kurtarması yolunda, Allâh'a nasıl düâ ettiğine. Ki bu düâsının Türkcesi, bizim ifâdemizle şöyledir:

Ne olursun ey Rabbim, murâdıma nâil eyle! İmdâdıma yetiş ve işlerimi kolaylaştır! Çoktan beri hasret olduğum âileme kavuştur! Ansızın düştüğüm bu belâdan kurtar! Düşmanı def et, bizi koru! Tevhîdin gölgesindeki derin imânımız hürmetine, günâhımızı bağışla! Hayru'l-Enâm'a salât ve selâm eyle! O'na salât edenlere de affınla ikrâm eyle! [115] İşte böyle dağdağalı bir seferde bile, talebe yetiştirmeğe ara vermeyen Cezerî, bir taraftan arkadaş olduğu Mevlâ Mu'înuddîn'e, Kırâ'et İlmi'nden Ebû Câfer, İbnu Kesîr ve Âsım kırâ'atlarını okuturken, bir taraftandan da Tayyibe'sini ezberlettiriyordu. Medîne-i Münevvere'de mücâvir bulunduğu sıralarda da, Şeyhu'l-Harameyn olan et-Tavâsî'ye hocalık yapıyordu. Bu sırada, Efendimiz (as)'ı medh eden ve (Râ) harfiyle son bulan, bir de kasîde yazmıştır. Ki, ilk üç beyiti şöyledir:

لطيْبَة بِتُّ طول اللّيل أسرى / لعلّ بها يكونّ فكاك أسرى

إلهى سوّد الوجه الخطايا/وبيّضت السّنون سَواد شَعْرى

وما بعد النّقا إلاّالمُصلّى / وما بعد المصلّى غير قبرى

Gece boyunca, Taybe'de (Medîne'de) yattım. Umdum ki orada, ihtiyarlık benden ayrılacaktır!..İlâhî, hatâlar yüzümü kararttı. Seneler ise, saçlarımı ağarttı. Ömrümden de, Musallâ Taşı'm ile kabrimden başkası kalmadı! [116]

12) Cezerî'nin 20 yıllık Çilesi ve İki Hac Daha

Tesbit edebildiğimiz kronolojik sıraya göre Cezerî, 827/1423'te bir Hac Seferi'ne daha çıkmıştır. Ki biz bunu tabakâtındaki kendi ifâdelerinden O'nun, V. Haccı olarak görüyoruz.

Anadolu'da Timur Fitnesi (Ankara Savaşı) vâkî olduğu zaman, kendisini esir alıp ülkesine götürmek üzere yanında bulunduran Timurlenk; o sırada Cezerî'nin yanında Bursa'da ikâmet etmekte ve Yıldırım Bâyezîd'in çocuklarına hocalık yapmakta bulunan oğlu Ebû Bekr Ahmed'i de, Mısır Sultânı Nâsır Ferec b. Berkûk nezdine elçi olarak göndermiş ve bu sûretle de, baba ile oğul biribirinden ayırılmış oluyordu.[117] Böylece, kendisi Mâverâunnehr'de oğlu Mısır'da olmak üzere, 20 yıla yakın bir süre hasretlik çektiğini belirten Cezerî, Hac'ca gitmek üzere 827/1423 yılında Acemistan'dan ayrılmış; Timur'un elçisi sıfatıyla, Mısır'da bulunan oğlu Ebû Bekr Ahmed'e de, Mısır'da buluşmak için bir mektub yazmıştır. Daha sonra, bu buluşma gerçekleşmiş ve 20 yıllık hasret, böylece son bulmuştur.

On gün birlikte kaldıktan son ra, (ki bu birlikteliğin 16 gün olduğu da söylenmektedir) baba Cezerî Hac'ca gitmiş ve Harameyn'de, Şevvâl'den Şevvâl'e

---

115 Dürra hakkında, geniş bigi için bkz: Yüksel, age., 186-188.

116 Bkz: Cezerî, *Ğâye*, II, 250-251; Ramlî, age., 26[a]-29[a].

117 Bkz: Cezerî, age., I, 130.

 İSAM İSLAM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bir sene mücâvir kalmıştır. Bir sene sonra, adı geçen oğlunun, Mısır'dan yanına gelmesiyle; 828/1424'te, baba-oğul birlikte bir Hac daha yapmışlardır. İşte bu da Cezerî'nin VI. Haccı olmuş oluyor. Sonra da, birlikte Mısır'a, oradan da, asıl memleketleri olan Şam'a döndüklerini görüyoruz. Mısır'a gelir-gelmez, âilesini getirmek üzere Bursa'ya giden Ebû Bekr Ahmed'in, tekrar dönmesine kadar Mısır'da kaldığını tahmîn ettiğimiz İbnu'l-Cezerî, 829/1425'te, yine Acemistan'a dönmüştür.[118]

13) Cezerî'nin Yemen Konferansları Ve Yedinci Haccı

Cezerî, târîhini kesin olarak tesbit edemediğimiz ve fakat, 829/1425'den sonra olduğunu kuvvetle tahmîn ettiğimiz, Irak üzerinden bir hac seferi daha yapmıştır. Ki biz bunu, O'nun VII. ve son Haccı olarak görüyoruz. İşte bu seferinde, öteden beri ikinci bir yurt edindiği Kâhire'ye de uğrayan Cezerî, Sultan el-Eşref ile de görüşerek O'nun saygı ve ikrâmlarına mazhar olmuştur. Çünkü Üstâd, bu ihtiyarlık döneminde, Kırâ'et İlmi ve Hadis okutmak üzere, adı geçen sultan tarafından, gerekli imkanlar sağlanmış ve Kâhire'de bir süre, Misâfir Hoca olarak ağırlanmış bulunuyordu.[119]

Süyûtî (911/1505)'nin bildirdiğine göre, özellikle bu seferde, Kırâ'et İlmi okumak üzere, kendisine o kadar murâcaat olmuştur ki, herkesi ayrı ayrı okutmağa zamânı yetmediğinden, hepsine birden bir âyet okuyup tekrâr ettirmek sûretiyle, tedrîsâta devâm etmiştir [120] Bilâhare Mekke'ye gelip, son Hac'cını da edâ etikten sonra, deniz yoluyla ve ticâret maksadıyla, Yemen'e de bir seyâhat yapmıştır.[121]

Bu ticârî seyâhatinde Cezerî, Yemen Vâlisi nezdinde Hadis de okutmuş, bilvesîle O'nun da lutfuna mazhar olduğundan, büyük bir kâr ile Mekke'ye avdet etmiştir.[122] Çünkü, "Bir babanın, kaybolduktan sonra tekrar evine dönmesi durumunda, âilesi ona nasıl bir ilgi gösterirse;" Yemenliler de Cezerî'ye, işte öyle bir ilgi göstermişlerdir.[123]

Cezerî, Yemen'de bir dizi konuşmalar da yapmış ve özellikle ilim adamlarının katıldığı bâzı konferanslar vermiştir. İşte bu konferanslar ve konuşmalar sonunda kendisine, bilhassa İbnu'l-'Arabî (638/1240) tarafından yazılan "F ü t û h â t" isimli eserde, Şerî'at'ın zâhirine aykırı olarak yazılan bir takım sözler hatırlatılarak, kendisinden bu sözler ve yazarı hakkında bir hüküm beyân etmesi istenmiştir. Ki İbnu'l-'Arabî'in, İslâm dışı kabûl edilen söz konusu sözleriyle, bunlarla ilgili sorulara verdiği cevapları Cezerî, bir yazma nüshasının, Süleymâniye. ktb. Hüsrev Paşa ksm. nr. 423/2'de bulunan: " *Cevâbu İbni'l-Cezerî li'bni'l-'Arabî* " isimli küçük çaplı bu değerli eserinde kaleme almış bulunmaktadır.

---

118 Bkz: Cezerî, age., I, 130-131; Taşköprüzâde, *Miftâh*, II, 59; *Şekâik*, I, 140; Yüksel, age.,188-189.

119 Kehhâle, *Mu'cem*, XI, 222.

120 Süyûtî, *Itkân*, I, 99.

121 Sehâvî, age., IX, 257.

122 Sehâvî, age. ve yer; Kehhâle, age. ve yer.

123 Cezerî, *Cevâbu İbni'l-Cezerî*, 1[b].

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

14) Cezerî'ye " *Yer Yüzünün Yağmuru* " Denilmesi

Cezerî' nin, vefâtı ve defin merâsimi ile ilgili haberlere geçmeden evvel, Sûriye'li âlim ve Kırâ'et İlmi üstâdı olan Huseyn Hattâb'dan, burada bir tesbit sunmak istiyoruz. Bu üstâd, Cezerî'nin Kur'ân'a olan hizmetlerini değerlendirirken şunları söylemektedir:

Nuveyrî'nin yazdığı *Tayyibe Şerhi*'ndeki:

"*Her kim, Kırâ'et İlmi'nin isnadlarına bakar da, bu ilmin Râvî ve Rivâyet'lerinin durumuna vâkıf olmak isterse; Musannif İbnu'l-Cezerî Hazretler'inin, en-Neşr ve diğer eserlerinde yazdıklarının değerini, gerçekten anlamış olur ve doğruları yanlışlardan ayıklar. İbret alır ve kendisini, (inanç ve düşüncesini) de tashîh edip düzeltir. Sonra da Cezerî için: "Kur'ân'a karşı yapmış olduğu bu denli hizmetlerinden dolayı, Allah ondan râzî olsun* " demekten kendisini alamaz. Çünkü O, bu ilimden, ölmüş olanları diriltmiş. Kayıb ve fevt olmuş bulunanları, bulup yerlerine oturtmuş. İzi ve emâresi kalmamak üzere bozulup mahvolanları, ihyâ edip ayağa kaldırmış. Yıkılmağa yüz tutmuş bulunan mü'esseselerini de, yeniden kurup işler hâle getirmiştir.[124]

Hattâb, sözlerini şöyle tamamlıyor: İşte bütün bu durumlar karşısında, O'nun hakkında şöyle demek çok daha lâyık olacaktır:

تَحْيا بكم كلّ أرضٍ تنْزِلون بها / كأنّكم لبِقاع الأرض أمْطَارٌ[125]

Yer yüzünde sizin indiğiniz, (uğradığınız) her yer, sizinle ihyâ olup dirildi. Sanki siz, yer yüzünün yağmurusunuz !..[126]

15) Cezerî'nin Talebeleri

Günümüzden tam 580 yıl önce vefât etmiş bulunan büyük âlim İbnu'l-Cezerî (833/1429)'nin, 82 yıl süren ömründen tam 60 senesini, Kur'an Kültürü'nün neşrine sarf ettiğini görmekteyiz. Biraz önce de zikredildiği gibi; bu yüzden de, "Yer Yüzünün Yağmuru " olma vasfını haklı olarak ihrâz ve iktisâb etmiş bulunan böyle bir âlimin, durup-dinlenmeden yetiştirdiği talebelerin tamâmını tesbit etmek, tabî'î ki mümkün değildir. Ancak, araştırmalarımız esnâsında, kendi eserlerinden ve kendi beyanlarından tesbît ettiğimiz bâzılarını burada zikretmek istiyoruz. Ki bunlar da çocukları, torunları, Şam ve Mısır'da olanlar, Bursa'dakiler, Acemistan'lılar ve bâzı arkadaşları olmak üzere kısımlara ayrılmaktadır. Şimdi bunların, bâzı özellikleriyle sâdece isimlerine yer vermiş olacağız:

a) Çocukları

1. Ebu'l-feth Muhammed (814/1411)

Sekiz yaşında Hâfız olan Ebu'l-Feth, Cezerî'nin büyük oğlu olduğundan, Muhammed Ekber diye de anılır. Âlim bir zâttır. Kırâ'et İlmi'ni babasından okumuştur. Babasının, Osmanlı Ülkesi'ne geçtiği sıralarda, O'nun Şam'daki görevlerini üstlenen Ebu'l-Feth Muhammed Ekber, 814/1411'de vefat etmişür.[127]

---

124 Nuveyrî'ye atfedilen bu sözleri, çok aramamıza rağmen, elimizdeki nüshada bulamadık. Demekki nüshalar, farklı ellerden çıkmıştır. (A.O.Y.)

125 Bkz: Hattâb Huseyn, *İthâfu hırzi'l-emânî bi rivâyeti Isbehânî*, 18-20.

126 İleride gelecek olan: "Nevâcî'nin Görüşleri" bahsine de bak!

127 Bkz: Cezerî, *Ğâye*, II, 251-52; Taşköprüzâde, *Miftâh*, II, 57; Yüksel,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

2. Ebu'l-Hayr Muhammed

Osmanlı Ülkesi'nde ve Acemistan'da babasıyla birlikte bulunmuş ve Kırâ'et İlmi'ni de, kezâ babasından okumuştur. Babasının, 833/1429'da vefâtından sonra, tekrar Osmanlı Ülkesi'ne dönen Ebu'l-Hayr, **Fâtih Sultan Mehmed'in** ikramlarına da mazhar olmuş ve Dîvan'da Nışancılık görevine tâyîn edilmiştir. Ebu'l-hayr'ın ölümünden sonra, bir kız bir erkek olmak üzere geride bıraktığı iki küçük çocuğuna, Fâtih Sultan tarafından 30'ar bin dînar lütufta bulunulduğu ve Ebu'l-Hayr'ın vasıyyeti üzerine de kızının, **Molla Fenârî'nin torunu: Ali b.Yûsûf el-Fenârî** ile evlendirildiği, kaynaklarda mevcuttur.[128]

3. Ebû Bekr Ahmed (859/1454)

Cezerî'nin oğullarından en âlim olanı budur. Babası gibi Hatimle Terâvih Namazı kıldırabilmiştir. Kırâ'et İlmi ve Hadis tahsîli yapmıştır. Kırâ'et İlmi'nden icâzetlidir. Bu ilme dâir, babasının yazdığı "Tayyibe, Mukaddime" ve "Hadis Usûlü" gibi eserler üzerine şerhler yazmıştır. Babası Bursa'ya geldiğinde, O'nun Şam'daki bir çok kitablarını da alarak yanına gelmiştir. Yıldırım Bâyizîd'in çocuklarına hocalık yapmış ve Bursa Ulu Cami'i'nin İmamlığında da bulunmuştur. **Timur Fitnesi (Ankara Savaşı)'ndan** sonra, Timur tarafından, Mısır Sultânı, **Nâsır Ferec b. Berkûk** nezdinde elçi tâyîn edilmiştir. Vefâtı 859/1454'dür.[129] **Ebû Bekr Ahmed'in:**

1) el-Havâşiyu'l-mufehhime fî şerhi'l-mukaddime;
2) Şerhu mukaddimet-i 'ilmi'l-hadîs;
3) el-İhtidâ fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ ve
4) Kitâbu'l-i'lâm fî ahkâmi'l-idğâm isimleriyle bilinen eserleri vardır.[130]

4. Ebu'l-Fadl İshâk

Cezerî'nin bu oğlunun da, ulemâdan olduğu söylenmektedir [131]

5. Ebu'l-Bekâ İsmâ'îl. 6. Fâtıma. 7. 'Â'işe. 8. Selmâ.[132];

b) Torunları

- **Ebu'l-Feth'in** kızı **Fâtıma.**- Ebu'l-Feth'in 2'ci kızı **Zeyneb, Ebû Bekr Ahmed'in** kızı **Fâtıma.**[133]

c) Şam Ve Mısır'dakiler:

- Mahmûd b. Süleymân eş-Şîrâzî. -Ebû Bekr b. Misbâh el-Halebî.-Abdullah b. Kutb b. el-Hasen el-Beyhakî. -Ahmed b. Mahmûd b. el-Hıcâzî. -Muhammed b.

---

age, 220

128 Bkz: Cezerî, age., II, 252-53; Taşköprüzâde, age., II, 56; *Şekâ'ik*, 29; Luknevî (1304/1886), *Fevâ'id*, 140; Yüksel, age., 221.

129 Bkz: Cezerî, age.,I,129-131; Ebû Bekr Ahmed, *Şerhu Tayyibe* ,3-4; Taşköprüzâde, *Miftâh*, II, 58-59; Luknevî, *Fevâ'id*, 141; Yüksel, age., 221-22.

130 Bkz: Serkis, *Mu'cem*, I, 62; E. Bekr Ahmed, age., 43; Yüksel, age., 222.

131 Cezerî, age., II, 409; Luknevî, age., 140; Taşköprüzâde, *Şekâ'ik*, I, 104; *Miftâh*, II, 59; Süreyyâ M., *Sicill*, III, 160.

132 Age. ve yerler.

133 Cezerî, *Ğâye*, II, 409;

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ahmed b. el-Hâyim. -Mu'min b. 'Ali b. Muhammed er-Rûmî (799/1397) -Yûsûf b. Ahmed b. Yûsûf el-Habeşî.-'Ali b. İbrâhîm b. Ahmed es-Sâlihî.-'Ali b. Huseyn b. 'Ali el-Yezdî.-Mûsâ b. el-Kürdî. -İbnu Nefîs 'Ali b. Muhammed b. 'Ali.-'Ali b. İbrâhîm er-Rummânî.[134]

d) Bursadakiler

-Daha Cezerî Şam'da iken gelip kendisinden Kırâ'et İlmi tahsîl eden **"Hatîbu'r-Rûm"** ve **"Bursa Hatîbî"** diye meşhûr olan ve Cezerî'nin sâdık dostu ve eserlerinden Tayyibe ve Neşr gibi bâzılarını evinde yazdığı Bursa **Hüdâvendigâr Câmi'i Hatîbi Mü'min b. Ali b. Muhammed er-Rûmî** (799/1397).

-Niğbolu Savaşı'nda alınan esirlerden beş çocuk.-**Yıldırım Bâyezîd'in** oğulları: Sultan Muhammed, Sultan Mustafa ve Sultan Mûsâ.-eş-Şeyh 'Avd.-eş-Şeyh Süleymân.-eş-Şeyh Receb.-'Ali el-Veledu'l-Fâdıl Paşa.-el-İmâm Safer Şâh.-Muhammed b. Fahruddîn 'Abdillâh.-Mahmûd b. Fahruddîn 'Abdullâh.-İbnu Munteşâ Ebû Se'îd b. Bişelmiş.-'Ali b. Muhammed b. Hamza el-Huseynî.-İbnu Meymûn Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Belevî[135] -İbnu Selâmet ed-Darîr.-Ahmed b. Huseyn es-Sîvâsî.-Ya'kûb b. 'Abdillâh el-Hatîb.-Emînu'd-Dîn Muhammed b. et-Tebrizî.-'Abdu'l-Muhsin b. et-Tebrizî.-'Abdu'l-Hamîd b. Ahmed b. Muhammed et-Tebrizî.-'Ali b. Kennân er-Rus'tî.-Ahmed el-Bermî ed-Darîr.-Mûsâ b. Ahmed b. İshâk eş-Şehbî.-Bursa Yeşil Câmi'i'nin mîmârı: **Ivaz Paşa** ki, bu zâtın mezarı el'an, Bursa **Ulu Câmi'i'nin** sol ön köşesindedir.*

e) Acemistan'daki Talebeleri

-Keş'te: 'Abdu'l-Kâdir b. Tulletu'r-Rûmî, el-Hâfız Bâyezîd b. el-Keşî, el-Hâfız Mahmûd (Keş Re'îsu'l-Kurrâsı'nın oğlu). -Horasan ve Herat'ta bir cemâ'at ve bunların en başında, İbnu İftihâr. -Yezd Şehri'nde: Şemsuddîn Muhammed ed-Debbâğ el-Bağdâdî'nin başkanlığında bir topluluk. -Şîrâz'da ise; es-Seyyid Muhammed b. Haydar el-Mısbâhî, 'Imâdu'd-Dîn 'Abdurrahîm b. el-Isbehânî, Necmu'd-Dîn el-Hilâl, Ebû Bekr b. el-Cunehî, el-Mevlâ Mu'înu'd-Dîn b. 'Abdillâh b. Kâdî Kârzûn ve Şeyhu'l-Haram et-Tavâsî.[136]

f) Cezerî'nin Arkadaşları

1. 'Alâuddîn 'Ali b. Muhammed el-Vâsıtî (763/1361).
2. Şemsuddîn Muhammed b. Süleymân b. el-Hıkrî el-Mısrî.
3. Alâuddîn Ali b.Şemsuddîn Muhammed b.Musebbit el-Mevlânâ el-Ğarnâtî.
4. Şemsuddîn Muhammed el-'Ademî.
5. Zeynuddîn 'Umer b. Emînu'd-Devleti'l-Halebî.
6. Şihâbuddîn Ahmed b. Se'îd b. Hucul el-Kaysî el-Yemenî.
7. Halil b.Usmân İbnu'l-Museyyib (798/1395) [137]

---

134 Cezerî, age., II, 248-49.

135 Bkz: Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 18[a].

* Akakuş, age., 58.

136 Cezerî, *Ğâye*, II, 249-51; *Câmi'u'l-esânîd*, 19[a]-21[a]; Yüksel, age., 223-25.

137 Bu zevât hakkındaki ilginç bilgiler için bkz: Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 65[a]-70[a]; Yüksel, age., 225-31.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

16) Cezerî'nin Hocaları

İbnu'l-Cezerî, hocaları ile ilgili olarak şöyle der: " *Allah Celle Te'âlâ Hazretleri, rızkı mahlûkâtı arasında taksîm ettiği gibi, hocaları da insanlar arasında taksim etmiş ve bunlardan benim hisseme de, bir cemâat ayırmıştır* ".[138] İşte bu sözlerle ilmî silsilesine dikkat çeken **Cezerî**'nin, hocalarından bâzıları kendi verdiği listeye göre şunlardır:

1) Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Ali b. el-Cezerî: Bu zât **Cezerî**'nin babası ve de ilk hocasıdır. 725/1324 doğumlu olup Şehîd olarak vefât etmiştir. Ölüm târihi tesbit edilememiştir.[139]

2) İbnu Gavâlîc: Bedruddîn Muhammed Etfâ (778/1376): Bu zât ta, **Cezerî**'nin Kırâ'et İlmi okuduğu ilk hocalarındandır. Ders yerleri, Şam Ümevî Câmi'i'ndeki Kubbtu'n-Nesr'in altıdır. Ve Cezerî, Şâz Kırâ'at'lar konusunda, bu hocadan icâzetlidir.[140]

3) Ebu'l-Hasen el-Hudûsî (764/1362): Bu zât **Cezerî**'nin Kur'ân-ı Kerîm'i bir çok defâ kendisinden hatmettiği hocasıdır.[141]

4) Ebû 'Ali el-Hasen es-Sürûcî (764/1362): Bu zât, aynı zamanda, **Cezerî**'nin babasının da hocasıdır. **Cezerî** Kırâ'et Usülleri'yle, Rumûz ve Istılahları'nı bu hocadan okumuştur. Bu zâtın sâlihlerden ve aynı zamanda da, Veliyyullah'dan biri olduğu ve her gün de, bir hatim yaptığı rivâyetleri vardır.[142]

5) Cemâluddîn Muhammed el-Mısrî.(768/1366): Kâhire'de doğup Kâhire'de vefât eden bu zât şâir, edîb, nâsir, târihci olduğu kadar; belâğatta da imam bir zâttır.[143]

6) Emînuddîn İbnu's-Sellâr (783/1381): **Cezerî**'nin, Kırâ'et İlmi dışında, daha bir çok ilim dalında da, kendisinden çok istifâde ettiği büyük bir hocasıdır. **Cezerî**'nin, bu zâta bağlanan senedleri arasında, Ebû Muhammed ez-**Zevvâvî** (681/1282) de vardır ki **Cezerî**, bu zâtın;" *et-Tenbîhât 'alâ ma'rifeti mâ yahfâ mine'l-vukûfât* " isimli eserini de, **İbnu's-Sellâr**'dan okumuştur. **Cezerî**, bu hocasının;" *el-Hucecu'l-vâdıhât fi'r-raddi 'alâ men ta'ane fî kırâ'eti Hamze ez-Zeyyât* " isimli bir eserinden de söz eder.

Kezâ Cezerî, İbnu's-Sellâr'a bağlı Kırâ'et Silsilesi arasında bulunan üstadlardan, **Ebu'l-Kâsım el-İskenderî** (792/1328)'nin de, sahîh ve şâz Rivâyet ve Tarik'lardan 7000 tânesini içinde topladığı "*el-Bahru'l-ezhâr*" isimli değerli bir kitabından da bahseder[144]

---

138 **Cezerî**, *Câmi'u'l-esânîd*, 13^b.

139 **Cezerî**, age., 13^b, 21^b, 22^a.

140 **Cezerî**, *Câmi'u'l-esânîd*, 62^b; *Ğâye*, I, 220-22; **Yüksel**, age., 155/1 ve 144/2.

141 **Cezerî**, *Câmi'u'l-esânîd*, 22^a.

142 **Cezerî**, age., 22^{a-b}; *Ğâye*, II, 75-76.

143 **Cezerî**, *Kifâye*, 135.

144 Tahkîk için bkz: **Cezerî**, *Câmi'u'l-esânîd*, 22^b-26^b; *Ğâye*, I, 120; 386-387; 415-417; 421-422; 482-483; 568-571; II, 173; 121-122; 149; *Esne'l-metâlib*, 5-51; **Dânî**, *Câmi'u'l-beyân*, 3^a-8^b; *Teysîr*, 10-16; **Yüksel**, age.,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

7) Ebû İshâk İbrâhîm el-Hamevî.(773/1371): Bu zât, **Cezerî'nin** kendisinden, Tevcvid İlmi'ni tahsîl ettiği hocasıdır. Hakkında verdiği özet bilgi şöyledir: Bana Tecvîd'i öğretip, tahkîk ettiren O'dur. Hocalarım içinde, Tecvid İlmi'ni en iyi bilen ve teleffuzlarıyla mükemmel bir şekilde, bu ilmin tatbîkâtını gösteren bir başkası yoktur.[145]

8) Şihâbuddîn Ahmed b. Raceb.(770/1362): **Ceszerî'nin** bildirdiğine göre; sâlih ve hayır sever bir zât olan İbnu Raceb, halktan uzak yaşayan ve ip satmakla geçinen bir zâttır. **Cezerî** kendisinden; **İbnu Rizk er-Rusğî'nin**, (Tı) harfi hakkındaki manzumesini; Şu'le diye bilinen Şemsuddîn Ahmed b. Huseyn el-**Mevsılî** (656/1258)'nin, "eş-Şem'a fi'l-Kırâ'âti's-Seb'a"sı ile " *Zâtu'l-halâ fî kırâ'eti Ebî 'Amr b. el-'Alâ* " isimli eserlerini okumuştur.[146]

9) İbnu Tahhân.(782/1380): **Cezerî**, bu zâttan da icâzetlidir. Kırâ'et ve Tecvid ilmini iyi bilen bir üstâddır. Küçük yaşlarından îtibâren bu ilimleri elde etmek için çalışmış ve daha genç yaşlarında, **İbnu'l-Lebbân** (776/1374) gibi büyük âlimlere ders verebilecek bir seviyeye ulaşmıştır.[147]

10) İbnu'l-Lebbân (776/1374): **Cezerî'nin**, VIII. hocası olarak yer verdiği bu zât hakkında çok söz söylenmiştir. Ki **Cezerî'nin** Kırâ'et Silsilesi bu zâta toplam 9 kanaldan bağlanmaktadır. Bunların tamâmı için, " *Kırâ'at İlminde İbnu'l-Cezerî (Hayâtı-Eserleri) ve Tayyibetu'n-Neşr* " isimli Doktora Tezi'mize bakılmasını tavsiye ederken; **Ca'berî** (732/1331) kanalıyla olanını, önemine binâen burada zikretmek isterim:

Ebu'l-Kâsım b. el-Fehhâm, Ebû Bekr Yahyâ b. Sa'dûn b. Temmâm, Ebu'l-Me'âlî Muhammed b. Berake (Fahru'l-Mevsılî), Ebu'l-Hasen 'Ali b.'Usmân el-Vucûhî (672/1273), el-Ca'berî, İbnu'l-Lebbân ve **İbnu'l-Cezerî.**[148] Burada zikre değer olan nokta şudur:

İbnu'l-Lebbân'ın, Ca'berî'den okuduğu eserler: Şâtıbî'nin, " *Lâmiyye* " ve "*Râiyye*" kasîdeleriyle, " *Hulâsatu'l-ebhâs fî şerhi'l-Kırâ'âti's-Selâs* " isimli eseri; İbnu'l-Fehhâm'ın:

et-Tecrîd, 'Ukûdu'l cümân fî tecvîdi'l-Kur'ân, Ravdatu't-tarâ'if fî resmi'l-Mesâhıf, Nehcu'd-dimâse fî Kırâ'âti's-Selâse, eş-Şir'a fi'l-Kırâ'âti's-Seb'a, Kenzu'l-me'ânî fî şerhi Hırzi'l-emânî, Cemîletu etrâbi'l-merâsıd fî şerhi 'Akîletu etrâbi'l-kasâ'id, Nuzhetu'l-berara fî Kırâ'âti'l-'Aşera isimli kendi eserlerinden başka, bir de " *Dürratu'l-efkâr fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr* " gibi önemli kaynakları okumuş olması.[149]

11) Ebû 'Abdillâh Muhammed el-Endelusî (770/1368).

12) Ebû Ca'fer Ahmed er-Ru'aynî (780/1378): **Cezerî'nin**, 18 ve 19'ncu hocaları olarak sıraladığı bu iki zâttan ilki; Endelus'ün el-Miziyye Köyü'nde; ikincisi de Garnata'da ve fakat, aynı târihde doğmuşlardır: (708/1308). Üstâd **Cezerî**; ikisinden de, hiç duymadığım ve görmediğim şeyler öğrendim

---

197-200.

145 **Cezerî**, *Câmi'u'l-esânîd*, 30[a].

146 Age., 30[b].

147 Age., 31[a-b].

148 Bkz: Age.'den, 33[b]-36[a]; 59[a]-56[b]; *Gâye*'den, II, 72-73; **Yüksel**, age.'den, 203-205.

149 **Cezerî**, *Câmi'u'l-esânîd*, 55[a-b].

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

demekte ve bunlar hakkındaki tesbitlerini şöyle sürdürmektedir: Kırâ'et İlmi'ni ülkelerinde tahsîl ettikten sonra, Şark ulemâsından ilim tahsîl etmek için, 730/1329'da Endelus'ten ayrılmışlar ve dosluk husûsunda öyle bir noktaya gelmişlerdir ki; sanki ikisi bir insan olmuştur. Her hususta, birini diğerinden ayırmak mümkün değildir. elbîse giymek ve yemek yemekte bile aynı idiler. Ders vermeye de ikisi bir otururdu. Birisine bir soru sorulduğu zaman o, diğerini gösterek: " *Bu konularda, Arkadaşım ve hocam olan şu zâtın sözü, çok daha makbuldür* " diyerek; biribirlerini son derecede sayar ve talûf ederlerdi.[150]

13) **Ebu'l-Fidâ İsmâ'îl b. Hânî.** (770/1368): Bu üstâdın özellikleri ise, **Sîbeveyhî** (153/770) gibi büyük bir âlimden okumuş olması; **Cezerî'nin**, 769/1367'de **İbnu'l-Lebbân'** dan icâzet aldığı zamanda da, bu hocasının Şam Kadısı olarak, bu merâsimde hazır bulunması ve nihâyet, bir cihad esnâsında başına isâbet eden bir kılınç darbesinden dolayı, diline pelteklik ârız olmasıdır [151]

14) **Cemâluddîn Muhammed el-Musellâyî** (771/1369): Kaynaklarda, yalnız el-Mu'allânî olarak ta mukayyed bulunan bu zât, **Cezerî'nin** 12'nci hocasıdır. Şam'da uzun süre Mâlikî Kadılığı yapmıştır. **Cezerî**, Kur'ân-ı Kerîm'in tamâmını kendisinden hatmetmiş ve Takıyyuddîn **İbnu'l-Bağdâdî'nin** de hazır bulunduğu bir merâsimde kendisinden icâzet almıştır. Ancak bu zât, kendi ahvâli hakkında söyleyip yazdıklarında biraz mübâlağa yapmıştır. Ki Cezerî, bu noktayı da belirtmektedir.[152]

15) **İbrâhîm b. Muhmûd el-Mu'sırânî:** Vefât târihi belli olmayan bu zâttan **Cezerî**, Şam'da; Ebû Ali el-Hasen b. Muhammed b. İbrâhîm el-Mâlikî el-Bağdâdî (778/1386) tarafından te'lîf edilen; " *er-Ravda fi'l-Kırâ'âti ihdâ 'aşera* " isimli kitabı okumuştur. Ve 22'nci hocasıdır.[153]

16) **Ebî Bekr b. el-Ağzâzî** (784 /1382): Kendisini: " Çok iyi ve hayırhâh bir kimse "olarak nitelediği bu 23'ncü hocasından **Cezerî**; Irak Şeyhı Ebû Muhammed 'Abdullâh b. 'Abdu'l-Mu'min b. el-Vecîh (740/1339)'in; *el-Kenz* ve *el-Kifâye* isimli iki değerli kitabını okumuştur.[154]

17) **Muhammed b. Şâfî' es-Sellâmî** (774/1372): Bu zât, **Cezerî'nin** 24'ncü hocasıdır. Kendisine bir süre arkadaşlık da yapığını belirten **Cezerî**, O'ndan bir çok kitabı okuduğunu söylerken; ve " *râvîlerin isimlerini, neseblerini, doğum ve ölüm târihlerini zabt ve hıfz etme husûsunda, zamânın âlimlerinden, O'nun seviyesine çıkacak bir başkası yoktu* " der. İşte bu âlim kişi, hocalarının murâca'atı için, bin kelimelik bir lügat hazırladığı gibi; *"Târîhi Bağdâd"* a bir zeyl ile berâber; daha başka bir takım şerhler de yazmışur.[155]

18) **Abdullâh b. Halîl el-Kuraşî** (777/1375): Bir müddet cemiyetten ayrılan, insanlarla alâkasını kesen ve Kâhire'deki **Câmi'u'l-Hakîm'in** damında,

---

150 **Cezerî**, age., 41^b.

151 **Cezerî**, *Câmi'u'l-esânîd*, 43^b; *Ğâye*, I, 168.

152 **Cezerî**, *Câmi'u'l-esânîd*, 14^b ve 44^a.

153 **Cezerî**, *Ğâye*, I, 130; 184; 315-316; II, 4.

154 Bkz: **Cezerî**, *Neşr*, I, 94; *Ğâye*, II, 105; *Câmi'u'l-esânîd*, 45^a.

155 Bkz: **Cezerî**, *Câmi'u'l-esânîd*, 45^a-46^a; *Ğâye*, I, 166; 568-71; II, 139; 219-20; **Yüksel**, age., 208-209.

uzun bir süre halvete çekilerek, hiç kimsenin yanına gelmesine izin vermeyen bu Zât'tan okuyabilmek için, İbnu'l-Cezerî; Mısır'a ikinci kez gelişinde (771/1369), bir başka hocası Şemsuddîn es-Sâ'îg'ı aracı yapmasına rağmen, yine bir diyaloğ kuramadığı âlim, işte bu zâttur. Ancak, işin üzerine ısrarla giden cezerî, Zeynuddîn Abdurrahîm b. el-'Irâkî diye bilinen bir başka hocasını araya koymak sûretiyle kendisine ulaşmış ve O'ndan istifâde etmesini bilmiş ve 25'nci hocası olarak târihdeki yerini almıştır.[156]

19) Muhammed es-Sîvâsî (785/1383): Anadolu'nun Sivas Kenti'nde, 663/1264'te doğmuş bulunan Sîvâsî, Şam Şumeysâtiyye Tekke'si sûfîlerindendir. Çok güzel yazı yadığı ve bu sanatını ücretle icrâ ettiği, çok ta müşterisinin bulunduğu, Cezerî tarafından yapılan tesbitler arasındadır. Kırâ'et İlmi tahsîlini Şam ve Kudüs'te yapan Sîvâsî, daha sonraları Vâsıt, İran, Irak ve Âzerbaycan'da da, Kırâ'et İlmi üstadlığı yapmış ve Vâsıt'ta vefât etmiştir. Cezerî'nin, 26'ncı hocasıdır. Alî ed-Dîvânî (743/1342) ve el-Ca'berî (732/1331) gibi âlimler, Sîvâsî'nin üstadlarıdır. Dîvânî'den okuduğu, Ebu'l-'Izz el-Kalânisî (521/1127)'nin eseri:"*el-İrşâd*" önemli bir kaynaktır.[157] Tam adı: "*İrşâdu'l-mubtedî ve tezkiratu'l-muntehî fi'l-Kırâ'âti'l-'Âşr*" dir. Mekke-Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi asistanlarından, dostumuz ve Iraklı meslektaşımız, genç araştırmacı Ömer Hamdân el-Kubeysî tarafından, bir Mastır Tezi olarak tahkîk edilip, 691 sayfalık bir cild hâlinde, ilk baskısı yayınlanmış ve bir nüsha da bize gönderilmiştir.

20) Ebû Muhammed el-Bekrî el-Vâsıtî (775/1373): Cezerî'nin, bu 27'nci hocası hakkındaki tesbitleri: "Bir çok ilim dalında mütehassıs olması; kitablara ve kütübhâne kurmağa çok değer vermesi; kitablar ve müellifler hakkında, müstesnâ bir mârifete sâhib olması " şeklinde özetlenebilir. Cezerî'ye bağlanan Kırâ'et Silsilesi'ni oluşturan, bütün Râvî'lerin Vâsıt'lı olması hasebiyle senedinin Âlî ve muttasıl olması ise, çok daha makbûl bir özellik taşımaktadır.[158]

21) Ebû Bekr 'Abdillâh el-Makdisî: Cezerî'nin 28'nci hocası olup, aynı zamanda Muhaddistir. Büyük bir hâfızdır. Zâhiddir. Alçak gönüllüdür. Fakr u zarûretten hoşlanır. Hadîs-i Nebevî'yi kitâbet, ta'lik, tahrîc, ifâde ve te'lif bakımından üzerine gelecek yoktur. Babası O'nu, çok küçük yaşlarında, zamânın âlimlerinden bâzılarının huzûruna götürüp feyz almasını sağlamıştır. 711/1311 doğumludur.[159]

22) Ebû 'Alî el-Hasen el-Mezrafî (798/1395): İbnu's-Süveydâvî diye de bilinir. Cezerî'nin 40'ncı hocasıdır. 710/1310 civârında doğmuştur. Ebû Hayyân (745/1344) ve benzerlerinden, bir çok kırâ'at kitabını okumuş ve okuduğu bu kitabların rivâyetleriyle de ün yapmıştır.[160]

23) Ebû İshâk eş-Şâmî el-Cerîrî (798-800/1395-1397): Bu zât. İbrâhîm b. Ahmed b. 'Abdu'l-Vâhid ed-Darîr el-Be'alebekî olup, eş-Şâmî olarak meşhurdur.

---

156 Bkz: Cezerî, *Ğâye*, I, 427; 510; *Câmi'u'l-esânîd*, 46[a]-47[a].

157 Bkz: Cezerî, *Ğâye*, I, 551; 580; II, 261; *Câmi'u'l-esânîd*, 47[b]-48[a]; *Neşr*, I, 86.

158 Bkz: Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 48[b]; *Ğâye*, I, 367; 460-461; II, 218.

159 Bkz: Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 48[b].

160 Daha geniş bilgi için bkz: Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 15[b]; 57[a-b]; *Neşr*, I, 77-78; *Ğâye*, I, 393; Yüksel, age., 212-213.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Cezerî'nin 41'nci hocasıdır. Cezerî, 769/1367'de Mısır'a gittiğinde, bu hocadan es-Safrâvî (636/1238)'nin; "el-İ'lân " ını okumuştur. Kendisi icâzetli bir hocadır. Cezerî daha sonra, çocuklarıyla birlikte (âilecek) 794/1391'de Mısır'a göçtüğünde, oğlu **Ebû bekr Ahmed** de, babasının bu hocasından Kırâ'et dersi almışur. Hattâ, Ebu'l-Keram 'Ali b. Fethân **eş-Şehrzûrî** (550/1155)'nin;" *el-Mısbâh fî'l-Kırâ'âti'l-'Aşr* " isimli eserinden elde ettiği ve, **Ebû Hayyân**'dan okuduğu notları **Cezerî**, oğlu **Ebu'l-Feth Muhammed** ile birlikte, Şâmî'den okurken, diğer çocukları da bunu dinlemişlerdir.[161]

24) İbnu Hebl (779/1377): " *Câmi'u'l-esânîd* "de, 42'nci hocası olarak yer verdiği Ebû 'Ali el-Hasen b. Ahmed b. Hilâl es-Sâlihî **ed-Dekkâk**'ın; "**İbnu Hebl**" diye meşhûr olduğunu söyleyen **Cezerî**: " Kendisi kerîm, halîm, sabûr ve büyük bir âlimdir" der. Sonra da: "Sâlihlerden bir çok kimse ile ilişkisi olduğundan, onların kerâmet ve hallerinden sık sık anlatırdı " sözlerini ekler. **Cezerî**, kendisinden çok istiâde etmiştir. En başta; Hemedânî (569/1179)'nin:" *Ğâyetu'l-ihtisâr fî'l-Kırâ'âti'l-'Aşera 'an e'immeti'l-emsâr* " isimli eseriyle, **Ebû Ne'îm Ahmed el-Isbehânî** (430/1038)'nin: "*Mu'cemu'l-kebîr* " adındaki eseri gelmektedir.[162]

25) Salâhuddîn el-Bulbeysî (79-92/1388-89): **Cezerî**'nin 43'ncü hocasıdır. **Cezerî** kendisinden: **Ebu't-Tâhir İsmâ'îl b. Halef b. Se'îd b. 'Imrân en-Nahvî** (455/1063)'nin;'Unvân'ını okumuştur. "Sonuncu okuyuşum çocuklarımın da dinlemesi için, Mısır'ın Derbu'n-Nehhâl'deki, Üstâd **Bulbeysî**'nin evinde olmuştur" îtirâfında bulunan **Cezerî**, bu Üstâd'dan, bu kitab tarîkıyla kendisine intikâl eden iki senedden ilki hakkında: "Böyle bir sened, sıhhat bakımından son derece güzel ve sağlamdır. Çünkü Râvî'lerinin hepsi Mısır'lı olup, Mısır'da okuduklarını beyân etmişlerdir." derken; diğeri hakkında da: " Bu sened, birincisinden daha âlîdir. Çünkü bu öyle bir Rivâyet'tir ki, Mısır'lı âlimlerden bize bizden de Mısır'lı **Verş**'e kadar, tilâvet yoluyla uzanmıştır. Böyle bir sened, Rivâyet'lerden hiç birinde vâkî olmamıştır " şeklinde konuşur.[163]

26) Ebû Muhammed el-Karavî (788/1386): **Cezerî**'nin 45'nci hocası olan bu zât, AbdulVehhâb b.Muhammed b.Abdurrahmân b.Yahyâ b.Esed el-İskenderî'dir. Çok mütevâzî ve çok güzel sîmâlı olduğu rivâyet edilen bu Üstâd, Kırâ'et İlmi ve Hadis öğrenimine büyük bir îtinâ ve ihtimâm göstermiştir.[164]

27) Ebû 'Abdillâh Muhammed et-Tûnusî: Bir çok ilimleri câmî büyük bir Fakîh olan bu zât ile **Cezerî**, 792/1389'da Kâhire'de tanışmış, birlikte Hac yapmışlar ve Mescid-i Harâm'da, yine birlikte ilmî müzâkerelerde bulunmuşlardır. Kendisinden hayli istifâde ettiğini belirten **Cezerî** ile Medîne'ye gelip, el-Bakî' Mezarlığı başta olmak üzere, daha bâzı ziyâretlerden sonra, tekrar Mısır'a avdet etmişlerdir. Bu zât hakkında cezerî'nin tesbîtleri şöyledir:

---

161 **Cezerî**, *Câmi'u'l-esânîd*, 58[a]-59[a]; *Ğâye*, I, 7-8; II, 351-52; *Neşr*, I, 90.

162 Bkz: **Cezerî**, *Câmi'u'l-esânîd*, 59[b]-60[a]; *Neşr*, I, 87-88; *Ğâye*, I, 207-208.

163 Geniş bilgi için bkz: *Câmi'u'l-esânîd*, 60[a]-62[a]; *Neşr*, I, 64-66; *Ğâye*, I, 357, 394, 398, 445, 502-503; II, 4, 245-46; 329, 375, 402; **Yüksel**, age., 215-16.

164 Bkz: **Cezerî**, age. ve yerlerden başka; *Câmi'u'l-esânîd*, 63[a]; *Neşr*, I, 79.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Beni ve çocuklarımı okutması için, kendisine maaş tahsîs ettim. Bizi okuttu ve icâzet verdi. Sonra da, "benim sana icâzet verdiğim gibi, senin de bana icâzet vermen lâzımdır" dedi. İşte böylece biribirimizden ayrılmış olduk. Kendisine, Hadis ilmiyle biraz meşgûl olmasını tavsiye ederken; özellikle, el-Hâfız Cemâluddîn ebu'l-Haccâc **Yûsûf b.Zekî el-Mîzî**'nin:"*Tehzîbu'l-kemâl* " ve "*el-Etrâf* " isimli eserlerine işâret ettim. Bunlar olmazsa, Şemsuddîn **ez-Zehebî**'nin:"*Muhtasaru't-tehzîb* "inden bir nüsha yanında bulunması gerektiğini söyledim.[165]

28) İbnu's-Setîh el-Ensârî (770/1368): Bu zât, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Ensârî'dir. Şâtıbî'nin dâmâdı **Kemâl ed-Darîr** (661/1262)'den aldığı icâzetlerin verdiği yetkiye dayanarak, Cezerî'ye Mısır'da," *Hırzu'l-emânî* " ve "*er-Râ'iyye*" okutmuştur.[166]

29) Imâduddîn b. Kesîr: Cezerî, İmâmu't-Tefsîr ve'l-'Allâme olarak vasıflandırdığı, böyle bir hocasından da söz etmektedir.[167] Yukarıda kendilerinden ve kısa özelliklerinden söz ettiğimiz zevâtı kirâm, **İbnu'l-Cezerî** (833/1429)'nin, başta Kırâ'et İlmi olmak üzere, çeşitli ilim dallarında kendilerinden feyiz ve icâzetler aldığı, rivâyetlerde bulunduğu kimselerdir. Ki biz bunları, **Cezerî**'nin " *Câmi'u'l-esânîd* " i başta olmak üzere, O'nun diğer eserlerinden de yararlanmak sûretiyle kaleme almış bulunuyoruz.

17) Cezerî'nin Vefâtı Ve Defin Merâsimi:

Daha evvel de bir nebze bahsettiğimiz gibi; " *Çok temiz, dindâr, haram ve mekruhlardan son derece sakınan bir şahsiyet* " olarak vasıflandırılan büyük âlim **İbnu'l-Cezerî**; hayâtında dünyâ malı ve eşyâsına karşı çok az (ihtiyâcı kadar) ilgi göstermiş, âlâyiş ve lükse ise, hiç iltifât etmemiş ve ömür boyu hayır, hasenât ve ibâdetlerle meşgûl olmuştur. Dünyâdan nasîbini böylece alan ve onu böylece ma'mûr eden Üstâd'ın; ukbâsını da inşâAllâh ma'mûr edecek olan hayır ve hasenâtı; Kur'ân-ı Kerîm'in tilâvetinden tutunda, O'nu başkalarından dinlemeğe; Kur'an eğitim ve öğretiminin, her seviyedeki mü'essesesini kurup işletmeğe ve müderrisliğine varıncaya kadar yapmağa; yine bir çok ilim dalında gerçekleştirdiği tedrîs, te'lîf, tasnîf, tahkîk ve şiir çalışmalarına kadar ulaşmıştır.[168] Öğrencileri ve yakın dostlarının müşâhedelerinden de anlaşıldığına göre; O, mukîm olsun musâfir olsun; hazarda olsun seferde olsun; gece kıyâmını (Teheccüt Namazı) aslâ ihmâl etmemiştir. Haftanın, özellikle pazartesi ve perşembe günleriyle, her aydan da, " **Eyyâmu'l Bîd** " denilen 13, 14, ve 15'nci günleri oruçlu geçirmeyi âdet edinmiştir. Nihâyet:"*Allâh'ım, rızkımı verirken, Sen'den başkası aramıza girmesin!. Bizi, bize muhtâc olmayanlara muhtâc eyleme!*" şeklinde yaptığı düâlarıyla şekillendirdiği rûhâniyeti;h 833 ve m 1429 senesi, Rabîulevvel ayının 5'inde, bir Cum'a günü kuşluk vaktinde, Şîraz-Ayakkabıcılar Çarşısı'ndaki evinde, maddî vücûdundan ayrılarak, 82 yaşında olduğu halde, Allâh'a ve O'nun geniş rahmetine yürümüştür.[169] Yürümüştür ama, boşuboşuna da yürümemiş; arkasında 82 yıllık

---

165 Bkz: Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 63[b]-65[a]; *Ğâye*, I, 544-46.

166 Bkz: Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*, 65[a]; *Ğâye*, I, 544-46.

167 Bkz: Cezerî, *Kifâye*, 171.

168 Bkz: Cezerî, *Tahbîr*, 7; Yüksel, age., 192.

169 Bkz: Cezerî, *Tahbîr*, 7-8; *Temhîd*, 83; Sehâvî, age.,IX, 257; Yüksel,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ömre bedel 79 aded değerli eser bırakmıştır da öyle yürümüştür. Ki bunların tam bir listesini biraz sonra takdîm etmiş olacağız. Evet, İşte böyle bir zâtın, mübârek nâşını omuzlamak, Cenâze Namazı'nı kılmak ve cansız vücûdunu, örtüsünden olsun bir kez öperek, teberrük ve teyemmün eylemek niyetiyle; şeçkin âlimlerle birlikte, askerî ve idârî şahsiyetlerin bile, ahâli ile birlik olup, âdetâ müsâbaka yaptıkları müşâhede olunmuş bulunan Merhûm'un mübârek cesedi, Şiraz'daki evinin yanında bulunan Ayakkabıcılar Çarşısı'nda ve kendisinin yapurmış olduğu Dâru'l-Kur'ân'ın bahçesinde hazırlanmış bulunan ebedî istirâhâtgâhına tevdî edilirken, şu düâlarla uğurlanmıştır.[170]

أنزل الله على جدثك الطّاهرشئابيب الرّضوان والرّحمة،وجزاه عن القرآن
وأهله خيرمايجزيه الصّالحين المخلصين . وألحقنا به على الإيمان
الكامل وحشرنافى زمرته وتحت لوائه يومّ العرض والنّشور..

Allah O'nun temiz kabri üzerine, rahmet ve rızâsının nurlarından yağdırsın! O'nu ve ehlini, Kur'ân'a hizmetinden dolayı, sâlih ve muhlislara verdiği hayırların daha kıymetlisiyle mükâfâtlandırsın! Öldükten sonra dirilip, dünyâ hayâtında iken yaptıklarımızın hesabını vermek üzere toplandığımız mahşerde, O'nun takımına katılan ve kâmil bir îmân ile O'na kavuşacak olan kimselerden eylesin![171]

18) Cezerî'nin Eserlerinden Bir Liste: Ki bu listede sunacağımız eserlerden görebildiklerimizin tanıtımlarını, Doktora Tezi'mizin özel bölümünde yapmış bulunuyoruz. Tafsîlât için oraya bakılabilir. Liste, Alfabetik olarak şöyle:

1) el-Beyân fî hattı 'Usmân.
2) el-Beyân li müteşâbihi'l-Kur'ân.
3) Beyânu müteşâbihi'l-Kur'ân bimâ nezele'l-murîdu fî zılâlihî hayrân.
4) Bi'setu'l-âlim min kelâmi Ebi'l-Kâsım.
5) Câmi'u'l-esânîd.
6) el-Cevheratu fi'n-Nahv.
7) Cevâbu'b-ni'l-Cezerî li'b-ni'l-'Arabî.
8) ed-Deracâtu'l-'aliyye fî tabakâti'l-'ulemâi'l-Hanefiyye
9) ed-Dürratu'l-mudıyye fi'l-Kırâ'âti's-Selâseti'l-merdıyye
10) Ehâsinu'l-minen.
11) el-Erbe'înu'z-zâhiratu'l-mensûbe ile'l-'Itrati't-Tâhira
12) Esne'l-metâlib fî menâkıbi Seyyidinâ 'Ali b. Ebî Tâlib
13) el-Evleviyye fi'l-hadîsi'l-evveliyye.
14) Fadlu harrâ.
15) Fedâ'ilu'l-Kur'ân.
16) Ğâyetu'l-munâ fî ziyârati'l-Minâ.
17) Ğâyetu'n-nihâye fî esmâi ricâli'l-kırâ'ât (Tabakâtu'l-Kurrâ)
18) Hadîsu'n-Nebevî.

---

age.,191-194.

170 Age. ve yerler.

171 Age. ve yerler.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

20) *Hısnu'l-hasîn min kelâmi Seyyidi'l-Murselîn.*
21) *el-Hidâye ilâ me'âlimi'r-rivâye.*
22) *el-Hidâye ilâ 'ulûmi'r-rivâye.*
23) *Hidâyetu'l-mehera fî tetimmeti Kırâ'âti'l-'Aşera.*
24) *Hulefâ'u'n-Nebî (as).*
25) *el-İbâne fi'l-'Umrati mine'l-Ci'râne.*
26) *el-İclâlu ve't-ta'zîm fî Makâmi İbrâhîm (as).*
27) *İdâhu'r-rumûz ve miftâhu'l-künûz.*
28) *el-İ'lâm bitârîhi'l-İslâm.*
29) *Hâşiyetun 'ale'l-îdâhı fi'l-me'ânî ve'l-beyân li'l-Kazvînî*
29) *'Ikdu'l-le'âlî fi'l-ehâdîsi'l-muselseleti'l-'avâlî.*
30) *el-'Ikdu's-semîn (Elğâz ve mutâraha).*
31) *Istılâhâtu'l-hadîs.*
32) *Kasîde'i Râ'iyye.*
33) *el-Kâşifu fî ricâli'l-Kütübi's-Sitte.*
34) *Kâşifu'l-hasâsa 'an elfâzı'l-hulâsa.*
35) *el-Kırâ'âtu's-Selâsetu'z-zâide 'ale'l-'Aşera.*
36) *Kıt'a min Mevlidi'ş-Şerîf.*
37) *Kifâyetu'l-elme'î* fî âyeti (يَاأَرْضُ ابْلَعِي) fî l-'câzi'l-Kur'ân.
38) *Kitâbun fi't-Tıbb.*
39) *Kitâbu'l-isâbe fî levâzimi'l-kitabe.*
40) *el-Mebsût fi'l-kırâ'ât.*
41) *Medînetu'n-Nebî (as).*
42) *Mekketu'l-Mukerrame.*
43) *Mevlidu'n-Nebî (as).*
44) *Miftâhu Hısni'l-hasîn.*
45) *el-Mıs'adu'l-Ahmed fî hatmi Müsnedi Ahmed.*
46) *el-Muhtâr fî fıkhi'ş-Şâfi'î.*
47) *Muhtasaru'n-nasîha bi'l-edilleti's-sahîha.*
48) *Muhtasaru Târîhi Zehebî.*
49) *el-Mukaddime fî mâ yecibu 'ale'l-Kârî en ya'lemeh.*
50) *Mukaddime fi'l-Hadîs.*
51) *Mulehhas İslâm Târîhi.*
52) *Muncidu'l-Mukrî'în ve murşidu't-tâlibîn.*
53) *el-Musnedu'l-Ahmed fî mâ yete'alleku bi Müsnedi Ahmed.*
54) *en-Neşru fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr.*
55) *Nebzetun min ed'iyeti'n-Nebeviyye.*
56) *Risâletun fî ebeveyni'n-Nebî (as).*
57) *Risâletun fi's-Sûfiyye.*
58) *Silâhu'l-mu'min.*
59) *Şemâ'ilu'n-Nebî (as).*
60) *Şerhu Minhâci'l-usûl.*
61) *Tabakâtu'ş-şu'arâ'.*
62) *Tahbîru't-Teysîr fi'l-Kırâ'âti'l-'Âşr.*
63) *Takrîbu'n-neşr fi'l-Kırâ'âti'l-'Âşr.*
64) *et-Ta'rîf bi'l-Mevlidi'ş-Şerîf.*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

65) Târîhu İbni' l-Cezerî.
66) Tashîhu' l-mesâbîh=et-Tavdîh fî şerhi' l-mesâbîh (Şerhu mesâbîhi' s-sünne li' l -Beğavî)
67) Tayyebetu' n-Neşr fî' l-Kırâ'âti' l-'Aşr.
68) et-Tekmile 'alâ târîhi' ş-Şeyh 'Imâduddîn b. Kesîr.
69) et-Tekrîm fî' l-'Umrati mine' t-Ten'îm.
70) et-Temhîd fî 'ılmi' t-Tecvîd.
71) et-Tezkiratu' l-'ulemâ'.
72) et-Tizkâr fî kırâ'âti Ebân b.Yezîd el-'Attâr.
73) Tuhfetu' l-ihvân fî' l-hulfi beyne' ş-Şâtıbiyyeti ve' l-'Unvân.
74) 'Uddetu' l-Hısni' l-hasîn.
75) Usûlu' l-kırâ'âti' d-dâira 'ale' h-tilâfi' l-kırâ'ât.
76) Zâtu' ş-şifâ fî sîrati' n-Nebiyyi' l-Mustafâ ve ashâbihi' l-erbe'ati' l-Hulefâ'
77) Zâtu' ş-şifâ fî sîrati' l-Mulûki ve' l-Hulefâ'
78) ez-Zehru' l-fâih fî zikri Men tenezzehe 'ani' z-zunûbi ve' l-kabâih.
79) ez-Zeylu 'alâ mir'âti' z-zemân.

19) Cezerînin Tasavvufî Vechesi

Hayâtını safha safha ve kronolojik olarak özetlediğimiz **İbnu'l-Cezerî Hazretleri**'nin, bir çok âlimde olduğu gibi, tasavvufî vechesi de ilginçdir. Ancak, Üstâd'ın tabiatında zâten mevcud olan bu vechenin mebde'ini tesbitte güçlük çektiğimiz için, O'nun bu yönünü, önceden tetkîk ettiğimiz hayat safhalarının dışında ve müstekil olarak ele almayı daha uygun bulmuş oluyoruz.

Evet, **Cezerî**'nin; Tasavvuf'taki yeri de, öğrenmeyi değer niteliktedir. Çünkü O, ehemmiyetine inandığı konulara karşı, ayrı ve ciddî bir duyarlık göstermiş ve bu duyarlılığını da, kitaplaştırmak sûretiyle, sonraki nesillere sunmayı, aslâ ihmâl etmemiştir.Tâ Mısır'da, talebelik yıllarında kendini belli ettiğini, hocalarının hayatlarını incelerken sezdiğimiz Tasavvuf olayına yönelik hassâsiyeti de, diğer konular gibi, yazdığı müteaddit kitablarla ebedîleşmiştir:

İstanbul'da Köprülü Ktb.1598/8 numarada kayıtlı bulunan *Risâle fî Sûfiyye*'si, konuyu bütün açıklığı ile yansıtmaktadır. Kezâ, *Hısnu' l-hasîn min kelâmi Seyyidi' l-Mürselîn*'i ise, her müslümanın ilgi duyacağı zikir ve düâ çeşitlerini demetlemiştir. Hele *Muhtasaru' n-nasîha bi' l-edilleti' s-sahîha* isimli eseriyle, *Zâtu' ş-Şifâ fî sîrati' n-Nebiyyi' l-Mustafâ ve ashâbihi' l-erbe'ati' l-Hulefâ'* isimli değerli eseri, O'nun hakîkî bir mürşid olduğunu göstermeleri bakımından ayrı bir önemi hâizdirler. *Esne' l-metâlib fî menâkıbi Seyyidinâ Ali b. Ebî Tâlib* unvanlı kitabı ise, O'nun bağlı bulunduğu çeşitli tarîkatlara âid sened ve silsilelerini ihtivâ etmektedir. **Cezerî**'nin hayâtını incelerken görmüş olduk ki O; kendilerinden ilim aldığı hocalarına, mânevî bağlarla da bağlanma zarûretini duymuştur. Zîrâ üstadlarından pek çoğu, aynı zamanda mutasavvıf âlimlerdir. Her biri bir Şeyh ve Mürşid'dir. Bu bakımdan da **Cezerî**, hocalarını örnek almış ve onlarda zaman zaman müşâhede ettiği mânevî halleri, kendisine hâl ve şi'âr edindiği görülmüştür. Cezerî, ilimsiz ve âlimsiz Tasavvuf olamayacağına inanmıştır. Çünkü O, *"Kulları*

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

içinde Allah'dan, ancak âlimler korkar" meâlindeki ilâhî düstûru,[172] en güzel şekliyle anlamıştır. Tasavvuf'un, bir Mahremi esrâr olduğuna inanır.

"Hazreti Hak câhili etmez velî; Mahremi esrâr olamaz her deli!." diyen şâiri, bütün varlığı ile onaylar ve ehli hâl olabilmek için, mutlak sûrette ilim gerektiğini savunur. "Meşhûr büyük Mürşid'lerin hepsi, Tasavvuf'ta ilmi ve âlimi ön plana almışlardır. İlim olmadan yola çıkılmaz. İlimsiz yolcu sapıtır. İlim, Mürşid'in elinde bir ışıktır. İlimsiz yapılan ameller, heder olur. Tadı-tuzu olamz"[173]

Silsileleri: Üstâd'ın Tasavvuf'ta üç silsilesi vardır: Sohbet-Likâ-Teberrük.

1) Sohbet Silsilesi: "Sohbet": Görüşmek, konuşmak ve tanışmak demektir. Tasavvuf'ta ise, tarîkatın iki esâsından birini teşkîl eder. diğer esâsı da, Hizmet'tir. Bir başka deyimle "Sohbet":Bir Pîri Mükemmel'in, ifâzâtı mâneviyyesinden dil âgâh olmak demektir. "Hizmet" ise; Kâmil bir şeyhın, teslîk ve terbiyesinde bulunmaktır.[174] Cezerî, kendi Sohbet Silsilesi'ni, şu şekilde verir:

Muhammed(as), Ebû Bekr (13/634), Umer (23/643), 'Usmân (35/656), ve Ali (40/660). Her üçünden de Abdullah b. Abbâs (68/687), sonra Amr b.Dînâr el-Cumehî (122/739), İbnu Uyeyne b.Meymûn el-Hilâlî (198/813), İbnu Hilâl b. Esed eş-Şeybânî (290/902), İbnu Hamdân Abdullah el-Katî' (368/978), İbnu'l-Muzhib et-Temîmî (444/1052), İbnu Husayn eş-Şeybânî (525/1130), İbnu'l-Ferec er-Rasafî (604/1207), Abdurrahmân İbnu'l-Buhârî (690/1291), İbnu Kudâme el-Makdisî (780/1378) ve İbnu'l-Cezerî. Ki Cezerî, şeyhı el-Makdisî'den 15 bin hadis dinlemiştir. 97 yaşında vefât eden Makdisî'nin, sened bakımından, Peygamber (as)'a, en yakın kimse olduğunu özellikle belirten Cezerî, yukarıdaki silsilesi hakkında: "Bu benim sohbet silsilemdir. Ki, bundan âlî ve esah bir sened yoktur" der.[175]

2) Likâ Silsilesi: "Likâ" sözcüğü, "Sohbet" sözcüğünün mânâlarına gelmekle berâber; ayrıca kavuşmak (vuslat) ve hoşnudluğunu (rızâsını) elde etmek anlamlarına da gelmektedir. *"Her kim ki, Rabb'ının likâsını umarsa o, sâlih amel yapsın ve Rabb'ına ibâdette, bir başkasını ortak tutmasın!"* meâlindeki Âyet-i Kerîme'de de,[176] bu mânâ söz konusudur. Bir Tasavvuf ıstılâhı olarak ise: Sohbetlerine devâm edilmek sûretiyle, kendisine intisâb edilmek üzere karar verilen tarîkatın şeyhı ile başbaşa kalarak, onun zikir telkînine mazhar olma olayına da, "Likâ" adı verilmektedir.[177] Cezerî, kendisiyle Hazreti Ali arasında bulunan ve on kadar güvenilir zâttan oluşan Likâ Silsilesi'ni de, şöyle açıklar:

Hz.Ali, Ebû Avn Muhammed b.Abdillâh el-Ensârî, Ebû Müslim el-Kucî, İbnu Mâsî Abdullah b.İbrâhîm, İbrâhîm b.Umer el-Bermekî, Abdulbâkî el-Ensârî,

---

172 Fâtır: 28.

173 İz Mâhir, *Tasavvuf*, 29-30; 62-63.

174 Pakalın, age., III, 253.

175 Cezerî, *Esne'l-metâlib*, 52-54.

176 Kehf: son âyet.

177 Yüksel, age., 233.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İbnu Taberzed Umer b.Muhammed, İbnu'l-Buhârî Ali b.Ahmed, Süleymân el-Ensârî ve İbnu'l-Cezerî.[178]

3) **Teberrük Silsilesi:** "**T e b e r r ü k**" sözü, Mübârek saymak ve bir şeyi kendisi hakkında uğurlu kabûl etmek demektir. Tasavvuf erbâbı, Kur'an'daki "**Takvâ Libâsı**" ifâdesini,[179] Hırka olarak anlamışlardır. Bu duruma göri, İki türlü hırka vardır: **Teberrük Hırkası; İrâdet Hırkası. Teberrük Hırkası**; bir mürşidin, tarîkat hırkası giyerek, Hilâfet almış bir tarîkat müntesibinin, diğer bir tarîkata mensub kâmil bir şeyh ile de, mânevî bir bağ kurması (ona da intisâb etmesi) demektir. **Teberrük Hırkası**'na, **Muhabbet Hırkası** da denilmiştir. **Teberrük Hırkası**, Tarîkat hırkası'nın bahşettiği İrşad Yetkisi'ni vermediğinden, **Teberrük Hırkası**'nı giyenler, giydikleri hangi tarîkatın hırkası ise, o tarîkatın mânevî halîfelerinden sayılırlarsa da; o Mürşid'in tarîkatını yayamazlar. Bununla berâber son zamanlarda birden fazla tarîkata intisâb ile hepsinde Hilâfet mertebesi ihrâz ederek, **Tarîkat Hırkası**'nı da giyip, o tarîkatların hepsini neşredenler görülmüştür.[180] Sûfiyye arasında bilinen hırka giyme keyfiyyeti, Sahâbe ve Tâbi'ûn devirlerinde görülmemiş olmakla berâber **Cezerî**'nin **Teberrük Silsilesi**, Hz.Ali'ye kadar uzanmaktadır. O'nun verdiği bilgilere göre, bu silsile şöyledir:

Ebu'l-Abbâs İbnu Şâbûr el-Fârûsî,[181] Ebû Hafs Umer b.el-Hasen b.Mezîd b.Ümeyle (772/1370)[182] Bu zâtın Tasavvuf Hırkası'nda: Ahmedîye, Kâdirîye ve Sühreverdîye olmak üzere üç tarîkı vardır.[183] İrâdet Hırkası ise; Şeyha bî'at etmiş ve hizmetinde bulunmuş olan mürîde giydirilen hırkadır.[184]

---

178 Bu silsile, aynı zamanda **Cezerî**'nin hadis rivâyet silsilesinden birini de oluşturmaktadır.

179 Âraf: 26'nın II. şıkkı.

180 Bkz: **Pakalın**, age., I, 808-809; **Yüksel**, age. 233-234.

181 Bu zât, **Cezerî**'nin hem **Kırâ'et İlmi** üstâdı, hem de tasavvufta şeyhidir.

182 Bu târih, bir vefât târîhi değil; **Cezerî**'nin **Teberrük Hırkası**'nı giydiği târihdir.

183 **Cezerî**, *Esne'l-metâlib*, 56.

184 **Cezerî**'nin, Ahmediyye, Kâdiriyye ve Sühreverdiyye tarikları silsileleri için bkz: **Yüksel**, age., 234-235.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II. BÖLÜM (DEĞERLENDİRME)

Çalışmamızın " GİRİŞ " bölümünde, merhûm Üstâd Cezerî'nin hayâtından bâzı kesitleri, eserlerinden bir listeyi ve O'nun Tasavvufî Vechesi'ni sunmuş olduk. Bu bölümde ise, asıl üzerinde durmak istediğimiz, O'nun eserlerinden *Tayyibetu'n-Neşr*'i ele almak ve tanıtımını yapmak olacaktır. Çünkü *Tayyibe*, sâhasında, orijinallik bakımından tek eser olma vasfına hâlen de sâhib bulunmaktadır: *Tayyibe*, 799/1396'nın ortalarında, Rum'da (Bursa'da) yazılıp tamamlanmıştır. Aruz Vezni'yle yazılmış olup, binonbeş 1015 beyitten ibârettir. Bu bilgiler, eserin 1011 ve 1012'nci beyitlerinden şöylece okunup-anlaşılmaktadır:

وهاهنا تمّ نظام الطيّبة ألفيّةٌ سعيدة مُهذّبة
بالرّوم من شعبان وسط سنة تسع وتسعين وسبع مأة

Eserin tam adı: " *Tayyibetu'n-neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* "dir. Muhtevâ îtibâriyle, isminden de anlaşılacağı üzere, Kur'ân-ı Kerîm'in Sahîh ve Mütevâtir olan [185] On Okunuş'unu konu edinmiştir.[186] 16 beyitlik "Tekbir Bâbı" dışında 999, ya da 1000

---

185 **Kur'ân-ı Kerîm'in Fârik Vasıfları:**
Bu noktada, bilinmesinde fayda mülâhaza ettiğimiz " **Kur'ân-ı Kerîm'in Fârik Vasıfları**" konusuna, bir dip notla da olsun değinmeyi uygun bulduk. Şöyle ki: İslâm âleminde, tebellür etmiş noktayı nazarlara göre, Kur'ân'ın fârık vasıfları hakkında 4 fikir mevcuttur:
A-Kur'ân'ın evsâfını zikretmek ve diğer kitaplardan O'nu tefrîk etmek için beliren fikirlerden birisi, bu farkları 4 olarak îzâh eder. **Acz, Nüzûl, Mektûb ve Tevâtür.** Bunların îzâhları da şöyle:
1) **Acz:** Bir kimsenin, Kur'ân'a mümâsil bir kitap meydana getirmesinin imkansız olması.
2) **Nüzûl:** Kur'ân'ın Allah tarafından Hz. Muhammed (as)'a vahy yoluyla indirilmiş bulunması.
3) **Mektûb:** Kur'ân'ın, mevcut Kur'an nüshaları olan (Mushaf)'larda yazılmış bulunması.
4) **Tevâtür:** Red ve cerh edilmesine imkan bulunmayan şehâdetlerle, Kur'ân'ın Allah tarafından nasıl gönderilmiş ve Cebrâil tarafından Hz.Muhammed (as)'a nasıl indirilmiş ise, en küçük bir değişikliğe mâruz kalmadan, olduğu gibi ve aynen mü'minlere ulaşmış bulunması.
B-İkinci fikir, Kur'an'da iki ayırıcı vasıf sayar: İnzâl ile Acz. Ki inzâl, biraz önce ifâde edilen Nüzûl ile aynı anlamdadır. Acz de, kezâ biraz önce ifâde edilen anlamdadır. Bir başka deyişle de Acz; gerek üslûb gerek muhtevâ bakımından, bir veyâ bir çok ferdin, böylesine bir kitap vücûda getirememesi.
C-Üçüncü fikir ayırıcı üç vasıf kabûl eder: İnzâl, Mektûb ve Tevâtür.
D-Dördüncü fikir sâdece bir fârık vasıf kabûl eder ki o da: Kur'ân'ın, Hz. Muhammed (as)'a Tevâtür yoluyla indirilmiş olmasının sâbit bulunmasıdır. [Bu notlar için bkz: (S. Paşa, İslâm Hukûku Nazariyâtı , II, 72.)]

186 **On Okunuş (On Kırâ'et):** Bu On Okunuş'u, " ***Kırâ'at-ı 'Aşere*** "

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

beyit civârında olması ve Nâzım'ının (Müellif'inin) de yukarıdaki beyitlerde açıkca işâret ettiği gibi eser, " E l f i y e " adıyla da bilinmektedir. Kezâ eser, 432'inci beyite kadar olan 23 bablık kısmıyla "Kırâ'et Usûlü", geri kalan kısmıyla da "Ferşü'l-Hurûf" kısmını oluşturmaktadır.[187] Burada önemle vurgulamak istediğimiz ve altının çizilmesi gereken iki husus vardır ki bunlardan birincisi:

Kur'ân-ı Kerîm'in fârik Vasıfları;

İkincisi de:

Kırâ'et usûlü ve Ferşu'l-Hurûf Mes'elesi..

Biz bunları, 185 ve 187'nci dipnotlarla, bilvesîle anlatmağa çalışmış olduk. Oralara bakınız.

ünvânıyla, bir mekâle çerçevesinde, ***Din Eğitimi Dergisi***'nde yazmış bulunuyoruz. Eylul, 1990/24, 29-42.

187 **Kırâ'at Usûlü ve Ferşu'l-Hurûf:**

Bu cümlede geçen "Kırâ'et Usûlü" ile "Ferşu'l-Hurûf" ifâdelerini, **Tayyibetu'n-neşr**'in muhtevâsını kavramak bakımından, burada îzâh etmeyi yararlı buluyoruz. Şöyle ki: Kırâ'et İlmi kitapları yazılırken muhtevâ, iki büyük bölüme ayrılır:

1) Usûl; 2) Ferşu'l-Hurûf..Ehlince ma'lumdur ki "**Usûl**", "**Asl**"ın çoğuludur. **Asl**'ın ıstılâhî târîfi ise: "**Kendisinde bir şart tahakkuk eden her konuda, muttarid, (düzenli) hüküm (ve kâide)lerden ibâret olan ana bilgiler**" şeklinde yapılabilir. Bu târîfe göre, Kırâ'et İhtilâfları üzerinde oluşan usûller de, (37) rakamına bâliğ olmuş bulunmaktadırlar ki sırasıyla şöyle:

1) **İzhar**, 2) **İdğam**, 3) **İklab**, 4) **İhfâ**, 5) **Sıla**, 6) **Medd**, 7) **Tevessut**, 8) **Kasr**, 9) **İşbâ'**, 10) **Tahkîk**, 11) **Teshîl**, 12) (Kendisinin, mâkablinin harekesi cinsinden bir med harfi yapılması nedeniyle, Hemze'ye ıvaz olarak kullanılan Vav, Yâ ve Elif harfleri anlamında) **İbdâl**, 13) **İskât**, 14) **Nakl**, 15) **Tahfîf**, 16) **Feth**, 17) **İmâle**, 18) **Takllil**, 19) **Terkîk**, 20) **Tefhîym**, 21) **Tağlîz**, 22) **İhtilâs**, 23) **Tadnîn**, 24) **Tetmîm**, 25) **İrsâl**, 26) **Teşdîd**, 27) **Teskîl**, 28) **Vakf**, 29) **Sekt**, 30) **Kat'**, 31) **İskân**, 32) **Ravm**, 33) **İşmâm**, 34) (Bir harfi diğer bir harf yerinde kullanma anlamında) **İbdâl**, 35) **Hazf**, 36) **İzâfet Yâ'ları**, 37) **Zâid Yâ'lar**.

"**Ferşu'l-Hurûf**"taki Ferş ise, Kırâ'et İlmi özel terimi olarak, Asl kelimesinin zıddıdır. Ki Fer' demektir. Çoğulu Fürû' gelir. Terkipteki Hurûf ise, kırâ'atlar mânâsınadır. Birleşik anlamları da, fürû'u'l-kırâ'ât olur. Ferşu'l-Hurûf teriminin, ıstılâhî olarak Arapça olan aslı ise şöyle

مَايُذْكَرُ فى السّورة من كيْفيّة قراءة كُلّ كَلِمَة قُرْآنيّة
مُخْتَلَف فيها بين القرّاء ، مَعَ عَزْوِ كُلّ قراءة إلى صَاحِبِها.

Bkz: (M. Reşad Halîfe, *Kırâ'âtu'l-mutevâtira*, 66-67). Bu Arabca târîfi daha görmeden, **Ferşu'l-Hurûf** deyimini biz, şu şekilde târif etmeğe çalışmıştık:

(Kur'ân-ı Kerîm'in sûrelerini sıra ile ele alarak, âyet âyet incelemek sûretiyle, bulunacak kırâ'et ihtilaflarını tesbît etmek ve bunların hangi râvînin rivâyetine dayandığını, ayrı ayrı veyâ guruplar hâlinde belirtmekten ibârettir). Bkz: Yüksel, age, 243; 562.)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tayyibetu'n-neşr, yazıldığı târihten bu yana, sâhâsında, ders kitabı olarak en çok okunan ve hattâ en çok ezberlenen bir kaynaktır. Bu eseri, özellikle Ehl-i Kur'ân, elden ele ve dilden dile dolaştırmak sûretiyle, Hz. Kur'ân'ın okunuş tarzlarını, 982 rakamına bâliğ olan bir Rivâyet Silsilesi'yle birlikte, Şark'tan Garb'a, bütün İslâm Dünyâsı'na sunmuşlardır.

Çok sayıdaki meraklıları tarafından, rengârenk yapılan istinsâhları sonunda, biribirinden farklı ve çok kıymetli yazma nüshaları mevcut olan Tayyibe'nin, yapılan yeni yeni baskıları da, Ehli Kur'ân olan ilim adamlarımızın ilgi ve hizmetine sunulmağa devâm etmektedir.

Namaz ve Namaz dışında, Kur'ân olarak okunması gereken bütün Kırâ'et Vecihleri'nin, manzûm ve akıcı bir üslûb içerisinde ve fakat, san'atkârâne bir tarzda, bu eserde anlatılmağa çalışılması ve bunun için de, bünyesinde bir çok özel ıstılahların kullanılması; eserin kolay anlaşılmasını engellemiş olduğundan; büyük âlimlerin de dikkat ve ilgisini hâssaten çekmiş bulunmaktadır.

İşte bu durum, eser üzerinde ciddî çalışmalar yapılmasına ve çok değerli şerh eserler vücûde getirilmesine zemin hazırlamış ve bilim dünyâsında bir bereketlilik ve hareketliliğe vesîle olmuştur. Ki bu eserlerden bir kısmı, ileride özellikle zikredilecektir. Ancak burada, sâdeceTayyibe'yi hedef alan değerlendirmelere yer verilmiştir:

Tayyibe'yi değerlendirmek veyâ onun önemini belirtmek ihtiyâcını duyan bâzı ilim, fikir ve san'at adamları, bu kitap hakkındaki görüşlerini, manzûm veyâ mensûr hâldeki sözleriyle dile getirmişlerdir.

Özellikle belirtmemiz gerekir ki bu zevât, eserin konu edindiği sâhânın, yabancısı değillerdir. Bunlar, Tayyibe'yi sâdece görmekle yetinmeyen, onu okuyan-okutan, hattâ üzerinde ilmî çalışmalar yapmak sûretiyle, onun yapısındaki nükte ve incelikleri, çok yakından görebilen zabt ve sika vasfına sâhib, sağlam şahsiyetli bilginlerdir.

İşte bunlardan bâzılarının, Tayyibe hakkındaki görüşlerini, bilvesîle burada sunmuş oluyoruz:

I- NUVEYRÎ'NİN GÖRÜŞLERİ

Nuveyrî'nin Tayyibe hakkındaki görüşleri, müstekil bir eser çapındadır. Ancak biz bunları, özetleyerek, şu sıraya göre nakletmeğe çalışacağız:

-Nuveyrî'nin Cezerî ile buluşması.

-Nuveyrî'nin Cezerî'yi tanıtması ve ondan Tayyibe Tarîkı ile Kırâ'et ilmi okuması.

-Nuveyrî'nin Tayyibe'yi şerhetme yoluna yönelmesi.

-Nuveyrî'nin Tayyibe hakkında sâhib olduğu kanâ'atı.

-Nuveyrî'ninTayyibe'yi şerh etmesini ricâ edenlere cevapları.

-Nuveyrî'ye Tayyibe'yi şerh ettiren gerçek âmil.

a) Nuveyrî'nin Cezerî ile Buluşması

Meymûn-801/1398 doğumlu bulunan Ebu'l-Kâsım Muhammed b.en-Nuveyrî (857/1453) 28 Receb 828/1424 târihinde Hac Farîzası'nı edâ için Mekke-i Mukerreme'ye oradan da **Rasûlü Kibriyâ (as)**'ı ziyâret için Medîne-i

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Münevvere'ye geçmiş ve tekrar Mekke'ye dönmüştü. İşte bu sıralarda Mekke'de mücâvir bulunmakta olan İbnu'l-Cezerî ile burada buluşmuşlardır.

b) Nuveyrî'nin Cezerî'yi Tanıtması Ve O'ndan Tayyibe Tarîkıyla Kırâ'et İlmi Okuması

Bu olayı, Nuveyrî şöyle anlatır: Mekke'ye geldiğimde, Zamânın İmâm'ı ve de Meyvesi, küçüklükle büyüklük arasındaki mesâfeyi kaldırarak, küçükleri büyüklerle konuşturan, Vaktin Hâfızı ve Asrın Muhakiki, salâhiyetli bir öğretmen ve öğütkâr bir dost olan İbnu'l-Cezerî ile buluştum.

Allah O'nun ömrünü uzun etsin ve kendisini, cennetinin ortasında iskân eylesin. Ki ben, O'ndan Neşr, Takrîb ve Tayyibe adındaki üç kıymetli eserinin muhtevâsına göre, Kur'ân-ı Kerîm'den tam bir cüz'ün, Kırâ'atlarını okudum. Geri kalan cüzler için de, bana icâzet verdiler.[188]

c) Nuveyrî'nin Tayyibe'yi Şerhetme Yoluna Girmesi

Biraz önce belirttiğimiz gibi; Nuveyrî, Mekke'de Cezerî ile görüşüp O'ndan Tayyibe Tarîkı ile bir cüz Kırâ'et İlmi okuduktan ve icâzetini aldıktan sonra; Kudüs'e gitmek üzere ayrılıyor.

Diyor ki: Sonra, Allâh'ın kudretiyle, felâketlerden korunmasını istediğim Büyük Şehir Kudüs'e gittim. Buraya gelmemin sebebi, Adnân Oğulları'nın büyüğü Süleymân (as)'ı ziyâret etmekti. Bu işimi bitirdikten sonra, İbrâhîm Halîlullâh (as) ile Beytu'l-Mukaddes ve civârındaki mübârek yerleri de ziyâret edip Ğazze Şehri'ne ulaştım.

Ğazze o zaman öyle bir şehirdi ki, burada, özellikle Kırâ'et İlmi'nde mesâfeler katetmiş bulunan, mütehassıs âlimlerden oluşmuş kalabalık bir cemâ'at bulunmaktaydı. Bunlardan bir kısmı, bütün işlerini bırakmış, tâlîm ve tedrîs ile meşgûl olurlarken, bir kısmı da Kırâ'et İlmi'nde daha fazla derinleşmek için, çok ciddî gayretler sarf eden bir talebe halkası meydana getirmişlerdi.

İşte, bu ilim-irfan merkezi olan Ğazze'de, bu âlimler ve bu talebeler arasında yapılan bu çalışmaların detaylarını incelemek niyetiyle, aralarında bir süre bulunmuş oldum. Böylece Kırâ'et İlmi'nin eğitim ve öğretimini gölgeleyen gönlümdeki perdeleri de, sözünü ettiğim bu irfan ordusu lehine, Allah (cc) Hazretleri gönlümden kaldırmış oldu.

Ve işte bu kısa süre zarfında, Ğazze'deki ilmî çevreler tarafından, Nuveyrî yeterince tanınmış olmalıdır ki, o günün Ğazze medreselerinde ders kitabı olarak okunmakta olan Tayyibe'ye, bir şerh yazması kendisinden ricâ edilmiştir.

d) Nuveyrî'nin, Tayyibe Hakkında Sâhib olduğu kanâ'atı

Nuveyrî, Ğazze'deki ilmî çevrelerin kendisinden, Tayyibe üzerine bir şerh yazmasını istediklerini ifâde ettikten sonra der ki: Çünkü Ğazze Medreseleri'nde okuyan talebeler, Kur'ân-Kerîm'in çeşitli okunuş tarzlarını (vücûhâtını) öğrenmek için, bunu Tayyibe'den tâkîb ediyorlar ve anlamakta oldukca zorlanıyorlardı.

Eğer Tayyibe'ye bir şerh yazılmayacak olursa, Kırâ'et İlmi'ni tam öğrenmeğe kâdir olamayacaklarını, bir mâzeret olarak ileri sürüyorlardı. Bundan dolayı da,

---

188 Nuveyrî, *Tayyibe Şerhi*, 1b.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bulunduğum her yerde, benden bu işi yapmamı istirhâm ediyorlardı.[189]

İşte bu istirhamlardir ki, Tayyibe üzerinde yapacağımız çalışmayı, bir Hac Farîzası ölçüsünde, bir vecîbe olarak üzerimize yüklemiştir.

Binâenaleyh, bu vazîfeyi îfâ için bir ön çalışmaya başladığım zaman, gördüm ki Tayyibe, çözülmesi güç bir düğümdür. O'nu, mükemmel bir zeyl ile şerh edebilmek isteyen kimse için, her şeyden önce, Kırâ'et İlmi'nin bütün fen ve kâidelerini öğrenme yönünde, kendisinde bir istek bulunması yanında, bu ilmin problemlerini oluşturan, fayda dolu nüktelerini çözmeyi amaçlayan bir gayretinin de, ayrıca şâhlanmış olmasının şart olduğuna inandım.

Bunlardan başka, bu önemli işi yapacak olan zâtın, itnâbtan kaçarken îcâza da yeltenmemesi gerektiğine ve Tayyibe'nin, îcâzından dolayı, zâten üzerini gölgeleyen bulutlardaki sır ve ulısımların, iyice hâl ve fasl edilerek giderilmesinin lüzûmuna kâni olmasının da, şart olduğunu tesbît ettim. İşte bu şartlara sâdık kalındığı zaman, ancak Tayyibe'nin, îcâzın şiddetinden ve bir bilmeceler manzûmesi olma hüvviyetinden kurtulabileceğini tasavvur ettim. Bütün bunlarla berâber, O'nun hakkında: كُلّ لفظٍ منه رَوْضٌ من المُنَى / و كلّ سطرٍ منه عِقْدٌ من الدُّرَ demekten de kendimi alamadım.[190]

Nuveyrî, bu eser hakkındaki sözlerine şöyle devâm ederiyor:

Yüce Allâh'ın kendisini sevaplara gark etmesini dilediğim Cezerî, kasîde türündeki bu eserini ihtisâr etmek (kısa yazmak) için, o kadar mübâleğa yapmıştır ki; eser, Kırâ'âtı 'Aşere'nin tamâmını ve bir çok yönden rivâyet edilen tariklarını; harflerin bütün mahrac ve sıfatlarını; bâzı özel tecvid konularını; vakf ve ibtidâ bahislerini ve daha nice Kırâ'et İlmi mevzûlarını ihtivâ edebilmiştir.

İşte bu tür bir ihtisâr olayından dolayıdır ki zarûretler, Cezerî'yi, asıl ve esâsa muhâlif bâzı hususların irtikâbına sevk etmiştir. Bunlar da şu üç noktada toplanmışlardır: Aruz, Kâfiye, ve Arabca..Bütün bunlar da zâten; diğer Arab Fusahâsı'nın da, eserlerinde uygulaya geldikleri edebî olaylar cümlesindendir.[191]

Ki biz bu edebî olaylara, ileride ayrıca temâs edeceğiz. Nuveyrî'nin işâret ettiği bu ihtisar olayına ise, Cezerî, şu sözleriyle zâten dikkat çekmektedir:

و هذه أرْجُوزَةٌ وَجِيزة / جَمَعْتُ فيها طُرُقًا عزيزة

e) Tayyibe'yi Şerhetmesini İsteyenlere, Nuveyrî'nin Verdiği Cevaplar

Nuveyrî, Tayyibe'nin şerh edilmesi için kendisinden istirhâm ve ricâda bulunanlara, hemen cevap vermemiş; ancak eseri tetkîk ettikten ve yukarıda belirttiğimiz kanâatlara sâhib olduktan sonra, şu cevapları vermiştir:

-Akıllı odur ki, amelini ölümden sonrası için yapar ve Ömrü gelip-geçmeden evvel, Allah yanında kendisine fayda (ecir ve sevab) kazandıracak işlerle uğraşır.

---

189 Age. ve yer.

190 Bu mısrâların Türkcesi: Tayyibe'den her bir lafız, ulaşılması güç bir ideal bahçesi ve O'nun her bir satırı da, inciden yapılmış bir gerdanlıktır. O, orijinal bir şâheserdir. Ve bir çok sırrın düğümlendiği bir ulısımdır.

191 Nuveyrî, age., 7b.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

-Sizin bu talebinizi karşılayacak zamânım da yoktur. Çünkü beni, bu işten alıkoyacak meşgûliyetlerim çoktur

Allah'dan başkası için yapılacak işler, Sâhibinin yüzünü kızartır. Halbuki kâlbler, hased illetinden tasfiye olunmuş değildir.

-Tayyibe'yi şerh etmek, bana göre çok önemli ve çok ta zor bir mes'eledir. Azametli bir iştir. Çünkü bizden önce, bu yoldaki araştırmalarıyla, açmış olduğu çığırdan gidebileceğimiz, bize rehber olacak hiç bir kimse bilmiyorum.[192]

-Dolayısıyla da Tayyibe'yi, altına girilmesi tehlikeli bir dağ olarak görüyorum. Sonra bizim, bu ağır yükü kaldıracak metânımız, (güc ve bilgimiz) az, zihnimiz de yorgundur.

-Daha da önemlisi: Bu zaman öyle bir zamân olmuştur ki, Kırâ'et *İlmi'nin mekteb ve medreseleri battal olmuş; kaynakları kurutulup yok edilmiştir. Ülkesi yıkılıp mevsimleri değiştirilmiş; harâbeleri bile toprağın altına gömülmüştür. Parlamağa başlayan fazîlet güneşleri teker teker batmağa yüz tutmuş; işin ehli olan âlimlerse; ilim ve fazîlet kaynaklarının kurumasıyla, hallerinde meydana gelen değişiklikler yüzünden, esef ederek inzivâ hayâtına çekilmiş ve karanlık köşeleri kendilerine mekan tutmuşlardır*

-İşte böylece, onların bu yüce hizmete sırtlarını dönüp kaçtıkları içindir ki, ahâli bizim gibilerden Tayyibe'yi şerh etmemizi, ısrarla isteyip durmaktadır. Ben, bütün bu durumları dikkate alarak, kendimi bu büyük tehlikenin içine atmış oldum. Ve bir fırsat bulup, Tayyibe'ye yeniden bir bakış yaptığım zaman gördüm ki O, tahsil erbâbının dediği gibi; -Üstü kapalı, zor anlaşılabilen, ve fakat, son derece mükemmel ve orijinal bir bedî'adır.

-Sonra bir hamle daha yapıp, bir kez daha okuduğum zaman, o kapalı ve biribirine girmiş mânâların, teker teker çözüldüğüne ve işkâlin (müşkillerin) zâil olmağa başladığına şâhit oldum. Üçüncü defâ yaptığım müte'âlâda ise; kat bekat örtüler altına saklanıp çözüm bekleyen nice mânâların, yuvalarından fırlayıp meydanlara döküldüğünü, zelîlâne bir şekilde bize teslim olduklarını seyrettim.

-Netîcede, durum o hâle geldi ve Tayyibe'deki bütün rumuzlar, o kadar zayıf düştü ki; *Benim bu fendeki garipliğime, hiç bir arkadaşımın olmayışına, bilmediklerimi kendisinden sorduğumda, daha doğru olanını bize söyleyebilecek rehber bir Üstâd'ın bulunmayışına rağmen; bütün nükteler çözülmeğe ve bütün lafızlar, gizledikleri mânâları bize anlatmağa başladılar.*

-Böyle olmakla berâber, zaman zaman da, Tayyibe'yi şerh etmekten büsbütün vaz geçip, hidâyetin daha açık olarak belli olduğu ibâdetlerle uğraşma durumuna düşüyordum. Lâkin, Tayyibe'yi tekrar tekrar gözden geçirmem, hem nefsimi ıslâh ediyor, zikir ihtiyâcımı gideriyor; hem de, yeni yeni gizli mânâların keşfine vesîle

---

192 **Nuveyrî'nin bu ifâdelerinden anlaşılıyor ki O; Cezerî'nin oğlu Ebû Bekr Ahmed (859/1454) tarafından, 807-828/1404-1424 târihleri arasında, Tayyibe'ye bir şerh yapıldığını, adına da, şerh edilen eserin manzum ve şârihinin de müellifin oğlu olması hasebiyle:İbnu'n-Nâzım tesmiye olunmuş bulunduğunu bilmiyor. Oysa Nuveyrî Tayyibe'yi, 830-832 târihleri arasında şerh etmiştir.Bk: (E.Bekr Ahmed, *Şerhu't-Tayyibe*, 3-4; Nuveyrî, age., 2[b].)**

oluyordu.[193]

f) Tayyibe'yi Şerhettiren Gerçek Âmil

Nuveyrî, Tayyibe'yi şerh etmemek için pek çok mâzeret aramış ve bulmuştur da. Bunları özet olarak sunacak olursak, O'nun, kendisini mâzur görmesinde ne kadar haklı olduğu da anlaşılmış olacaktır. Özet olarak bunlar şöyle:

Tayyibe, Kırâ'et İlmi'nin bir çok fen ve kâidelerini bünyesinde toplayan bir mu'ammâdır. Tayyibe, ciddî bir hırs ve tama' olmadan, anlaşılması mümkün olmayan bir kitaptır. Tayyibe, son derece vecîz lafızlar içerisine, Kırâ'et Mes'eleleri'nden pek çoğunun, ustalıkla yerleştirilmiş olduğu bir nükteler mecmu'asıdır.

Tayyibe'nin her bir lafzı, ulaşılması güç bir ideal bahçesi ve O'nun her bir satırı da, İnci'den yapılmış birer gerdanlıktır.

Tayyibe, parçalandığı zaman hiç bir işe yaramayan bir mükemmeldir.Tayyibe, altına girilmesi tehlikeli bir dağdır.

Tayyibe, bir çok mânâ sırrının içinde saklandığı bir tılsım, sihirleyici ve etkileyici bir güçtür.

Tayyibe, ehliyetsiz olmamız, meşgûl bulunmamız, zihin yorgunluğumuz, garipliğimiz, arkadaşsızlığımız ve rehber bir üstâdımızın bulunmayışı gibi sebepler yüzünden, şerh etmemize imkân vermeyen, orijinal ve yüksek bir san'at âbidesidir.

Görülüyor ki Nuveyrî, önce maddî sebepleri göz önünde bulundurmakta ve bunların hepsi de kendisini, Tayyibe'yi şerh etmekten caydırmaktadır. Ne var ki O, bir de mânevî sebeplerin varlığına bakmış, durumu bir de mânevî mes'ûliyeti açısından değerlendirince, görüşü derhal değişmiştir. Bunu kendisinden dinliyoruz:

İşi bir de mes'ûliyet açısından müzâkere edince gördüm ki; din kardeşlerimizin, bu haklı arzûlarına karşı: "Olmaz!" diyerek, onlardan emeğimizi esirgemiş olacak olursak; onlar da yarın Allâh'ın huzûrunda, bunu aleyhimize mes'ele yapıp kullanırlar. Bu biir.

İkincisi, eğer yapacağımız iş (bu şerh), doğru ve savap olursa bu, Allâh'ın bize bir lutfu olur. Hatâ ve yanlış olunca da, benim kâsır anlayışımın eseri olarak kalır.

Üçüncüsü ve daha önemli olanı da; bu işi liyâkatle yapabilecek âlimlerimizin, Allâh'ın rahmetine kavuşmuş bulunması ve, İki Cihânın Efendisi Rasûlü Kibriyâ (as)'ın: "*Her kim ki, kendisine verilen bir ilim, insanlar tarafından kendisinden istendiği zaman verilmez ve esirgenirse; Allah (cl) da, o kimsenin ağzına, kıyâmet gününde cehennem âteşinden bir gem vuracaktır.*" buyurmuş olması;[194] şimdilik Tayyibe'yi bizim şerh etmemizi mecbûriyet hâline getirmektedir. İşte bu nasların yüklediği mes'ûliyetimizin idrâkiyledir ki, 830/1426'da Tayyibe'yi şerh etmeğe başlayıp, 832/1428'in Rabî'ul evvel ayında da bitirmiş oldum.[195]

---

193 Nuveyrî, age., 2a.

194 Ebû Dâvûd, *Sünen*, İlm, 9 (4/6768); Tirmizî, *Sünen*, İlm, 3, (H.Nu:2649); Bağdâdî (741/1340), *Tefsîru'l-Hâzin*, I, 354.

195 Nuveyrî, age., 2b. Bu nakilleri terceme ederek aktardığımız şerhden,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II-NEVÂCÎ'NİN GÖRÜŞLERİ

Tayyibe ve aynı zamanda da O'nun yazarı hakkında görüş bildiren ikinci âlim, edebiyâtcı ve şâir Şemsuddîn en-Nevâcî (860/1455) olmuştur. Mısır'lı bir âlim olan bu yazar,[196] Cezerî'nin Mısır'da bulunduğu bir sırada, O'nu ve Tayyibe'sini kastederek şöyle söylemiştir:

أيا شمس علم بالقرا ات أشرقت / وحقك قد من الإله إلى مصر

وهامي بالتقريب منك تضرعت / عبيدا وأضحت طيبة النشر [197]

Ey kırâ'atlar üzerine doğup, onları güneş gibi aydınlatan İlim Güneşi! Hakkındı da senin, Seni Allah, Mısır'a lutfetti. İşte Takrîb(u'n-neşr) de, (Kur'â'nın hizmetine) senden doğup bir köle gibi boyun eğdi.[198] Ve işte Tayyibetu'n-neşr'in ki, (Kırâ'et İlmi dünyâsını), kuşluk vakti aydınlığı gibi nurlara boğdu.[199]

III- İSTANBUL KADISI'NIN GÖRÜŞLERİ

İstanbul'un Fethi ile birlikte, Fâtih Sultan Mehmed (886/1481) tarafından, Sivrihisar'dan getirtilerek, İlk İstanbul Kadısı tâyin edilen "Kasîde-i nûniyye" yazarı Hızır Bey (863/1458) ile, Tayyibe yazarı İbnu'l-Cezerî (833/1429) arasında vukûbulan bir tebrikleşme olayında, Tayyibe ve müellifi hakkında, Hızır Bey'in nâzım üslûbu ile yazdığı görüşleri, şu mısrâlarda mündemiçtir:

لوكان فى بابه للنظم مفخرة / ألفت فى مدحه ألفا من الكتب

لكنه البحر فى كل الفنون فما / إهداء درٍّ إلى البحر من الأدب

Tayyibe gibi manzum bir eser yazmak, eğer Cezerî nazarında bir iftihar vesîlesi sayılsaydı; O'nu, şâirliğinden dolayı övmek için, binlerce kitap yazılırdı. Lâkin O, bütün ilim dallarında bir deniz gibidir. Bundan dolayı da, denize İnci bağışlamak edepten değildir.

Cildlerle eserleri nazma çeviren Cezerî, övgü dolu bu sözlere hemen hemen aynı üslûb ve aynı kelimelerle yazdığı cevapta, şâirlik gücünü de göstermek sûretiyle; Hızır Bey'e şöyle seslenir:

فى درّ نظمك بحر الفضل ذو لجب / و درّ نظمك عقد فى طلى الأدب

الدرّ فى البحر معهود تكونه / والبحر فى الدرّ يبدى غاية العجب

İstanbul kütüphânelerinde gördüklerimiz arasında, şu üçü önemlidir: 1) Sülm. ktb. İbrâhim Efendi ksm. nr:.25; 2) Nurosmâniye .77 ve 3) Üsküdar Hacı Selimağa 16.

196 Tûtıl Ferdinan, *el-Muncidu fi'l-edebi ve'l-'ulûm*, "Nevâ" maddesi

197 Serkis, *Mu'cemu'l-matbû'ât*, I, 63; Ramîlî, *Mineh*, 26[b].

198 Cezerî'nin, " *Takrîbu'n-neşr* " adında bir eseri vardır ve ona işâret edilmektedir.

199 Daha önce geçen: " *Yer Yüzünün Yağmuru* " bahsini bir kez daha okuyalım!

Senin bu sözlerinin terkîbinde (yapısında) fazîlet denizinin coşku ve cağlayışı vardır. Ve senin bu manzum sözlerin, edeb ve edebiyât meydanlarında bir gerdanlıktır. Bilirsiniz ki İnci denizlerde oluşur. Denizlerin İnci'lerde oluşması ise, çok daha şaşırtıcı bir olaydır.[200]

IV- MUNECCİD'İN GÖRÜŞÜ VE TAYYİBE'NİN ŞÂTIBİYYE'YE FARKI

Dördüncü değerlendirme ise, mukâyeseli bir değerlendirmedir. Abdu'l-Kâdir b. Muhammed en-Nu'aymî (927/1520)'nin," *Dûru'l-Kur'ân fî Dimeşk* " adındaki değerli eserini, bir takım ekler ve tâliklar yapmak sûretiyle düzeltip tahkîk ederek neşreden[201] Dr. Salâhuddîn el-Muneccid, adı geçen esere yazmış olduğu mukaddimede (s.14, 15 ve 16), Ebu'l -Kâsım Muhammed eş-Şâtıbî (590/1193)'nin, "*Şâtıbiyye* " olarak bilinen "*Hırzu'l-'emânî ve vechu't-tehânî* " adındaki eserini, muhtevâ zenginliği ve Kırâ'et İlmi'ne şümulleri bakımından, Cezerî'nin *Tayyibe*'siyle mukâyese edip inceledikten sonra, *Tayyibe*'nin muhtevâsını özetleyen şu beyitleri zikreder:

وهذه الرّوَاتُ عنهم طُرُقُ / أصَحّها فى نَشْرنا يُحَقّقُ

باثنين فى اثنين وإلاّ أرْبَعُ /فَهْىَ زُهاألْفُ طَرِيقٍ تُجْمَعُ [202] Sonra da der ki:

وكلّ هذه مذكورة في طيّبته بخلاف الشّاطبيّة، فهى إذًا جزءٌ

صغيرٌ من الطّيّبة ، وأين الشّاطبيّة من الطّيّبة؟ و قد ذكرت

هذا ليُدْرِكَ الفرقُ بين هذه و تلك! ¶

Bütün bu durumlar, Cezerî'nin Tayyibe'sinde mevcuttur.Şâtıbiyye'de ise yoktur. Bu bakımdan da Şâtıbiyye, Tayyibe'nin küçük bir cüz'ü, küçük bir parçasıdır. Tayyibe'ye kıyasla, Şâtıbiyye nedir ki?

Ben bu hususları, bu iki Kırâ'et İlmi kaynığı arasındaki fark, idrâk olunsun diye ifâde etmiş oluyorum.[203]

---

200 Taşköprüzâde (968/1561), *Şekâ'ik*, I, 104-105.

201 İstifâde ettiğimiz baskı, Beyrut 1982 târihli 3.baskıdır. 2. baskısı, Beyrut 1973; ilk baskısı da, Dimeşk 1946 târihlidir.

202 Bu beyitler, Tayyibe'nin 34 ve 35'nci beyitleridir.Türkce anlamları şöyle: VeTarik'lar, işte bu Râvî'lerin Râvî'leridir ki; tafsîlâtı, en-Neşr isimli eserimizdedir. Her bir Râvî'nin, iki Tarîk'ının her birinde, ikişer Tarik daha vardır. Bunlardan 4'dü müstesnâ; Bu metodla, Kırâ'et İlmi'nde Tarik'lar, bin (1000) rakamına doğru yaklaşmaktadır.

203 Nu'aymî, *Dûru'l-Kur'ân*, 14, 15, 16.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

V- ÂŞIKKUTLU EFENDİ'NİN GÖRÜŞÜ

Tayyibe hakkında, isâbetli görüş beyân edenlerden bir başka âlim de, merhum Tayyibe üstâdımız **Mehmed Rüşdî Âşıkkutlu Efendi**'dir.

29 Eylul 1980'de vefât eden ve Tayyibe'yi, Türkiye'mizde bir çok zâta okutmuş bulunan bu üstâdımız, 48 yıl süren Kırâ'et İlmi (Vücûh) tedrîsi üstâdlığı tecrübesine dayanarak, bu kıymetli kitab hakkında şunları söylemiştir:

Aşere ve Takrib vücûhâtından haberi olmayanlar, Tayyibe'nin ifâdelerinden, rumuz ve sâir ıstılahlarından anlayamazlar.

Fakat, Aşere ve Takrib ilmini anlayıp kavrayarak okuyanlara, Tayyibe okutulurken, en ufak bir işâretinin dahî, nasıl bir netîce vereceğini kolaylıkla anlayabilirler.

Tayyibe, Kırâ'et İlmi'ni beşer tâkatıyla (ale'l-usûl) okuyanlara âid bir eserdir. Bu ilimden hiç anlamayanlara, bu eserin ifâdeleri, ne kadar tafsîlâtlı anlatılırsa anlatılsın, daha fazla şaşmalarına sebep olur.[204]

---

204 **Âşıkkutlu**, *Tayyibe'nin Elfaz mânâsı* (mukaddimesi). **Âşıkkutlu** üstâdımızın diğer eserleri de şunlardır:

a) Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe. b) Aşere ve Takrib Kâideleri. c) Aşere Vücûhâtı sûretleri. Bu eserlerin özellikleri ise şöyle:

1) Üstâdın kendi el yazısıyla ve Osmanlıca olarak yazılıp teksir makinasında çoğaltılmış olmaları.
2) Kırâ'et İlmi dalında en güvenilir Türkce kaynak olmaları.
3) Diyânet İşleri Başkanlığı arşivlerinde bol miktarda bulunmaları.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

III. BÖLÜM

(TARİKLAR-MESLEKLER-SİLSİLELER)

Tayyibe'nin değerlendirilmesiyle ilgili olarak, bir önceki bölümde nakletmeğe çalıştığımız görüşlerden, bilhâssa sonuncusunda anlatılmak istenen *"Aşere ve Takrîb Vücûhâtı"* veyâ *"Aşere ve Takrib İlmi"* gibi kavramların, öncelikle anlaşılması bâbından olarak, burada iki önemli nokta üzerinde, bir Ara Bölüm hâlinde de olsa, durmamız gerekiyor. Bunlardan

Birincisi,"*Kırâ'et İlminde Tariklar*";

İkincisi de, *Kırâ'et İlminde Meslekler:*

I- KIRÂ'ET İLMİNDE TARİKLAR

(Kırâ'et İlmi, Kırâ'et, Rivâyet, Tarik ve Vecih) terimlerinin mânâları:

عِلْمٌ بِكَيْفِيَّةِ اَدَاءِ كَلِمَاتِ الْقُرْآنِ وَاخْتِلَافِهَا بِعَزْوِ النَّاقِلَةِ sözleriyle, târif edildiğini gördüğümüz Kırâ'et İlmi [205] tariklarını anlatmadan önce, "T a r i k " kelimesinin hangi mânâlara kullanıldığına bir bakalım: Bilindiği gibi "T a r i k ", lügatta "yol" demektir. "Usûl" ve "metod" veyâ "yöntem" mânâlarına da gelir. Bu mânâları Kırâ'et İlmi ile ilişkilendirdiğimiz zaman, şunları söyleyebiliriz:

Kur'ân-ı Kerîm'in okunuş tarzları; bir başka ifâde ile: Kırâ'et Vecihleri; ilk kaynaktan daha sonraki nesillere aktarılırken, Asrı Se'âdet'e yakınlıklarıyla da ilgili olarak, "Kırâ'et, Rivâyet, Tarik" ve "Vecih" denilen bâzı odak noktaları oluşur. Bu noktalar, tâbir câiz ise, bir su kanalı üzerindeki durultma ve arıtma havuzları veyâ bir elektrik hattı üzerindeki trafo merkezleri ya da boğatlar gibidirler.

Meselâ: Su için barajlar, göletler, sarnıçlar, bunların daha küçük ve daha büyükleri, bütün bunlar suyun temizlenmesi, durultulması, arıtılması, berraklaştırılması, ve istenilen yerlere kolaylıkla ulaştırılması maksadıyla, tabî'î veyâ sun'î olarak oluşturulan bir nevî enerji ve güç kaynakları oldukları gibi;

Aynı şekilde, Kırâ'et İlmi üstadları da, bu ilmin toplandığı, depolandığı, yanlış ve doğrularının ayıklandığı ve bütün sâfiyetiyle, canlı olarak ve kesintisiz (mütevâtir) bir akımla, nesilden nesile aktarıldığı bilgi merkezleridirler.

İşte bu üstâdlar, bilgi boyutları; bu işe ayırabildikleri zaman ve emekleri; bu işin icrâsıyla ilgili yatkınlıkları ve edâ kâbiliyetleri; bu ilmi üstâdlarından alabilme ve sonraki nesillere aktarabilme güç ve hassâsiyetleri; öğrenci çekebilme metod ve edepleri; en önemlisi, öğrendiklerini iyi öğretebileceklerine dâir, üstâdları tarafından verilmiş bulunan icâzet ve onay belgelerine göre; bir takım ünvanlar almaktadırlar. Meselâ:

İmam, Mukrî, Kârî, Kurrâ, Müntehî, Mübtedî, Mütevessıt, Hâfız, 'Arîf,

---

205 Cezerî, *Muncid*, 3. Bu kaynaktan verdiğimiz ta'rîfin Türkcesi şöyle: **Kırâ'et İlmi; Kur'ân-ı Kerîm'in kelimelerinin teleffuz şekillerini ve bunların nasıl icrâ edileceklerini, edâ tarzlarını, Râvî'lerine isnâd ederek bildiren bir ilimdir.**

 ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Re'îsu'l-Kurrâ, Şeyhu'l-Kurrâ ve Sâhibu'l-Meslek gibi ünvan ve sıfatlar bunlardan bâzılarıdır. Bir de bu terimlere bağlı olarak:

Kırâ'et, Rivâyet, Tarik, ve Vecih gibi sıfatlar vardır ki biz, esas itibâriyle ve Tayyibe'nin de izâfî bir vasfı olması hasebiyle, bunlar arasından bilhassa "T a r i k " terimi üzerinde biraz durmamız gerekiyor. Ancak, bu da yine, diğer üç sıfatın bilinmesine bağlı olduğundan, hepsini birden ele almamızın, daha iyi olacağını düşünüyoruz. Şöyle ki: Mütevâtir olan kırâ'at'lar arasındaki ihtilaflar, üç kısma ayrılmaktadırlar:

1) Ya Şeyh'a yâni İmam vasfına sâhip Üstâd'a isnâd edilirler de, meselâ: Nâfi' veyâ İbnu Kesîr, ya da 'Âsım gibi isim alırlar.

2) Yâhut ta, o İmam'dan rivâyet eden bir Râvî'ye isnâd edilirler de, meselâ: Kâlûn veyâ Bezzî, ya da Hafs gibi isim alırlar.

3) Veyâ, Râvî'den rivâyet eden bir başka Râvî'ye isnâd edilirler ki bu durum; zincirleme olarak; Râvî'nin Râvî'si, Râvî'nin Râvî'si, Râvî'nin Râvî'si şeklinde uzayıp gidebilr de..Meselâ: Kâlûn'dan Ebû Neşît; Ebû Neşît'dan Gazzâz gibi.

Ki, İmam'dan başlayıp Râvî'den Râvî'ye yapılan bu Rivâyet Silsilesi arasında, inkıtâ (kesinti, kopukluk, kısa devre gibi ârızalar) bulunsa bile, netîce bakımından aynı anlama gelecektir.

Önemine binâen konuyu, bir başka anlatımla tekrâr edecek olursak; sözlerimiz daha da anlaşılmış olacaktır. şöyle ki:

1) İster Râvî, isterse Râvî'nin Râvî'si tarafından olsun; Şeyh'tan, (İmam)'dan yapılan nakillerin ittifâkına, Kırâ'et;

2) Râvî'lerin, İmam'dan yaptıkları nakillerin ihtilâfına da, Rivâyet;

3) Râvî'lerden hemen sonra gelen zevâtın, (ki bunlara talebenin talebesi de diyebiliriz), ne kadar aşağı inilirse inilsin; geriye doğru yaptıkları nakillere de, T a r i k adı verilir.

Bu ifâdelerden ilk üçü için örnek olarak, Meselâ: İki sûre arasında BESMELE'nin isbâtını (okunuşu) düşünecek olursak, bu durum;

1) İbnu Kesîr ve O'na tâbî olanlar için *Kırâ'at* olurken;

2) Nâfi''den Kâlûn için Rivâyet;

3) Verş'den Isbehânî, Ebû 'Amr'dan sâhıbu'l-Hâdî ve İbnu 'Âmir'den sâhıbu'l-'Unvân için de T a r i k olmuş olur.

Bir de, Âdeme آدَمَ ve Ûtuu اُوتُوا kelimelerinin ilk hecelerinde (ki bunlara Medd-i Bedel denir) Tûl-Tevessut-Kasr olmak üzere, Ezrak için sâbit olan üç ayrı teleffuz şekli vardır. İşte bunlara da T a r i k denilir.

Vech (vecih)'in ta'rîfine ve örneklerine gelince bu olay, Kur'an okuyucusunun, icrâ'âtta (edâ ve amelde) muhayyer (serbest) olduğuna râcî olan nakillere verilen bir isimden ibârettir. Meselâ:

1) el-'Âlemîn اَلْعَالَمِيْنَ ve benzerlerinde, yâni son harfi harekeli olan kelimeler üzerinde, Tul-Tevessut-Kasr olarak câiz olan vakf olaylarından her biri, Medd-i 'Ârız olmak üzere, birer V e c i h olur.

2) Aynı şekilde, iki sûre arasında BESMELE okuyanların: Vakfu Kül, Vaslu Sânî, Vaslu Kül olmak üzere icrâ ettikleri her üç okuyuş tarzı da, üçünden birinin okunması câiz olan birer V e c i h olmaktadırlar.

Bunlara Üç Kırâ'et veyâ Üç Rivâyet ya da Üç Tarik denmeyip; Ü ç

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

V e c i h denilir.

Durumu özetleyecek olursak; görülüyor ki Mütevâtir sayılan Kırâ'at'ların icrâ ve edâsı, pratiğe şöyle iki şekilde yansıyor:

1) Kırâ'et, Rivâyet ve Tarik adı verilen yalnız nakıl ihtilâfları veyâ hem Nass (metin) hem de nakıl ihtilâfı. Ki yukarıda verdiğimiz Âdem örneğinde olduğu gibi. Eğer okuyucu, bu türden olan nakıllerden birini ihlâl edecek olursa; işte bu, nakılde bir eksiklik sayılır.

2) İkinci yansıma şekli olan Vecih ise; birinciler gibi değildir. Çünkü bunların her birisi, hüküm îtibâriyle cevâza dayanır. Vecih'lerden her hangi birisi okunursa bu, o nakıl adına yeterli ve geçerli olur. Bir ihlâl söz konusu değildir.

Her hangi bir gerekçe olmadan, bunların hepsinin bir mecliste okunmasına da hiç bir ihtiyaç yoktur. Bir yerde birini, bir başka yerde diğerini, bir mecliste de, o birini okumak kâfî ve de makbuldür. Her yerde hepsini birden icrâ etmek, kınanmış bir tekellüften ibârettir.

Ancak V e c i h 'lerin cem'ı, (yâni hepsinin birden bir mecliste okunması); Hamza Kırâ'at'ndaki vakflarda, T e s h î l ' i acemi okuyuculara öğretmek maksadıyla câiz görülmüştür. Ancak Bu cevaz, tabiatıyla bir eğitim-öğretim etkinliği sayıldığından, kınanmadığı gibi, bir tekellüf de değildirr.[206]

TARÎK terimini, bir de şöyle anlatmağa çalışalım: Bir kırâ'et bilgisi eğer, bu dalda İmam mertebesinde bulunan bir âlime atfediliyor ise, işte bunun adına KIRÂ'ET denir.

Eğer bu bilgi, o İmam'ın rivâyetleriyle meşgûl olan bir talebesine (Râvî'ye) nisbet ediliyor ise, bunun adı RİVÂYET olur.

Aynı bilgi eğer, talebe dediğimiz Âlim'in talebelerine izâfe ediliyor ise, işte buna da, TARÎK denilmektedir. Artık ne kadar aşağı gidilirse gidilsin, bu isim değişmeyecektir.[207]

Demek oluyor ki KIRÂ'ET: İmam ve Mukrî anlamına da kullanılan KÂRî'nin rivâyetleri; RİVÂYET: KÂRî'nin talebeleri tarafından yapılan nakıller; TARÎK da 2'nci, 3'ncü.ve daha sonraki Âlim'lerin yapuğı rivâyetlerdir. Çok daha basit bir ifâde ile söyleyelim ki TARÎK'ın, şöyle iki anlamı daha vardır:

1- Bir Kırâ'et İmamı'nın, ilk Râvî'lerinden sonra yer alan ve Rivâyet Zinciri'nde, bu ilklerden rivâyette bulunan âlimler ve bunların, Kur'an Vücûhâtı olarak rivâyet ettikleri teleffuz olaylarına denilmekte;

2- Bir eğitim ve öğretim metodu olarak, özellikle Kırâ'et Âlimleri'nin, zorunlu veyâ ihtiyârî bir şekilde, Kırâ'et İlmi derslerini anlatırlarken tâkîb ettikleri proğram, müfredât ya da, her hangi bir kırâ'at kitabının muhtevâsını tâkîb, veyâ bu zikredilenlere, öğretimin sıhhatine yönelik olarak yapılan ilâve ve eksiltme metod ve usüllerine de denilmektedir..

İşte bunlardan bâzılarını, Kırâ'et İlmi eğitim ve öğretimindeki yerleri ve târihceleriyle birlikte, aşağıdaki tasnîfe göre, burada kısaca gözden geçirmek istiyoruz:

---

206 Bkz: **Bennâ** (1117/1705), *İthâf*, I, 102-103.Ayrıca:I, 69'a da bak.

207 **Muhaysin**, *Muhezzeb*, I, 25, (Cezerî'nin Neşr'i, II, 199-200'den naklen.)

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

-İNFİRÂT TARÎKI VE AHKÂMI
-CEM'U'L-CÜMÛ' VE KIRÂ'ET İLMİNDE İCÂZET ALABİLMENİN ŞARTLARI;
-İNDİRÂC TARİKI VE AHKÂMI;
-SEB'A TARÎKI;
-AŞERE TARÎKI;
-TAKRİB TARİKI;
-MISIR TARİKI; ve -İSTANBUL TARİKI.

1-İNFİRÂD TARÎKI ve AHKÂMI

İnfirâd: İşleri birer birer ve sıra ile yapmak demektir. Kırâ'et İlmi terimi olarak ise; her Kırâ'et'i ve hattâ her Rivâyet'i, biribirine karıştırmadan ayrı ayrı okuyarak, her biri adına birer hatim indirmek anlamına gelmektedir. Asr-ı Se'âdet'te, Kur'ân'ın eğitim ve öğretiminde, işte bu usül kullanılıyordu. Ki o devirde, birden fazla Kırâ'et'in, bir kişi tarafından, cem'an (karışık olarak) okunduğuna dâir bir tatbîkât olmamıştır. Sonraki ilk dört asırda da bu tatbîkât, aynen devâm etmiştir.[208] *Tayyibe* sâhibi Cezerî der ki: Kırâ'et İmamları'ndan hiç biri, te'liflerinde bu konuya girmemişlerdir. Sâdece, Ebu'l-Kâsım es-Safrâvî (636/1238), *el-'İlân* isimli eserinde, konuya, çok kısa olarak değinmiştir. Oysa bu bab, çok faydalı olan bir konudur. Bilinmediği takdirde de tehlikesi, o nisbette büyük olacaktır. Bu bakımdan da, bu bâbın çok iyi bilinmesi gerekmektedir.[209]

İşte bu önemli usül konusuna, en-Neşr'inde geniş yer veren Cezerî,[210] *Tayyibe*'sinde sâdece şu iki beyitle iktifâ etmiştir:

قد جرى من عادة الأئمّة / إفرادُ كُلّ قارئٍ بختْمَة
حتّى يُؤَهِّلُوا لجمع الجمع/بالعشْرِ أوْ أكْثرٍ أو بالسّبْع

Kırâ'et İmamları'nın, kırâ'atları öğretme âdeti; her Kârî ve Râvî'nin kırâ'atını (okuyup neşrettiklerini), bir hatimle İnfirâd edip okumak şeklinde cereyân ederdi. Tâ ki öğrenci; 'Aşere'yi, Seb'a'yı ve bunlardan daha pek çoğunu, bir hatimde okuyarak, *Cem'u'l-Cümû'* için ehliyet kazanabilsin.[211]

2- CEM'U'L-CÜMÛ' VE KIRÂ'ET İLMİ İCÂZETİ ALABİLMENİN ŞARTLARI

Sâdece Cezerî tarafından kullanıldığını gördüğümüz bu metodun tanıtımı da şöyledir: Öğrenciye, önce İmam Nâfi'in 1'nci. ve 2'nci. râvîleri için 1'er hatim indirtilir. Sonra da bu iki râvîyi birleştirerek; bir hatim de, Nâfi' için yaptırılır.

Böylece üç hatim yapılmış olur. Artık bu minvâl üzere devâm edilir ve kalan diğer 9 imam için de, böylece üçer hatim indirtildikten sonra, toplam 30 hatim yapılmış olur. Böyle bir çalışmanın sonunda ise, bütün bu hatimler, birleşik olarak (cem'an) yeniden bir hatim daha yaptırılır. Ki işte böyle bir uygulamaya *Cem'u'l-Cümû'* denilmektedir.

Ve işte bu metoddur ki, İNFİRÂD TARÎKI uygulaması öğretildikten sonra,

---

208 Tetik Necâti, *Kırâ'at İlmi'nin ta'lîmi*, 99.

209 Cezerî, *Neşr*, II, 194-200; Tetik, age.,99-100.

210 Age.ve yerler.

211 Tayyibe, 425 ve 426'ncı beyitler.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ancak uygulanması gereken bir metoddur. Bir başka ifâde ile; İNFİRAD TARÎKI, öğrenciyi bu Cem'u'l-Cümû'a, daha doğrusu İNDİRAC TARÎKI'na hazırlamak içindir. Öyle ki, bunu yapmayan ve yapamayanlara İCÂZET (Kırâ'atları başkalarına öğretme yetki belgesi) verilmemekte veyâ, bunun için yapılacak sınavda muvaffak oluncaya kadar, öğrencinin İcâzeti ertelenmektedir.

Kırâ'et İlmi tedrîsâtındaki bu yoğun çalışma, bu ilmin en güzel şekilde ifâde edilmesi için, üstadlar tarafından gerekli görülen bir hırsın (tedbîrin) eseri olduğu gibi; öğrencinin seviyesini yükseltmek ve bilgilerini sağlamlaştırmak husûsunda da, etkin bir teşvikten başka bir şey değildir.[212]

3- İNDİRAC TARÎKI VE AHKÂMI

Lügat mânâsı bakımından İndirac: "Araya alma, sıraya koyma, dizme ve biriktirme" olarak anlaşılmaktadır. Kırâ'et İlmi terimi olarak ise; *Kur'ânî rivâyetleri, bir arada ve topluca ve fakat, derecelenmiş bulunan sıralarına ri'âyet etmek sûretiyle, bir hatimde okumak demektir.*

Biraz önce bahsi geçen ***Cem'u'l-Cümû'***un, ya tamâmının veyâ bir kısmının tatbîkâtı da, işte bu tarîkı anlatmaktaydı. Ancak onun, uzunca bir mukaddimesi vardı. Bunda ise, mukaddime kısa olabileceği gibi, usûl bilgilerini iyice anlayıp-kavramış öğrenciler için, hiç olmayabilir de.

İndirac Tarîkı uygulaması, Mısır'lı ve Şam'lı âlimlere göre, şöylece farklılık arzetmektedir:

1) Mısır'lı âlimler, sâdece Vecih adı verilen kelimeler üzerindeki kırâ'et farklılıklarını esas alarak cem olayını, bunlar üzerinde icrâ ederler.

2) Şam'lı âlimlerse, Vakf'tan Vakf'a okumak sûretiyle, okuyuşları aynı olan Râvî'leri tekrâr etmeden, uygulamayı icrâ ederler. Gelelim ***Husnü'l-Edâ*** ile İndirac Tarîkı'nın Târihcesi'ne:

a)-Husnuü'l-Edâ Ve Ahkâmı

İndirac Tarîkı uygulamasında belirlenmiş bulunan bu iki tatbîkâttan Mısrî olanı, çeşitli kırâ'et vecihlerini kolaylıkla ve daha sağlam olarak tahsîl etmek için, kuvvetli bir metod ise de, bu metod, Kur'ân-ı Kerîm'in tilâvetini, asıl matlûb olan ***Husnü'l-Edâ*** çerçevesinden çıkarır.

Hüsnü'l-Edâ nedir? denilecek olursa; bunun târîfi şöyle yapılmıştır:

أمّا الحسْنُ الاداء فالمراد منه:تَأدِيَةُ الْمَعْنَى بِلَهْجَةِ الصَّوْتِ الْمُنَاسِبَةِ لِلْمَعْنَى بَدَلاً من الْقِراءة الْكَتَاتِيبِيَّة ذَاتِ الرَّنَّةِ الَّتى تَدُلُّ على الْكَسَلِ لاَ تُؤَدِّى الْمَعْنَى .[213]

Sıbyan Mektebleri'nde, Anaokulu ve İlkokul'larda, okuma-yazma işine yeni başlamış bulunan (acemi=mübtedî) çocukların, icrâ ettikleri tembellik veren, uyku getiren, bıktırıcı terennüm ve dınılularla, mânâları da hiç dikkate almadan yaptıkları bir okuyuş yerine; mânâlara münâsib ses tonlarıyla, bütün dikkatleri

---

212 Cezerî, age., II, 205-206; E. Bekr Ahmed, *Şerhu't-Tayyibe*, 190; Nuveyrî, age., 166[a].

213 Nahlâvî, *Üsusü't-terbiyeti'l-islâmiyye*, 69.

 İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kur'ân'a çekerek icrâ edilen, dinlenebilecek, tatlı ve câzib bir okuyuşa, ***Husnuü'l-Edâ*** denilir. Büyük Âlim İbnu'l-Cezerî, bu ***Husnuü'l-edâ***'nın kırâ'atta farz olduğunu savunur ve der ki:

Kârî'ye (Kur'an Okuyucusu'na) vâcib olan, Kur'ân'ın tilâvet haklarını vere vere okumasıdır. (Bekara, âyet, 121). Bu, Kur'ân'ın ilâhî yapısına, hatâ ve tağyîr gibi yanlışların, girebilecekleri bir yol bulamamaları bakımından gereklidir. Ancak, Kur'an tilâveti esnâsında ***Husnuü'l-edâ***'nın vâcib olması üzerinde âlimlerin ihtilâfı, şöylece iki noktadadır:

1) Bâzıları bunun, dînin farzlarını icrâ ile mükellef bulunan mü'minlerin, bu farzlarında Kur'an okumaları söz konusu ise, işte o zaman bu vücub geçerlidir. Çünkü lafızların tecvîdi, harflerin takvîmi ve ***Husnuü'l-edâ***, mümkün olduğunca buralarda vâcib olur demişlerdir.

2) Diğer bâzıları ise şöyle der: Mükellef olsun olmasın, az veyâ çok, nerede ve ne zaman, Kur'an'dan kim, ne kadar okuyacak olursa olsun; ***Husnuül-edâ***, bunların hepsi üzerine vâcibdir.

Çünkü, Kur'ân'a mahsus kelime yapılarını ve bunların söyleniş (teleffuz) tarzlarını bozup-değiştirmeğe, eğip-bükmeğe ve (zarûretler dışında) bu yolla, bir takım yanlışların Kur'ân'a girebilmesine zemin hazırlamağa, bir ruhsat ve cevaz, kesinlikle yoktur.

Kur'ân'ın kendisi de, (Zümer, âyet: 28 ile) bu noktaya dikkatleri çekmektedir.

Üstâd Cezerî, sözlerini şöyle sürdürüyor: Sonuç olarak şunu söylemek durumundayız: Bu noktadaki bu ihtilâf, bana göre garib bir ihtilâftır ve, 2'nci görüş daha doğrudur. İmam **Ebu'l-Fadl er-Râzî (454/1062)**, tecvid kitabında bunu zikretmiş ve O da, aynen bizim gibi, bu ikinci görüşü tasvîb etmiştir.

İndirac Tarîkı'ndaki Şâmî olan uygulama ise; Kırâ'et Vecihleri'nin ezberlenmesi için, geçerli ve kuvvetli bir metod olmasına rağmen; uzun zaman ve bol imkân istemektedir. Ancak, **İndirac Tarîkı** uygulamasının, **Cezerî**'nin de taraf olduğu bu Şâmî olanında, uygulamanın özel şartları olarak yer alan şu dört husûsa ri'âyet etmek, kesinlikle gereklidir:

1) **Vakf** işâretlerinin haklarına ri'âyet etmek.

2) **İbtidâ** için seçilen kelime ve harflerin evvel ve âhirleriyle olan bağlantılarına saygı göstermek.

3) ***Husnü'l-Edâ***'ya (yâni ***Lühûnu'l-Arab*** adıyla da bilinen **Tecvîd** ve **Fonetik** usüllerine) dikkat etmek.

4) **Terkîb** ve **Telfîk**'ten (ayrı ayrı kırâ'atlardan bâzı rivâyetleri biribirine ekleyip bir montaj oluşturmaktan) sakınmak. [214]

b)-İndirac Tarîkı'nın Târihçesi

İndirac Tarîkı'nın uygulanması, Hicrî 5'nci Asır'dan itibâren görülmeğe başlamış; günümüze kadar gelmiş ve el'an da devâm etmektedir. 5'inci Asra kadar, İnfirad Tarîkı uygulanmıştır.

İndirac Tarîkı uygulaması; Selef'in âdeti olan İnfirad Tarîkı uygulamasından,

---

214 **Cezerî, age., II, 201-202; I, 300-301; E. Bekr Ahmed, age., 201-202,**

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bir sapma (ayrılış) olarak görüldüğü içindir ki, Kırâ'et İlmi tedrîsini, bu İndirac Tarîkı ile yapmayı mekruh sayanlar olmuştur.

İndirac Tarîkı uygulaması, Kırâ'et İlmi'nden, az zamanda çok şeyler öğrenmek isteyenlerce kabul görüp, devâm ettirilmiştir.

Ancak, bu ilmin üstadlarından hiç birisi, Tarik ve Rivâyet'leri iyice anlamamış bulunan kimselerin, İndirac Tarîkı ile öğrenim yapmalarına aslâ müsâmaha etmemişlerdir.

Fakat, Kemal ed-Darîr (661/1262)'e; hocası ve Kâim Peder'i İmam Şâtıbî (590/1193)'nin, Yedi Kırâ'at'dan alusını İnfirad Tarîkı ile okuttuktan sonra, kalanları İndirac Tarîkı ile okutmağa başlaması, bu noktadaki gevşemeyi de başlatmıştır. Kezâ, Cezerî'ye de, bu tarikla tedrîs-i kırâ'atta bulunan hocası, Ebu'l-Me'âlî b.el-Lebbân (776/1374) olmuştur [215] Bununla berâber, bir başka hocası olan Takıyyuddîn es-Sâ'iğ (776/1374) hakkında:

Hiç kimse bilmiyorum ki kendisinden, 21 hatimle 7 Kırâ'âtı; 30 hatimle On Kırâ'âtı tamamlamadan, kırâ'et İlmi tahsîli yapmış olsun" diye söz eden Cezerî,[216] *yine hocalarından Emînuddîn Abdu'l-Vehhâb es-Sellâr* (783/1381) *için de: "Kendisinden Ebû 'Amr ve Hamza kırâ'atlarını, İnfirad Tarîkıyla okuduktan sonra, diğerlerini İndirac Tarîkıyla okumak için izin istedim de vermedi" demektedir.*[217]

Görülüyor ki, daha sonraları bu İndirac Tarîkı usûlü ile tedrîsâta devâm edilmiş ve fakat, bu izin, Kırâ'at'ları, Rivâyet'leri ve Tarik'ları, biri birine karıştırmayacak kadar güçlü olan zevât için kullanılmıştır.[218]

4- SEB'A TARİKI

Kırâ'et İmamları'ndan Nâfi` (169/785), İ.Kesîr (120/737), E.Amr (154/770), İ.Âmir (118/736), Hamza (156/772) ve Kisâ'î (189/804) gibi zevâtun kırâ'etlerini konu edinen mensûr veyâ manzûm eserler esas alınarak yapılan Kırâ'et İlmi tahsîli, işte bu Seb'a Tarîkı ile yapılmış demektir. Meselâ İbnu Mucâhid (324/935)'in *Kitâbu's-seb'a*'sı; E.Amr Usmân b.Se'îd ed-Dânî (444/1052)'nin *et-Teysîr*'i ve Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîre eş-Şâtıbî (590/1193)'nin *Hırzu'l-emânî ve vechu't-tehânî*'si gibi eserlerden her hangi birisini veyâ aynı muhtevâlı, başka müelliflerin eserlerini ders kitabı olarak tâkîb etmek te, yine Seb'a Tarîkı ile okumak demektir.[219]

5- AŞERE TARİKI

Aşera, "on" demek olduğundan; muhtevâsı da "On Kırâ'et" olan eserlerin, Kırâ'et İlmi ders kitabı olarak kullanılmasına: Aşera Tarîkı denilmektedir. Bu tarik için kullanılan eserlerin, Cezerî'nin *Tahbîru't-teysîr*'i ile *Dürratu'l-mudî'e*'si olduğu

---

215 Cezerî, age., II, 196.

216 Age., II, 195.

217 Age., II,.196 ve devâmı.

218 Age. ve yer.

219 M.Emîn (1275/1858), *Umde*, 4; Hocazâde, *Ravdatu'l-kurrâ*, (Sırâtı Müstekîm mec., 6, sayı: 148, s.275); Karaçam İ., *Nüzûlü'l-Kur'ân*, 248-50; Tetik, age., 127-128.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bilinmektedir. Ki bunlardan birincisi, Dânî'nin *Teysîr*'ine; ikincisi de, Şâtıbî'nin *Hırzu'l-emânî*'sine tekmile olarak yazılmıştır. Birincisi mensûr, ikincisi manzûmdur. Birincisi meşhur kırâ'atların 7 değil 10 olduğunu müdâfa'a sadedinde yazılırken; ikincisi de, kezâ aynı doğrultuda kaleme alınmıştır.

Ancak, Aşera Tarîkı'na kaynak olan kitabların, yalnız bu iki eserden ibâret olduğunu da söylemek istemiyoruz. Çünkü elimizde:

1) İbnu Mihrân el-Isbehânî (381/991)'nin, Cezerî'den 452 sene önce yazdığı *el-Mebsût fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr'* i;[220]

2) Ebû Nasr Ahmed b.Abdu'l-Vehhâb el-Bağdâdî (442/1050)'nin *el-Mufîd*'i;

3) Ebu'l-Feth Usmân b.Şîtâ (445/1053)'nın *et-Tizkâr*'ı;

4) Ebu'l-Huseyn Nasr b.Abdu'l-'Azîz b.Ahmed el-Fârisî (461/1069)'nin *el-Câmi*''ı gibi daha pek çok kıymetli eser, Aşera Tarîkı' nın kaynakları arasındadır.[221]

6- TAKRİB TARİKI

Osmanlı Türk Âlimleri'nden Târihci-Yazar **Hocazâde Ahmed Hilmi** (1332/1913), "T a k r i b " terimini şöyle târif etmiştir: *E'imme'i Aşere kurrâsının, ruvât ve ruvâtının ruvâtı beyninde hâsıl olan mesmû'u ihtilâfâtı cüz'iyye ve fer'iyyeye ri'âyetle, mufassalan ahz-i kırâ'et eylemektir.*[222] *Yâni:*

On Kırâ'et İmamı'nın, Râvî'leriyle; Râvî'lerinin de Râvî'leri arasında meydana gelen 1'nci, 2'nci, 3'ncü ve daha sonraki derecelerde rivâyet edilen kırâ'et ihtilaflarına da ulaşmak sûretiyle; geniş çapta ve detaylı bir Kırâ'et İlmi tahsîli yapmak demektir.

Takrib teriminin daha iyi anlaşılması maksadıyla, sözü bir de şöyle tekrâr edelim: *Bilinen On Kırâ'at imamından her birinin Râvî'leri, Râvî'lerinin Râvî'leri ve hattâ bunların da Râvî'lerine isnâd edilen, farklı-farksız bütün kırâ'et vecihlerinin teleffuz şekillerini, öğrenip-öğretme ilmi veyâ metodlarına T A K R Î B denilmektedir.*

Ki bu usûl, Kırâ'et İlmi tedrîsâtında müessir bir metoddur. Kaynağı da, Cezerî'nin üç eseridir. Bu durumu yine **Hocazâde**'nin şu sözlerinden anlıyoruz: **Kur'an** ilimlerine dâir meydana getirdiği faydalı eserleriyle, büyük bir şöhret kazanan ve aynı zamanda "**Hâtimetu'l-Muhaddisîn**" olarak ta bilinen **Cezerî**, cennet mekân **Gâzî Sultân Bâyezîd Hân** (806/1403)'nın dâveti üzerine, h.796 m.1395 yılında Bursa'ya gelip, Kırâ'et İlmi'nin tâlîm ve tedrîsine başlamış ve **Takrib Tarîkı**'ndan:

1) Neşr-i kebîr, 2) Neşr-i sağîr, 3) Tayyibe kitaplarını;[223]

---

220 Bu eser, **Sübey Hamza Hakîmî** tarafından tahkîk edilerek, Humus'da 1980'de neşredilmiştir.

221 **Cezerî**, age., I, 75 ve devâmı; **M. Emîn**, age. ve yer.

222 **Hocazâde**, age. ve yer.

223 Bu üç eserden ilkinin, iki ve üçer cild hâlinde, iki neşri vardır. İkincisi, bu eserin müellif **Cezerî** tarafından yapılmış muhtasarıdır. Üçüncüsü ise, ilkinin yine müellif **Cezerî** tarafından yapılmış olan manzum şeklidir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Aşera Tarîkı'ndan da, *Tahbîr* ve diğer kitaplarını yazarak,224 bu ümmeti merhûmeyi ihyâ eylemiştir.225 Burada söz konusu olan **Takrîb Tarîkı:** Kırâ'âtı 'Aşera İmamları'nın Râvî'leriyle, o Râvî'lerin Râvî'leri arasında bulunan ufak-defek ihtilâfları öğrenmek ve okumak olarak ifâde edildiği gibi;226 Kırâ'et imamlarının Râvîlerinden sonra gelen Râvî'lerinin farklı rivâyetlerini, Cezerî'nin Tayyibe'sinden okumak, şeklinde de târif edilmiştir.227 Demek ki **Takrîb Tarîkı**'nın en kısa ve en anlaşılır ifâdesi; Kırâ'et İlmi tedrîsâtında, ders kitabı olarak Tayyibe'yi tâkîb etmek anlamına gelmektedir. Ki biz bu metodun özelliklerini, ileride: *"Tayyibe'nin Özellikleri"* olarak ayrıca sunmağa çalışacağız.

7-MISIR TARİKI: (Doğuşu ve Şâtıbiyye Tarîkı Olarak Şöhret Bulması):

Kırâ'et İlmi'nin büyük âlimlerinden biri olan **İbnu'l-Cezerî**'den, tertîl ve itkân ile (düzenli ve sağlam bir metodla), Şâtıbiyye Tarîkı üzerine Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenen talebeleri Mekke, Medîne, Yemen, Mısır, Şam, Fas, Tunus ve Cezâyir gibi islâm ülkelerine dağılmışlardı. İşte bunlar, hocaları Cezerî'den Şâtıbiyye Tarîkı ile aldıkları Kırâ'et İlmi'ni, bu ülkelerde neşretmeğe (okuyup-okutmağa) devâm etmişlerdir. Ve bu olaydan yıllarca sonra:

Şeyh **Nâsıruddîn et-Tablâvî** (966/1558) ile Şeyh **Ahmed el-Mısrî el-Mesyerî** (1006/1597)'den Kırâ'et İlmi'ni ahz eden Şeyh **Şehâzetu'l-Yemenî** (966/1558), bu ilmi, *Şâtıbiyye* diye meşhûr olan:*"Hırzu'l-emânî ve vechu't-tehânî"* den okutmağa başlayıp devâm etmiştir. İşte bu çalışmalar ile bu tarik, Mısır ve Mağrib ülkelerinde yayılmış, adı da, Mısır Tarîkı olarak şöhret bulup târîhe mâl olmuştur. Ki bu şöhretin esâsı, aşağıda zikredilen dört kitabtan, ilk ikisinin ana ders kitabı; son ikisinin de, yardımcı ders kitabı olarak kullanılmasına dayanmaktadır:

1) Şâtıbî'nin *Hırzu'l-emânî*'si; 2) Cezerî'nin *dürratu'l-mudî'e*'si;
3) Dânî'nin *Teysîr*'i; 4) Yine Cezerî'nin *Tahbîru't-teysîr*'i

a) Osmanlı Ülkesinde Yayılması

Mısır Tarîkı'nın Osmanlı Ülkesi'nde, Anadolu Türk İlleri'nde yayılmasına gelince bunun, biraz sonra üzerinde duracağımız, İstanbul Tarîkı ricâlinden bâzılarının, Hac maksadıyla gittikleri Hicaz Bölgesi'nden, Mısır'a da uğrayarak, teberrüken Mısır Tarîkı'nı da öğrendikleri ve o günün âlimleri arasında böyle yapmanın, alışılmış bir gelenek olduğu görüşünün payı olmakla berâber; bu tarîkın Osmalı Ülkesi'nde yayılması; Büyük âlim, Şeyh Ali el-Mensûrî (1134/1721)'nin, (1088/1677)'de, Mısır'dan, Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye'ye (İstanbul'a) getirilmesiyle başlamıştır [228] İşte böylece, hem İstanbul'da Kırâ'at İlmi tedrîsâtı başlatılmış,

---

224 *Tahbir*, daha önce zikrettiğimiz *Tahbîru't-teysîr*'dir.

225 Hocazâde, age., c. 6, sayı:147, s.267.

226 Karaçam, age. ve yer.

227 Tetik, age., 130.

228 Burada adı geçen zât, **'Alî b. Seyyid Süleymân b. 'Abdillâh el-**

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hem de *Şâtıbiyye Tarîkı*'nın *İstanbul Tarîkı* olarak şöhret bulması, târîhen sâbit olmuştur.[229]

8-İSTANBUL TARÎKI (Doğuşu ve Teysir Tarîkı Olarak Şöhret bulması)

Osmanlı Târîhi'nde, 46 yıl gibi uzun bir süre (1520-1566) Pâdişahlık yapan ve Avrupa'lıların: **Muhteşem Süleyman** adını verdikleri **Kânûnî Sultan Süleyman**, Kur'ân-ı Kerîm'in ta'lîm ve tedrîsi husûsunda Mısır'da oldukca meşhûr olan Şeyh Nâsıruddîn et-Tablâvî'nin dâmâdı: **Şeyh Ahmed el-Mısrî el-Mesyerî**'yi, Dersa'âdet'e (İstanbul'a) getirmek üzere görevlendirdiği, Sadrıâzam **Tavil Mehmed Paşa** (987/1579), h.19'ncu.yüz yıl.ortalarında, adı geçen üstâdı İstanbul'a getirmiş ve **Re'îsu'l-Kurrâ** ünvânıyla, **Ebû Eyyûb el-Ensârî Hâlid b.Zeyd** (52/672) (**Eyyub Sultan**) Câmi'i İmamlığı'na tâyin eylemiştir.[230]. Ki, Ölümüne kadar bu câmide, hem imamlık hem de tedrîsi kırâ'âtta bulunan bu üstâdın, yetiştirdiği zevât arasında:

1) Süleymâniye Câmi'i'nin o zamanki imamı **Şeyh Muhammed el-Babâ'î**; 2) Ayasofya Hatîbi **İbrâhim Efendi**; 3) Dersi'âm'dan **Muhammed Efendi** ve 4) *el-Cevâhiru'l-mukellele, Dürru'l-efkâr* ve *et-Teshîl*" gibi kıymetli eserlerin yazarı, **Şeyh Muhammed el-'Ûfî b.Ahmed el-Mesyerî** (1006/1597) gibi âlimler de vardır. İşte bu zevât ve daha bunlar gibi niceleri, Osmanlı Ülkesi'nin her tarafına dağılarak, Kırâ'et İlmi'nin neşrine hizmet etmişlerdir. Artık h.1000, m.1591 târihinden sonra;

1) **Dânî**'nin *Teysîr*'i ile; 2) **Cezerî**'nin *Tahbîr*'inin, ana ders kitabı;

3) **Şâtıbî**'nin *Hırzu'l-emânî*'si ile 4) Yine **Cezerî**'nin, *Dürratu'l-mudî'e*'sinin de, yardımcı ders kitabı olarak kabûlü demek olan ***Teysir Tarîkı, İtanbul Tarîkı*** adıyla meşhûr olmuştur.

Netîce ve asıl gerçek:

ister Mısır Tarîkı ister İstanbul Tarîkı olsun, her ikisi de müşâfehe yoluyla (ağızdan ağıza), **İbnu'l-Cezerî**'den alınmak sûretiyle, an'anevî bir silsile ile günümüze kadar getirilmiştir[231] Bu bakımdan da, bir kimsenin, bu iki Tarik veyâ Silsile'den her hangi birine dâhil bulunan bir Kur'an Üstâdı'ndan, yine ağız yoluyla (müşâfeheten), kâmil mânâda bir Kur'an öğrenimi yapmadan, başkasına Kur'an öğretmesi câiz görülmemiştir. *Hele hele, sırf kitaplardan aldığı şekliyle, kendi görüş ve düşüncelerine dayanarak, alışılmış olan tertîb üzere, bu ilmin (Kırâ'et İlmi'nin) tahsîlini yapmadan, O'nu başkalarına nakletmeğe kalkışması da haram sayılmıştır.* Zîrâ Kur'ân'ın, Kur'âniyyet Vasıfları'ndan birisi de, O'nu alıp-okuma ve okutma senedinin, kesintisiz olarak, Nebiyyi Ekrem (as)'a ittisâl etmesidir.

Mensûrî, Tayyibe Şârihleri'nden olup, yazdığı şerhin adı: *Hallu mucmelâti't-Tayyibe*'dir. Kendisi, aynı zamanda Sultan Ahmed câmi'i Şeyhu'l-Kurrâlığı'na getirilmiştir.(Bkz: *Zeylu Keşfi'z-zunûn*, I, 417.)

229 **M. Emîn**, age., 5-6; **Hocazâde**, age. ve yerler; **Karaçam**, age. ve yer

230 Age.ve yerler.

231 Age. ve yerler.Ayrıca bak: **Hocazâde**'nin, 1329/1911 târihli *Cerîde-i Sûfiyye* mecmualarında yayımlanan aynı eserine İst.Beyazıt Umûmî ktb.nr (0.480), sayı:64, s.176; sayı:66, s.198; sayı:67, s.206.

O'na ittisâl etmeyen bir senetle, Kur'an öğrenimi yaptırmak ta merdut ve memnûdur, kabûl edilemez.[232] Bunun içindir ki İbnu'l-Cezerî, Kur'an Mu'allimi olmak isteyenlere şu tavsiyelerde bulunmuştur: Kırâ'et İlmi'ni incelemek ve bu ilmin çeşitli okunuş tarzlarını (vücûhâtını) tilâvet edebilmek isteyen kimselere, Kırâ'et İmamları'nın, tezat ve tenâkuz mânâsında olmayan ihtilâflarını (Mütevâtir Kırâ'et Vecihleri'ni) anlayıp kavrayabilmek için; Kırâ'et İlmi'ne dâir bir kitabı, tamâmen okuyup ezberlemeleri, sonra da şu iki önemli husûsu iyi bilmeleri lâzımdır:

1) Okuyup ezberledikleri kitabın ıstılahlarını; 2) O kitabın, konuları işlerken kullandığı metod ve tariklarını.[233]

9- BU İKİ TARİK ARASINDAKİ GENEL FARKLILIKLAR

İster Kırâ'âtı Seb'a, ister Kırâ'âtı 'Aşere olsun; bunların eğitim ve öğretiminde tâkîb edilen yollardan Mısır Tarîkı ile İstanbul Tarîkı arasında, ehlince bilinmekte ve titizlikle de uygulanmakta olan bir takım genel farklılıklar vardır ki bunları, şöylece sıralamış oluyoruz:

1) Besmele'nin, sûre evveliyle sûra arasındaki kullanımında.
2) Cemî Müzekker Muhâtap ve Ğâib Mim'lerinde.
3) Müteharrik Hemze'nin harekesini mâkabline nakil konusunda.
4) Meddi bedel'le Zi'l-yâ'nın, aynı âyette bulundukları takdirde
5) Birden çok Meddi bedel'in, bir âyet içinde bulunması hâlinde.
6) Meddi Bedel'le Harfî Lîn'in, bir âyet içinde bulunması hâlinde.
7) Med Mertebeleri'nde.
8) Meddi Munfasıl'la Cemî Zamirleri'nin, bir âyette bulunması hâlinde.[234]

Genel farklılıkları, böylece 8 maddede toplanan her iki tarîkın özelliklerini de, eğer ayrı ayrı belirleyecek olursak; aşağıdaki (a) ve (b) listeleri meydana gelmiş olur:

a)-İstanbul Tarîkı'nın Bâzı Özellikleri

1) Kırâ'ata E'ûzü ve Besmele ile başlanacağı zaman, Vasl vecihlerinin takdîm olunması.
2) Aynı şekilde, sûre arasında Besmele okuyanların da, Vasl vechini takdîm etmeleri.
3) Sûre arasında Vasl ve Sekt Bilâbesmele okuyanların da, Vasl Bilâbesmele vechini, Sekt Bilâbesmele'den önce okumaları.
4) Sıla vecihlerinin, İskân vecihlerinden önce okunması.
5) Kâlûn için olan Sıla vechinin, hiç îtiraz etmeden Munfasıl'ın meddine tahsîs edilmesi.
6) Kâlûn için olan Munfasıl'daki İskân'ın (Ademi Sıla'nın), nâkılin rivâyetiyle birlikte, Sıla vechinden sonraya bırakılması.
7) Meddi Bedel ve Meddi Lîn'lerdeki, Verş'in Tûl vechinin önce okunması.
8) Hemze-i Münekkere'lerdeki, Halef'e âid Sekt vecihlerinin de, hem Vakf

---

232 M.Emîn, age., 6.
233 Cezerî, age., II, 199.
234 Tetik, age., 135.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hem de Vasl hallerinde önce okunması.

9) Yine Hemze-i Münekkere'lerin yalnız vakf hâlindeki, Hamza'ya âid Nakl vechinin, Tahkîk ve Sekt vecihlerinden mutlakâ önce okunması.
10) Merâtibi Erbe'a'nın, Mertebeteyne takdîmi [235]
11) Merâtibi Erbe'a'nın, Rum sûresine kadar kullanılması.
12) Verş için, Şey' kelimesindeki Tevessut'un 3, Tûl'ün 5 elif miktârı med olunması.
13) Ders kitabı olarak ta, *Teysîr* ile *Tahbîr*'in esas alınıp; *Şâtıbiyye* ile *Dürra*'nın bunlara ilâve etdilmesi. Yâni: Mensûr eserlerin esas alınarak, manzumların yardımcı kabûl edilmesi.

b)- Mısır Tarîkı'nın Bâzı Özellikleri

1) Kırâ'ata İsti'âze ve Besmele ile başlanacağı zaman, Vakf (Kat') ve Sekt vecihlerinin takdîm edilmesi.
2) Kâlûn için olan Ademi Sıla (İskân) vechinin, Sıla vechinden önce okunması.
3) Munfasıl'da, Kâlûn için önce Kasr sonra da Med vechinin, alınması.
4) Meddi Bedel'deki, Verş için olan Kasr vechinin, Tevessut vechinden önce alınması.
5) Meddi Bedel ve Meddi Lîn'deki Tûl vecihlerinin, Tevessut'tan sonra icrâ edilmesi.
6) Hemze-i Münekkere'nin vasl hâlinde, Halef için olan Tahkîk vechinin önce edâ edilmesi.
7) Hemze-i Münekkere'nin vakf hâlinde Hamza için olan Nakil vechinin, mutlakâ önce okunması.
8) Mertebeteyn'de, Munfasıl'daki Târaten Uhrâ'nın, üç elif miktârı med edilmesi.
9) Merâtibi Erbe'a'nın, Meryem sûresine kadar uygulanması.
10) Şey' kelimesinde olan Verş'in Tevessut vechinin 2, Tûl vechinin 3 elif miktârı med olunması.
11) Ders kitabı olarak ta, manzumların esas alınıp mensurların yardımcı kitap kabûl edilmesi. Yâni: *Şâtıbiyye* ile *Dürra*'nın ana ders kitabı, *Teysîr* ile *Tahbîr*'in de yardımcı ders kitabı olarak kabûl edilip okutulması.

İşte, özelliklerinden sâdece bir kısmını sunmağa çalıştığımız, İstanbul ve Mısır Tarikları'ndan her ikisi de, Kırâ'et İlmi Üstadları'nca makbûl ve mûteber birer metod olarak, bu ilmin tedrîsinde uygulanmaktadır.[236]

Mısır Tarîkı'nın Türkiye'mizdeki son üstâdı, (29.9.1980) târihine kadar, merhum Mehmed Rüşdî Âşıkkutlu idi. Ki şimdi O'nun yerini, hemşehrisi ve öğrencisi Mahmud Sarıcalı işgâl etmektedir. İstanbul Tarîkı'nın son ve el'an hayatta bulunan üstâdı ise, Hâfız Abdurrahman Gürses'dir. Ki her iki büyük üstaddan da feyiz almayı bize nasîb eden Yüce Allâh'a hamdederiz

---

235 M. Emîn, age., 4-5; 34-35.
236 Age.ve yerler.

II- MESLEKLER

Lügatlardaki mânâsı bakımından Meslek: seleke-yeslükü'den; "Asıl, anayola girmek, dizilmek" demek olduğu gibi; "gidilen yol, gidiş ve sistem" anlamlarına da gelmektedir. Kırâ'et İlmi deyimi olarak ise; bu ilmin tedrîsi esnâsında, üstadları tarafından kullanılagelen sistem ve metodlar olarak anlaşılmaktadır.[237] İster İstanbul ister Mısır Tarîkı olsun; her ikisi için de kullanılmakta olan makbûl ve mûteber, ikişer meslek vardır. Ki bunlar, tedrîsât esnâsında bâzı vecihlerin okunup bâzılarının terk olunması esâsına dayanan ve bu ilmin müderrisleri tarafından tercîhen geliştirilmiş; kullanıla kullanıla da, çerçeveleri oluşmuş pedegojik yöntemlerdir. Mümessilleri de bellidir. Ki bunları, şöyle iki kategoride sunuyoruz:

1. Mısır Tarîkı Meslekleri

Mısır Tarîkı'ndaki tatbîkât, şu iki meslekte toplanmıştır:

a) **Şeyh Muhammed**[238] **Ahmed**[239] **Ne'îmî Efendi** (1169/1755)'nin mesleki olup, 1162/1748'de te'lif ettiği *el-Mütkîn* isimli kitabında, Mısır Tarîkı'nın azîmet cihetini iltizâm ve ihtiyâr etmiştir.

b) **Şeyh Atâullah Efendi** (1209/1794)'nin mesleki olup, yazdığı *Murşidu't-talebe ilâ ma'rifeti turuki't-Tayyibe* isimli eserinde, Mısır Tarîkı'nın ruhsat cihetini iltizâm etmiştir.[240]

2. İstanbul Tarîkı Meslekleri

İstanbul Tarîkı'ndaki uygulama ise, şu iki meslekte cem olmuştur:

a) *el-îtilâf fî vucûhi'l-ihtilâf* isimli değerli eserin sâhibi ve *Sahîhu'l-Buhârî*'nin de şârihlerinden olan Amasya'lı âlim **Yûsûfzâde Abdullah Hilmi Efendi** (1167/1753)'nin mesleki olup, kırâ'et vecihlerini okuturken, işin azîmet cihetini ihtiyâr etmiştir.[241]

---

237 Age., 6-7.

238 **Hocazâde**, age., *Sırâtı Müstekîm* mc., 6/148, s.275'de böyle kayıtlıdır.

239 **Hocazâde**, age., Cerîde-i Sûfiyye mc., sayı:66, s.198'de de böyle kayıtlıdır ki bu zât, **Kettânîzâde** olarak ta bilinmektedir.

240 **'Atâullah Efendi**'nin vefâtı, ilginçtir: **Ernebûd** (Arnavut) **Köy** önlerinden denize düşüp boğulmak sûretiyle olmuş; cesedi günlerce sonra, **Limni Adası** sâhillerinde bulunarak, oraya defni yapılmıştır.(**M. Emin**, age., s.7) Bu zâtın, Kanlıca-Nakşî Dergâhı Postnişîn'i olduğu da söylenmekte ve vefâtıyla ilgili olarak şöyle denilmektedir: (H. 1209/M. 1794)'de, Kanlıca'dan karşıya **Arnavut Köyü**'ne geçerken; bindiği kayık alabora olmuş ve Boğaz'ın sularında kaybolmuştur. Ancak, haftalarca sonra cesedi, Marmara'da **Hayırsız Ada** civârında, balıkcılar tarafından bulunmuş ve üzerindeki **Mushaf**'tan ve **Delâ'îlü Hayrât** kitabından, kimliği belirlenmiştir. Nâşı, ğasladilerek şeyhı bulunduğu, **Kanlıca Nakşî Dergâhı**'na defnedilmiştir. (Bkz.: **Akakuş R.**, age ; 81.)

241 1085/1674'de Amasya da doğan **'Abdullah Hilmi Efendi**, 28 yıl uğraşarak, *Sahîhu'l-Buhârî*'ye, 28 cildlik bir şerh yazmıştır.(Bkz:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

b) Kastamonu'lu bir lim olan Şeyh Ahmed es-Sûfî (1172/1758)'nin meslekî olup, kırâ'et tedrîsâtında işin ruhsat cihetini tercîh etmiştir.242

III- SİLSİLELER

Biraz önce haklarında özet bilgiler verdiğimiz Mısır ve İstanbul Tarikları Meslekî Silsileleri'nin, Kırâ'et İlmi tedrîsâtı târihinde, Kur'an metninin mevsûkiyeti açısından, çok önemli yerleri vardır. Çünkü bunlar, Kur'ân'ın Tevâtür vasfının en sağlam çerçevesini oluşturmaktadırlar. Bu bakımdan da, bu anahtar şahsiyetlerin bağlı bulundukları şecerelerin muhâfaza edilmesinde, maddeten ve mânen, ilmî feyiz ve bereket akımını canlı tutabilma bâbında, büyük fâideleri hâizdir. Binâenaleyh, biz burada, bulabildiğimiz kadarıyla, bu Tarik'ların her birine âid Meslekî Silsileler'den iki liste sunuyoruz:

Ia) Mısır Tarîkı Re'îsü'l-Kurrâ Meslekî Silsilesi

1) Şeyh Muhammed. b. Sâlim b. Ali Ebû Abdillâh Nâsıru'd-Dîn et-Tablâvî (1027/1617). Ki bu zât, her iki silsilenin de ilk eridir.
2) Ebû Abdi'r-Rahmân Ş. Şehâzetu'l-Yemenî el-Mısrî (966/1558).
3) Şeyh Şihâb Ahmed b.Abdu'l-Hak b.Muhammed. es-Sünbâtî (990/1582).
4) Şeyh Abdu'r-Rahmân b. Şehâzetu'l-Yemenî el-Mısrî (1050/1640).243
5) Şeyh Sebkaddîn el-Fedâ'ilî.
6) Şeyh Muhammed b. el-Kâsim el-Bekarî el-Ezherî (1111/1699).
7) Şeyh Ebu'n-Nûr Ali eş-Şabramalisî (1087/1676).
8) Şeyh. Sultan b. Ahmed el-Mezzâhî (1075/1664).
9) RK. Şeyh Ali el-Mensûrî (1134/1721).
10) Mağrib'li Muh. adlarında iki üstad: Şeyhân Muhammedân el-Mağribiyân.
11) Hocapaşa Câmi'i İmamı Şeyh Hasan Efendi.
12) Erzurum'lu Şeyh Hacı Hayri Efendi.
13) SM. ve *Mutkîn* yazarı Ketânîzâde Muhammed (Ahmed) Ne'îmî Efendi (1168/1755).
14) Dülgerzâde Câmi'i İmamı Şeyh Hacı Mahmud Efendi.
15) Mahmudpaşa Câmi'i Hatîbi Şeyh Veliyyuddîn Efendi.
16) RK. Şeyh Muhammed Hacızâde.
17) RK. Şeyh Hacı Hasan el-Vedînî.
18) RK. Bolulu Şeyh Umer (Karahâfız) 244

Sünbüllük Esat Sezâî, *Birinci Kırâ'ati Aşere Kitabı*, 14.)

242 Bkz: M. Emîn, age., 4-7; Hocazâde, age.'ler ve yerler.

243 Bkz: İslâmbolî (1144/1731), *Murşidu't-talebe* (sonundaki *silsiletu'l - kırâ'ât*), vr. 58b ve devâmına.

244 Burada, 17 ve 18 numaralarla belirtilen bu iki şahıs, aynı zamanda, İstanbul Tarîkı ricâlindendirler.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

19) Şeyh İbrâhîm Efendi.
20) SM. Şeyh Atâullah Efendi (1209/1794) Ki, 9 numaradaki Mensûrî'nin torunudur.
21) *el-Murşid*'in yazarı, Şeyh Ahmed Rüşdi (Güllü Hâfız).
22) Şeyh Hacı Hasan Efendi.
23) Şeyh Muhammed (Coşkun Efendi).
24) *el-Muhtâr*'ın yazarı Ş. Muhammed (Ârif Hıfzı Efendi) (1283/1822)].
25) RK. Şeyh Hacı Ahmed el-Hıfzı (Turşucuzâde).

Ib) İstanbul Tarîkı Re'îsül-Kurrâ Meslekî Silsilesi

1) Yine, her iki silsilenin de ilk eri olan; Şeyh Muh. b. Sâlim b. Ali Ebû Abdillâh Nâsıru'd-Dîn et-Tablâvî (1027/1617).
2) Şeyh Ahmed el-Mesyeri el-Mısrî (1006/1597).
3) RK. Şeyh Şâban Efendi b. Mustafa b. Abdullâh (1097/1685).
4) RK. Şeyh Muhammed Câfer (Evliyâ Efendi) (1045/1635).
5) RK. Şeyh Yûsûf b. Abdi'r-Rahmân.
6) Şeyh Muhammed (Çelebi İmam).
7) Beş numarada geçen Şeyh Yûsûf'ün oğlu Şeyh Muhammed.
8) SM. ve RK. Kastamonu'lu Şeyh Ahmed es-Sûfî (1172/1758).
9) RK. Şeyh 'Usman Ahishavî.
10) RK. Şeyh Hacı Mustafa Bahizzâde.
11) Şeyh Hacı İbrâhîm eş-Şelvî (Bozoğan Kemerli).
12) SM.ve *el-İtilâf* yazarı Yûsûfzâde Abdullah Hilmi Efendi (1167/1753)
13) RK. Şeyh Hacı Hasan el-Vedinî.
14) RK. Şeyh 'Umer (Karahâfız) [245]
15) RK. Şeyh Hacı Sâlih oğlu Ali.
16) RK. Şeyh Feyzullah Şükrü Efendi.
17) RK. Şeyh Hacı Muhammed (Mevlevîhâne Kapulu).
18) RK. ve *Umde* yazarı Muhammed Emîn (Molla Efendi)'nin babası Şeyh Abdullah Eyyûbî (1252/1836).
19) RK. Şeyh Hacı Ahmed Câme (Şuveyhîzâde) (1224/1809).[246]

Böylece tasnîfini yaptığımız, Mısır ve İstanbul Tarîkı Re'îsü'l-Kurrâ Meslekî Silsileleri'ni oluşturan ricâlin toplam sayısı, listelerde de görüldüğü üzere, şahıs bakımından 40, rivâyet bakımından ise 43'dür. Çünkü üç şahıs, her iki silsilede de yer almaktadır. Bunlardan 4'ü (SM.) harfleriyle anlatmak istediğimiz, Sâhibu'l-Meslek; 18 tânesi de, (RK.) harfleriyle işâret ettiğimiz Re'îsu'l-Kurrâ olarak görülmekte ise de, araştırmalarımız bizi, gerçekten bunların tamâmının, bu ünvâna sâhip oldukları kanâ'atına iletmektedir.

---

245 Burada, 13 ve 14 numaralarla belirtilen bu iki şahıs da, aynı zamanda, Mısır Tarîkı ricâlindendirler.

246 Haklarında, kısaca bilgiler verdiğimiz mesleklerin, metodlarını uyguladıkları yerler olarak bkz:
1) Pâlûvî (1252/1836), Zübde, 188-268; 2) M. Emîn (1275/1858), 'Umde, 51-107 ve 462-472; 3) Meslek bilgileri için de; 2'nci maddedeki eserden, 3-15.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

O halde **Re'îsu'l-Kurrâ** nedir? **Seçim Şartları ve görevleri** nelerdir? Şimdi de, konuyu tamamlama açısından, bu hususlarla ilgili düşünce ve bulduklarımızı yazdıktan sonra; Hemen arkasından da bu bölümün sonuna, iki Şecere eklemiş olacağız.Ki bunlardan ilki, biraz önce haklarında kısa bilgiler verdiğimiz İstanbul ve Mısır Tarikları Meslekî Silsileleri'nin kimden kime intikâl ettiğini toplu halde göstermektedir. İkincisi ise, bizim üzerinde durduğumuz silsileleri de muhtevî bulunan, merhum **Re'îsu'l-Kurrâ Gönenli Mehmed Efendi**'ye âid bir Kırâ'et İlmi İcâzetnâmesi fotokopi sûretidir. Bu her iki vesîka, iyice mukâbele edildiği takdirde, konumuz da çok daha güzel anlaşılmış olacaktır.

Ic) Re'îsu'l-Kurrâ:

Şu noktayı hemen belirtelim: Kur'ân-ı Kerim'in Tevâtür vasfının oluşmasında ve bu vasfın sonsuza kadar korunmasında, **Re'îsu'l-Kurrâ**'ların, çok etkin roller üstlendikleri muhakkaktır. Ancak, onların bu mertebeye yükselmeleri, hangi usûl ve tercihlere dayanmaktadır? Bir din âliminin, böyle yüksek bir göreve gelebilmesi için, aranan şartlar var mıdır? Varsa bunlar nelerdir? Elbette görevleri vardır? Aklımıza şu sorullar da gelmektedir. Acabâ bunlar, bu önemli göreve atanırken;

-İlmî seviye ve çalışmalarının değerlendirilmesine göre mi;
-Meslekî kıdemleri veyâ yaşlılıklarına bakılarak mı;
-Yetiştirdikleri talebe sayısı dikkate alınarak mı;
-İcâzetlerinin veyâ icâzet derecelerinin etkisiyle mi;
-Kırâ'et İlmi'yle ilgili, özel yetenekleri sebebiyle mi ;
-Üstadları tarafından seçilme veyâ onların tavsiyesiyle mi;
-Veyâ, girip te başarılı oldukları her hangi bir imtihanla mı;
-Ya da, her hangi bir geleneğe, örf ve âdete dayanılarak mı?;
-Yâhut ta, bunların hepsi birden göz önünde bulundurulmak sûretiyle mi bu göreve atanmaktadırlar?

İşte biz, bu hususlar üzerinde, araştırıp dururken bir de; Molla (Muhammed Emîn) Efendi (1275/1858) tarafından kaleme alınan *Umdetu'l-hullân* isimli kıymetli eserin, İstanbul'da basılmış olan târihsiz bir nüshasının daha ilk sayfasında nereden alındığı ve kim tarafından tanzîm edildiği belli olmayan ve bir çok muğlaklıkların da bulunduğu;

[eş-Şeceratu'l-bedî'atu'l-behiyye fî beyâni'l-mesâliki'l-erbe'ati's-seniyye]

isimli bir şecere (vesîka) bulmuş olduk. Ki bu şecerede şahıslardan çoğunun vefât târihleri bile yoktur. Bir kısmını araştırıp bulduksa da bir çoğunu, bütün araştırmalarımıza rağmen bulamadık. Ama, araştırmalarımız devâm etmektedir. İnşâallâh bulacağız. Bütün bu eksikliklerine rağmen, Kırâ'et İlmi açısından her biri bir **Anahtar Kişi** olan bu zevâtın bu şecerelerini; ilimdeki ilâhî ve mânevî feyzin akımı husûsunda, bir kısa devreye (kopukluğa) meydan vermemek için, bu şekliyle de olsa; büyük bir dikkatle muhâfaza edilmesinin gerekliliğine inanıyorum.

Aslında konu, çok ciddî bir konudur. Bütün târihî safhaları, sosyolojik ve pedegojik yönleriyle araştırılması gereken bir hassâsiyet arz etmektedir. Bu da, uzun zamâna tevekkuf eden ve yorucu seyâhatları gerektiren masraflı bir çalışmadır.

Şimdi buraya kaydedeceğimiz hususlar, yukarıda arz etmeğe çalıştığımız sorulardan bâzılarının cevâbı olacak ve; **Re'îsu'l-Kurrâ**'ların seçilme şartları ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

görevlerinin nelerden ibaret olduğunu bir nebze olsun vuzûha kavuşturacaktır. Bunun için de; *"Mu'llim-i Sultânî, Hâce-i Sultânî, Hünkâr İmamlığı; Şeyhu'l-İslâm, Selâmlık, Meşîhat Makâmı; Meclis-i Huffâz, Teftîş-i Mesâhif; Tetkîk-i Mesâhif Hey'eti, Müşâvere ve Dînî Eserleri İnceleme Hey'eti ve bir de Mushafları İnceleme Kurulu"* gibi terkiblerin, Osmanlı Kur'an hizmetleri cümlesinden olmak üzre, geçirdikleri târîhî değişim seyrine kısaca bir göz atarak söze başlıyoruz.

a) Mu'llim-i Sultânî-Hâce-i Sultânî-Hünkâr İmamlığı

Deniliyor ki: Osmanlı Hükümdarları'nın, **Mu'allim-i Sultânî** ve **Hâce-i Sultânî** ünvânı ile kendilerine namaz kıldırması (ve çocuklarına dînî bilgiler vermesi) için tâyîn eyledikleri din bilginleri; Tanzîmât Devri'nden (3 Kasım 1839-1877) sonra: "**Hünkâr İmamlığı**"na dönüştürülmüş ve yeni bir organizasyona doğru gidilmiştir.

b) Şeyhu'l-İslâm-Selâmlık-Meşîhat Makâmı

Daha önceki yıllarda, bütün devlet büyükleri gibi, **Şeyhu'l-İslâm** da, idârî işlerini kendisine âid veyâ devletce kendisine tahsîs edilen konağında yürütürdü. Konağın **Selâmlık** denilen bölümü, idârî işlere tahsîs edilmekteydi. Ancak Tanzîmât'tan sonraki yıllarda, bu sistem değiştirildi. **Şeyhu'l-İslâm** için, **Meşîhat Makâmı** te'sîs olundu. Bir zamanlar **Ağa Kapısı** olarak anılan ve **Yeniçeri Ağası**'nın makâmı olarak kullanılan bu günkü **İstanbul Müftülüğü** binâsının yer aldığı yapı komplemsleri, **Şeyhu'l-İslâm**'a tahsîs olundu. Söz konusu binâ kompleksi, 1826'dan 1923 yılına kadar, **Meşîhât Makâmı** olarak hizmet gördü.

c) Meclis-i Huffâz-Teftîş-i Mesâhıf

Meşîhât Makâmı'nın kurulması gerçekleştikten ve Osmanlı Yönetimi'nde Meclisler ve Hey'etler dönemi başlayınca; (1305/1877)' yılında, **Meşîhât Makâmı**'na bağlı olarak bir de **Meclis-i Huffâz** vücûda getirildi. Daha sonraki yıllarda hem görev alanı hem de kadroları genişletilen bu meclis, **Şeyhu'l-İslâm Bodrumlu Ömer Lutfi Efendi** zamânında ismi değiştirilerek: "**Teftîş-i Mesâhıf**" şekline dönüştürülmüştür.

ç) Tetkîk-i Mesâhıf veyâ Müşâvere ve Dînî Eserleri İnceleme Hey'eti

Sultan **II'nci Abdulhamid** devrinde, Kur'ân-ı Kerîm dâhil bütün yayınları tetkîk edecek şekilde kadrosu genişletilen ve adı da değiştürilen **Teftîş-i Mesâhif** meclisi, Hilâfet'in kaldırılmasından sonra (3 Mart 1924), Cumhûriyet'in kuruluşunda (29 Ekim 1923), yeni bir reorganizasyona tâbî tutulmuştur. Şöyle ki: Meclisin, Kur'ân-ı Kerîm'i inceleyen bölümü İstanbul'da kalmış ve "**Tetkîk-i Mesâhıf Hey'eti**" adıyla çalışmalarını İstanbul Müftülüğü bünyesinde sürdürmüştür. Diğer bölümü ise Ankara'da faâliyete geçen **Diyânet İşleri Riyâseti** bünyesinde, "**Müşâvere ve Dînî Eserleri İnceleme Hey'eti**" adıyla çalışmalarını devâm ettirmiştir.

d) Mushafları İnceleme Kurulu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Nihâyet, 1965 yılında uygulamaya konan, 633 sayılı **Teşkîlât Kânûnu** ile, **Diyânet İşleri Başkanlığı**'na yeni bir şekil verilmiş ve Kur'ân-ı Kerîm hizmetiyle meşgûl olan bu "**Tetkîk-i Mesâhif Hey'eti**", "**Mushafları İnceleme Kurulu**" adını alarak, merkez birimleri arasına dâhil edilmiştir. 1970'li yıllara kadar, geçici bir statü ile İstanbul Müftülüğü bünyesinde çalışan bu kurul, **Tevfik Gerçeker**'in **Diyânet İşleri Başkanı** bulunduğu sırada, Ankara'ya alınmıştır. İster yazılı metnin muhâfazası, ister sözlü ve sesli tilâvet hâlinde olsun; Kur'an kültürünün neşri husûsunda, çok önemli hizmetler üstlenmiş bulunan bu resmî organizasyonun, Ankara'ya taşınması ile, asırlardan beri süre gelen ve müslümanların gönüllerinde taht kuran bâzı köklü gelenekler de ortadan kalkmıştır. Çünkü, Kurulduğu günden îtibâren bu hey'et, Kur'an tilâvetini ve kitâbetini yönlendirmiştir. Huffâz ve Kurrâ ile ilgili resmî kayıtlar, bu hey'etce tutulmuştur. Bu hey'etin âzâlıklarına, Kırâ'et İlmi'nde otorite kabûl edilen zevât getirilmiştir. Re'isliğine ise, bizim yukarıdaki 2'nci madde ile tesbît ettiğimiz akdemiyyet prensibine göre en kıdemli Kârî'nin getirilmesi usûl kabûl edilmiştir.*

Id) Re'îsu'l-Kurrâ'nın Seçilme Esasları ve Görevleri

El'an, Mushafları İnceleme kurulu Arşivi'nde muhâfaza edilen: Esâmi'i Kurra Defteri'nde yer alan dîbâce bölümünde, **Re'îsu'l-Kurrâ** olmak için şu dört esas kabûl edilmiştir:

1- Re'îsu'l-Kurrâ olacak kişi, **TAKRİB** seviyesinde ilm-i kırâ'et okumalı ve TAKRİB'den mücâz (icâzetli) olmalı;
2- Kıdem îtibâriyle, İstanbul'daki Kurrâ'nın en ön sırasında bulunmalı;
3- İstanbul'da ikâmet ediyor olmalı;
4- Muktedir olmalı ve temsîl ettiği topluluğu yönetebilmelidir.

Görevleri ise;

1- Bu son maddede yer alan esâsa dayalı olarak; yapılan bütün Hâfızlık ve Kırâ'at cemiyetlerini Re'îsu'l-Kurra olan zât veyâ O'nun görevlendireceği kişi (nâibi) yönetir.
2- Cemiyet günlerini, mutlakâ Re'îsu'l-Kurrâ tayîn eder.
3- Hâfızlık cemitlerinde, sâdece Âsım Kırâ'eti okunur. Re'îsu'l-Kurrâ istediği takdirde, bir hâfızın değişik kırâ'etlerden örnekler sunmasını da ister.
4- Hıfz meclislerinde, zaman ve şartları da dikkate alan Re'îsu'l-Kurrâ, okuyuşların kısa olmasını ister ve uzun olduğu takdirde de, uyarıcı bir işâretle, okuyucunun okumasına son verir.
5- Meclise iştirâk eden hâfızlardan, hiç okutmadıkları da olabilir.
6- Okuyucunun mevkî'i ne olursa olsun; hatâlı okuyuşlara müdâhale edebileceği gibi, usûle aykırı davranışlara da izin vermez.
7- Cemiyetin sona ermesiyle, düâyı yapar veyâ münâsip gördüğü bir üstâda yaptırır.
8- Me'zunlara İcâzetleri O'nun nezâretinde verilir.

---

* Bâzı tasarruf ve tasniflerle yukarıdan beri sunduğumuz bu kıymetli bilgiler için bkz.: Akakukş, age.,86-88.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Hulâsa-i kelâm, yukarıdan beri belli bir sıra dâhilinde yer ve fonksiyonlarını belirtmeğe çalıştığımız Re'îsu'l-Kurrâ, *Kur'an hizmetlerinin canlı olarak yürütülmesini sağlayan ve bu çalışmalara rûhâniyet şırınga eden dînî bir şahsiyettir.*

Ki O'nun mânevî etkinliği ve otoritesi, asırlar öncesine kadar uzanır. Hıfz cemiyetlerinde merâsimi yapılan genç hâfızlara; okuyuşuyla, tavır ve yönetimiyle nümûne olur. Evet, resmî nitelik taşımasa da Re'îsu'l-Kurrâlık günümüze kadar bütün gelenekleriyle yaşatılmıştır. Kanâatimizce bundan böyle de yaşatılmalıdır.**

** Age., 88-90.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Mısır ve İstanbul Tarikları Re'îsu'l-Kurrâ Meslekî Silsileleri

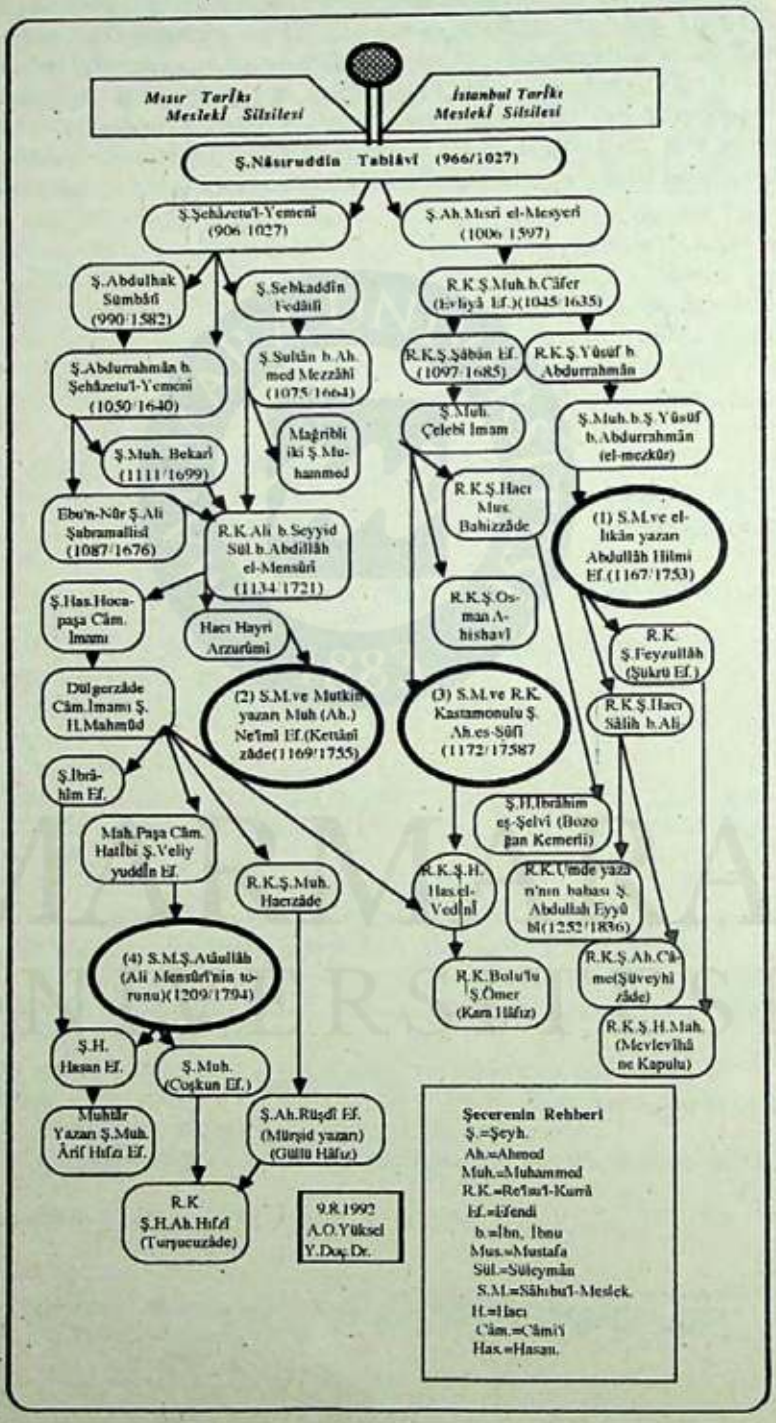

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Gönenli Mehmed Efendi'ye âid İcâzetnâme Şeceresi

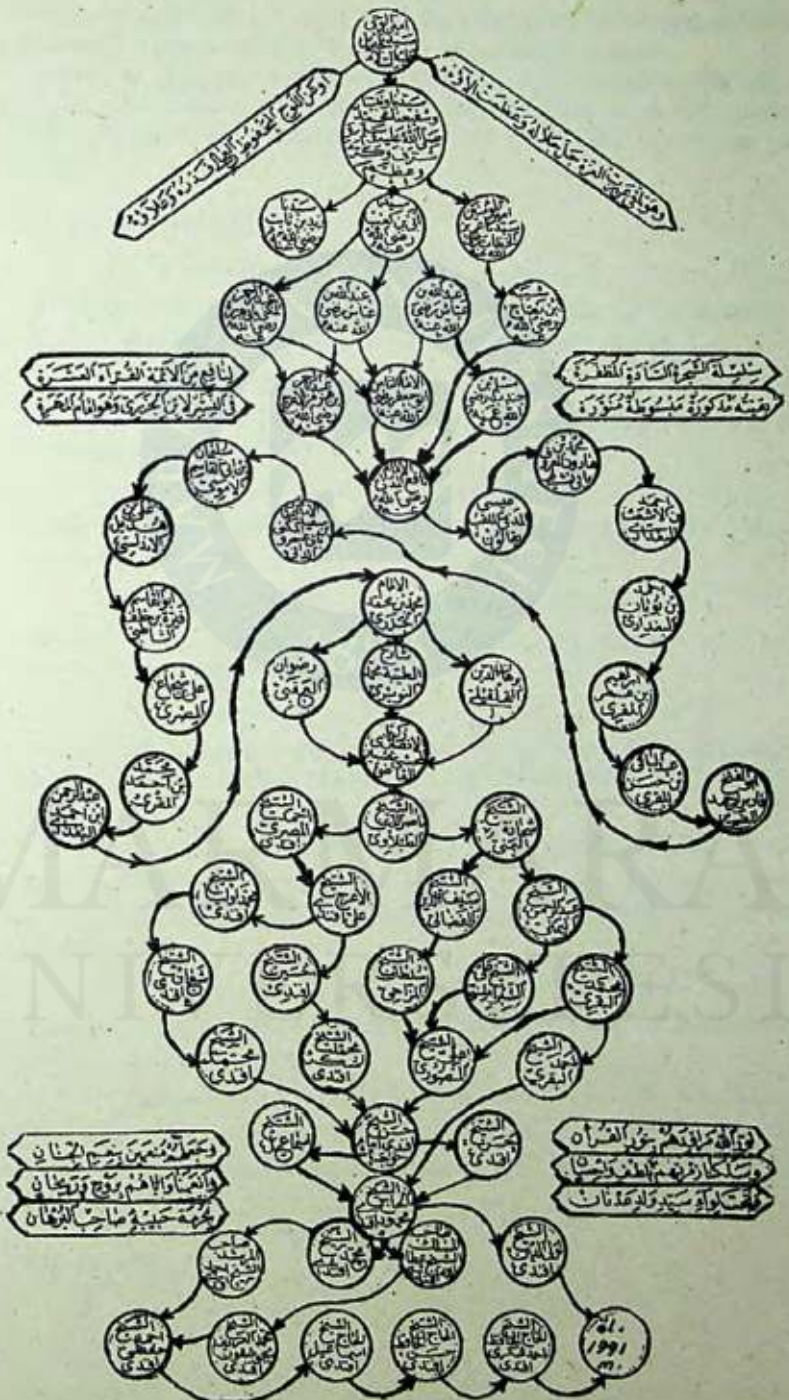

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

IV.BÖLÜM (TAYYİBE'NİN ÖZELLİKLERİ)

Yapısı îtibâriyle de çok ilginç olan *Tayyibe*'yi, özellikleri bakımından ele almadan evvel, iki önemli noktaya dikkat çekmemiz îcâb edecektir:

Bunlardan biri, eserin mukaddimesinden, Kur'ân ile iştigâlin değeri'ni anlatan 23 beyitlik kısmın, bir örnek metin olarak burada sunulması; diğeri ise; yine buna bağlı olmak üzere: Kur'ân Olarak Okunmakta Olan Vücûhât'ın Aksâm ve Ahkâmı..

a) Kur'ân İle İştigâlin Değeri

قال محمدٌ هو ابن الجزري - يا ذالجلال ارحمه واستر واغفر

Muhammed'dir ki O, İbnu'l-Cezerî'dir. Şöyle dedi: Ey Celâl sâhibi olan Allâh, o Muhammed'e acı, ayıplarını ört ve günahlarını bağışla!..

الحمد لله على ما يسّره - من نشر منقول حروف العشرة

Hamd olsun o Allâh'a ki, "en-Neşr" isimli eserimizle, Kırâ'ât-ı 'Aşere'nin nakline bizi muvaffak kıldı.

ثمّ الصّلاة والسّلام السّرمدى - على النّبىّ المصطفى محمّد

Sonra da, sonsuz salât ve selâm; Şanlı Peşğamber Muhammed Musdafâ (as)'ın üzerine olsun!

وآله وصحبه وّمن تلا - كتاب ربّنا على ما أنزلا

Ve O'nun âilesi, ashâbı ve, Rabbimizin kitâbı olan Kur'ân'ı, nâzil olduğu tarz üzere okuyanların üzerine de olsun!

وبعد فالإنسان ليس يَشْرُفُ - إلاّ بما يَحْفَظُهُ ويَعْرِفُ

Ve bütün bunlardan sonra; bilinmelidir ki insan (Âdem oğlu), ancak ve ancak, hâfızasında sakladıklarıyla ve bir de, mârifetleri (bildikleri) ile şeref sâhibidir.

لذاك كان حامل القرآن - أشراف الأمّة أولى الإحسان

İşte bu nedenledir ki, Hâmilu'l-Kur'ân olan Hâfızlar; Allâh'ı görüyormuşcasına ibâdet ve tâ'atta bulunan Muhammed Ümmeti'nin en şereflileridirler.

إنّهم فى النّاس أهل اللّه - وإنّ ربّنا بهم يُباهى

Ve hem o Hâfızlar, insanlar arasında, Allâh'ın ehlidirler. Ve Rabbi'miz olan Allah, onlarla iftihâr eder.

وقال فى القرآن عنهم و كفى - بأنّه أورثه من اصطفى

Ve Rabb'imiz onlar hakkında, Kur'ân'da söz etti. Ve O'nun: "Kur'ân'ını, kulları arasından seçtiği kimselere nasîb ettiğini" bildirmesi de,[247] onlara yetti.

---

247 Fâtır:32.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

وَهُوَ فِي الاخْرى شافع مُشَفَّعٌ - فيه و قوله عليه يُسْمَعُ

Ve (çünkü) o kur'ân öte dünyâda, kendisine hizmet edenlere, özellikle de Hâfızlarına şefâ'at edecek; onlar hakkındaki O'nun bu şefâ'atı da, aslâ geri çevrilmiyecektir.

يُعْطَىٰ به المَلَكُ مع الخُلْ إذا - تَوَّجَه تاجَ الكرامة كذا

(Kezâ), Kur'ân'ın hizmetkârı olan o Hâfızların başlarına, (mahşer gününde birer) Kerâmet Tâcı giydirilerek, bir daha çıkmamak üzere, cennete verileceklerdir.

يَقْرَا و يَرْقَى دَرَجَ الجِنَانِ - و أبَوَاهُ منه يُكْسَيَانِ

Onlar, cennetin katlarına, (dünyâda yaptıkları gibi, ezberden) Kur'an okuyarak yükselecekler; anne ve babaları da, cennetten giydirileceklerdir.

فالْيَحْرِصِ السَّعِيدُ فى تَحْصِيلِه - و لاَ يَمَلُّ قَطُّ من تَرْتِيلِه

Durum böyle olunca, se'îd (mutlu) olmak isteyenler; aşırı bir istek (hırs) göstersinler de Kur'ân'ı, tertîl (ve tecvîdi ile okumaktan) aslâ bıkmasınlar.

وَلْيَجْتَهِدْ فيه و فى تَصْحِيحِه - عَلَى الَّذى نُقِلَ من صَحِيحِه

Ve bu tertîl ile, tecvid konusunda çalışsınlar da; Kur'ân'ı en sağlam ve en doğru metodlarla öğrenip, öylece de bizlere intikâl ettiren Sahâbe ve Tâbi'ûn'un yolundan ayrılmadan, doğru-dürüst okamağa alışsınlar.

فَكُلُّ ما وافق وَجْهَ نَحْوِ - و كان للرَّسْمِ احْتِمَلاً يَحْوِى

Çünkü; ister esah (müttefekun aleyh), ister fasîh (muhtelefun fîh) olsun; 1) Nahiv kâidelerinden birine uyan; 2) yazısı îtibâriyle de, Hz. Osman Mushafları'ndan birinin resmine, ihtimâlen (hükmen) de olsa mutâbık düşen;

و صَحَّ إسْنَادًا هو القرآنُ - فهذه الثَّلاثةُ الأرْكَانُ

3) İsnâd bakımından da; sahîh ve muttasıl bir senedle, Hz. Muhammed (as)'a ulaşan bütün Kırâ'et Vecihleri, KUR'ÂN'dır. İşte bu üç husus, KUR'ÂN'ın erkânıdır.

و حيثما يَخْتَلُّ رُكْنٌ أثْبِتِ - شذوذَهُ لو آنَه فى السَّبعةِ

Ve (eğer), bu üç rukünden birisi, şartlarını kaybederek zedelenecek olursa; böyle olan Vech'i; isterse Kırâ'ât-ı Seb'a'da olsun; Şâz Kırâ'et olarak tesbît ediniz!.

فَكُنْ على نَهْجِ سَبِيلِ السَّلَفِ - فى مُجْمَعٍ عليه أو مُخْتَلَفِ

Artık sen (ey müslüman!) Kur'ân'ın kırâ'atı husûsunda, ihtilâflarını ihtilâf; ittifaklarını da ittifak kabûl ederek, Selef'in yolu üzerinde ol!.

و أصْلُ الإخْتِلافِ أنَّ رَبَّنَا - أنْزَلَهُ بِسَبْعَةٍ مُهَوَّنَا

Ve bil ki, Kur'ân'nın okunuşundaki çeşitliliğin aslı; Rabbimizin, Kur'ân'ı Yedi Harf üzerine indirmiş olmasına dayanmaktadır.

و قيلَ فى المُرادِ منها أوْجُهُ - و كونُه اخْتِلافَ لَفْظٍ أوْجَهُ

Zayıf bir görüşe göre de bundan maksadın; Kur'ân'ın, yedi'den daha çok

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

vecihler üzerine indirilmiş olduğudur. Fakat bunun; bir kelime üzerindeki teleffuz farklılıklarından ibâret olması, daha münâsiptir.

قام بها أئمّةُ القرآنِ - و مُحْرِزُوا التّحْقيقِ و الإتْقانِ

(İşte bu çeşitli okunuşlarla), Kur'an Üstadları meşgûl oldular. Kırâ'et İlmi'nin Rivâyet Tarik'larını, sağlam metodlarla tahkîk edip toplayan ve zabt edenler de onlardır.

و منهم عَشْرٌ شُموسٌ ظَهَرَا - ضِيَاؤُهُمْ و فى الأنَامِ انْتَشَرَا

Ve işti bunlardan, on güneş (âlim) zuhûr etti ki; onların zıyâsı (şöhret ve takvâsı), bütün insanlık arasında yayıldı.

حَتّى اسْتَمَدَّ نورُ كُلِّ بَدْرٍ - منهم ، وعنهم كُلُّ نَجْمٍ دُرّى

Hattâ, o on güneşten zuhûr eden zıyâ (ilim nûru), her bir ay'a (Râvî'ye) kadar uzandı. O her bir ay'dan da ışık (feyiz) alan, pek çok yıldız'(Tarik)lar zuhûr etti.

و هَاهُمُو يَذْكُرُهُمُو بَيَانى - كُلُّ إمَامٍ عنه رَاوِيَانِ

İşte, (buradan îtibâren), o on güneşi (Kur'an Üstâdı ve Kırâ'et İlmi Âlimi'ni), her birinin ikişer Râvîsiyle birlikte, benim şu beyânım zikredecektir:

Cezerî, Tayyibe'sinin mukaddimesini oluşturan bu beyitlerde, söz konusu ettiği On İmam'ı Güneş'e benzetmiş; bunların Râvî'lerini Ay'a; Tarik'larını da, Yıldız'lara teşbîh etmiştir. **Nuveyrî**, bu noktayı şerh ederken şunları söyler: **Cezerî**'nin bu teşbîhinde; âlim ile câhili ayırmak için, elinde bir âleti olan ve olmayan her kes tarafından, o On Kırâ'et İmamı'nın büyüklüğünün kabûl edilmiş olduğuna dâir bir işâret vardır. Nasıl ki Güneş, kendisini gören ve görmeyenler tarafından, sıcaklığı sebebiyle biliniyorsa; bu On İmam da, âmîler tarafından bile bilinip-tanınmaktadırlar.

İşte, Kur'ân'ın tecvîdi, itkân ve tahkîkı husûsunda, kutup seviyesine yükselmiş bulunan zevât arasından, böyle On İmam daha zuhûr etmiştir ki, bunların ilmî şöhretleri Şark ve Ğarb'a yayılmış; hattâ bunlar, görme hissine sâhib olan her bir ferde gizli kalmayan Güneş'in, ışığı gibi bir hâle gelmişlerdir. (**Nuveyrî**, *Şerhu't-Tayyibe*, 23ª; **Âşıkkutlu**, *Elfâz*, 8).

Ca'berî (732/1331)'nin de belirttiği gibi; bu mısrâlarda zikrolunan İmam'lardan maksad, Eshâb ve Tâbi'un'dan, Kırâ'et Konuları'na bihakkın kaynak olan zevâttır. Bir başka ifâde ile: Kendilerinden **Kırâ'et Vecihleri**'nin nâklolunduğu kimselerdir. Ki bunların, böyle On tâne değil; sayılmayacak kadar çok oldukları da söylenmektedir.[248]

b) Kur'ân Olarak Okunmakta Olan Vücûhâtın Kısımları ve

---

248 **Ca'berî Ebû Muhammed İbrâhîm b.Ömer** (732/1331),Şerhu'ş-Şâtıbiyye, 12ª vd. Bizzat **Cezerî** de, **Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm** (224 /838)'dan yaptığı nakillerle, konuyu îzâh etmiştir. Bkz: en-Neşr, I, 6-10.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ahkâmı

Gelelim, bu beyitlerde, çok muhtasar olarak anlatılmak istenen ikinci önemli bir hususa. Ki oda; bu gün yer yüzünde, Kur'ân Olarak Okunmakta olan Vücûhât'ın Kısımları ve Hükümleridir. Bu husûsu da, **İbnu'l-Cezerî, Mekkî b.Ebî Tâlib**'(437/1045)'in: "*el-Keşf*" isimli eserinden naklen diyor ki:

Kur'ân olarak rivâyet olunup-okunmakta olan Vücûhât, üç kısımdır:

I- Bu gün, **Kur'ânîyyet**'i kabûl edilen ve elimizde, **Kur'ân** olarak okunanlar. Ki bunların üç şartı vardır:

a) **Sika Râvî**'ler tarafından, **Hz.Muhammed (as)**'dan nakledilmiş olmaları;

b) **Arab Nahvî**'ndeki vücûhâtının, **Kur'ân** olarak nâzil olan harf(vecih)'lere uymuş olması;

c) **Hz.Usmân** tarafından tanzîm ve istinsâh ettirilen **Mushaf**'lardan birinin yazı tarzına (resmî hattına) muvâfık düşmesi.

İşte, ancak kendisinde bu üç şartın topluca bulunduğu vecihlerin asliyyetine, sıhhat ve doğruluğuna, kesinlikle "**Kur'an**" diye hükmolunduğu için; "**Kur'ân**" olarak ta, ancak bunların okunması kabûl edilmiştir. Zîrâ, **Hz.Usmân Mushafları**'na muvâfakatlarından dolayı,aynı zamanda **Sahâbe**'nin icmâ'ına dayanmış bulunduklarından, bunların **Kur'ânîyyet**'ini inkâr edip kabûl etmeyenler kâfir sayılırlar.

II- **Âhâd** tarikdan (yâni tek kişiler tarafından) naklolunanlar. Bunlar için üç değil; iki şart vardır:

a) **Arab Nahvî**'ne uygunlukları;

b) **Hz.Usmân Mushafları**'ndaki yazılara uygunlukları. Bunların Kur'âniyet'leri kabûl edilmektedir. Fakat, "**Kur'ân**" olarak okunmaları, şu iki yönden câiz görülmemektedir:

a) **Âhâd** tariktan gelmeleri (yâni tek kişilerin haberleriyle naklolunup), **İcmâ'ı Sahâbe**'ye dayanmamaları;

b) Bir İcmâ mahsûlü olan, **Hz.Usmân Mushafları**'nın yazı tarzına uymamış olmaları.

İşte bunların, **Kur'ân** olarak sıhhat ve asliyetine hükmolunamaz. **Kur'an** olarak okunmaları da câiz olmaz. Münkirleri de, kâfir sayılmaz. İslâm adına kötü bir iş yapmış olurlar.

III- Bu üçüncü kısmın, iki özelliği vardır:

a) **Sika** olmayan **Râvî**'ler tarafından naklolunmuş vecih'ler olmaları;

b) **Sika** olan **Râvî**'ler tarafından noklolundukları halde, **Arab nahvî**'nde yeri olmayan vecih'lerden bulunmaları.

İşte bu sonuncu (3'ncü) kısım, **Usmân Mushafları**'nın resmine uysalar bile, makbul değildirler ve Kur'ân olarak okunmaları da câiz görülmemiştir. Çünkü bunlar **Şâz Kırâ'ât**'lardır. **Sika** (güvenilir) olmayan kimseler tarafından nakledilmişlerdir. Senedleri sahîh olmadığı gibi, İsnâdları da zayıfdır. İşte böyle olan **Kırâ'at**'lara, **Şâz Kırâ'at**'lar denilmektedir.[249]

---

249 Bkz: **Cezerî**, Neşr, I, 13-16; **Yüksel**, age., 320-323; **el-Kârî Abdu'l-'Azîz b. 'Abdul Fettâh**, Hadîsu'l-ahrufi's-seb'a, 105-116, Mecelletu kulliyeti'l Kur'âni'l-Kerîm, 27-144.

Tayyibe'nin Özellikleri bahsine gelince; bunları da iki kısım olarak incelemiş bulunuyoruz: Edebî Yapısı ve ilmî Yapısı.

I- TAYYİBE'NİN EDEBÎ YAPISI, İSNÂD VE HAZİFLER:

Muteâlâ edebildiğimiz Tayyibe Şerhleri'nden, Nuveyrî'ye âid olanından başkası, Tayyibe'nin Edebî Yapısı'yla ilgili bilgilere pek fazla yer vermemişlerdir. Nuveyrî'nin verdiği bilgiler ise, tatmîn edicidir. Bu bakımdan da, onların naklini uygun buluyoruz. Diyor ki Nuveyrî:

a) Aruz Bahirleri

Üstad İbnu'l-Cezerî'nin, *Tayyibe* isimli kasîdesi, Aruz ölçülerinden Bahr-i Recez ile yazılmışur.[250]

Vezni (âhenk ölçüsü) de, 6 defâ Müstef'ilün'dür. Her beyit, kâfiye bakımından iki kısma ayrılır:

1) Tam kâfiye, 2) Maktû kâfiye.[251]

Tam Kâfiye, Veted'i bozulmayan mısrâlardır.[252] Maktû kâfiye ise; Veted'inin âhırı hazf olunan ve mâkabli sâkin bulunan mısrâlardır. Bu kâfiye çeşitlerinden her ikisi de, Tayyibe'de bol miktarda vardır.Ancak, bâzı beyitlerinde, "Arûzu maktû" da mevcuttur. Bunun örneğini, eserin:

وَامْنَعْ يُؤَاخِذْ . وَ بِعَادًا الْأُولَى - خُلْفٌ . وَالْآنَ وَ إِسْرًا نَيْلا

şeklindeki mısrâlarında görmekteyiz.[253] Bir çok âlimin yaptığı gibi, Cezerî de, önce mufassal bir şekilde, dokuz ayda (Rabîulevvel.799-Zulhicce.799), yazdığı "*en-Neşru fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*" isimli büyük eserini "*Tayyibetu'n-neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*"

---

250 **Aruz Bahirleri:** Şiirde, 'Aruz âhengi'nin ana makamlarından her birine **Bahr** denir. Nahvin de kurucusu olarak bilinen **Halil b. Ahmed** (170/747), 'Aruz makamlarını (15)'e ayırmıştır. Sonra bunlara (4) bahir daha ilâve edilmek sûretiyle, sayıları (19)'a çıkarılmıştır ki isimleri şöyle:

Bahr-i tavîl, Bahr-i medîd, Bahr-i basît, Bahr-i vâfir, Bahr-i kâmil, Bahr-i hecez, Bahr-i recez Bahr-i remel, Bahr-i serî, Bahr-i münserîh, Bahr-i hafîf, Bahr-i mudârî, Bahr-i müktedab Bahr-i müctes, Bahr-i mütekârib, Bahr-i mütedârik, Bahr-i cedîd, Bahr-i karîb, Bahr-i müşâkil.İşte Cezerî de, Tayyibe'sini bunlardan yedinci sırada altını çizdiğimiz Bahr-i recez ölçüsünde yazmıştır. Ve işte Tayyibe, bu san'at ölçüsünde bin (1000) beyitlik bir şâheserdir.

251 "**Maktû**", yarım demektir."**Kâfiye**"ise; mısrâ yâhut beyit sonunda bulunmak sûretiyle, son harfleri veyâ harekeleri biribirine uygun bulunan kelimeler demektir. Ki, daha geniş bilgi için bkz: (**Tâhirul-Mevlevî** (1951), Edebiyât Lugatı, ilgili maddeler).

252 "**Veted**", iki kısımdır: **1) Veted-i mecmû, 2) Veted-i mefrûk. Veted-i mecmû:** İki harekeli, bir sâkin harften ibâret olan kelimelerdir. (Fe'ûl, benim, senin) kelimelerinde olduğu gibi. **Veted-i mefrûk** ise: Harekeli iki harf arasında, bir sâkin harfin bulunduğu kelimelerdir.(Fâle,kâne) gibi. Bkz: **Develioğlu**, Osmanlıca-Türkce Lügat).

253 **Nuveyrî**, age., 7ª. Bu mısrâlar, Tayyibe' nin 168'nci beyitidir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

adıyla da aynı târihlerde nazmeyleyip şiir hâline getirmiştir.[254] Mufassal bir eseri şiirleştirirken, muhtevâsına halel getirmemek sûretiyle, bir takım edebî san'atlara başvurmak, hem şâirin hem de şiirin hakkı değil midir? *en-Neşr'i* ezberlemek imkansız olabilir. Ama Ehli Kur'an, yazıldığı günden beri Tayyibe'yi, hem de kolaylıkla ezberlemekte ve kırâ'atları, şifre hâline gelmiş bâzı kelime ve harfler yardımıyla, gâyet basit olarak tesbît edebilmektedirler.

İşte bu durum da, pratikde Tayyibe'nin, bu hedefe yönelik olarak, çok ustalıkla tanzîm edilmiş olmasına bağlıdır. Nuveyrî, bu huusları îzah sadedinde şunları söylemektedir:

Cezerî, *Tayyibe*'yi kısa yapmak için o kadar çalışmıştır ki, hacminin çok küçük olmasına rağmen, bir çok tariktan gelen **Kırâ'ât-ı 'Aşere**'yi ve, harflerin mahraclarıyla ilgili bütün bilgileri, vakf ve ibtidâ bahislerini ve daha nice konuları, bu esere sığdırabilmiştir.

İşte, zarûreti şiir nedeniyle yapılan bu ihtisardan dolayı Cezerî asla ve esâsa muhâlif olarak bir takım hususları da, irtikâb etmek zorunda kalmıştır. Ki bu durumlar, genel olarak şu üç noktada yer almış bulunmaktadırlar:

Aruz, Kâfiye, ve **Arab Dili'nin** îcablarından olan **Hazfler.**

İşte bütün bu durumların îzâhı için de, şu üç noktayı hatırda tutmak gerekmektedir:

1) **Aruz** cihetinden yapılan muhâlefetlerin, genelde **Zihaf**'larda kullanılmış olduğu.[255]

2) **Vezin** bakımından vukû bulan muhâlefetlerin ise, **Kâfiye**'lerde **(İsnâd-ı Tevcîh)** olarak zikredilmiş bulunması. **Tevcîh:** Mukayyed olan Râvî'den önceki harfin harekesidir.demektir. **Râvî** ise; kasîdenin kendisine nisbet edildiği harftir.

İsnâdı Tevcîh'e gelince, bu da; Mukayyed olan Râvî'den önce, Damme veyâ Kesre ile berâber Fetha bulunmak şartıyla, o harekenin ihtilâfıdır.[256]

Bütün bu durumların örnekleri, *Tayyibe*'de bol bol mevcuttur. Meselâ, Cezerî'nin: سَبَحْنَهُ فَاصْفَحْ عنهم قالوا وَهُمْ - فِى يَوْمِ لاَتُزِغْ قُلُوبَ قُلْ نَعَمْ sözündeki قُلْ نَعَمْ ile قالوا وَهُمْ cümleleriyle;[257]

هَمْزُ وَصْلٍ مِنْ كَانَ اللّٰهُ ائْذِنْ - أَبْدِلْ لِكُلٍّ أَوْ فَسَهِّلْ وَ اقْصُرَنْ sözlerindeki وَ هَمْزُ وَصْلٍ مِن كَانَ اللّٰهُ ائْذِن mısrâı ve وَاقْصُرَنْ cümlesi;[258]

ve bir de; لا مَوْئِلاً مَوْؤُدَةٌ . وَ مَنْ يَمُدْ - قَصْرَ سَوْءَاةٍ . وَ بَعْضٌ خَصَّ مَدْ sözünün

---

254 Cezerî, Câmi'u'l-esânîd, 18[a]; en-Neşr, II, 469; Tayyibe, son beyitler.

255 **Zihâf:** Lügatta, zahmetle ve sürünerek yürümek demektir. Aruzculara göre; uzatılarak (medle) okunması lâzım gelen bir hecenin, vezin îcâbı kısa (yâni kasr ile) okunması demektir. Bkz: Mevlevî, age., Zihaf maddesi.)

256 Nuveyrî, age., 7[b].

257 Bu beyit, Tayyibenin 94'ncü beyitidir.

258 Tayyibe, 192'nci beyit.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

2'nci mısrâındaki وَ بَعْضٌ خَصَّ مَدْ sözünde olduğu gibi.[259]

2) İsnâd-ı Tevcih

Nuveyrî, "İsnâdı Tevcîh"in iyi anlaşılmasını istiyor.

Bunun için de, Halil b. Ahmed ile İmam Ahfeş'in görüşlerini burada zikretmekten kendini alamıyor. Diyor ki,

Halil b. Ahmed (170/786)'e göre "İsnâdı Tevcîh": Kesre ile berâber Damme'nin cevâzı ve ikisinden biriyle de Fetha'nın mumtenî olmasıdır.

İmam Ahfeş (292/904)'e göre ise bu durum; Arab Şiri'nde ayıp sayılmayan bir olgudur. "Tevcîh"adı verilmesinin hikmeti de bundandır. Zîrâ şâir için, şiirde harekeleri, istediği şekilde kullanma yetkisi vardır.[260]

3) Hazfler.

Tayyibe metninde, kâide dışı olarak Cezerî'nin kullandığı 3'ncü nokta, Arabca kelimelerde "hazf" şeklinde göze çarpar.

Ancak "hazf" olayının, *Tayyibe*'de altı şekilde kullanıldığı görülmektedir:

1) Harekede Vukû Bulan Hazf Meselâ:

لَا يَحْزُنْكَ فَامْنَعْ وَ كَلَمْ - رُضْ ، سَنَشُدُّ ، حُجَّتُكْ ، بَذْلٌ ، قُمْ beyitinin 2'nci mısrâındaki (Keaf) harfinin sâkin yapılması gibi.[261]

2) Harflerde vukû Bulan Hazf: Bunun misâli de:

صِفَاتُهَا جَهْرٌ وَ رَخْوٌ مُسْتَفِلْ - مُنْفَتِحٌ ، مُصْمَتَةٌ ، وَ الضِّدُّ قُلْ beyitinde görülen مُسْتَفِلٌ،مُنْفَتِحٌ،مُصْمَتَةٌ kelimelerindeki atıf harfleriyle;[262]

وَصَادُ ضَادُ طَاءُ ظَاءُ مُطْبَقَةْ mısrâındaki ضَادُ طَاءُ ظَاءُ kelimelerinin, hazf olunmuş bulunan atıf harfleri gibi;263. Bir de: كَهَمْزِ الْحَمْدُ أَعُوذُ إِهْدِنَا mısrâındaki أَعُوذُ إِهْدِنَا kelimelerinin başında bulunması gereken atıf Vav'larının hazf olunması gibi.[264] Bu türden olan Hazf'ler, Arab Şiri'nde olduğu gibi; hadislerde bile vârid olmuştur. Meselâ: Peygamberimiz (as)'ın buyruklarından biri olan şu تَصَدَّقَ رَجُلٌ من دينارِه مندرهمه من ثوبه منصاع برّه şeklindeki hadisde[265] bu durum, üç atıf Vâv'ının hazf olunmuş bulunmasıyla açıkca görülmektedir.[266]

---

259 Tayyibe, 170'nci beyit.
260 Nuveyrî, age. ve yer.
261 Tayyibe, 128'nci beyit.
262 Tayyibe, 72'nci beyit.
263 Tayyibe, 75'nci beyit.
264 Tayyibe, 86'ncı beyit.
265 Müslim,Sahîh, Zekat, 69 (I, 705), H. N. 1017;Nesâ'î, Sünen, zekat, 64.
266 Daha geniş bilgi için bkz.: Nuveyrî, age., 7b.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

3) Kasrı Memdûd Olayları

Kasr-ı Memdûd: Med'le okunan bir kelimenin sonundaki hemzenin hazfi demektir.Ki وانّون من طرفه تَحْتُ اجْعَلُوا ـ وَ الرّا يُدانيه لِظَهْرِ أدْخَلُ beyitinin [267], 2'nci mısrâındaki وَالرّا ;

وَالطّاءُ والدّالُ وتا منه ومِنْ ـ عُلْيَا الثّنايَا والصّفيرُ مُسْتَكِنْ beyitinin [268] 1'nci mısrâındaki وتا

من طَرَفَيْهِما ومن بَطْن الشَّفَة ـ فَالْفَا مَعَ الطِّرَافِ الثّنايَا الْمُشْرِفَة beyitinin[269] 2'nci mısrâındaki فَالْفَا kelimelerinin sonlarında bulunması gereken **Hemze**'lerin hazf olunması gibi. İşte bütün bu durumlar, cümhûru ulemâ ındinde, hiç bir şart ve kayda bağlanmaksızın, zarûreti şiirden dolayı câiz görülmüşlerdir.

4) Kelime Evvelindeki Hemze'nin Hazfi

Bu durum için verebileceğimiz en anlaşılır örnek, biraz önce zikrettiğimiz فَالْفَا مَعَ اطْرَافِ الثّنايَا الْمُشْرِفَة mısrâğındaki اطْرَاف kelimesinin evvelinde bulunan **Hemze**'nin hazfidir.[270]

5) Tenvinlerin Hazfi

Tenvinlerin hazfine misâl ise, biraz önce geçen madde 2'de zikrettiğimiz وصادٌ ضادٌ ، طاءٌ ظاءٌ مُطْبَقَة mısrâındaki وصادُ ve طاءُ kelimeleriyle;

أسْفَلُ والْوَسْط فَجيمُ الشّينُ يَا mısrâındaki فجيم kelimesidir.[271] Tevbe Sûresi âyet 30'daki عُزَيْرٌ ابْنُ اللّه cümlesinde bulunan, Âsım ve Kisâ'î'nin kırâ'atlarıyla; İhlâs Sûresi'nin ilk âyetinin sonunu, 2'nci âyetin baş tarafındaki Allah اللّه lafzına vasl ederken icrâ edilmesi gereken, E. Amr'dan gelen **Hârûn**'un rivâyetinde de, tenvînin hazf edilmiş olduğu kesinlikle vâriddir. Bu kelimeleri tenvinsiz okuyanlar arasında **Zeyd b.Ali, Ebân b.Usmân, İbnu Ebî İshâk, Hasen el-Basrî, Ebu's-Simâk** ve daha başkaları da vardır.[272]

6) Kelimelerde Yapılan Hazifler

Bu durumun örneklerinden iki tânesini sunalım:İlki, Tayyibe'nin 189'ncu beyiti olan وَالْكُلُّ أولاها وثانِي الْعَنْكَبَا ـ مُسْتَفْهِمُ الْ وَلْ(صُحْبَةَ)(حـ)بَا beytinin ilk

---

267 Tayyibe, 67'nci beyit.
268 Tayyibe, 68'nci beyit.
269 Tayyibe, 70'nci beyit.
270 **Nuveyrî**, age.,7b-8a.
271 Tayyibe, 65'nci beyit.
272 **Nuveyrî**, age.,8a.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

şıkkının son kelimesidir. Evet bu kelime الْعَنْكَبُوتُ olması gerekirken, kelimenin asıl harflerinden (Te) hazfedilerek الْعَنْكَبَا olmuştur. Digeri de; Tayyibe'de: وَلْيَتَلَطَّفْ وَعَلَى اللّٰهِ وَلَا الضْ - والميمُ من(مَخْمَصَة)ومن(مَرَض) şeklinde yer alan 87'nci beyitin ilk mısrâının son kelimesi وَلَا الضَّالِّين olması gerekirken, zarûreti şiirden dolayı, hazf yapılarak وَلَا الضْ olmuştur.

II- BEYİTLERİN DİLİ YA DA MESAJLARI

Tayyibe'nin Edebî Yapısı ile ilgili örnekler olarak, kendilerinde edebî san'atların uygulandığı beyitlerden (14) kadarını, beyit numaralarına da işâret etmek sûretiyle, çalışmamızın bu IV. Bölümü'nde nakletmiş olduk. Ancak ne var ki, beyitlerin dilinden, vermek istedikleri mesajlardan hiç söz etmedik. Bu eksikliği kısmen de olsun gidermek maksadıyla, bu bölümün sonuna, beyitlerin Türkce meallerini de ilâve etmeyi düşündük. Böylece T a y y i b e'nin, ne türden mesajlar sunduğu da, bir nebze anlaşılmış olacakur sanıyorum:

1.) Mesaj: Medd-i Bedel (beyit:168): Ve Kur'ân-ı Kerîm'in neresinde nasıl bulunursa bulunsun; **Yu'âhiz** يُؤَاخِذْ kelimesinde, **Medd-i Bedel'e** mânî olunuz. Ancak Necm Sûresi âyet 50'deki Âden(i'l)ûlâ عَادًا الْأُولَى ile; Yûnüs Sûresi'ndeki Ââl'âne آلْآنَ lerle birlikte;[273] bir de **İsrâ'îl** إِسْرَائِيل kelimelerinde **Meddi Bedel** hulf iledir.[274]

2.) Mesaj:Kur'an Okuma San'atı Bakımından 8.Tenbih (Beyit:94) 275.

Bu mesaj, idğamdan sakınıp, izhâr ile okumaktur. Ki beyitte, bu kelimelerin sâdece bir kısmı zikredilmiş; diğerlerinin bunlara benzediği bildirilmiştir. Meselâ: Bir önceki beyite bağlı olarak; Misleyn, Mütecâniseyn ve Mütekâribeyn'den olan evvelki harfler sâkin ise, o kelimeleri idğâm ile okuyunuz. Ve fakat, لَنْ نَعْمَ / لاتُزِغْ قُلُوبَ / فى يَوْم / قَالُوا وَهُمْ / فَاصْفَحْ عَنْهُمْ / سَبِّحْهُ ve benzeri yerlerde, yine idğamdan sakınıp izhâr ile okuyunuz denilmektedir.[276]

3.) Mesaj: İstifham Hemzesi'nden Sonra Gelen Vasl Hemzesi (Beyit:192): Kur'an'da 6 yerde, İstifham Hemzesi'nden sonra Vasl Hemzesi gelmiş ve bunların hepsi, şu üç kelimede toplanmıştır:

1) En'am Sûresi, âyet: 143 ve 144'deki آلذَّكَرَيْن

---

273 Yûnüs, 51 ve 91.

274 Bkz: Nuveyrî, age., 74[a-b]; Cârullah, Şerhu't-Tayyibe, 37.

275 Bu önemli konu için bkz: Yüksel, age., 364-367.

276 Buralarda yazılı olarak verilen vecihlerin hepsi, üstâdın ağzından ayrıca alınması gerekli vecihlerdir.

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

2) **Yûnûs Sûresi**, âyet: 51 ve 91'deki آلآنَ

3) **Yûnûs ve Neml sûreleri** âyet: 59'daki آللّٰهُ lafzıdır.

İşte bunları kastederek, Tayyibe'nin Nâzım'ı der ki: Bu kelimelerin her birindeki Vasl Hemzeleri'ni, Elif'e ibdâl ederek, bütün Kurrâ için med'le (yâni üç veyâ dört elif miktârı uzatarak) oku! Ya da, Vasl Hemzesi'ni Teshîl ederek kasr ile (uzatma dan) oku![277]

4.) Mesaj: Medd-i Liyn (Beyit:170): Bir önceki ve bir sonraki beyitlerle birlikte mânâ şöyledir: Hemze'den hemen önce gelen Harfi Liyn'lerde, eğer ikisi de bir kelimede iseler, Ezrak tarîkından Verş için, üç elif miktârı med ve iki elif miktârı tevessut'la oku! Eğer ayrı ayrı kelimelerde iseler, nakil vâkî olacağından, üç elif miktârı med yâni tul ile, iki elif miktârı tevessut vecihleri yoktur.

1'ci kısım için örnek, كَهَيْئَةِ - شَيْءٌ kelimeleri olduğu gibi;

2'nci kısım için de, نَبَأَبْنَىْ آدَمَ - خَلَوْا إِلَى kelimeleri örnek olmuştur. Ancak, Birincinin istisnâsı olarak, Verş'in tul ve tevessut rivâyet etmediği kelimelerden her birisi, Kehf Sûresi, âyet 58'deki مَوْئِلًا ile; Tekvir Sûresi'ndeki اَلْمَوْءُدَةُ kelimesidir. Ve fakat, hemzeden hemen önce gelen Harfi Liyn'lerde, Verş için tul rivâyet edenler, aynı durumdaki cemî sîğasında, meselâ: سَوْءَاتِ kelimesinde; kasr rivâyet etmişlerdir. Bâzı Kurrâ ise, merfû, mensub ve mecrur ayırımı yapmaksızın, Hamza ile Ezrak tarîkından شَيْءٌ kelimesinde, Verş için meddi tahsîs eylemişlerdir.[278]

5.) Mesaj: Ebû Amr'ın İdğâmı (Beyit: 128): **E.Amr**, Talak Sûresi'ndeki وَالّٰئِى يَئِسْنَ de, Yâ'yı Yâ'da idğâm ederek, dört veyâ üç elif miktârı **Medd-i Lâzım** yapıp وَالّٰئِيْئِسْنَ şeklinde, hulf ile okur.Yâni ilk şekli gibi, idgam yapmadan da okur demektir. Aynı yerde Bezzî, diğer başka yerlerde de **Ya'kûb**, idğam vechinde **E.Amr**'a iştirâk etmektedirler. Lükmân Sûresi, âyet 23'teki فَلَا يَحْزُنْكَ كُفْرُهُ cümlesindeki iki Keaf arasında ise, sâdece izhar vardır. Burada idğam rivâyet edilmemiştir. Çünkü idğam yapılması gereken noktanın, hemen evvelinde ihfâ vardır. Bu da, idğâma engel bir olaydır.[279]

رُضْ / سَنَشُدُّ / حُجَّتَكَ / بَذْلُ / ثُمْ kelimelerinde toplanmış bulunan şu 16 harf ise; Mütecâniseyn ve Mütekâribeyn sınıflarında, biribirleriyle idğâm olunarak

---

277 Bu anlatılanlar da kezâ, üstâdın ağzından dinlenip alınması gerekenlerdir.

278 Bkz: **Yüksel**, age., 431-432.

279 **E. Bekr Ahmed**, Kitâbu'l-i'lâm , 198[b].

okunurlar.[280]

6.) Mesaj: Zıddı Bulunan Sıfatlar (Beyit:72): Bu ve daha sonraki beyitlerde: Cehr-Hems, Rihvet-Şiddet, Müstefil-Müste'aliye, Münfetih-Mutbeka, Musmete-Müzleka taksîmâtıyla, zıdları bulunan sıfatlar beyân edilmişlerdir.[281]

7.) Mesaj: Aynı Şekilde Zıddı Bulunan Sıfatlar beyân edilir.(Beyit:75).

8.) Mesaj:Kur'an Okuma San'atına Dâir I.Tenbih.(Beyit:86-88): Cezerî: "İstifâle sıfatına sâhip harflerin tümünü ince oku!" dedikten sonra; özellikle şu beş noktaya (yâni 18 kelimeye) dikkat çekiyor:

1) الْحَمْدُ / أَعُوذُ / إِهْدِنَا / لَهُ kelimelerinin evvelindeki Hemze (harekeli elif)leri;

2) وَلْيَتَلَطَّفْ / لَنَا / لَهُ kelimelerindeki meftuh olan Lâm'lar ile;

عَلَى اللهِ deki عَلَى nın ve, وَلَا الضَّالِّينَ deki وَلَا 'nın, meftuh olan Lâm'ları;

3) مَرَضٌ / مُخْمَصَةٌ ve benzeri kelimelerdeki, meftuh Mim'leri;

4) بِسْمِ / بَاطِلٌ / بَرْقٌ ve benzeri kelimelerdeki meftuh Bâ'leri;

5) الْحَقُّ / أَحَطْ / حَصْحَصَ ve benzeri kelimelerdeki meftuh Hâ harflerini, kalın okumaktan sakın! diyor. Böyle yerlerde, özellikle dikkat edilmesi gereken husus şudur:

İnce harflerle kalın harfler yanyana geldiğinde, ince harflerin inceliğini ve kalın harflerin de kalınlığını muhâfaza etmek, yâni biribirlerinin hatırına, inceyi kalın, kalını da ince okumamaktır[282]

9) Mesaj: Harflerin Mahracları (Beyit:67):
10) Mesaj: Harflerin Mahracları (Beyit:68):
11) Mesaj: Harflerin Mahracları (Beyit:70):

Bu son üç beyitin toplu mânâsı da şöyledir: **Nun** harfi dilin ucundan ve **Lâm** mahracının altından; **Râ** ise, dilin **Nun** harfinin mahracına yakın olan ucunun en arka kısmından okunur. **Dâ(Tı), Deal**, ve **Teâ (Te)** harfleri; dil ucuyla iki büyük üst ön dişlerin, üst damak sınırındaki dibinden; **Safir** sıfatına sâhip olan **Zeâ** (keskin **Ze**), **Sîn** ve **Sâd** harfleri de, dil ucuyla alt ön dişlerin ucuna yakın olan iç kısmından okunur. Peltek olon **Zâ (Zı), Zeal** ve **Seâ (Se)** harfleri ise, dil ucunun üst iç kısmıyla iki büyük üst ön dişlerin ucundan ve dil dışarda olduğu halde okunurlar. Alt dudağın iç kısmıyla, üst ön dişlerin ucundan da, **Fâ (Fe)** harfi çıkar.

---

280 Yüksel, age., 409.
281 Age., 351.
282 Age., 364.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

III- TAYYİBE'NİN İLMÎ YAPISI

Tayyibe'nin anlaşılabilmesi husûsunda, birer ip ucu (anahtar) olarak tesbît ettiğimiz İlmî Özellikler de, eserin daha iyi tanınması bakımından, büyük bir önem arz etmektedir. Hele hele Kırâ'et İlmi ile meşgûl olmak isteyenlerin, bu önemli özellikleri, ciddî bir yaklaşımla muhâfaza altına almalarının kaçınılmaz bir şart olduğuna inanıyoruz. İşte bu özellikler, bâzı Ara Madde'lerle de îzâh ederek, 15 Ana Madde hâlinde, biraz sonra, ehli ilmin ittılâ'ına sunulmuş olacaktır. Ancak, şu üç noktayı hemen bilmekte fayda vardır:

a) İki büyük bölümden oluşan ***Tayyibe***'nin ilk bölümü; bir çok kâideyi ihtivâ eden ve fakat, oldukca muğlak bulunan bir bölümdür. Bu bölüm, 27 başlık altında incelenmiş bulunan, 432 beyitten ibâret olup, eserin Usûl Kısmı'nı meydana getirmektedir. b) ***Tayyibe***'nin ikinci bölümü, 580 küsür beyitten ibârettir ve adına da: "**Ferşu'l-Hurûf**" denilmektedir.[283] Bu bölüm, Usûl Kısmı'na nisbetle daha kolaydır. Ve, c) Bekara Sûresi'nin, kırâ'at tahlillerini yapmak üzere: وَمَا يُخَادِعُونَ يَخْدَعُونَا - (كَنْزٌ ثَوَى)اضْمُمْ شُدَّ يَكْذِبُونَا şeklindeki 433'ncü beyitle başlayıp, bütün diğer sûreleri de sıra ile taradıktan sonra, Tekbir Bâbı'nın sonunu teşkîl eden şu يَرْحَمُهُ بِفَضْلِهِ الرَّحْمٰن - فَظَنُّهُ مِن جُودِهِ الْغُفْرَان şeklindeki beyitle biter. 15 ana maddelik özelliklere gelince;

1) Sembol Harfler:

Tayyibe'de, kırâ'at ihtilaflarının kendilerine isnâd edildiği Kırâ'et Âlimleri, isimleriyle değil; çoğu zaman, 28 hecâ harfi arasından kendileri için ayrılmış bulunan Sembol Harf'lerden birisiyle tanıtılmağa çalışılmıştır.İşte bu tanıtıma göre, Kırâ'et İlmi'nin, Kırâ'ât-ı 'Aşere çerçevesine dâhil bulunan 10 imam ve 20 râvîsinin, başta Tayyibe olmak üzere, Kırâ'et Kaynakları'ndan bir çoğuna intikâl etmiş bulunan sembol harfleri, şu harflerden başkası değildir:

1) Elif ا Nâfi, Be ب Kâlûn, Cim ج Verş;

2) Deal د İbnu Kesîr, He هـ Bezzî, Ze ز Gunbûl;

3) Hâ ح Ebû Amr, Tı ط Dûrî, Ye ى Sûsî;

4) Keaf ك İbnu Âmir, Leam ل Hişâm, Mim م İbnu Zekvân;

5) Nûn ن Âsım, Sâd ص Şu'be, 'Âyn ع Hafs;

6) Fe ف Hamza, Dâd ض Halef, Gâf ق Hallâd;

7) Râ ر Kisâ'î, Sîn س Ebu'l-Hâris, Te ت Dûrî;

8) Se ث Ebû Ca'fer, Hı خ İbnu.Verdân, Zeal ذ Sül. b.Cemmâz;

9) Zı ظ Şeyh Ya'kûb, Ğayn غ Ruveys, Şın ش Ravh;

10) Hael خَلْ Halef, Seah سَحْ İshâk سَهْ İdrîs el-Haddâd

---

283 "**Ferşu'l-Hurûf**" ifâdesi için, bu eserden (187) numaralı dip nota bak!

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu tabloda, zât bakımından 28, rivâyet bakımından 30 kişi bulunmaktadır. Bunlardan, 3'ncü sıradakinin 2'ncisiyle, 7'nci sıradakinin 3'ncüsü, aynı şahıslardır. İki yerde adı geçen bu şahsın, kırâ'atları ilk toplayan zât olduğu, kaynaklarda mevcuttur.

Altıncı sıradaki **Hamza**, Türklerin teleffuzuna göre yazılmıştır. Doğrusu Hamze'dir.6'ncı sıranın 2'ncisiyle, 10'ncu sıranın ilk şahsı da, kezâ aynı kişilerdir. Acabâ tablodaki bu sıralama neye göre yapılmıştır?

Görülüyor ki 28 hecâ harfinden her birisi bir şahsa alem olarak kullanılmış ve fakat **Vav** و harfi hiç bir şahsa alem olarak kullanılmamıştır.

Bunun sebebi, ***Tayyibe*** terkiblerinde **Vav**; ya fâsıla harfi olarak kullanılmış; veyâ kelimenin asıl harflerinden sayılmıştır. İşte bu çarpıcı durum, ***Tayyibe***'nin 39'ncu beyiti olan şu وَحَيْثُ جَا رَمْزُ لِوَرْشٍ فَهْوَ - بِأَزْرَقٍ لَدَى الْأُصُولِ يُرْوَى şeklindeki beyitinden de açıkca anlaşılmaktadır.

Yine görülmektedir ki; 10'ncu şahsa, remz olarak hiç bir harf verilmemiştir. Bunun da sebebi, bu zât sâdece İmam olarak kalmamış; bâzan **Hamza**'ya, bâzan **Kisâ'î**'ye, bâzan da **Ebû Bekr Şu'be**'ye muvâfakat ederek, Râvî de olmuştur. **Hamza**'ya muvâfakatı, metinden anlaşılmaktadır. **Kisâ'î** ile **Ebû Bekr Şu'be**'ye muvâfakatına gelince, bu durum Kur'an'da aşağıda gösterilen iki yerde câri olmuştur:

a. Enbiyâ Sûresi, âyet 95'deki حَرَامٌ kelimesini, حِرْمٌ şeklinde okuyan **Ebû Bekr Şu'be**, böylece **Hamza** ve **Kisâ'î**'ye muvâfakat etmiştir.

b. Nur Sûresi, âyet 35'deki دُرِّيٌّ kelimesini, دُرِّيءٌ şeklinde okumak sûretiyle de **Halef, Ebû Bekr Şu'be** ile **Hamza**'ya muvâfakat etmiştir. Oysa kendisi İmam olarak, birinci âyette حَرَامٌ, ikinci âyette de دُرِّيٌّ okumuştur.[284]

2) Sembol Kelimeler:

Tayyibe'de, okuyuşları aynı olan müteaddit Kurrâ, yine ihtisâr için, bâzı kelime guruplarıyla ifâde edilmiştir. Tamâmı 17 olan bu toplu Sembol Kelimeler'i, Alfabetik olarak, biz aşağıya şöylece sıralamış ve kimler için kullanıldıklarını da, açıklamış bulunuyoruz.

Ancak bu tablonun anlaşılması, bir önceki tablonun anlaşılmasına sıkı sıkıya bağlı bulunduğundan birinci tablo, mutlak sûrette yeniden gözden geçirildikten sonra bu tabloya bakılmalıdır.

---

284 Bilgi için bkz: **E. Bekr Ahmed**, Şerhu't-Tayyibe, 16

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

1-ثُوَى: Se ث ile Zı ظ için kullanılır.[285]
2-حَبْرٌ :Deal د ile Hâ ح için;.[286]
3-حرْمٌ: Elifl , Deal د ve Se ث için;.[287]
4-حَقّ: Deal د, Hâ ح ve Zı ظ için;.[288]
5-حمِىَ: Hâ ح ile Zı ظ için.[289]
6-رِضًى: Fe ف ile Râ ر için;.[290]
7-رُوِّىَ: Râ ر ile Hal خل için;.[291]
8-سَمَا: Elif ا, Deal د, Hâ ح Se ث ve Zı ظ için;.[292]
9-شَفَا: Fe ف, Ra ر ve Hal خل için;.[293]
10-صَحْبٌ: Fe ف, Râ ر, Hal خَلْ ve 'Ayn ع için;.[294]
11-صُحْبَةٌ: Fe ف, Ra ر, Hal خَل ve Sâd ص için;.[295]
12- صَفَا Hal خَلْ ile Sâd ص için; .[296]
13-عَمٌّ: Elif ا, Deal د ve Hâ ح için;.[297]
14-فَتًى: Fe ف ile Hal خل için;.[298]
15-كَفَا Nun ن, Fe ف, Ra ر ve Hal خل için;.[299]
16-كَنْزٌ: Keaf ك, Nun ن, Fe ف, Ra ر ve Hal خل için;[300]
17-مَدًا: Elif ا ile Se ث için kullanılmaktadır. [301]

3) Zâid Yâ'lar Hakkındaki Görüşler: Tayyibe'nin Usül Kısmı'ndan,

---

285 Kullanılan beyitler: 46, 359, 411, 413.
286 Kul. beyitler: 49, 176, 394.
287 Kul. beyitler: 48, 175, 180, 201, 270, 379.
288 Kul. beyitler: 48, 228, 408, 409, 411, 412.
289 Kul. beyitler: 47, 164, 210, 231, 266, 291, 368, 369, 392, 410, 412, 415.
290 Kul. beyitler: 45, 268, 269, 365, 391, 405.
291 Kul. beyitler: 46, 176, 234, 265, 269, 286, 294,305
292 Kul. beyitler: 47, 224, 394, 408, 412.
293 Kul. beyitler: 43, 182, 256, 267, 277, 318, 320, 364, 392, 402.
294 Kul. beyit: 44.
295 Kul. beyitler: 44, 177, 189, 274, 316, 318.
296 Kul. beyitler: 45, 302, 318.
297 Kul. beyitler: 48, 384, 398.
298 Kul. beyitler: 45, 210, 245, 315, 403.
299 Kul. beyitler: 43, 178, 182.
300 Kul. beyitler: 49, 433, 503.
301 Kul.Beyitler: 47, 180, 187, 220, 222, 231, 233, 376, 378, 388, 394, 395, 405, 412, 416 ve 422.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

"Zâid Yâ'lar Hakkındaki Görüşler" bâbı dışında, her yerde; **Cezerî**, **Verş** için bir remz olarak kullanılan Cim harfini, **Ezrak**'ı temsîlen kullanmış ve; "**Verş**" dediği zaman da, **Isbehânî**'nin, **Kâlûn** gibi olduğunu kast etmiştir.[302] Ancak, zikri geçen babta **Isbehânî** (296/908)'nin **Kâlûn** gibi değil; **Ezrak** (240/854) gibi olduğuna özellikle dikkat çekmiştir.[303]

4) **Luğavî ve Nahvî Vecihler:** Meşhur bir **Kırâ'et Âlimi** ve **Türk-İslâm Düşünürü** olan **Mûsâ Cârullah Bigi** (1369/1949)'nin de, işâret ettiği gibi;[304] Kur'ân-ı Kerîm'in vücûhâtı, Tayyibe'de şöylece iki kısım olarak incelenmiştir:

1. İdğam, Tahfîfu'l-hemz, İmâle ve Ahkâmu'l-vakf gibi, edâya tealluk eden **Luğavî Vecihler**'dir. Ki Kur'an'da, bu gibi vecihlerin bulunması, son derece normaldir. Çünkü Arab Dili'nin tabiatı bunu iktizâ etmektedir. Hem de Kur'an'da mevcut olan bu vecihlerin, bütün Kırâ'et İmamları'nın nakline dayanan bir Tevâtür'le sâbit olduğu muhakkakdır.

2. Kelime sonlarında vâkî olan İ'rab İhtilafları;[305], Müfred ve Cemî kalıpları gibi, mânâ değişikliklerini yansıtan **Nahvî Vecihler**'dir. Kur'an'da da, en çok bu vecihlerden bulunmakta ve bunların Kur'an'daki sübûtları da, ictihâdî değil, **Tevkîfî** olmaktadır.[306]

İster edâya dayanan Lüğavî Vecihler'den, ister mânâya istinâd eden Nahvî Vecihler'den olsun; her bir vecih, Cebrâ'il (as)'ın lisânına, Allah tarafından nâzil olmuştur. Bizim îtikâdımız odur ki; Cebrâ'il (as), Peygamber (as)'a Kur'ân'ı getirdiği zamanlarda; bir vechi Merfû olarak okudu, sonra aynı vechi Mensûb veyâ Mecrûr olarak tekrâr etti. Böylece her bir vecih, nüzûl bakımından bir âyet gibi oldu. İşte, Kur'ân-ı Kerîm'in vücûhâtıyla ilgili olarak, bizim inancımız bundan ibârettir.[307] Bu isâbetli görüşe, bizim de bütün varlığımızla katıldığımızın bilinmesini isteriz.

5) **Şâz Vecihlere Yer Verilmemesi:** Tayyibe'de, Sahîh ve Mütevâtir olan Kırâ'et Vecihleri toplanmış olup, Şâz kırâ'at'lara kesinlikle yer verilmemiştir.[308]

---

302 Bkz: **Yüksel**, age.'den 40 ve 41'nci beyitlerin açıklamasına

303 Bkz.:Age'den 423 ve 428'nci beyitlerin îzâhına.

304 **Keskioğlu**, Kur'an Târihi, 180, 247; **Karaçam**, age., 233.

305 Ki bunlar: **Rafî, Nasb, Cer, Cezim, Hazf, İskât**, v.s.lerdir.

306 Bkz: **Cârullah**, Şerhu't-Tayyibe, 307-308.

307 **Cârullah**,age. ve yer. **Mûsâ Cârullah**, Müslüman bir Türk Âlimidir. Araştırmacı ve geniş bilgi sâhibi bir zâttır. Kur'an İlimleri'yle çok uğraşmış ve pek çok eser yayınlamıştır. Bu yayınlar Rusya, Kâhire, Hindistan ve Berlin'de yapılmıştır. Bâzıları şunlar:
1) Terûbu's-suver ve tenâsübühû fi'n-nüzûli ve fi'l-mesâhıf; 2) Târîhu'l-Kur'âni ve'l-mesâhıf; 3) Şerhu't-Tayyibe; 4) Şerhu'ş-Şâtıbiyye. (Bilgi için bkz: **Keskioğlu**, age., 180, 252; **Cerrahoğlu**, Tefsir Usûlü, 263; Yeni Selâmet mc., sayı:30-98.)

308 Bkz: **Âşıkkutlu**, Hâşiyeli, 24; Elfaz Mânâsı, 6.

A ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

6) Sembollerin Kullanımı: ***Tayyibe***'de, Kırâ'et Vechi, ya önce zikredilir sonra bu vechin kime âid olduğunu gösteren Sembol Harfler veyâ Sembol Kelimeler kullanılır. Ya da bunun aksi olarak, önce Sembol Harfler ve hemen ardından da, bu sembollerin temsil ettiği zevâta isnâd edilen Kırâ'et Vecihleri, çoğu zaman okundukları şekilleriyle belirtilirler.[309]

7) Vechin Olduğu Gibi Teleffuzu: ***Tayyibe***'de, bâzan kırâ'at'ın kime âid olduğu belirtilmeden önce, Vecih (okunan şekil) olduğu gibi teleffuz edilip bırakılır. Ancak bu durum, açık mânâlı ve her hangi bir İltibas ihtimâlinden uzak olan yerlerde söz konusudur. Böyle yerlerde ise, mânânın açıklığı şu üç mikyâs ile anlaşılır: Vezin bakımından, Resm-i hat yönünden, Veyâ her ikisiyle birlikte. Meselâ şu beyit, bu özellikleri işâret etmektedir:[310]

نَبْلُ و بَعْدُ . و بلَفْظٍ أغْنَى - عن قَيْدِهِ عند التُّضَاح المعنى

8) Meşhûr Veche İşâret Edilmemesi: ***Tayyibe***'de, bâzan da iki Kırâ'at'tan birisi; âid olduğu şahıslarla birlikte zikredilir ve fakat; meşhûr olduğu için, diğer Kırâ'at'a hiç bir işârette bulunulmaz.

9) İsnadlı ve İsnadsız Özellikler: ***Tayyibe***'yi nazm eden (yazan) Cezerî, bu eserde bâzan iki Kırâ'at'tan birisini, hiç kimseye isnâd etmeden belirtir. Diğerini ise, isnâdını yaparak, (âid olduğu zevât ile birlikte) beyân eder.

10) İşi Erbâbına Bırakma Özelliği: Bâzan da ***Tayyibe***'de, her iki Kırâ'at'ın hem teleffuz şekli, hem de bu şeklin Râvî'leri verilir. Ancak bu iki teleffuz şeklinin, belirtilen Râvî'lerden hangisine âid olduğunu anlayabilme işi, erbâbına, Tayyibe talebesine bırakılır.

11) Bir Kısmını açıklama Özelliği: Bâzı yerlerinde de ***Tayyibe***, iki Kırâ'at zikreder ve ikincisinin sâdece bir kısmını açıklar.[311]

12) Râvî'nin Sembolünü Kullanması: Cezerî, Tayyibe'de Sembol Harfler'i kullanırken, bunların yanına çok defâ bir veyâ daha fazla harf getirmek sûretiyle kelimeler yapmakta ve bu kelimelerin başına ise, zikrettiği Kırâ'at'ın isnâd edildiği Kurrâ ya da; Râvî'nin sembolü olan harfi kullanmaktadır. Ki Tayyibe'nin, 107 nolu beyitinden îtibâren bu duruma sık sık rastlanılacaktır.

13) Istılah Kullanma Tekniği:
Tayyibe'de, büyük bir ustalıkla kullanılmış bulunan 27 Istılah vardır ki,

---

309 Bkz: Nuveyrî, 30[a]; Âşıkkutlu, Elfaz Mânâsı, 16.

310 Bkz: Yüksel, age., 342-343.

311 Bkz:E. Bekr ahmed, Şerhu't-Tayyibe, 22; Âşıkkutlu,Hâşiyeli, I,43,46.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

işlenen vecihler bu ıstılahlar yardımıyla, kısa yoldan ve kolaylıkla anlaşılmaktadır. Bunlardan 17'si çift, 10 tânesi de tek yönlü işleyen **Zıt Istılah**'lar olup, bunları aşağıda (a) ve (b) listeleriyle tasnif etmiş bulunuyoruz:

a) Çift Yönde İşleyen Zıt Istılahlar [312]:

1.(Tezkîr = Te'nîs)
2.(Tahfîf = Teşdîd)
3.(Tağlîz = Terkîk)
4.(Tefhîm = Terkîk)
5.(Tahrîk = Teskîn)
6.(Vasl = Kat')
7.(Fetha = Kesra)
8.(Hazf = İsbât)
9.(Medd = Kasr)
10.(İdğam = İzhar)
11.(Cem' = Tevhîd)
12.(Ğayb = Hıtâb)
13.(Nun = Yâ)
14.(Hemz = Adem-i Hemz)
15.(Tenvin=Adem-i Tenvin)
16.(Nakl = Adem-i Nakl)
17.(Techîl=Tesmiyetu'l-fâ'ıl).

Şimdi bu 17 madde için, Tayyibe'den bâzı örnekler verelim:

1) Ferşu'l-Hurûf'un, 447'nci beyitindeki يُغْفَرْ(مَدًى) Tezkîr'e; انّس هُنَا(ك)مْ de, تُغْفَر olarak Te'nîs'e örnektir.*

2) Yine Ferşu'l-Hurûf'un, 474'ncü beyitindeki أَمْتِعُهُ(ك)مْ Teahfîf'e; أَمَتِّعُهُ غَيْرُ(ك) مْ de, Teşdîd'e örnektir.

3) Usul Kısmı'ndan, 346'ncı beyitin وَازْرَقُ لَفَتْحِ لامِ غَلَظًا cümlesi, Teağlîız ile bunun zıddı olan Tearkîiku'l -Lâm'a örnektir.

4) Yine Usul Kısmı'ndan 333'ncü beyitin أَوْ رَقِّقًا بِشَرَرٍ cümlesi Tearkîik ve Tefhîim'e örnektir.

5) Ferşu'l-Hurûf'dan, 726'ncı beyitin, ظَعْنِكُمْ حَرِّكْ(سَمَا) kısmı Teahrîk'e örnektir ki, bunun zıddı olan Teskîn, حَرِّكْ ten anlaşılan ظَعْنِكُمْ dür.

6) Yine Usul Kısmı'ndan 107'nci beyitinin بَسْمَلَ بين السّورتين(ب)ى(ن)صَفْ / (د)مْ(ثِ)قْ(ر)جَا kısmı çift

---

312 Bu (a) tablosunda, ıstılahlar arasında görülen eşitlik işâreti (=), **her iki ıstılâhın da biribirinin zıddı olduğunu** anlatır. Yâni, birincisi zikredilince ikincisinin de, aynı zamanda anlaşılması demektir. Meselâ: **"Tezkîr"** deyince **"Te'nîs"**; **"Te'nîs"** deyince de; **"Tezkîr"** anlaşılmalıdır. Diğerleri de aynen böyledir.
Bundan sonra gelecek olan (b) tablosunda, ıstılahlar arasında kullanılan tire işâretlerii (-) ise, **ikinci sütunda bulunan için** kullanılmıştır. İkinci sütundakilerin zıdları yoktur. Meselâ: (b) tablosundan (9) numaradaki **"Raf"** zikredilince **"Nasb"** da dikkate alınır. Fakat, bunun tersi düşünülmez. Yâni **"Nasb"** denilince; **"Raf"** dikkate alınmaz. Diğerleri de aynen böyledir.

* **Dikkat!** Bu satırlar arasında, şu şekilde ( ) görülen kavisler (parantezler) arasındaki kelimeler ve büyük harfler, birer **Sembol Kelime** ve **Sembol Harfler**'dir. Ki bu harflerle kimlerin temsîl edilmiş olduğunu anlamak için, bu eserin metninden **Sembol Harfler** ve **Sembol Kelimeler** bahislerine bakılması gerekir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yönlü olarak hem Kat' hem de Vasl'a örnektir.

7) Yine Ferşu'l-Hurûf'dan;
يُصْرَفْ بِفَتْحِ الضَّمِّ وَاكْسِرْ (صُحْبَةً) (ظ)عَنِ kısmı Fetha'ya;
bunun zıddı da Kesra'ya örnektir ki, يَصْرِفْ anlaşılacaktır.

8) Yine Ferşu'l-Hurûf'dan, 789'ncu beyitinin,
نُنْجِي احْذِفِ اشْدُدْ(ل)ى(م)حْنَى(ص)نْ ifâdesiyle Hazf ve İsbât'a örnek verilmiştir.

9) Yine Ferşu'l-Hurûf'dan, 499'ncu beyitin, (شَفَا) تَمَسُّوهُنَّ kısmıyla Kasr'a; bunun zıddından anlaşılan تُمَاسُّوهُنَّ ile de Medd'e örnek verilmiştir.

10) Usul Kısmı'ndan, 149'ncu beyitin, بَيْنَهْ(حُ)زْ(فُ)زْ ifâdisiyle İdğâm'a; bunun zıddıyla da İzhâr'a örnek verilmiştir.

11) Ferşu'l-Hurûf'dan, 669'ncu beyitin
آيَاتُ افْرِدْ(د)نْ غَيَابَاتُ مَعَا - فَاجْمَعْ(مَ)دًا kısmıyla da, Cem' ve bunun zıddı olan Tevhîd'e yâni غَيَابَتْ e örnek verilmiştir.

12) Yine Ferşu'l-Hurûf'dan, 459'ncu beyitin (رِضًى)مْ(دُ)لايَعْبُدُونَ kısmıyla Ğayb'a; bunun zıddıyla da Hıtâb (yâni Muhâtab)'a örnek verilmiştir. Ki o da, لاتَعْبُدُونَ dir.

13) Ferşu'l-Hurûf'un, 816'ncı beyitinin, (شَفَا) يَأْكُلُ نُونٌ kısmıyla, Hamze-Kisâî ve Halefu'l-Âşir'in Nun ile, diğerlerinin de Ye ile okudukları örneklenmiştir.

14) Yine Ferşu'l-Hurûf'dan, 928'nci beyitin يَأْلِتْكُمُ الْبَصْرِي kısmıyla Hemz'e örnek verirken; adem-i Hemz olan يَلِتْكُمْ e de, zıddıyla örnek verilmiş olmaktadır. Yine bu kısımdan, 468'nci beyitin كَنُنْسِهَا بِلاهَمْزٍ(كَفَا) - (عَمَّ)(ظُ)بِّي kısmıyla da Adem-i Hemz'e ve aynı zamanda zıddıyla da Hemz'e örnek verilmiştir.

15) Yine Ferşu'l-Hurûf'dan, 567'nci beyitin,
وَ حَصِرَتْ حَرِّكْ وَ نَوِّنْ(ظُ)لَمَ kısmıyla Şeyh Ya'kûb'un Ademi Tenvin ile, diğer kurrânın da Tenvin ile okuduklarını anlatan örnek verilmiştir.

16) Usul Kısmı'ndan, 230'ncu beyitin, وَاخْتُلِفْ فِي الآنَ(خُ)ذْ kısmıyla, 'İsâ b. Verdeân'ın Nakl'ine; zıddıyla da Adem-i Nakl'e örnek verilmiştir.

17) Ferşu'l-Hurûf'dan, 546 ile 547'nci beyitlerin,
يَكْتُبُ يَا وَجَهْلَنْ / قَتْلَ ارْفَعُوا يَقُولُ يَا(فُ)زْ kısmıyla da, hem Techîl'e hem de Tesmiyetu'l-Fâ'ıl'e örnek verilmiştir.

b) Tek Yönde İşleyen Zıd Istılahlar

1.(İhtilâs = Tenkîsu'l-hareke - - - - - - - - İtmâm-ı hareke)
2.(İhmâl = Noktasızlık - - - - - - - - - - - - İ'câm = Noktalılık)
3.(Mutlak tahrîk - - - - - - - - - - - - - - - - -Feth = Fetha)
4.(Mutlaku't-tahrîk - - - - - - - - - - - - - - -İskân)
5.(Nasb - Cer)

ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

6.(Cezm -Raf')
7.(İmâle -Feth)
8.(Damme -Fetha)
9.(Raf' -Nasb)
10 (Mutlak iskân - - - - - - - - - - - - - - - - - - - Fetha)

Şimdi de bu 10 madde için, Tayyibe'den bazı örnekler verelim:

1) Ferşu'l-Hurûf'dan, 446 ve 447'nci beyitlerin,
بَارِئْكُمْ يَأْمُرْكُمْ يَنْصُرْكُمْ - يَأْمُرْهُمْ تَأْمُرْهُمْ يُشْعِرْكُمْ
سَكِّنْ اواخْتُلِسْ(حَـ)لاً والْخُلْفُ(طِـ)بْ kısmıyla, İıhtilâs ile İtmâm-ı Hareke'ye örnek verilmiştir.

2) Yine aynı kısımdan, 599'ncu beyitin,
في يَقْضِ اهْمِلَنْ وشَدِّدْ(حِرْمٌ)(ذَ)صْ kısmıyla İhmâl ile İ'câm'e örnek verilmiştir.

3) Aynı kısmın 643'ncü beyitinin,
وَالرُّشْدِ حَرِّكْ وافْتَحِ الضَّمَّ(شَفَا)
kısmıyla, Mutlak Tahrîk'e; 836'nci beyitin,
وَ رَفْعُهُمْ بَعْدُ الثَّلاَثَ وَحَزَنْ - ضُمَّ وَسَكِّنْ عَنْهُمْ يَصْدُرَ (حَـ)نْ
kısmıyla da, Mutlaku't-Teahrîk'e örnek verilmiştir.

4) Aynı kısımdan, 578'nci beyitin
أَرْجُلِكُمْ نَصْبُ(ظُـ)بًى(عَـ)نْ(كَـ)مْ(أ)ضَا, kısmıyla, Neasb'a;

5) 470'nci beyitin, تُسْئَلُ - للضَّمِّ فَافْتَحْ وَاجْزِمَنْ(إِ)ذْ(ظَـ)لَّلُوا
kısmıyla da Cezm'e örnek verilmiştir.

6) Usul Kısmı'nın, 278'nci beyitin أَمِلْ ذَوَاتِ الْيَاءِ فِى الْكُلِّ(شَفَا)
kısmıyla İmâle ve Feth'a örnek verilmiştir.

7) Ferşu'l-Hurûf'dan, 433 ve 434'ncü beyitlerin,
اضْمُمْ شُدَّ يَكْذِبُونَا(كَـ)مَا(سَمَا)ْ kısmıyla da, Damme ve Fetha'ya örnek verilmiştir.

8) Yine bu kısmın, 500'ncü beyitinin,
وَارْفَعْ(شَفَا)(حِرْمٍ)(حَـ)لا يُضَاعِفَهُ kısmıyla da, Raf''a örnek verilmiştir.

9) Yine aynı kısmın, 564'ncü beyitinin,
وَالْبُخْلِ ضُمَّ اسْكِنْ مَعًا(كَـ)مْ(ذَ)لْ(سَمَا) kısmıyla da,Mutlak iskân'a, örnek verilmiştir.

IV- TAYYİBE ÜZERİNE YAPILAN İLMÎ ÇALIŞMALAR

Tayyibe üzerine yapılan çalışmalar, genelde şu iki kısma ayrılmaktadır:- Pratiğe yönelik olan Ezber (Hıfz) Çalışmaları; -"Teorik" olarak vasıflandırılan İlmî Çalışmalar. *Tayyibe*, günümüzde artık hayâtının 6'ncı asrını ikmâl etmiş bulunmaktadır. Hâlen de Mısır, Sûriye ve Türkiye başta olmak üzere, dünyâ müslümanları arasında, bir çok Ehl-i Kur'ân tarafından ezberlenmeğe devâm olunmak sûretiyle, yaşamağa devâm etmektedir. Binâenaleyh, bu eser üzerinde

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yapılan ezberleme (hıfz) çalışmalarını, yâni, *Tayyibe* Hâfızları'nın günümüzdeki sayılarını, tesbit etmemiz mümkün değildir. Bu bakımdan da biz, sâdece bu eseri konu alarak yapılmış bulunan yazılı (ilmî) çalışmalardan, şerh eserlerden, özellikle de kendileriyle tanışabildiğimiz bâzılarıyla birlikte, varlıklarını kaynaklardan öğrendiklerimizin bir listesini, burada takdîm etmiş olacağız:

1. İbnu'l-Cezerî Şerhi:

Tayyibe üzerine yapılan ilk yazılı çalışmayı, yine Cezerî, bizzat kendisi yapmıştır.Kırâ'et Âlimleri'nin hayat hikâyelerinden bahsettiği ve daha çok *"Tabakâtu'l-Kurrâ"* olarak bilinen; *"Ğâyetu'n-nihâye fî esmâ'i ricâli'l-kırâ'ât"* isimli kıymetli eserinde, yine kendisi gibi bir âlim olan oğlu Ebû Bekr Ahmed'in hayâtından söz ederken sarf ettiği şu sözler, bu durumun açık bir delîlidir:

ولمّا كان بمصر فيّ غيبتي وأنامجاور بمكّةشرح
طيّبة النّشر فاحسن فيه ماشاء،مع أنّه لم يكن
عنده نسخة بالحواشي الّتي كنت كتبتها عليها...

Görülüyor ki, bu metinde özet olarak şöyle denilmektedir: Mısır'dan ayrılıp, Mekke'de mücâvir bulunduğum sıralarada, oğlum Ebû bekr Ahmed, benim üzerine yazdığım hâşiyeler yanında olmadığı halde, çok güzel bir şerh yazmıştır.[313] Ancak, bu şerh hangi şerhtir? Biz, bilemiyoruz. Fakat, aşağıda ikinci sıraya aldığımız; *en-Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr* de olabilir diye düşünüyoruz. Ya da, günümüze kadar gelemeyen bir başkası. Kesin kanâ'atımız ise, Neşr'in olmasıdır. Bir farkla ki, *Neşr, Tayyibe*'den önce yazılmıştır.

2. en-Neşru fi'l-kırâ'âti'l-'aşr:

Tayyibe üzerine yapılan ikinci yazılı çalışma da, biraz önce de işâret ettiğimiz gibi; yine O'nun Nâzımı Cezerî'ye âiddir.

Çünkü O'nun, 799/1396 yılında, Bursa'da, adı geçen *"en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr"* isimli eserini yazdıktan sonra, aynı eseri, hem "Takrîbu'n-neşr"; adıyla ihtisâr etmiş; Hem de Tayyibetu'n-neşr olarak, nazmeylemiştir Tayyibe'yi; en-Neşr ve Takrîbu'n-neşr ile karşılaştırdığımız *zamanda* da, görüyoruz ki *Neşr, Tayyibe*'nin en güzel manzum şerhlerinden biri olduğu gibi;. *Takrîbu'n-neşr* de, *Tayyibe*'nin en güzel mensûr muhtasarlarından birisidir. Bunlardan başka, *Neşr*'in, iki muhtasarından daha söz edilmektedir:

Birisi, **el-Kâdî Ebu'l-Fadl Muhammed b.Muh. b.eş-Şahne el-Halebî** (833/1429) tarafından; diğeri de, **eş-Şeyh Mustafa b.Abdirrahmân el-İzmîrî** (1155/1742) tarafından yapılmıştır.[314] *Tayyibe*'nin, Neşr' in manzum şekli olduğunu, günümüz genç araştırmacılarından, sayın Üstâd **Eymen Rüşdî Süveyd** de yazmışlardır.[315]

---

313 **Cezerî**, Ğâye, I, 130.

314 **Bkz: Bağdatlı**, Keşf, II, 1952-53.

315 **Bkz: İbnu Ğalbûn** (399/1008). Tezkira, I, 24. (tah: **Eymen Rüşdî Süveyd**).

3. Ebû Bekr Ahmed'in Şerhi:

Tayyibe'nin üç numaralı şerhini yazmak ise, Cezerî'nin oğlu Ebû Bekr Ahmed'e nasîb olmuştur. Ki 1 numarada, *Ğâyetu'n-nihâye*'den yapığımız nakilden de, bu gerçek açıkca okunmaktadır. İşte bu şerhin, Mısır'lı âlim Alî Muhammed ed-Dabbâ' (1376/1956) tarafından tahkîk edilerek, 1950'de Mısır'da tab edilmiş güzel bir nüshası, elimizin altında bulunmaktadır. Ki işte bu şerh, Cezerî tarafından görüldüğü zaman, *"Çok güzel!"* şeklinde bir beğeniye mazhar olmuştur..[316]

4. Nuveyrî'nin Şerhi:

Bu şerhle ilgili yeterli bilgiler, bu eserin II. Bölüm'ünde, *Nuveyrî'nin Görüşleri*; IV. Bölüm'ünde de, *Tayyibe'nin Özellikleri* bahislerinde verilmiş olduğundan, oralara bakılmasını hatırlatıp diğer çalışmalara geçiyoruz.

5. el-'Âmilî'nin Şerhi:

Keşfu'z-zunûn'un *Zeyl*'inde (II, 89), Bağdatlı İsmâ'îl Paşa (1339/1920) tarafından bildirildiğine göre; Seyyid Bedruddîn Hasen b.Ca'fer b.Hasen b.Necmuddîn el-Ea'rac el-Âmilî (933/1526) de; *Şerhu't-Tayyibeti'l-Cezeriyye fi'l-kırâ'ât* isimli bir eseriyle, *Tayyibe* üzerine yapılan ilmî çalışmalara iştirâk etmiştir.

6) el-Mensûrî'nin Şerhi:

Yine İsmâil Paşa'nın aynı eserinde (I, 417), bildirdiğine göre; Osmanlı'lar zamânında, Mısır'dan getirilerek, Sultan Ahmed Câmi'i'ne, Şeyhu'l-Kurrâ (Re'îsu'l-Kurrâ) olarak tâyîn edilen: Alî b.Seyyid Süleymân b.Abdillâh el-Mensûrî el-Mısrî (1134/1721) de; *Hallu Mucmelâti't-Tayyibe* adında, *Tayyibe* üzerine bir çalışma yapmıştır.

7. Semmânnûdî'nin Şerhi:

Görüp-müte'âlâ ettiğimiz şerhlerden birisi de bu eserdir. Arabca muhtasar bir şerhdir. Bir nüshası, Süleymâniye ktb.İbrâhim Efendi kısmı 30'da bulunmaktadır. Adı ise, *"Set(d)a'âtu leme'âti envâri d(z)ıyâ'i'l-fecr fî şerhı kitâbi Tayyibeti'n-neşr"* olup, yazarı: Muhammed b.Hasen el-Munîr es-Semmânnûdî (1199/1785)'dir

8. el-Ezherî'nin Şerhi:

Brockelmann (ö.1956)'dan aldığımız bilgiye göre; Zeynu'd-Dîn 'Abdu'd-Dâim el-Ezherî (1098/1687) de, Tayyibe üzerine bir şerh yazmıştır.[317]

9. Aliyyu'l-Kârî'nin Şerhi:

Kendisini görememekle birlikte Aliyyu'l-Kârî el-Heravî (1014/1605)'nin de, *Tayyibe* üzerine bir şerh yazdığı, kaynaklarda yer almışur. [318]

---

316 Age. ve yer.

317 Bkz: Brockelmann, Suppll, II, 276.

318 Age. ve yer.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

10. Yûsûf Efendizâde'nin Şerhi:

Bu eserin, İstanbul Tarîkı Meslekî Silsilesi bahsinde, kendisinden "*İtilâf*" müellifi olarak söz ettiğimiz: Amasya Âlimleri'nden Re'îsu'l-Kurrâ ve Sâhıbu'l-Meslek Abdullah b.Muhammed'in de, (ki Yûsûf Efendizâde diye meşhurdur.) *Tayyibe* üzerine yapılmış bir çalışması vardır. En son ofset baskısı, İstanbul'da Hilâl Yayınevi tarafından, Hâmid b.el-Hâc Abdu'l-Fettâh el-Pâlûvî (1252/1836)'nin, "*Zûbdetu'l-'ırfân fî vucûhi'l-Kur'ân*" isimli eseriyle birlikte ve târihsiz olarak yayınlanmıştır. *Tayyibe*'deki tarikları, med miktarlarını ve bunlara âid isnadları, mufassalan incelemiştir. Bir takım şematik çizelgelerle, zor anlaşılan bir çok Kırâ'et Mes'eleleri'nin çözümlenmesine çalışılmıştır.Bu bakımdan da, erbâbı için çok çok değerli bir eserdir. Şu iki isim, bu esere âiddir:

1) Tuhfetu't-talebe fî beyâni meddâti tarîkı't-Tayyibe;

2) Murşidu't-talebe ilâ ma'rifeti turukı't-Tayyibe.

Bu ikincisinin, çok güzel bir yazma nüshası, Üsküdar Hacı Selîmağa ktb. Mc.5/5'te mevcuttur. Ki bu nüshayı, bu satırların yazarı fakir de, bizzat istinsâh etmiş bulunmaktadır.

11 Alî el-Mekkî'nin Şerhi:

Alî b.Süleymân el-Mukrî el-Mensûr el-Mekkî (1110/1698)'nin de, bir *Tayyibe şerhi* olduğunu, yine Brockelmann'dan öğrenmiş bulunuyoruz.[319]

12. Mûsâ Cârullâh'ın Şerhi:

Bu çalışmamızın 307'nci Dip Notu'nda, kendisi hakkında bir nabze bilgi sunduğumuz, Kazan'lı Âlim Mûsâ Cârullah Bigi'nin yazdığı ve 1912'de Kazan'da yayınladığı bu kıymetli şerhden, her zaman istifâde ettiğimizi belirtmek isterim.

13. el-Muhezzeb:

Tayyibe üzerine yapılan çok güzel şerhlerden bir tânesi de; "*el-Muhezzeb fi'l-kırâ'âti'l-'aşr ve tevcîhihâ min tarîkı Tayyibeti'n-neşr*" adını taşıyan eserdir. Ki, iki cild üzerine 1969'da, Kâhire'de yayımlanmış bulunan bu kıymetli eser, el-Ezher Üniversitesi Kırâ'at İlmi Enstitüsü Öğretim Üyeleri'nden Muhammed Sâlim Mûhaysin tarafından kaleme alınmıştır.*Tayyibe*'deki Kırâ'at Mes'eleleri'ni, pratiğe yönelik çok metodik bir üslûb ile halletmesi bakımından, ayrı bir önem taşımaktadır. Bir nüsha elimizde mevcuttur.

14. İbnu Curayc'in Şerhi:

Hicrî 13 ve 14'ncü asır ricâlinden sayılan, eş-Şeyh 'Usmân Râdî es-Sendâ(tâ)vî'nin yazdığı şerh ise; *en-Nefâ'isu'l-mudribe fî tahrîri't-Tayyibe* adıyla, Kâhire'de, 1320/1902'de, manzum olarak yayımlanmıştır.[320]

15. el-Halîcî'nin Şerhi:

---

319 Age. ve yer.

320 Bkz: Mersafî, Hidâyetu'l-kârî , 679.

el-Mersafî, *Tayyibe* üzerine yapılmış daha üç çalışmadan söz ediyor ki, 3'nün de yazarı aynı şahıstır. O da: **Muhammed b.Abdi'r-Rahmân el-Halîcî el-İskenderî** (1970)'dir. Eserlerin isimleri şöyle: *1) Tetimmetu'l-matlûb fî kırâ'eti Ya'kûb min tarîki't-Tayyibe;*

2) Şerhu Tetimmeti'l-matlûb fî kırâ'eti Ya'kûb;

3) Zevâ'idu'l-imâm Ebî Ca'fer min tarîkı Tayyibeti'n-neşr.

Bu üç eserin, üçü de manzum ve üçü de yazmadır.[321]

16. Câbir el-Mısrî'nin Şerhi:

Muh.b.Muh.eş-Şeyh Câbir el-Mısrî'nin (ki vefâtı; 14'ncü hicrî asır sonudur); *Kavâ'ıdu't-tahrîr li Tayyibeti'n-neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* isimli eseri de, Kâhire'de Mektebetu'l-Cundî ve Matba'ası tarafından târihsiz olarak basılmıştır.[322]

17. Âşıkkutlu Efendi'nin Şerhi:

Trabzon İli'mizin Of İlçesi Uğurlu Nâhiyesi'nden olan, Tayyibe üstâdımız merhum: el-Hâc **Mehmed Ruşdî Âşıkkutlu** tarafından yazılan bu şerh, iki türlü tanınmalıdır:

1, Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe.; Ki 1974-75'de, Ankara'da, **Diyânet İşleri Başkanlığı** bünyesinde, bizlere Tayyibe okuturken yazdığı ve Teksir Makinası'yla çoğalttığımız, iki cilt hâlinde olan ile;

2, *Tayyibenin Elfaz Mânâsı* adındaki, 1976-77 yıllarında, **İstanbul Haseki Eğitim Merkezi**'nde, yine Tayyibe okuturken yazdığı şerhtir ki, 1'ncisinin muhtasarı olup, tek cilt hâlindedir. Adı geçen eğitim merkezinin arşivlerinde bol miktarda vardır sanıyorum.

18. es-Semnûdî'nin Şerhi:

Bu şerh, **İbrâhîm b.Alî b.Şehâteti's-Semnûdî el-Mısrî** tarafından yazılmıştır. Ki: **Şeyh Abdu'l-Azîz ez-Zeyyât** ile **Şeyh Âmir es-Seyyid Usmân** da, bu çalışmaya iştirâk etmişlerdir. Demek ki anonim bir çalışmadır. Şu sözler, işte bu eser hakkında söylenmiştir:

وهو من أحسن المؤلفات التى وضعت لتحرير أوجه طيبة
النشر فى القراآت العشر

Eserin adı ise: *Tenkîhu fethi'l-Kerîm fî tahrîri evcuhi'l-Kur'âni'l-'Âzîm*'dir.[323]

19. el-İslâmbolî'nin Şerhi:

Ebu'l-Hasen Mustafa b. el-Hasen b. Ya'kûb el-İslâmbolî (1144/1731) de; *Murşidu't-talebe ilâ ma'rifevti turuki't-Tayyibe* adında; Tayyibe'deki tarikların tahlîli üzerine bir çalışma yapmıştır. Ki Üsküdar Hacı Selimağa ktb.29 numarada bulunan yazma nüshası, çok değerli bir nüshadır. Bu nüshadan, 10 Eylul 1978'de istinsâh ettiğim bir nüsha da, her zaman faydalandığım bir kaynaktır. Ancak bu eser, 10 numarada tanıtılan eser değildir.

---

321 Mersafî, age., 720.

322 Age., 732.

323 Age.,.631.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

NETİCE

"Kırâ'at İlminde İbnu'l-Cezerî (Hayâtı-Eserleri) Ve Tayyibetu'n-Neşr" adıyla, on sene evvel yazıp sunduğumuz, Doktora Tezi çalışmamız esnâsında ve daha sonraları, yine Kırâ'at İlmi açısından, üzerinde durulması gerçekten gerektiği halde, hacmin kabarması, zamânın sınırlı olması, gerekli kaynakların elde edilememesi ve daha özel bâzı nedenler yüzünden; yapmak isteyip te, bir türlü yapamadığımız ikinci bir çalışmayı, nihâyet gerçekleştirmek sûretiyle;

Kırâ'at, Tefsir, Hadis, Usûlü Hadis, Târih, Terâcim, Fıkıh, Siyer-i Nebî (as), Tasavvuf, İnşâ (Hüsnü Kitâbet ve Usûlü), Siyâset Bilimcisi, Mücâhid, Şâir, Arab Dili ve Edebiyâtı gibi, pek çok yönü bulunan, Büyük Âlim **İbnu'l-Cezerî** hakkında, daha pek çok çalışmaların yapılması gerektiğine, bir kez daha inanmış bulunuyoruz. Ki, bu çalışmamıza;

"Ùlûmu'l-Kur'ân Kaynaklarından Cezerî ve Tayyibe'si", adını koymamız da, işte O'nun, bütün bu yönlerine dikkat çekmek gâyesine mâtuf bulunmaktadır

Evet O'nun, 82 yıllık hayâtından, sabâvet dönemi olarak düşündüğümüz üç yıl istisnâ edilirse, -ki ilk Kur'an hocasının, babası olduğunu dikkate alınca, daha O'nun, tufûlet döneminin ilk basamağı sayılan dört yaşında olduğu halde, Kur'an öğrenimine başlatıldığı tahmîn edilebilir.

Zîrâ o dönemin geleneği, böyle iktizâ ediyordu. Hele bir âilenin re'îsi, ulemâdan olursa bu gelenek, daha bir önem kazanıyor ve, ilk çocuklarının Hazreti Kur'ân ile dillendirilmesi, çok önemli bir özellik arz ediyordu.

Cezerî'nin, onbir yaşında iken Hâfız olup Hatimle Terâvih Namazı kıldırmağa başladığını da hesâba katınca; bu yöndeki tesbit ve tahminlerimizin doğruya çok yakın olduğuna inanıyoruz. İşte böylece O'nun, " Ù l û m u ' l - K u r ' â n " a kaynaklık eden yaşantısının da 79 yıl sürdüğü ortaya çıkıyor.

Âlimlerin hayat hikâyeleri araştırıldığı zaman, onlardan bir çoğunun ömrü; ya tam tamına veyâ yaklaşık olarak, geride bıraktıkları eserleriyle denk düştüğü görülüyor. Bu ilginç olay, **İbnu'l-Cezerî**'nin hayâtında da, göze çarpmaktadır: "Kur'an ilimleri"ne fedâ eylediği 79 yıllık hizmetin semeresi olarak; 18 yaşından îtibâren te'lîfine başlayıp, hayâtının son dönemlerine, (kerhen atandığı Şîraz Kadılığı'na) kadar geçen zamân içerisinde, tam 79 eser kaleme almıştır. Ki bunlardan büyük bir kısmı da, manzumdur. Başta, 1015 beyitle, Tayyibe'si olmak üzere, bunların toplam beyit sayısı; 3534'dür.

Bilindiği üzere, manzum eserler; insanımızın her kesiminde, daha fazla ilgi ve alâka görmektedir. Büyük bir çoğunlukla, İnsan oğlunun tabiatında bu özellik vardır.

Düzgün, fasîh, kısa ve kâfiyeli sözlerle dile getirilen konuların, kolay ve çabuk kavranıp anlaşıldığı ve uzun süre unutulmadığı da bir gerçektir. Kanâ'timize göre; âlimlerimizden pek çoğu, bu noktaları dikkate almış olmalıdırlar. Ki seçtikleri çalışma konularının büyük bir kısmını, manzûm olarak işlemeyi zarûrî görmüşlerdir. Cezerî gibi bâzılarının da, çok çok önemli gördükleri mevzûların işlenişinde, genellikle şöyle bir yol tâkîb ettikleri, eserleri incelenince anlaşılmaktadır:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

1) Önce mufassal yazmak.
2) Sonra, bu "Mufassal"ı nazmetmek.
3) Daha sonra da, yine bu "Mufassal"ı ihtisâr ederek, her üç tarzı da okutup icâzet vermek.

Meselâ Cezerî de, Hazreti Kur'ân'ı ilgilendiren Kırâ'at İlmi ve Tecvid gibi ana konuları, ilk çalışma konuları olarak seçmiş ve daha 18 yaşında bir delikanlı iken, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd'i* yazmıştır. Daha sonraları, aynı konuları daha geniş çapta ele alan Üstâd, önce *Neşr-i Kebîr'i* (ki II ve III cildlik baskıları vardır), sonra bunu nazmederek *Tayyibe*'sini, sonra da ihtisâr ederek, *Takrîbu'n-neşr (Neşr-i sağîr)*'i kaleme almış ve bunları, hem de ayrı ayrı, yüzlerce talebeye okuttuğu gibi; ayrıca talebelerinin, bu eserleri hem okutmalarına hem de yayınlamalarına icâzetler verme cömertliğini göstermiştir. Böylece O ve diğerleri, bu tür çalışmalarıyla; *Daha sonra gelecek âlimlerimize, geniş çaplı bir çalışma alanı bırakırlarken; kendi öğrencilerine de, hırs mertebesine varan bir ilim aşkı aşılamışlardır. Aslında, ilim ve bilim dünyâsının hareket ve bereketliliğini sağlayan da, işte bu iki husus değil midir?*

Eğer *Tayyibe* manzum yazılmamış olsaydı; bu çalışmamızın son kısmına kaydettiğimiz 20 kadar eser de, bu gün bilim dünyâsına kazandırılmamış olacaktı.

Kezâ, *Durratu'l-mudî'e* eğer manzum olarak yazılmamış olsaydı; bizim tesbîtimize göre, bu eser üzerine yazılan 11 adet şerh te, her halde bugün mevcut olmayacaktı.

Aynı şekilde, Cezerî'nin 110 beyit civârında değişen *el-Mukaddime*'si de, eğer manzum olarak kaleme alınmamış olsaydı; üzerine yapılan 23 adet şerh te, kezâ bugün elimizde bulunmayacaktı.

Ki bütün bunlar, ansiklopedik çaptaki büyük âlimlerimize birer çalışma sâhası olmuş ve, yukarıda zikrettiğimiz Doktora Tezi'mizin ilgili bölümünde, isim, yer ve şârihleriyle birlikte, tanıtımlarını da yaptığımız çok değerli birer ilim ve hikmet hazînesi olan eserler vücûda getirilmiştir.

Şu noktayı da bilhassa tebârüz ettirmeliyiz:

Bu kadar eserin manzum olarak yazılması; kanâatımıza göre, aslâ "*san'at, san'at içindir*" düşüncesiyle yazılmamıştır. Cezerî'nin yazdıklarının hiç birisinde, bu muvakkat kahramanlık sezilmez.

Diğerleri de öyle de; hele üzerinde çalıştığımız Tayyibe'si; O'nun sürekli seyâhatlarının ve bıkmak-yorulmak bilmeyen, soylu bir (Kur'an Hizmetkârlığı'nın hulâsasını oluşturan bir komprimesi,bir öz suyu olarak görülmektedir.

Kırâ'et İlmi tahsîlinde, hedefine kısa yoldan ulaşmak isteyenlere sunulması tasarlanan bir sinyaller manzûmesi ve bir şifreler panosu mâhiyetini arz etmektedir üstâdın bu Tayyibe'si.

Aslında O (rh),.bu şifreler manzûmesinin çözülmüş şeklini, daha önceden yazdığı: "*en-Neşr fi'l-kırâti'l-âşr*" i ile, zamânı daha geniş olan ve hedefine ağır adımlarla vâsıl olmak isteyenlerin istifâdesine sunmuştu.

Bu da gösteriyor ki Cezerî, "*san'at, san'at için değil; İlim, İslâm, İnsân, Din, Hizmet ve Kur'ân içindir.*" Yâni, "*dünyâ ve ukbâda, se'âdeti istenen insanlık içindir.*" demek istemiştir. Aynen:

Anladım işi, san'at Allâh'ı aramakmış;
Mârifet bu, gerisi yalnız çelik-çomakmış!..

diyen, merhum şâir ve edib **Necip Fâzıl Kısakürek** misâli..

Nitekim O'nun, şimdiye kadar her birerlerinin hayli çalışmalara konu teşkîl ettiği manzum eserleri dışında; meselâ *"Neşr"* ve *"Ğâye"* gibilerinin üzerinde; tıpkı basımlarından başka, hiç bir çalışma yapıldığı görülmemiştir.

Demek ki manzum eserler, mensurlardan daha fazla dikkat çekici oluyor ve çeşitli çalışma konuları oluşturabiliyor.

Altı çizilmesi gereken, iki önemli nokta daha var:

Birincisi; **Tayyibe Tarîkı** ile tedrîs-i kırâ'at eyleyenler, hem mütehassıs bir eleman olmanın hem de âlî bir sened ve altın bir silsile ile **İbnu'l-Cezerî**'ye bağlanmış bulunmanın güvenlik ve rahatlığı içerisinde, kendilerini **"Hâdimu'l-Kur'ân"** olarak O'na hizmet vermenin, büyük bir huzûr ve bahtiyarlığına sâhib hissetmeleri.

Çünkü Tayyibe, en-Neşr'in hulâsası olduğuna göre; Kırâ'et İlmi tahsîli için en kuvvetli bir sened olma vasfını korumaktadır. Bu bakımdan da, Tayyibe Tarîki ile bu ilmi elde etmek, tâbir câiz ise, garantili bir olaydır. Zâten, *"Allah (cl)'da, işini güzel ve sağlam yapanların ecrini zâyî etmeyeceğine dâir, kesin söz vermiştir."* (Kehf, 30; Hûd, 115).

İkincisi de; bu çalışmamızda, hakında sâdece on sayfa civârında bir bilgi vermek sûretiyle, bir takım ip uclarına işâret ettiğimiz ve önemli bir eğitim kurumu olarak gördüğümüz **"Kırâ'at İlminde Re'îsu'l-Kurrâ Meslekî Silsileleri"** konusunun, detaylı bir şekilde, yeniden ele alınması gerektiği noktasındaki düşüncemizden, el'an da vaz geçmiş olmayışımızdır.

Ancak, sosyolojik olduğu kadar târîhî vechesiyle de, konunun bizi aştığını ifâde etmekle yetinip sözlerimizi noktalıyoruz.

Düşünmek ve çalışmak bizden; himmet ve muvaffakıyet ise, kesinlikle *Yüce Allah Celle Te'âlâ Hazretleri*'ndendir.

Y.Doç.Dr.Ali Osman Yüksel
24 Rabîulâhir-1414=10-Ekim-1993
ÜSKÜDAR-İhsâniye

MARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BİBLİYOGRAFYA

-A-

AKAKUŞ RECEB:
İslâm'da Kur'an Eğitimi ve Re'îsu'l-Kurrâ Gönenli Mehmed Efendi, İst.-1991. (Akakuş R., İslâm'da Kur'an Eğitimi)
İlm-i Kıraat Otoritelerinden İmam Cezerî ve Torunu Kâsım Paşa, Diyânet Dergisi, EKİM-KASIM-ARALIK 1990, cild: 26,sayı: 4 (Akakuş, İmam Cezerî)

ÂLÎ, MUSTAFA b. AHMED (1008/1599-1560):
Kunhu'l-ahbâr ve lâkhu'l-efkâr, (Âlî Târîhi), İst.-1277, h. (Âlî, Kunhu'l-apbâr).

ÂŞIKKUTLU, MEHMED RUŞDÎ (29.Eylul.1980):
Hâşiyeli Tayyibe, (Osmanlıca Teksir notları), Ank.-1974-75. (Âşıkkutlu, Hâşiyeli).
Tayyibe'nin Elfaz Mânâsı, (Ozmanlıca Teksir notları), İst.-Târihsiz, (Âşıkkutlu, Elfâz).

ÂŞIKPAŞAZÂDE (733/1332):
Osmanlı Târîhi, İst.-1949, (Âşıkpaşazâde, Târîhi Âli 'Usmân).

AYVANSARÂYÎ, HÂFIZ HUSEYN EFENDİ b.İSMÂÎL (1201/1787):
Vefeyâtı selâtîn ve meşâhîri ricâl, (haz:Derin Fahri Ç.), İÜEdFy., İst. 1978. (Ayvansarâyî, Vefeyât).

-B-

BAĞDÂDÎ, ÀLÂ'U'D-DÎN ÀLİ b. MUHAMMED b. İBRÂHÎM (741/1340):
Lubâbu't-te'vîl fî me'âni't-Tenzîl, (Tefsîru'l-hâzin, I-IV), Haleb-1317 h. (Bağdâdî, Tefsîru'l -hâzin).

BALTACI, CÂHİD:
XV ve XVI. Asırlarda OSMANLI MEDRESELERİ, İst.-1976. (Baltacı, Osmanlı Medreseleri).

BARTHOLD, W.W.:
Uluğ Bey ve Zamânı, (Rusça'dan Türkçe'ye çeviren: Tâhiroğlu Akdes Nîmet), Evkaf Matbaası, İst.-1930. (Barthold, Uluğ Bey ve Zamânı)

BARTHOLD, W.-KÖPRÜLÜ, M. FUAD (1966):
İslâm Medeniyeti Târîhi, diby., Ank.-1977. (Barthold-Köprülü, İslâm Medeniyeti Târihi)

BENNÂ, eş-ŞEYH AHMED b. MUHAMMED (1117/1705):
İthâfu fudalâ'i'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erbe'ate 'aşer, (Muntehi'l-emânî ve'l-meserrât fî'ulûmi'l-kırâ'ât), (tah: Dr. Şâbân Muhammed İsmâîîl, I-II), Beyrût-1987, I. baskı. (Bennâ, İthâf).

BROCKELMANN, CARL (1956):
Geschichte der arabischen litteratur, I-II, Leiden-1943-49. (Brockelmann, GAL).
Geschichte der arabischen litteratur Supplementband, I-III, Leiden-1937-42. (Brockelmann, Suppll.).

BURSALI, MEHMED TÂHİR (1343/1924-25):

Osmanlı Mü'ellifleri, (Hazırlayanlar: A.Fikri Yavuz-İsmâil Özen), (I-III), Meral Yayınevi, İst.-1975. (Bursalı M.T., Os.Müellifleri)

-C-

CÂBERÎ, EBÛ MUHAMMED İBRÂHÎM b. ÜMER (732/1331):
Şerhu'ş-Şâtıbiyye, (I-II), (yzm), Üsk. H. Selimağa ktb.42/I-II. (Câberî, Şerhu'ş-Şâtıbiyye)

CÂRULLÂH MÛSÂ(13691949):
Şerhu't-Tayyibe, Kazan(Rusya)-1912. (Cârullah, Şerhu't-Tayyibe)

CERRAHOĞLU İSMÂİL:
Tefsir Usûlü, Ankara-1979. (Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü)
Oryantalizm ve Batı'da Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar, Ank..Ü.İ.F.Dergisi, 40.yıl Özel sayısı. (Cerrahoğlu, Oryantalizm)

CEZERÎ, EBU'L-HAYR ŞEMSU'D-DÎN MUH. b. MUH. b. MUH. b.ÀLİ b.YÛSÛF (833/1429):
Câmiù'l-esânîd, (yzm), Sülm ktb. Dâru'l-Mesnevî ksm. 11. (Cezerî, Câmiù'l-esânîd)
Cevâbu'bni'l-Cezerî li'bni'l-Àrabî, (yzm), Sülm ktb. Hüsrev Paşa ksm. 423/2. (Cezerî, Cevâbu'bni'l-Cezerî).
ed-Deracâtu'l-âliyye fî tabakâti'l-ùlemâi'l-hanefiyye, (yzm), Topkapı Sarayı Müzesi III.Ahmed ktb.nr.A.2831. (Cezerî, ed-Deracâtu'l-âliyye).
Esne'l-metâlib fî menâkıbi Seyyidinâ Àli b. Ebî Tâlib, Mekke-1906, (Cezerî, Esne'l-metâlib).
Ğâyetu'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ (Ğâyetu'n-nihâye fî esmâ'i ricâli'l-kırâ'ât evle'r-rivâyeti ve'd-dirâye), (I-II), (nşr: G. Bergstraesser), Mısır-1932 (Cezerî,Ğâye).
Hısnu'l-hasîn min kelâmi Seyyidi'l-Murselîn, (yzm), İst.-Âtıf Efendi ktb. nüshası. (Cezerî, Hısnu'l-hasîn).
Muncidu'l-mukri'în ve murşidu't-tâlibîn, Beyrut-1980. (Cezerî, Muncid).
el-İkdu's-semîn (Elğâz ve mutâraha), (yzm), Sülm.ktb. Kılıc Ali Paşa ksm. 1029/8. (Cezerî, İkdu's-semîn).
Kifâyetu'l-elmeîî fî şerhi kavlihî Teââlâ: fî îicâzi'l-Kur'ân, (tah: Àdnân Ebû Şâme), I.baskı, Dimeşk-1990. (Cezerî, Kifâye).
en-Neşru fi'l-kırâ'âti'l-âşr, (I-II), (tah: Àli Muhammed ed-Dabbâà), Mısır-târihsiz; (I-III), (tah: Muh. Sâlim Muhaysin), Medîne-1978.(Cezerî, Neşr)
Nihâyetu'l-berara fi'z-zâidi àle'l-âşera (el-Kırâ'âtu'ş-şâze=el-Kırâ'âtu's-selâsetu'z-zâ'ide àle'l-âşera), (yzm),Sülm.ktb.Turhan Vâlide Sultan ksm. nüshası. (Cezerî, Nihâye).
Tahbîru't-teysîr fi'l-kırâ'âti'l-e'immeti'l-âşr, I. baskı, Beyrût-1983, (Cezerî, Tahbîr).
Tayyibetu'n-neşr fi'l-kırâ'âti'l-âşr, (tah: Àli Muhammed ed-Dabbâà), Mısır-1950. (Cezerî, Tayyibe).
et-Temhîd fî îlmi't-tecvîd (et-Tevcîhât àlâ usûli'l-kırâ'ât), (tah: Ğânim Gaddûrî Hamed), I.baskı, Beyrût-1986. (Cezerî, Temhîd).
Tuhfetu'l-iıhvân fi'l-hulfi beyne'ş-şâtıbiyye ve'l-ùnvân, (yzm), İstanbul-Nurosmâniye ktb. 53/3. (Cezerî, Tuhfe).

ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

-D-E-

DÂNİŞMEND, İSMÂİL HÂMÎ (12.Nisan.1967):
İzahlı Osmanlı Târîhi Kronolojisi, (I-V), İstanbul-1971. (Dânişmend, İzahlı Osmanlı târîhi).

DEVELİOĞLU, FERİT:
Osmanlıca-Türkce Lügat, Ankara-1978. (Develioğlu, Lügat)

EBÛ BEKR AHMED (859/1455):
Kitâbu'l-ilâm fî ahkâmi'l-idğâm, (yzm), Sülm. ktb. Kılıc Ali Paşa ksm. 1029/17. (E.Bekr Ahmed, Kitâbu'l-ilâm).
Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kırâ'âti'l-âşr, (tah: Âli Muhammed ed-Dabbâà), Mısır-1950. (E.Bekr Ahmed, Şerhu tayyibe).

EBÛ DÂVÛD, SÜLEYMÂN b. el-EŞÀÂS b. ISHÂK el-EZDÎ (275/888):
Sünen, (I-V), Çağrı Yayınları, Ofset baskı, İst.-1981. (Ebû Dâvûd,Sünen).

EBU'L-HUSEYN, MÜSLİM b. HACCÂC el-KUŞEYRÎ en-NİSÂBÛRÎ (261/874):
Sahîhu Muslim, (I-III), Çağrı Yayınları, Ofset baskı, İst.1981 (Muslim, Sahîh).

EDWARD, SAİD:
Oryantalizm (Sömürgeciliğin Keşif Kolu) (Türkcesi: Selâhaddîn Ayaz), Pınar Yayınları, 2.baskı, İst.-1989. (Edward S. Oryantalizm).

-G-H-

GÜMÜŞHÂNEVÎ, AHMED DIYÂ'U'D-DÎN (1311/1893):
Levâmiü'l-ükûl (I-V) Şerhu Râmûzu'l-ehâdîs, İst.-1294. (Gümüşhânevî, Levâmi')
Râmûzu'l-ehâdîs, 2. baskı, İst.-1327. (Gümüşhânevî, Râmûz)

HAMEVÎ, EBÛ ÀBDİLLÂH YÀKÛB b. ÀBDİLLÂH(638/ 1238):
Mücemu'l-buldân, I.baskı, Kâhire-1906. (Hamevî, Mu'cem).

HAMÎDULLÂH MUHAMMED (Prof. Dr.):
Kur'ân-ı Kerîm Târîhi, (trc.: Prof. Dr. Sâlih Tuğ), M.Ü. İlâhiyât Fakültesi Vakfı Yayınları Nu: 57, st.-1993. (Hamîdullah, K. Târîhi)

HARTMANN M.:
Cezîra-i İbni Ömer, İslâm Ansiklopedisi (İA),3,152-154, MEB.,İst.-1963. (Hartmann, Cezîra-i İbni Umer)

HATÎB el-BAĞDÂDÎ, EBÛ BEKR AHMED b. ÀLI b. SÂBİT (463/1071):
el-Câmiü li ahkâmi'r-râvî ve âdâbi's-sâmî, (tah: Dr.Mahmûd et-Tahhân), (I-II), Riyad-1983. (Hatîb, el-Câmi').

HATTAB HUSEYN:
İthâfu hırzi'l-emânî bi rivâyeti Isbehânî, Dâru'l-Fikr,Dimeşk-Sûriye-1988. (Hattâb Huseyn, İthâf)

HEY'ET:
İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ (İslâm Âlemi Târih, Coğrafya, Etnoğrafya ve Biyografya Lugatı), (1-13), MEB., İst.-1965-1986. (İA).
Modern büyük atlas, Arkın Kitabevi, İst., târihsiz. (Mod. B. Atlas)

HOCAZÂDE, AHMED HİLMİ BEY (1332/1913):
Ravzatu'l-kurrâ, (Sırât-ı müstekîym mc., cild: 6-7, sayı: 147-165,

yıl:1327 h.); Ravzatu'l-kurrâ, (Cerîde-i Sûfiyye mc.,sayı:49-80/1329 h.).
(Hocazâde, Ravzatu'l-Kurrâ)

-İ-

İBNU'L-CEVZÎ, EBU'L-FEREC ÀBDURRAHMÂN (597/1200):
Funûnu'l-efnân fî ùyûni ùlûmi'l-Kur'ân, (tah. Dr. Hasen Dıyâ'u'd-dîn Àtr), 1. baskı, Beyrut-1987. (İbnu'l-Cevzî, Funûnu'l-efnân).

İBNU EZRAK-İBNU SÎRÎN:
Dâ'iratu'l-meàârif bozork-i İslâmî, (I-III), Tehrân-1369 h.
(İ. Ezrak-İ. Sîrîn, Dâ'iratu'l-me'ârif).

İBNU'L-ESÎR, İZZU'D-DÎN b. el-CEZERÎ (630/1232):
el-Lubâb fî tehzîbi'l-enseâb, (I-III), Dâru Sadr, Beyrut, târihsiz.
(İbnu'l-Esîr, el-Lubâb).

İBNU ĞALBÛN, EBU'L-HASEN TÂHİR b. ÀBDU'L MUNİM el-HALEBÎ (399/1008):
et-Tezkira fi'l-kırâ'âti's-semân, (tah. Eymen Ruşdî Suveyd), (I-II), I. baskı, Cidde-1991. (İbnu Ğalbûn, Tezkira).

İZ MÂHİR (11 Temmuz 1974):
Tasavvuf, Rahle yayınları, İst.-1969. (İz Mâhir, asavvuf)

-K-

KARAÇAM İSMÂİL:
Nüzûlü'l-Kur'ân ve Kırâ'atu, İst.-1974. (Karaçam İ., Nüzûlü'l-Kur'ân)

KÂRÎ, ÀBDU'L-ÀZÎZ b. ÀBDU'L-FETTÂH:
Hadîsu'l-eahrufi's-sebà, (Mecelletu'l-Kur'âni'l-Kerîm, yıl: 1402-1403 h., sayı: 1/27-144, Medînetu'l-Munevvera (Kârî, Mecelletu'l-Kur'ân)

KARAMAN HAYRETTİN:
Hadis Usûlü, İst.-1965. (Karaman H., Hadis Usûlü)

KÂTİB ÇELEBÎ (HACI HALÎFE) MUSTAFA b.ÀBDULLÂH (1339/1920):
Keşfu'z-zunûn àn esâmî'l-kütübi ve'l-funûn, (haz.Yalıkaya Şerâfeddîn-Kilisli Bilge Rifat), (I-II), MEB., İst.-1971. (Kâtib Çelebî, Keşf.)

KEHHÂLE, ÖMER RIDÂ:
Muùcemu'l-mu'ellifîn (Terâcimu musannifi'l-kütübi'l-àrbiyye), (I-XV), Dimeşk-1960. (Kehhâle, Mu'cem).

KESKİOĞLU OSMAN:
Kur'an târîhi ve Kur'an Hakkında Ansiklopedik Bilgiler, İst.-1953; Ank.-1987. (Keskioğlu, Kur'an Târihi).

KURDDEDE, eş-ŞEYH MUHAMMED b. ÖMER (996/1587):
Şerhu'l-mukaddimeti'l-Cezeriyye, (yzm), Sülm.ktb. Kılıc Ali Paşa ksm. nr. 25) (Kurddede, Şerhu'l-mukaddime)

-L-M-

LEKNEVÎ, MUHAMMED EBU'L-HAYY (1304/1886):
el-Fevâ'idu'l-behiyye fî terâcimi'l-hanefiyye, Mısır-1324 h.
(Leknevî, Fevâ'id).

MECDİ MEHMED (ÇELEBİ) (999/1591):
Şekâ'ik Tercemesi, İst.-1269 h. (Mecdi Mehmed, Şekâik Tercemesi)

MENNÂÙ'L-KATTÂN:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Mebâhıis fî ùlûmi'l-Kur'ân, Riyad-1973. (Mennâù'l-Kattân, Mebâhıis).
MEARSAFÎ, ÀBDU'L-FETTÂH es-SEYYİD ÀCEMÎ:
Hidâyetu'l-kârî ilâ tecvîd-i Kelâmi'l-Bârî, I.baskı, Medînetu'l-Munevvera-1980. (Mearsafî, Hidâyetu'l-kârî).
MOLLA MUHAMMED EMİN EFENDİ (1275/1858):
Ùmdetu'l-hallân fî îdâhı zübdeti'l-irfân, İst.-1287 h. (M.Emîn, Ùmde).
MUHAMMED ÀBDU'S-SELÂM KİFÂFÎ-ÀBDULLÂH EŞ-ŞERÎF:
Dirâsât ve muhâdarât fî ùlûmi'l-Kur'ân, Beyrut-1981.
(Kifâfi-Şerîf, Dirâsât)
MUHAMMED REŞAD HALÎFE:
el-Kırâ'âtu'l-mutevâtira ve menziletuhâ mine'l-cahrufi's-sebà, Kâhira-1980. (M.Reşad, Kırâ'âtu'l-mutevâtira).
MUHAYSİN MUHAMMED SÂLİM:
el-Muhezzeb fi'l-kırâ'âti'l-àşr ve tevcîhihâ min tarîkı tayyibeti'n-neşr, (I-II), Kâhira-1969. (Muhaysin, Muhezzeb).

-N-
NEAHLÂVÎ, ÀBDURRAHMÂN:
Üsüsü't-terbiyeti'l-İslâmiyye, Dimeşk-târihsiz.(Nahlâvî, Üsüsü't-Terbiye)
NESÂ'Î, EBÛ ÀBDİRRAHMÂN b. ŞUÀYB(303/915):
Sünen, (I-II/V-VIII), Çağrı Yayınları, (ofset), İst.-1981. (Nesâ'î, Sünen).
NUÀYMÎ, ÀBDU'L-KÂDİR b. MUHAMMED(927/1520):
Dûru'l-Kur'ân fî Dimeşk, (nşr. ve tah. Dr. Salâhu'd-dîn el-Muneccid), III. baskı, Beyrut-1982. (Nu'aymî, Dûru'l-Kur'ân).
NUVEYRÎ, EBU'L-KÂSIM MUHAMMED b. MUHAMMED (857/1453):
Şerhu't-tayyibe, (yzm), Üsk. H. Selimağa ktb.16.
(Nuveyrî, Şerhu't Tayyibe)

-Ö-
ÖĞÜT M. CEMÂL (1966):
Tekbîr-i Teşrik, İstanbul-1947. (Öğüt, Tekbîr-i Teşrik)
ÖZERGİN KEMÂL:
Timurlu Hükümdârı Mırza Uluğ Bey, (Nesil Dergisi, 36/14).
(Özergin, Uluğ Bey)

-P-R-
PAKALIN MEHMED ZEKİ (1972):
Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, (I-III), MEB., II. baskı, İst.-1971. (Pakalın, Os.Târih Deyimleri)
PÂLÛVÎ, el-HÂC HÂMİD b. ÀBDU'L-FETTÂH(1252/1836):
Zübdetu'l-irfân fî vucûhi'l-Kur'ân, Hilal Yayınları, (Ofset), İst.-târihsiz.
(Pâlûvî, Zübde).
RAMÎLÎ, EBU'L-VEFÂ EBU'S-SALÂH ÀLİ b.MUHSİN es-SEİİDÎ el-MÂLİKÎ (1130/1717):
el-Minehu'l-ilâhiyye bi şerhi Durrati'l-mudiyye fî ilmi kırâ'âti's-selâseti'l-mardıyye, (yzm), Sülm.ktb.İbrâhîm Efendi ksm.nr.23.
(Ramîlî, el-Mineah)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

-S-Ş-

SAVÂ PAŞA (1317/1901):
İslâm Hukûku Nazariyyâtı Hakkında Bir etüd (1891 târihli Fransızca aslından terceme: Arıkan Bahâ), (I-II), Ank.-1956. (S. Paşa, İsl. Hukûku Nazariyyâtı).

SAYILI AYDIN:
Kâşî'nin Mektubu, Türk târih Kurumu Basımevi, Ank.-1960. (Sayılı A., Kâşînin Mektubu)

SEHÂVÎ, ŞEMSU'D-DÎN EBU'L-HAYR MUHAMMED b. ÀBDURRAHMÂN b. MUHAMMED 902/1496):
ed-Davù'l-lâmiî li ehli'l-karni't-tâsiî, (I-IX), Kâhira-1353 h. (Sehâvî, Dav'u'l-lâmi').

SEMNÛDÎ (SEMMÂNNÛDÎ), MUHAMMED b. HASEN el-MUNÎR eş-ŞÂFİÎÎ (1199/1784):
Şerhu's-Semnûdî àlâ metni'd-dürrati'l-mutemmime li'l-kırâ'âti'l-àşr, Mısır-1342/1923. (Semnûdî, Şerhu'd-Dürra).

SERKIS, YÛSÛF ELYAN(1932):
Muùcemu'l-matbûàâtı'l-àrabiyye, Kâhira-1928. (Serkis, Mu'cemu'l-matbû'ât).

SHILOAN, AMNON:
The Theory of music in Arabic writings,(c.900-1900),(München-1979). (Shiloan, The Theory of music)

SÜNBÜLLÜK, ESAT SEZÂ'Î:
Birinci Kırâ'ât-ı Aşere Kitabı, Aydınlık basımevi, İst.-1947. (Sünbllk, Birinci Kırâatı Aşere Kitabı)

SÜREYYÂ MEHMED:
Tezkiratu meşâhîr-i ùsmâniyye, matbaà-i Âmire, İst.-1311 h. (Süreyyâ M., Sicil).

SÜYÛTÎ, CELÂLU'D-DÎN ÀBDİRRAHMÂN (911/1505):
Zeylu tabakâtı'l-huffâz li'z-Zehebî, (Tezkiratu'l-huffâz lahzatu'l-elfâz ile birlikte), Dimeşk-1228. (Süyûtî, Zeyl).

ŞEMSEDDÎN M.(1961):
İslâm'da Târih ve Müverrihler, Evkâf-ı İslâmiyye matbaàsı, İst.-1339-1342. (Şemseddîn M., Târih ve müverrihler).

-T-

TÂHİRU'L-MEVLEVÎ (20 Hzîran 1951):
Edebiyât Lügatı, İstanbul-1973. (Tâhiru'l-Mevlevî, Edebiyât Lugatı)

TAŞKÖPRÜZÂDE, AHMED b. MUSTAFA (968/1561):
Mesâliku'l-halâs fî mehâliki'l-havâs, (yzm), Sülm.ktb. Lâleli ksm. nr. 3691. (Taşköprüzâde, mesâlik).
Miftâhu's-sceâde ve mısbâhu's-siyâde fî mevdûàâtı'l-ùlûm, (tah. Kâmil Kâmil Bekr-Àbdu'l-Vehhâb Ebu'n-Nûr), (I-III), Kâhira-1968. (Taşköprüzâde, Miftâh).
Şekâ'iku'n-nuùmâniyye fî ùlemâ'i'd-Devleti'l-Ùsmâniyye, (I-II), Beyrut-1973. (Taşköprüzâde, Şekâ'ik).

TAYYİBÎ, MUHAMMED ed-DİMEŞKÎ (1317/1899):

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şerhu elğâzi İbni'l-Cezerî, (yzm), Sülm. ktb. Kılıc Ali Paşa ksm. 1029/8. (Tayyibî, Elğâz).

TEKİNDAĞ, M.C.ŞEHÂBEDDÎN (1934):
Berkuk Devrinde Memluk Sultanlığı, İst.ÜEdb.FY., İst.-1961. (Tekindağ, Memluk Sultanlığı).

TETİK, NECÂTİ:
Kırâ'at İlminin Ta'lîmi, İstanbul-1990. (Tetik, Kırâ'at İlminin Tâlîmi)

TİRMİZİ, EBÛ ÎSÂ MUHAMMED b.ÎSÂ b.SEVRE (297 /909):
Sünen, (I-V), Çağrı yayınları, Ofset baskı, İst. 1981. (Tirmizî, Sünen).

TÛRAN, OSMAN (1978):
Türk Cihan Hâkimiyyeti Mefkûresi târîhi, (I-II), İst.-1968. (Tûran O., Türk Cihan Hâkimiyyeti).

TÛTİL, FERDİNAN:
el-Muncidu fi'l-edebi ve'l-ùlûm, Beyrut-1956. (Tûtil, Muncid).

-Y-

YEÀKÛB el-ISLÂMBOLÎ, EBU'L-HASEN MUSTAFA b. el-HASEN (1144/1371):
Murşidu't-talebe ilâ màrifeti turuki't-tayyibe, (yzm), Üsk. Hacı Selimağa ktb.29. (Islâmbolî, Murşidu't-talebe).

YILDIRIM, SUAT:
Oryantalizm Yâhut Batı'nın Doğu Üzerindeki Kuvvet Denemeleri, (23 Eylul 1990 târihli ZAMAN Gazetesi). (Yıldırım S., Oryantalizm)

YÜKSEL, ALİ OSMAN:
Kırâ'at İlminde İbnu'l-Cezerî (Hayâtı-Eserleri) ve Tayyibetu'n-neşr, Basılmamış Doktora Tezi, İst.-1982, (Yüksel, Kırâ'at İlminde İbnu'l-Cezerî).
Büyük Kırâ'at Üstâdı İbnu'l-Cezerî, (Altınoluk mec., Hazîran-1987/16, 43-45); (Yüksel, Büyük Kırâ'et Üstâdı İbnu'l-Cezerî)
Kırâ'ât-ı Aşere, (Din Eğitimi Dergisi, Eylul-1990/24, 29-42) (Yüksel, Kırâ'âtı Aşere)

-Z-

ZEBÎDÎ, ZEYNU'D-DÎN AHMED b. AHMED b. ÀBDİ'L-LETÎF (893/1487):
Sahîhu'l-Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, [Mütercim: Babanzâde Ahmed Neâîm (1934)], (I-XIII), diby., sayı: 55, Ank.-1961-1978). (Zebîdî, Tecrîd-i sarîh).

ZERKÂNÎ, MUHAMMED ÀBDU'L-ÀZÎM (1122/1710):
Menâhilu'l-irfân fî ùlûmi'l-Kur'ân, (I-II), İsâ'l-Bâbi'l-Halebî baskısı, 1943. (Zerkânî, Menâhil).

ZİVİNGÎ, AHMED b. MOLLA MUHAMMED el-BEHTÎ (Sûriye Kamışlı Beldesi Müftüsi, merhûm):
el-İkdu'l-cevherî fî şerhi dîvâni'ş-Şeyh el-Cezerî, (I-II), Kamışlı-1377 h. (Zivingî, 'İkdu'l-cevherî).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

KARMA İNDEKS

-A-

AbdulBâkî el-Ensârî:47.
AbdulHak es-Sümbâtî:76,82.
AbdulKâdir b. Tulleti'r Rûmî: 37.
AbdulLâh b. Abbâs:47.
AbdulLâh Eyyûbî:77.
AbdulLâh Hilmi Efendi:75.
AbdulLatîf:29.
AbdulMü'min:16.
AbdulVehhâb el-Bağdâdî:70
AbdurRahmân b. el-Bağdâdî: 9.
AbdurRahmân b. es-Sâiğ:7.
AbdurRahmân Gürses:74
Acemistan:26.
Acz:51.
el-Ademî:37.
Adnan Oğulları:54.
el-Ağzâzî:40.
el-Ahfeş:91.
Ahishavî(Şeyh Usmân):77
Ahmed b. el-Hâyim:37.
Ahmed b. Mahmûd el-Hıcâzî:36.
Ahmed el-Mesyerî:19,21.
Ahmediye:48.
Akabetu'l-Kettân:14.
Akakuş:18,22,37,75,80.
Akıncı Süvârî:24.
Akşemseddîn:19,23.
Aleyhis-Selâm:xıı,15.
Ali b. Seyyid el-Mensûrî:71, 72.
Ali b. Yûsf el-Cezerî:3.
Ali b. Yûsûf el-Fenârî:36.
Ali ed-Demvây:9.
Ali ed-Dîvânî:41.
Ali el-Mekkî:106.
Ali el-Veledu'l-Fâdıl Pâşâ: 37.
Ali Kuşcu:19.
Ali Muhammed ed-Dabbâ`: 105.
A.O.Yüksel:82.
Ali(ra):47.
Aliyyu'l-Kârî:105.
Allah (cc):VII,VIII,54,111.
Allah Kelâmı:X,5.
Allah Rasûl(as):6,15,28,32.
Allâh'ın Kitâbı:5,27.
Allâh(ın Yüce Kelâmı:5.
Amasya:75.
Amr b. Dînâr el-Cumehî:47.
Anadolu Kırâ'et İlmi Üstadlığı: 16.
Anadolu Türk İlleri:71.
Anahtar Kişi:78.
Ankara Muhârebesi:27.
Ankara Savaşı:12,19,26,33,36.
Arnavut Köy:75.
Aruz Bahirleri:89.
Arûzu Maktû:89.
Arz:X.
Asrı Seâdet:63,66.
Asrın Muhakkıkı:54.
Atâullâh Efendi:75,77.
Atik Vâlide:21.
Ayakkabıcılar Çarşısı:43,44.
Ayasofya Hatîbi:21,72.
Ayasofya Külliyesi:19.
Aytemiş:13.
Ağa Kapısı:79.
Aşere Tarîkı:70,71.
Aşere ve Takrib ilmi:63.
Aşere ve Takrib Vücûhâtı:63.
Aşere ve takrib kâideleri:60.
Aşere vücûhâtı sûretleri:60.
Âdiliyye Medresesi:11.
Âlî İsnâd:7.
Âlî:27.
el-Âmilî:105.
Ârif Hıfzı Efendi:77.
Âsım Kırâ'eti:80.
Âsım:9,33,64,92,96.
Âtıf Efendi:14.
Âzerbaycan:41.
Âşıkkutlu:xı,xıı,60,74,87,99,100, 107.
Âşıkpaşazâde:26.

-B-

Babâî:21.
Berlin:99.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bahhauddîn Ebû Muhammed: 8.
Bahizzâde:77.
Bahru'l-ezhâr:38.
Baltacı:17.
Bâyezîd Câmi'i Hatîbi:20.
-Bağdâdî:40,57,70.
Bağdatlı İsmâil Paşa:104,105.
Bealebek Şehri:9.
-Bekarî:76.
-Belevî:9.
-Bennâ:965.
Beyânu muteşâbihi'l-Kur'ân: 44.
Bezzî:64,94,96.
Beğavî:28,29.
Birinici Kırâ'âtı Aşera Kitabı :76.
Birinci Murat:14.
Bi`setu'l-âlim:44
Bodrumlu Ömer Lutfi Efendi:79.
Barthold:27,30.
Bozoğan Kemerli:77.
Brockelmann:31,105,106.
Bulbeysî:7.
Bulkaynî:10.
Bursa Hatîbi:17,19.
Bursa Ulu Câmi'i:17,36,37.
Büyük Aytemiş:11.
Büyük Niğbolu Savaşı:11,25.
Büyük Âlim -Bealebekî:41.

-C-

el-Câmi`u li ahkâmi'r-râvî:5.
el-Câmi`u li envâ'ı `ulûmi'l-Hadîs:29.
el-Ca`berî:30,41,87.
el-Cevheratu fi'n-Nahv:44.
el-Cezîra:2,3.
el-Cunehî:28.
Câbir el-Mısrî:107.
Câmiü'l-Hakîm:8,40.
Câmi`u'l-beyân:38.
Câmi`u'l-esânîd:3,4,6,7,8,9,10, 15,16,22,23,25,26,30,31,37,38, 39,40,41,42,43,44.
Câmi`u't-Tevbe Hatibliği:11.
Cârullâh:93,99,106.
Cağaloğlu:18.
Cebrâil(as):99.
Celle Te`âlâ:xiii.
Cemâluddîn Ebu'l-Haccâc:43.
Cemâluddîn el-Esnevî:8.
Cemâluddîn el-Mısrî:38.
Cemîletu etrâbi'l-merâsıt:39.
Cenâze Namazı:44.
Cerîde-i sôfiyye:18,19,72,75.
Cerrahoğlu:2,99.
Cevâbu İbni'l-Cezerî:34,44.
Cevâhiru'l-mukellele:21,72.
Cevâhiru'l-yemâniyye:21.
Ceyhûn Nehri:28.
Cezâyir:71.
Cezerî:x,xı,1,2,3,4,5,6,7,9,1012, 15,16,17,18,19,20,21,22,23,25, 26,27,28,29,30,31,32,33,34,35, 36,37,38,39,40,41,42,43,44,45, 46,47,48,49,50,51,52,53,54,55, 56,57,58,59,60,61,62,63,64,65, 66,67,68,69,70,71,72,87,88,90, 95,99,100,104,105,109,110.
Cezerî Kâsım Paşa Câmi'i:18.
Cezerî Kâsım Paşa:18.
Cezîratu İbni Umer:2.
Cihad Dersi:23,24.
Cizre:2,18.
Coşkun efendi:77.
Cumhûriyet'in kurulması:79.
Cürcânî:28.
Cem`u'l-Cumû`:66,67.

-Ç-

Çelebî İmam:77.

-D-

ed-Dabbâğ:105.
ed-Dânî:6,38,70,71,72.
ed-Darîr:9.
ed-Deracâtu'l-`aliyye fî tabakâti `ulemâi'l-Hanefiyye:29,30,44.
Dâiratu'l-me`ârif bozork İslâmî: 30.
Dânişmend:18,27.
Dâru'l-Hadîs:20,22.
Dâru'l-Huffâz:20.
Dâru'l-Hilâfeti'l Aliyye:19,71.
Dâru'l-Kur'ân:13,44.

Dâru'l-Kurrâ:17,20,21.
Dâru'l-Mesnevî:3.
Dav`u'l-lâmi`:3.
Debbâğ el-Bağdâdî:37.
Delâilu hayrât:75.
Derbu'n-Nehhâl:42.
Derse`âdet:19,72.
Ders-i Âm Muhammed Efendi: 21,72.
Dicle:2.
Dimyâtî:8.
Din eğitimi dergisi:52.
Dînî Eserleri İnceleme Hey'eti: 79.
Din İşleri Yüksek Kurulu: xiii,14, 20.
Din Âlimleri:23.
Diploma:xi.
Dirâsât ve muhâdarât:1.
Diyânet Dergisi:18.
Diyânet Vakfı18.
Diyânet İşleri Başkanlığı:xiii, 60, 80,107.
Diyânet İşleri Riyâseti:79.
Drru'l-efkâr:21,72.
Dûrî:96.
Dürratu'l-mudîe:31,32,44,69,71, 72,74,110.
Dürru'l-mensûr:21.
Dûru'l-Kur'ân fî Dimeşk:59.
Dıraman:21.

-E-

Ebân b. Usmân:92.
Ebû Abdillâh el-Ehvâzî:9.
Ebû Abdillâh el-Endelusî:39.
Ebû Abdillâh el-Belevî:9.
Ebû Abdillâh es-Sürûcî:5.
Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. el-Cezerî:38.
Ebû Abdillâh Muhammed b. Sâlih el-Medenî:6.
Ebû Abdillâh Muhammed et-Tûnusî: 42.
Ebû Abdillâh:2.
Ebû Ali ed-Dekkâk:42.
Ebû Ali el-Hasen el-Mezrafî:41.
Ebû Amr ed-Dânî:6,69.
Ebû Amr(Kırâ'et İmamı):9, 64, 69,92,94,96.
Ebû Avn Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî:5.47.
Ebû Bekr Ahmed:33,34,36,42,56, 67,68,94,97,100,104,105.
Ebû Bekr b. Aydoğdu el-Hanefî:7.
Ebû Bekr b. Misbâh el-Halebî: 36.
Ebû Bekr Yahyâ b. Sa`dûn b. Temmâm:39.
Ebû Bekr Şu`be:97.
Ebû Bekr(ra):47.
Ebû Ca`fer el-Ğarnâtî:9.
Ebû Ca`fer er-Ru`aynî:39.
Ebû Ca`fer(Kırâ'at İmamı):9,33, 96.
Ebû Dâvûd:57.
Ebû Eyyûb el-Ensârî:72.
Ebû Hayyân:41,42.
Ebû Muhammed el-Bekrî el-Vâsıtî:41.
Ebû Muhammed el-Karavî:42.
Ebû Muhammed er-Rusğî:6.
Ebû Muslim el-Kucî:47.
Ebû Ne`îm Ahmed el-İsbehânî: 42.
Ebû Neşît:64.
Ebû Tâhir el-Bağdâdî:8.
Ebû Tâhir en-Nahvî:42.
Ebû Yûsûf el-Kefrî:9.
Ebû `Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm: 87.
Ebû İshâk eş-Şâmî el-Cerîrî: 41.
Ebu'l-Abbâs es-Sûfî:9.
Ebu'l-Bekâ İsmâîl:36.
Ebu'l-Fadl er-Râdî:68.
Ebu'l-Fadl İshâk:36.
Ebu'l-Feth Muhammed:35,42.
Ebu'l-Feth Usmân b. Şîtâ:70.
Ebu'l-Fidâ İsmâîl:10,40.
Ebu'l-Hâris:96.
Ebu'l-Hasen el-Ehvâzî:6.
Ebu'l-Hasen el-Hudûsî:5.
Ebu'l-Hasen el-Gaycâtî:9.
Ebu'l-Hasen Mustafa b. el-Hasen b. Ya`kûb el-İslâmbolî:107.
Ebu'l-Hayr Muhammed Efendi: 18,36.
Ebu'l-Hayr:3,18.
Ebu'l-Huseyn Nasr b. Abdi'l- Azîz b. Ahmed el-Fârisî:70.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ebu'l-Izz el-Kalânisî:6,41.
Ebu'l-Kâsım AbdurRahmân b. Ebî Bekr:8.
Ebu'l-Kâsım eş-Şâtıbî:6,59.
Ebu'l-Kâsım Muhammed b. en-Nuveyrî:53.
Ebu'l-kâsım el-Fehhâm:39
Ebu'l-Keram Ali b. Fethân:42.
Ebu'n-Nasr Uluğ Bey:30.
Ebu's-Simâk:92.
Ebu's-Su`ûd Efendi:21.
Edebiyât Lügatı:89.
Edirne:27.
Edward Said:2.
Eflak Ülkesi:15.
Ehâsinu'l-minen:44.
el-Ea`meş:9.
el-Erbeînu'z-zâhira:44.
el-Etrâf:43.
el-Evleviyye:44.
el-Ezherî:105.
Elfaz mânâsı:99,100.
Elfiye:52.
Emâlî:xı.
Eminönü müftülüğü:18.
Emînuddîn AbdilVehhâb b. es-Sellâr:10,69.
Emînuddîn Hoca:16.
Emînuddîn Muhammed et-Tebrizî:15.
Emir Mûsâ:26.
Emir Mustafâ:26.
Emir Sultân:18,23.
Emir Timur:26.
Endelûs:40.
Enkurûs:24.
Epistemoloji:1.
Ernebûd:75.
Esâmi'i Kurrâ Defteri:80.
Esne'l-metâlib:9,38,44,46,47,48.
Eymen Rüşdî Süveyd:104.
Eyyâmu'l-Bîd:43.
Eyyub Sultan Câmi'i:21,72.
Eyyub Sultan Külliyesi:19,21.
Ezher niversitesi:106.
Ezrak:64,94,99.
Eşrafiyye Medresesi:11.
Eşrafu Mahlûkât:32.

-F-

el-Fârisî:70.
Fadlu Harrâ:44.
Fahr b. el-Buhârî:5.
Fahru'l-Mevsılî:39.
Fahruddîn ed-Darîr:7.
Fas:71.
Fâtih Külliyesi:19.
Fâtih Sultan Mehmed:19,20,23, 36.
Fedâilu'l-Kur'ân:44.
Fenârîzâde Ali Efendi:18.
Ferşu'l-Hurûf:52,96,101,102,103.
Fevâid:36.
Feyzullâh Şükrü Efendi:77.
Fonetik:68.
Frengistan:24.
Funûnu'l-Efnân:1.
Fütûhât:34.
Fırat:2.

-G-

GAL:31.
Galata Şehri:22,23.
Garnata:39.
Gaycâtî:9.
Gönenli Mehmed Efendi:22,78,83.
Göynük:20.
Güllü Hâfız:77.
Gümüşhânevî:VI.
Gunbül:96.
Güney Frenkleri:24.

- Ğ -

Ğarnâtî:9,31,37.
Ğâye(tu'n-nihâye fî tabakâti'l-Kurrâ): 3,7,8,9,10,11,31,33,35,36,37,38,39, 40, 41, 42, 43, 44,104, 105,111.
Ğâyetu'l-ihtisâr:42.
Ğâyetu'l-munâ:44.
Ğâyetu'n-nihâye fî esmâi Ricâli'l-Kırâ'ât: 104,105.
Ğâzî Sultan Bâyezîd Hân:70.
Ğazzâz:64.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ğazze Medreseleri:54.
Ğazze Şehri:54.

-H-

el-Hâc Mehmed Rüşdî Âşıkkutlu :107.
el-Hâfız Bâyezîd b. el-Keşî:37.
el-Halîcî(Muhammed b. Abdur Rahmân):107.
el-Hamevî:39.
el-Havâşiyu'l-mufehhime(fî şerhi mukaddimeti'l-cezeriyye):36.
el-Hidâye ilâ meâlimi'r-rivâye:45.
el-Hidâye ilâ `ulûmi'r-rivâye: 45.
el-Hucecu'l-vâdıhât fi'r-radd-i alâ men ta`ane fî Kırâ'et-i Hamza b. Zeyyât:38.
el-Hudûsî:38.
el-Hıkrî:37.
Hac Farîzası:31,53,55.
Hâce-i Sultânî:79.
Haçlı Seferi:23.
Haçlılar:24.
Hacı Hasan el-Vedînî:76,77.
Hacı Hayri Efendi:76.
Hacı Mahmûd efendi:76.
Hacı Mü'min:17.
Hacı Selimağa:58,106,107.
Hacızâde:76.
Hâdimi Dîni Mubîni Ahmedî:18.
Hâdimu'l-Kur'ân:VIII,4.
Hadis Usûlü:7,36.
Hadîs-i Nebevî:41.
Hadîsu'l-Eahrufi's-Seb`a:88.
Hadîsu'n-Nebevî:44.
Hafs:64,96.
Hâfız Hüseyn Ayvansarâyî:18.
Hâfız Mahmûd:37.
Hâfız:5.
Hâfızlık İcâzetnâmesi:5.
Hâfızlık:x.
Hâfız–ı Kütüb:22.
Halef:9,96,97,102.
Halefu'l-Âşir:102.
Hâlid b. Zeyd:72.
Halil b. Ahmed:89,91.
Halil Sultan:28.
Hallâd:96.
Hallu muşkilâtı't-Tayyibe:72, 105.
Hamele-i Kur'ân:19.
Hâmid b. el-Hâc AbdulFettâh el-Pâlûvî:106.
Hamîdullâh:x.
Hâmilu'l-Kur'ân:85,111.
Hamza(Kırâ'et İmamı):9,65,69, 74,94,96,97.
Haram-i Şerîf:32.
Harameyn-i Şerîfeyn:31.
Harameyn:32,33.
Hartmann:2.
Hârûn:92.
Haseki Eğitim Merkezi:20,107.
Hasen el-Basrî:9,92.
Hatâ Nâhiyesi:28.
Hatîb el-Bağdâdî:5.
Hatîbu'r-Rûm:14,19,37.
Hâtimetu Muctehidi'l-Enâm:4.
Hâtimetu'l-Huffâzı'l- Muhakkıkîn:4.
Hâtimetu'l-Muhaddisîn:70.
Hatimle Terâvih:5,36,109.
Hattu'l-Gassâ`în:4.
Hayru'l-Enâm:36.
Hayırsız Ada:75.
Hazreti Ali:47,48.
Hazreti Usmân:88.
Hâşiyeli:99,100.
Hâşiyetun ale'l-îdâhı fi'l-meânî ve'l-beyân:45.
Hemedânî:42.
Herat Kenti:29.
Herat Sultânı Şahrûh:27.
Herat Şehri:30.
Herat:29,31.
Hidâyetu'l-kârî(ilâ Tecvîd-i Kelâmi'l-Bârî):106.
Hidâyetu'l-mehera:45.
Hindistan:99.
Hizmet:47.
Hişâm:96.
Hocazâde Ahmed Hilmi:18,19,21, 69,70,71,72,75,76.
Hudâvendigâr Câmi'i Hatîbi: 37.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Hudâvendigâr Câmi'i:14,37.
Hudâvendigâr Sultân:26.
Hulâsatu'l-ebhâs fî şerhi Kırâ'âti's-Selâs:39.
Hulefâu'n-Nebî(as):45.
Humus:70.
Hünkâr Mahfili:17.
Hünkâr İmamlığı:79.
Huseyn es-Sivâsî:37.
Huseyn Hattâb:35.
Husnu'l-Edâ:67,68.
Hüsrev Paşa:34.
Hıfz:x,103,104.
Hılâfet'in kaldırılması:79.
Hırzu'l-emânî(ve vechu't-tehânî):6,32,43,59,70,71,72.
Hısnu'l-Hasîn(min kelâmi Seyyidi'l-Murselîn):14,45,46.
Hızır Bey:xıı,19,58.

-I-

el-Isbehânî:37,64,99.
el-`Imâdî:12.
Ikdu'l-leâlî fi'l-ehhadîs:45.
Imâduddîn b. Kesîr:43.
Istılâhâtu'l-Hadîs:45.
Ivaz Paşa:37.
`Ikdu'l-Cevherî:3.
`Ikdu's-semîn:3,45.
`Ilmu Esbâbi'n-Nüzûl:1.
`Ilmu l`ıcâzi'l-Kur'ân:1.
`Ilmu l`ırâbi'l-Kur'ân:1.
`Ilmu'l-Kırâ'ât:1.
`Ilmu'n-Nâsih ve'l-Mensûh:1.
`Ilmu'r-Resmi'l-`Usmânî:1.
`Ilmu't-Tefsîr:1.
`Imâd b. Kesîr:13.

-İ-

el-İbâne fi'l-Umrati mine'l-Ci`râne:45.
el-İclâlu ve't-Tcâzîm fî Makâm-i İbrâhîm:45.
el-İhtidâ fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ:36.
el-İmam Safer Şâh:37.
el-İrşâd fi'-kırâ'ât:6,8,41.
el-İskenderî:38,42,107.
el-İslâmbolî:76,107.
el-İttidâh fi'l-kırâ'âti'ş-şüvâz:6.
el-İzmîrî:104.
el-İ`lâm bi târîhi'l-İslâm:45.
el-İ`ılân:42,66.
el-İşbilî:6.
İdâhu'r-rumûz ve miftâhu'l Künûz:45.
II.Murat:23.
II.Selim:17.
İran:41.
İtilâf:75,77,106.
İzahlı Osmalı Târîhi:18.
I. Ezrak-I. Sîrîn:30.
İbnu Abdi's-Selâm İbnu Nasr:0.
İbnu Cureyc:106.
İbnu Ebî İshâk:92.
İbnu Gavâlîc:6,38.
İbnu Hallikân:3.
İbnu Hebl:42.
İbnu Husayn:47.
İbnu Hıbbân:8.
İbnu Kesîr(Kırâ'et İmamı):9,33,64,69,96.
İbnu Kudâme:47.
İbnu Meymûn:37.
İbnu Mihrân el-Isbehânî:70.
İbnu Mucâhid:69.
İbnu Muhaysin:9.
İbnu Munteşâ Ebû Seîd b. Bişelmiş:37.
İbnu Mûsâ:47.
İbnu Nefîs Ali b. Muhammed b. Ali:37.
İbnu Receb:5,39.
İbnu Rizk:39.
İbnu Selâmet:37.
İbnu Setîh el-Ensârî:43.
İbnu Süveydâvî:41.
İbnu Tahhân:5,39.
İbnu Teberzed:48.
İbnu Teymiyye:16.
İbnu Verdân:96.
İbnu Zekvân:96.
İbnu `Uyeyne:47.
İbnu Iftihâr:30,31.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYI

İbnu Şâbûr:48.
İbnu Ğalbûn:104.
İbnu Âmir(Kırâ'et İmamı):9,64, 69,96.
İbnu'l-Arabî:34.
İbnu'l-Buhârî:47,48.
İbnu'l-Cevzî:1.
İbnu'l-Cezerî:x,1,2,7,10,12, 19,23,28,31,34,35,38,39,41,43, 46,47,48,54,58,68,71,72,73,85, 88,104,109.
İbnu'l-Cumâ`a:11.
İbnu'l-Cundî:7.
İbnu'l-Esîr:10.
İbnu'l-Esîr:3.
İbnu'l-Fehhâm:39.
İbnu'l-Ferec:47.
İbnu'l-Hâcib:3.
İbnu'l-Lebbân:5,7,8,39,40,69.
İbnu'l-Museyyib:37.
İbnu'l-Muzhib:47.
İbnu'n-Nâzım:56.
İbnu's-Salâh:3.
İbnu's-Sellâr:5,38.
İbrâhîm b. Ali b. Şehâteti's- Semnûdî el-Mısrî:107.
İbrâhîm b. `Umer el-Bermekî:47.
İbrâhîm Efendi:58,72,105.
İbrâhîm el-Hamevî:5.
İbrâhîm Halîlullâh(as):54.
İcâzet:x,67.
İcâzetnâme Şeceresi:22.
İcâzetnâme:x,xı.
İdrîs el-Haddâd:96.
İlim Adamı:5.
İlim Güneşi:58.
İlk istanbul Muhâsarası:25.
İlk Müderris:12.
İmam Ahfeş:91.
İmam Cezerî:2,14,18.
İmâmu'l-Eâzam:4.
İmâmu'l-Eimme:4.
İmâmu't-Tefsîr ve'l-Allâme:43.
İnfirâd:66.
İnzar Şehri:28.
İrâdet Hırkası:48.
İrşad Yetkisi:48.
İrşâdu'l-mubtedî ve tezkiratu'l-muntehî fi'l-Kırâ'âti'l-Aşr:41.
İshâk(el-Verrâk):96.
İskender Kethüdâ:20.
İslâm Ansiklopedisi:xıı,11,26.
İslâm Hukûku Nazariyyâtı:51 İslâm Medeniyyeti:27.
İslâm Peygamberi(as):vıı,ıx.
İslâmda Kur'an Öğretimi ve Reîsu'l-Kurrâ Gönenli Memmed Efendi:14,20.
İslâmda Târih ve Müverrihler:30.
İsmâil Paşa:105.
İsmâîl b. Kesîr:10.
İsnâdu'l-Muhaddisîn:4.
İsnâdı Tevcîh:90,91.
İspanya Kralı:24.
İstanbul Fethi:23,58.
İstanbul Kadısı:xıı,58.
İstanbul Müftülüğü:79,80.
İstanbul Muhâsarası:11,22,24.
İstanbul surları:22.
İstanbul Tarîkı:21,22,71,72,73,75, 76,82,106.
İstanbul Üniversitesi Edebiyât Fakültesi:xıı.
İstihâre:29.
İthâf:9,65.
İthâfu hırzi'l-emânî:35.
İtkân:34.
İz Mâhir:47.

-K-

el-Karavî:10,42.
el-Kârî AbdulAzîz b.Abdu'l-Fettâh:88.
el-Kâşifu fî ricâli'l–Kütübi's–Sitte:45.
el-Kefrî:9.
el-Kenz:40.
el-Keşf:88.
el-Kifâye:40.
el-Kuraşî Abdullâh b. Halîl:40.
el-Kırâ'âtu's-Selâse:45.106,109, 110,111.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kâdiriyye:48.
Kâdiu'l-Kudât:4.
Kadılık Görevi:31.
Kâfiye:xı,38.
Kâhire:42,99,106,107.
Kâlûn:64,73,96,99.
Kânûnî Sultân Süleymân:17,19, 72.
Kara Hâfız:76,77.
Karaçam:69,71,72,99.
Karaman Hayerettin:7.
Kasîde-i nûniyye:58.
Kasîde-i râiyye:45.
Kâtib Çelebî:14.
Kâtilu'l-Keferati ve'l-Muşrikîn: 30.
Kavâidu't-tahrîr li Tayyibeti'n -Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-âşr:107.
Kazan:106.
Kazvînî:10.
Kâşî'nin Mektubu:30.
Kâşifu'l-hasâsa an elfâzıfl-hulâsa :45.
Kehhâle:34.
Kemâl ed-Darîr:43,69.
Kenzu'l-meânî:39.
Kerâmet Tâcı:86.
Keskioğlu:99.
Kettânîzâde(Ahmed Ne`îmî Efendi):75,76.
Keş Şehri:12,27,28,29.
Keşfu'z-zunûn:14,105.
Kifâfî:1.
Kifâye:43.
Kifâyetu'l-elme`î:45.
Kirâ'et İlminin Teâlîmi:66.
Kisâî(Kırâ'et İmamı):9,69,92,96, 97,102.
Kitab:vıı,vıı.
Kitâbu'l-isâbe(fî levâzimi'l-kitâbe):45.
Kitâbu'l-i`lân:10,94.
Kitâbu'l-mesâbîh:29.
Kitâbu'l-mufîd:9.
Kitâbu'l-vecîz:6.
Kitâbu'l-i`lâm fî ahkâmi'l-idğâm :36.
Kitâbu's-seb`a:69.
Kitâbun fi't-Tıbb:45.
Koca Kâsım Paşa:17,18.
Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa:22.
Köprülü:27,30.
Kubbetu'n-Nesr:6,9,10,38.
Kudüs:41.
Kültür Sitesi:19.
Künhu'l-ahbâr:27.
Kur'an Ehli:4.
Kur'an Eğitimi:xı.
Kur'an Hocası:5.
Kur'an Kültürü:19,21.
Kur'an Muallimi:vıı,ıx.
Kur'an Nüshası:xı.
Kur'an Târîhi:99.
Kur'an Üstadları:19,87.
Kur'an İlimleri:25.
Kur'ân-ı Azîm:4.
Kur'ân-ı Kerîm:vıı,vıı,43,51,52, 54,72,78,80,93.
Kurrâ Reisliği Makâmı:11.
Kurt Dede:2.
Kutbuddîn İznikî:26.
Kutlubek:13.
Kırâ'âtu'l-Mütevâtira:52.
Kırâ'âtı Aşere:51,55,85,90.
Kırâ'et Usûlü:52.
Kırâ'et Vecihleri:87.
Kırâ'et İlmi Enstitüsü:106.
Kırâ'et İlmi İcâzetnâmesi:5, 66, 77.
Kırâ'et Ilmi:xı,1,5,20,21,22, 25, 31,33,34,35,48,52,53,54,55,56, 60,63,67,70,73,87,96,99,
Kırâ'et İlminde İbnu'l-Cezerî:xı, 3,20,39,109.
Kırâ'et:63,64,65.
Kıt`a min Mevlidi'ş-Şerîf:45.

-L-

el-Lubâb:10.
Lâleli:28.
Lâmiyye:39.
Levâmi`u'l-`ukûl:vıı.
Likâ:47.
Limni Adası:75.
Lûhûnu'l-Arab:68.
Luknevî:36.

-M-
el-Makdisî (Ebû Bekr Abdillâh) 41,47.
el-Mensûrî:21,72,76,77,105.
el-Mearsafî:106,107.
el-Mizî:9.
el-Miisbeâhî:37.
el-Mufîd:70.
el-Muhtâr:45.
el-Muncid:58.
el-Murşîd:77.
el-Müstenîr:8.
el-Mu`allânî:40.
Macar Kralı:24..
Mahmud Sancalı:74.
Mahremi Esrâr:47.
Mâlik b. Enes:10.
Marmara Üniversitesi:20.
Mâverâunnehr Vâlisi:29.
Mâverâunnehr:12,26,33.
Mebâhis:1.
Mebsût(fi'l-kırâ'ât):45,70.
Mecdi Mehmed:13.
Mecelletu Kulliyyeti'l-Kur'ân: 88.
Meclis-i Huffâz:76.
Medd-i bedel:64,73,74,93.
Medd-i Lâzım:94.
Medd-i Ârız:64.
Medîne-i Munevvera:32,33,53.
Medîne:31,34,41,54,71,104.
Medînetu'n-Nebî(as):45.
Mehmed Çelebî efendi:18.
Mekketu'l-Mukerrame:45,53.
Mekkî b. Ebî Tâlib:88.
Mektûb:51.
Memlûk Sultanlığı:16.
Memlûk Sultânı:11.
Mennâ`u'l-Kattân:1.
Mesâbîhu's-sünne:28.
Mesâlik:28.
Mescid-i Harâm:42.
Mescid-i Nebevî:6.
Mesyerî:82.
Mevlâ Mu`înuddîn el-Kârzûn 32, 37.
Mevlevî:90.
Mevlevîhânekapulu:77.
Mevleviyyet:27.
Mevlidu'n-Nebî(as):28,45.
Meymûn:53.
Mezîd b. Ümeyle:48.
Mezrafî:41.
Mezzâhî:76.
Meşîhât Makâmı:79.
Meşîhâtu'l-İkrâi'l-Kubrâ:11.
Meşrûta:16.
Miftâh:31,34,35.
Miftâhu hısni'l-hasîn:45.
Millî Eğitim Bakanlığı:xiii.
Mineah(u'l-fikriyye):11,58.
Mîrân Şâh:28.
Mirkât:xı.
Misâfir Hoca:11,34.
Miziyye Köyü:39.
Miisbeâh(fi'l-Kırâ'âti'l-Aşr):42.
Miis`adu'l-Ahmed:45.
Modern Büyük Atlas:15.
Molla Efendi:77.
Molla Fenârî:36.
Molla Gürânî Câmi'i:20.
Molla Gürânî:19,20,23.
Molla Hüsrev Mescidi:20.
Molla Hüsrev:19.
Molla terimi:27.
Mü'min b. Ali b.Muhammed er-Rûmî:14,37.Mü'min Efendi:19.
Muallim-i Sultânî:17,19,79.
Muallimi Sultânîlik:14.
Mübârek b. Abdillâh el-Muhtedî :3.
Müftiyi'l-Enâm:21.
Muhabbet Hırkası:48.
Muhaddis:29.
Muhammed b. AbdirRahmân el- Halîcî el-İskenderî:107.
Muhammed b. eş-Şahne el-Halebî : 104.
Muhammed Ekber:15,35.
Muhammed el-`Ûfî:21.
Muhammed Emîn(Molla Efendi) : 69,70,72,73,74,75,76,77,78.
Muhammed es-Sîvâsî:41.
Muhammed Hamîdullâh:x.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Muhammed Sultân:26.
Muhammed(as):47,51,86,88.
Muhaysin:65,106.
Muhezzeb(fi'l-Kırâ'âti'l-Aşr ve tevcîhihâ min tarîkı Tayyibeti'n - Neşr):65,106.
Muhtasaru târîhi zehebî:16,45.
Muhtasaru'n-nasîha(bi'l-edilleti's sahîha):45,46.
Muhtasaru't-tehzîb:43.
Muhteşem Süleymân:72.
Mukaddime fi'l-Hadîs:45.
Mukaddime(fî mâ yecubu ale'l- Kârî en yu`allime):36,45,110.
Mukrî:viii.
Mukriu'l-Memâliki'l-İslâmiyye :4.
Mulcahhas İslâm Târîhi:45.
Muncid:63.
Muncidu'l-mukriîn(ve murşidu't-tâlibîn):45.
Muneccid:xii,59.
Mürebbî Hoca:11.
Murşidu't-Talebe(ilâ ma`rifeti turuki't- Tayyibe): 75,76,106, 107.
Mûsâ b. el-Kürdî:37.
Mûsâ Cârullâh Bigi:99,106.
Musallâ Taşı:33.
Musannif İbnu'l-Cezerî:35.
Müsellâyî:40.
Mushafları İnceleme Kurulu:79, 80.
Mushafxı,75.
Muslim:x,91.
Musnedu'l-Ahmed:45.
Mustafa Ağa Dâru'l-Kurrâsı:21.
Mustafâ(as):32.
Mutkîn:75.,77.
Muvatta`:10.
Mu`cem:34,36.
Mu`cemu'l-Buldân:2.
Mu`cemu'l-kebîr:42.
Mu`cemu'l-matbû`ât:12,58.
Mu`înu'd-Dünyâ ve'd-Dîn:30.
Mu`sırânî:40.
Müşâvere ve Dinî Eserleri İnceleme Hey'eti:79.
Mısır tarîkı:21.71,73,74,75,77,82.
Mısır:71,103,104,105.

-N-

en-Neşr(fi'l-Kırâ'âti'l-Aşr):x,6, 25,35,40,41,42,45,54,59,65, 66,87,88,89,90,104,110,111.
en-Nu`aymî:59.
Nâfi`(Kırâ'et İmamı):9,64,66,69, 96.
Nakşî Dergâhı Postnişîni:75.
Nâsır Ferec b. Berkûk:33,36.
Nâsıruddîn et-Tablâvî:21,71,76, 77,82.
Neahlâvî:67.
Nebiyyi Ekrem(as):72.
Nebze min ed`iyeti'n-Nebeviyye: 45.
Necib Fâzıl Kısakürek:111.
Necid Bölgesi:32.
Necid Çölleri:32,33.
Nefâisu'l-mudribe fî tahrîri't-Tayyibe:106.
Nehcu'd-dimâse:39.
Nehşeb:28.
Nesâî:91.
Nesil Dergisi:30.
Nevâcî:xi,12,35,58.
Ne`îmî Efendi(Kettânîzâde):75.
Neşri Kebîr:32,70,110.
Neşri Sağîr(Takrîbu'n-neşr):70, 110.
Nihâyetu'l-berara:17.
Nîkâbûlî:23.
Niğbolu Muhârebesi:24.
Niğbolu Ovası:24.
Niğbolu Savaşı:23,24,37.
Niğbolu Zaferi:11,25.
Niğbolu Şehri:23.
Nûrosmâniye:3,58.
Nuveyrî:xii,3,35,53,54,55,56,57, 67,87,89,90,91,92,93,100,105.
Nuzhetu'l-berara:39.
Nüzûl:51.
Nüzûlü'l-Kur'ân:69.

-O-

Of İlçesi:107.
On Kırâ'ât:51,69.
On Okunuş:51.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

On İmam:87.
Ontolojik:1.
Onüç Kırâ'ât:9.
Orta Asya:19.
Oryantalist:1.
Oryantalizm ve Batıda Kur'an:2.
Oryantalizm Yâhut Batı'nın Doğu'nun Üzerindeki Kuvvet Denemeleri:2.
Oryantalizm:1.
Osman Mushafları:86.
Osmanlı Dâru'l-Kurrâları:17.
Osmanlı Maârifi:17,18.
Osmanlı medreseleri:17.
Osmanlı Pâdişâhları:16,23.
Osmanlı Pâdişâhu:15.
Osmanlı Pâyıtahtı:16.
Osmanlı Sultanları:19
Osmanlı târih Deyimleri:27
Osmanlı târîhi:26,27,72.
Osmanlı Ülkesi:13,15,16,19,21, 22,23,24,25,36,71,72.
Osmanoğlu Bâyezîd:25
Oğul:xiii.

-Ö-

Öge Begüm:29.
Öge Biki:29.
Ömer el-Ensârî:7.
Ömer Hamdân el-Kubeysî:41.
Ömer Lutfi Efendi(Şeyhu'l- İslâm):79.
Özergin:30.
Öğrenci:vii.
Öğretim Üyeliği tezi:xi.
Öğretmen:vii,viii.
Öğüt:11.

-P-

Pâdişah Yıldırım:23.
Pakalın:27,47,48.
Pâlûvî:77,106.
Pir Muhammed:31.
Pîri Mukemmel:47.
Piyâde Azap Kıtaları:24.
Prof Dr. M. Hamîdullâh:x.
Prof. Dr. S. Tuğ:x.

-R-

er-Ramîlî:11,12,33,58.
er-Ravda:40.
er-Râzî:68.
er-Rummânî(Ali b. İbrâhîm):37.
er-Rustî:37.
er-Rusğî:39.
er-Ru`aynî:6,9.
Râiyye:39,43.
Ramazan Ayı:4.
Rasûlü Kibriyâ(as):53,57.
Ravdatu't-tarâif fi Resmi'l- Mesâhıif:39.
Ravh:96.
Ravzatu'l-Kurrâ:18,69.
Receb Akakuş:14,20.
Reîsu'l-Kurrâ:xiii,11,17,20,22,64, 72,77,78,80,81,105,106
Reşad Halîfe:52.
Risâle fî Ebeveyni'n-Nebî(as):45.
Risâletun fi's-sûfiyye:45,46.
Rivâyet Silsilesi:53.
Rivâyet Tarikları:87.
Rivâyet Zinciri:65.
Rivâyet:63,64,65.
Romanya:15.
Rusya:99.
Ruveys:96.

-S-

es-Safrâvî:10,11,42,66.
es-Sellâmî:40.
es-Semnûdî:32,107.
es-Sümbâtî:76,82.
es-Sürûcî:38.
S. Paşa:51.
Sâfî Çelebî:18.
Sâfî:18.
Sâhibu'l-Meslek:xiii,64,77,106.
Sahîh:91.
Sahîhu'l-Buhârî:29,74. Sultâniye:29.
Salâhddin Ayaz:2.
Salâhuddîn el-Bulbeysî:42.
Salâhıyye Medresesi:13.
Sav:1.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sayılı A.:30.
Sebkaddîn Fedâilî:82.
Sehâvî:3,10,12,34,43.
Selâmlık:79.
Semerkant:27,28.
Semmânnûdî(Muhammed b. Hasen el-Munîr):105.
Senedu'l-Mukri'i ve'l-Kurrâ:4.
Seriyyuddîn Ebu'l-Fidâ:5.
Serkis:12.36.58.
Set(d)a`âtu leme`âtu envâri d(z)ıyâi'l-fecr fî şerhi tayyibeti'n-Neşr:105.
Seyyid Buhârî:23.
Seyyid Süleymân el-Mensûrî:22.
Seyyid Şerîf Cürcânî:28.
Se`adî Çelebî Dâru'l-Kurrâsı:21.
Se`adullâh el-Kazvînî:10.
Shıloan Amnon:7.
Sîbeveyh:40.
Sicill:36.
Silâhu'l-Mu'min:45.
Silsiletu'l-Kırâ'ât:76.
Sirâciye:xı.
Sivas Kenti:41.
Sivrihisar:58.
Sofya:23.
Sohbet:47.
Sokullu Mehmed Paşa:21.
Sübey Hamza Hakîmî:70.
Sühreverdîye:48.
Süleymân b. Cemmâz:96.
Süleymân el-Ensârî:48.
Süleymân(as):54.
Süleymâniye Câmi'i:21,72.
Süleymâniye:xıı,28,105.
Sultan Ahmed Câmi'i:19,72,105.
Sultan Bâyezîd:16,24,25.
Sultan II. AbdulHamîd:79.
Sultan II. Bâyezîd:20.
Sultan Muhammed:25,37.
Sultan Mûsâ:25,35.
Sultan Mustafa:25,37.
Sultân el-Eşref:34.
Sultânu'l-Kurrâi ve'l-Muhaddisîn:4,18.
Sultânu'l-İslâmi ve'l- Müslimîn:30.
Sünbüllük Esat Sezâhi:76.
Sünen:57,91.
Süreyyâ M.:36.
Sûriye:103.
Sûsî:96.
Süyûtî:11,13,34.
Sıbyan Mektebi:17,67.
Sırâtı Müstekîm:18,69,75.

-Ş-

eş-Şabramallisî:76,88.
eş-Şehbî:37.
eş-Şehrzûrî:42.
eş-Şem`a fi'l-kırâ'ât:6,39.
eş-Şeyh Mustafa b. Abdir Rahmân el-İzmîrî:104.
eş-Şeyh Receb:37.
eş-Şeyh Süleymân:37.
eş-Şeyh `Avd:37.
eş-Şeyh `Usmân Radî eş-Şend(t)âvî:106.
eş-Şirâzî(Mahmûd b. Süleymân) :36.
eş-Şir`a:39.
Salâhıyye Medresesi:11.
Şâfiye:xı.
Şahrûh:29.
Şâir Şemsuddîn en-Nevâcî:58.
Şam Kadısı:13.
Şam:4,41,71.
Şanlı Peygamber(as):85.
Şâtıbî(Şâtıbiyye):17,32,39,43,59, 69,70,71,72,74.
Şâtıbiyye Tarîkı:71,72.
Şâz kırâ'etler:89,99.
Şehâbeddin Tekindağ:16.
Şehâzetu'l-Yemenî:22,71,76,82.
Şekâik:13,28,34,36,59.
Şekâiku'n-Nu`mâniyye(fî ` ulemâi'd-Devleti'l Usmâniyye) :20.
Şekâik Tercemesi:13.
Şemâilu'n-Nebî(as):45.
Şemsuddîn Ahmed b. İsmâîl:20.
Şemsuddîn Cezerî:27.
Şemsuddîn es-Sâiğ:41.
Şemsuddîn ez-Zehebî:10,43.
Şemsuddîn Fenârî:16,26.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şemsuddîn Muhammed Buhârî: 27.
Şemsuddîn Muhammed Cezerî: 16.
Şemsuddîn Muhammed Fenârî: 27.
Şemsuddîn:3,4,16.
Şeref Mes`ûd:13.
Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe:60,107.
Şerhu elğâzi İbni'l-Cezerî:3.
Şerhu Mesâbîhu's-sünne:46.
Şerhu Minhâci'l-usûl:45.
Şerhu Mukaddimeti ilmi'l-Hadîs :36.
Şerhu Tayyibe:36.
Şerhu Tetimmeti'l-matlûb fî Kırâ'eti Ya`kûb:107.
Şerhu'd-Dürra:32.
Şerhu't-Tayyibe:3,56,67,87,93, 97, 99,100,105.
Şerhu'ş-Şâtıbiyye:87,99.
Şer`ı Mubîn:23.
Şeyh AbdulAzîz ez-Zeyyât:107.
Şeyh Ahmed el-Mesyerî:21.,71, 72,77,82.
Şeyh Ahmed es-Sûfî:76,77.
Şeyh Ali el-Mensûrî:71.
Şeyh Hacı Hasan Efendi:77-82.
Şeyh Hasan Efendi:76,82.
Şeyh Muhammed el-Babâî:21,72.
Şeyh Muhammed el-Bekarî:76,82.
Şeyh Muhammed Hacızâde:76,82.
Şeyh Muhammed el-`Ûfî b. Ahmed el-Mesyerî:72.
Şeyh Muhammed:77.
Şeyh Nâsıruddîn et-Tablâvî:71, 72.
Şeyh Nûreddîn:26.
Şeyh Sebkaddîn:76,82.
Şeyh Ya`kûb(Kırâ'et İmamı):96.
Şeyh `Usmân Ahishavî:77.
Şeyh İbrâhîm Efendi:77.
Şeyh Şâbân Efendi:77,82.
Şeyh Âmir es-Seyyid:107.
Şeyhu'l-Harameyn et-Tavâsî:33.
Şeyhu'l-Kurrâ:64.
Şeyhu'l-Kurrâlık:19,21.
Şeyhu'l-İslâm Ebu'l-Fidâ:10.
Şeyhu'l-İslâm el-Bulkaynî:10.
Şeyhu'l-İslâm:4,21,79.
Şeyhyâr Ali Horasânî:26.
Şeyhzâde Süleymân Çelebî:27.
Şihâb el-Husbânî:11.
Şihâbuddîn Ahmed b. Receb:39.
Şihâbuddîn el-Yemenî:37.
Şîrâz Kadılığı:109.
Şîrâz Vâlileri:32.
Şîrâz:30,31,43.
Şümeysatıyye Tekkesi:41.
Şüveyhîzâde:77.
Şu`be(ebû Bekr):96.
Şırnak:2.

-T-

et-Tablâvî:71,76.
et-Tavâsî:33,37.
et-Teavdîh(fî Şerhi'l-Mesâbîh): 46.
et-Tebrizî:37.
et-Tecrîd:39.
et-Tecrîd:8.
et-Tekmile:46.
et-Tekrîm fi'l-`Umrati mine't - Ten`îm:46.
et-Temhîd(fî `Ilmi't-Tecvîd):7, 43,46,100,110.
et-Tenbîhât alâ ma`rifeti mâ yeahfâ mine'l-vukûfât:38.
et-Teshîl:21,72.
et-Teysîr:6,38,69,70,71,72,74.
et-Tezkira:8,104.
et-Te`arîf bi'l-Mevlidi'ş-Şerîf : 45.
et-Tizkâr fî kırâ'eti Ebân b. Yezîd el-Attâr:46,70.
Tabakâtu'ş-Şu`arâ:45.
Tahbîr(u't-Teysîr):12,43,71,72, 74.
Tahbîru't-Teysîr(fi'l-Kırâ'âti'l-Eimmeti'l-Aşr):6, 45,69,71.
Tâhir b. Azîz el-Isbehânî:32.
Tâhir b. Ğalebûn:8.
Tâhiru'l-Mevlevî:89.
Takiyyuddîn es-Sâiğ:69.
Takrib Tarîkı:70,71,111.
Takrîb:12,54,70,80.
Takrîbu'n-Neşr(fi'l-Kırâ'âti'l-Aşr=Neşri Sağîr):45,58,104, 110.
Takıyyuddîn İbnu'l-Bağdâdî:7,40.
Tanzîmât Devri:79.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Târîhi Bağdâd:40.
Târîhu İbni'l-Cezerî:45.
Tarîk:63,64,65.
Tarîkat Hırkası:48.
Tasavvuf Hırkası:48.
Tasavvuf:47.
Tavil Mehmed Paşa:21,72.
Taybe:32,33.
Tayyibe Tarîkı:53,54.
Tayyibe Üstâdı:107.
Tayyibe Şârihleri:72,89.
Tayyibe Şerhi:35,54.
Tayyibe:xı,2,12,25,32,33,36,53,54, 55,56,57,58,59,60,63,66,70,85, 87,89,90,92,93,96,97,100,101, 103,104,105,106,107,109,110.
Tayyibenin Elfaz Mânâsı:60,107.
Tayyibetu'n-Neşr(fi'l-Kırâ'âti'l-Aşr):12,20,25,46,51,52,53,58,8 9
Tayyibî:3.
Taşköprüzâde:13,15,20,28,31,34, 35,36,59.
Teashîhu'l-Mesâbîh(Şerhu Mesâbîhi's-Sünne):46.
Teberrük Hırkası:48.
Teberrük:47,48.
Tecrîdi Sarîh:29,
Tefsîru'l-hâzin:57.
Teftîşi Mesâhıif:79.
Teheccüd Namazı:12,43.
Tehzîbu'l-Kemâl:43.
Tekbîri Teşrik:11.
Tekindağ:16,17.
Telhîs:xı.
Tenkîhu fethi'l-kerîm fî tahrîri evcuhi'l-Kur'âni'l-Azîm:107.
Terâvih Namazı:4.
Tercüman Yûnûs Câmi'i:21.
Tertîbu's-süver ve tenâsübuhû fi'n-nüzûli ve fi'l-Mesâhıf:106.
Tetik Necâti:66,69,71,73.
Tetimmetu'l-matlûb fî kırâ'eti Ya`kûb min tarîkı't-Tayyibe: 107.
Tetkîki Mesâhıf Hey'eti:79,80.
Tevâtür:51.
Tevfik Gerçeker:80.
Tevkîfî:99.
Tevkî`u'd-Dest:11,13.
Teysîr Tarîkı:21,72.
Tezkiratu'l-ulemâ:46.
Teşkîlât Kânûnu:80.
The Theory of Music:7.
Timur Fitnesi:33,36.
Timur Gürkan:14,26.
Timur Medresesi:12.
Timur:12,19,26,27,28,30.
Timurlu Hükümdân Mırza Uluğ Bey:30.
Tire İlçesi:17.
TirmizHi:57.
Transilvanya Alpleri:15.
Tuhfetu'l-ihvân(fi'l-hulfi beyne'ş-Şâtıbiyyeti ve'l-`Unvân):3,7,46.
Tuna Nehri:15,23,24.
Tunus:71.
Tûran Osman:17,30.
Türk Cihan Hâkimiyyeti (Mefkûresi Târîhi):17,30.
Türkiye Diyânet Vakfı:18.
Türkiye:xı,103.
Turşucuzâde:77.
Tûtıl Ferdinan:58.
Tı harfi manzûmesi:6.

-U-

Ulu Câmi:19.
Ulubad Muhâsarası:23.
Uluğ Bey ve Zamânı:30.
Uluğ Bey:29,30.
Uneyze Köyü:32,33.
Usûl:52.
Usûlü'l-kırâ'ât:46.
Uğurlu Nâhiyesi:107.
`Uddetu'l-Hısni'l-Hasîn:46.
`Ukûdu'l-cümân fi Tecvîdi'l-Kur'ân:39.
`Ulûmu'l-Kur'ân Kaynaklarından Cezerî ve Tayyibesi:xı,1,109.
`Ulûmu'l-Kur'ân:1,20,109.
`Ulûmuddîn ve'l-luğa:1.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

`Umde(tu'l-hullân fî îdâhı Zübdeti'l-`ırfân):69,77,78.
`Umer:47.
`Usmân Mushafları:88.
`Usmân:47.

-Û-

Ümevî Câmi'i:6,9,10,38.
Ümmü Sâlih Türbesi:10.
Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi:41.
Üniversite Hocaları:27.
Üsküdar:xıı,xııı,21,58,106,107.
Üstad Hamîdullâh:x.
Üstâd Cezerî:13,19,25,26,28,30, 32,39,51,68.
Üstâd İbnu'l-Cezerî:28,30,89.
Üstâddâr Kutlubek el-`Alâî:16.
Üstâdu'l-Mufessirîn:4.
Üsüsü't-terbiyeti'l-İslâmî:67.

-V-

el-Vâsıtî:37,41.
el-Vecîh:40.
el-Vedînî:76,77.
el-Vucûhî:39.-
Vaktin Hâfızı:54.
Vâli Aytemiş:13.
Vâli Pîr Muhammed:30.
Vâsıt:41.
Vecih:63,64,65,67,100.
Vefeyât(ı Selâtîn ve Meşâhîri Ricâl):18.
Veliyyuddîn Efendi.
Verş:63,64,73,74,94,99.
Vilâdetu'n-Nebî(as):28.

-Y-

el-Yemenî:37.
Yahyâ b. Sa`dûn b. Temmâm:39.
Yazı:ıx.
Ya`kûb(Kırâ'et İmamı):9,94.
Yedi Harf:86.
Yemen Vâlisi:34.
Yemen Şeyhı ez-Zebîdî:9.
Yemen:34,71.
Yeni Selâmet mc.:99.
Yeniçeri Ağası:79.
Yer Yüzünün Yağmuru:35,58.
Yüce Allah:24,55,74,111.
Yüksek İslâm Enstitüsü:xı.
Yüksel:5,6,7,10,15,17,25,26,29,30, 31,32,33,34,35,36,37,38,39,40, 41,42,43,47,48,52,88,93,94,95, 99,100.
Yûsûf b. âbdirRahmân:77.
Yûsûf b. Ali b. Yûsûf el-Habeşî: 37.
Yûsûf b. Zeki el-Mizî:43.
Yûsûf efendizâde:106.
Yûsûfzâde Abdullâh Hilmi Efendi:75,77.
Yıldırım Bâyezîd Dâru'l-Kurrâsı : 11,17.
Yıldırım Bâyezîd Hân:16.
Yıldırım Bâyezîd:11,14,15,16,17, 19,22,25,26,33,36,37.
Yıldırım suat:2.
Yıldırım Sultân:16,19,22.

-Z-

ez-Zebîdî(Yemen Şeyhı):9.
ez-Zehebî:10.
ez-Zehru'l-fâiıh fî zikri men tenezzehe ani'z-zünûbi ve'l- kabâiıh:46.
ez-Zevvâvî:38.
ez-Zeylu `alâ Mir'âti'z-Zemân:46.
Zâdegân:27.
Zâhir Berkûk:11.
Zâhiriyye Medresesi:7.
Zaman Gazetesi:2.
Zâtu'l-halâ(fî Kırâ'eti Ebî Amr b. el-`Alâ):6,39.
Zâtu'ş-şifâ(fî sîrati'n-Nebiyyi'l-Musdafâ ve eshâbihi'l-erbe`ati'l - Hulefâ) :30,31, 46.
Zemzem Suyu:4.
Zerkânî:1.
Zevâidu'l-İmâm Ebî Ca`fer min Tarîkı Tayyibeti'n-Neşr:107.
Zeyd b. Ali:92.
Zeylu Keşfi'z-zunûn:72,105.
Zeynuddîn AbdidDâim el-Ezherî :205.
Zeynuddîn el-Halebî:37.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Zeynuddîn el-`Irâkî:8,41.
Zeynuddîn ez-Zebîdî:29.
Zivingî:3.
Zübde(tu'l-`ırfân fî vucûhi'l-Kur'ân):77,106.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ISBN NO 975 - 400 - 148 - 0

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TEKNİK EĞİTİM FAKÜLTESİ
DÖNER SERMAYE İŞLETMESİ
MATBAA BİRİMİNDE BASILMIŞTIR.